

BETÆNKNING
VEDRØRENDE
KVINDERNES STILLING
I SAMFUNDET

Slutrapport afgivet af den af statsministeren
nedsatte kommission
vedrørende kvindernes stilling i samfundet

BETÆNKNING NR. 715
KØBENHAVN 1974

Sm 00-56-bet.
ISBN 87 503 1584 6

S. L. MØLLERS BOGTR. A/S KBHVN.

Indholdsfortegnelse

Forord.....	5
<i>Kapitel 1. Indledning.....</i>	<i>7</i>
Kommissionens nedsættelse, sammensætning og kommissorium.....	7
Arbejdsudvalg, kommissorier og betænkninger.....	8
Kommissionens sekretariat.....	11
Kommissionens øvrige arbejder.....	12
<i>Kapitel 2. Kommissionens forudsætninger.....</i>	<i>15</i>
Indledning.....	15
Historisk indledning.....	15
Ligestillingsproblematikken.....	17
Samfundets funktioner.....	18
Rollebegrebet.....	19
Det økonomiske aspekt.....	20
Ægtefællernes ligestilling.....	21
Den formelle ligestilling.....	23
Kvindes stilling i samfundet i øvrigt.....	23
Rollekonflikter.....	24
Forskelle og ligestilling.....	25
Vurdering af kriterier.....	26
Mulige årsager til uligheder.....	26
Sammenfatning.....	27
<i>Kapitel 3. Uddannelsesforhold.....</i>	<i>29</i>
Indledning.....	29
Almen uddannelse.....	30
Erhvervsmæssige uddannelser.....	32
Udvalgets forslag og de senere skete ændringer.....	36
<i>Kapitel 4. Kvinders stilling i erhvervslivet.....</i>	<i>46</i>
Indledning.....	46
Erhvervsmæssig placering.....	46
Forskellige forhold, der har betydning for kvinders erhvervsdeltagelse.....	47
Kvindes faktiske forhold på arbejdsmarkedet.....	54
<i>Kapitel 5. Kvinders deltagelse i offentligt liv.....</i>	<i>55</i>
Indledning.....	55
Kvindes deltagelse i politik.....	55
Offentligt ansatte.....	57
Journalister.....	60
Andre områder.....	61

<i>Kapitel 6. Kvinders stilling i familielivet</i>	62
Indledning	62
Den ydre ramme.....	62
Børnenes pasning.....	66
Udearbejde eller hjemmearbejde.....	69
Økonomiske forhold.....	71
Kvinden i familien.....	72
 <i>Kapitel 7. Kvinders sundhedsforhold</i>	 74
Indledning	74
Dødelighed og sygelighed.....	74
Bekæmpelse af sygdomme.....	75
Omsorg og aflastning under sygdom.....	76
Forebyggelse af sygdomme.....	77
Arbejdshygiejne.....	78
 <i>Kapitel 8. Lovgivning m. v., der vedrører kvinders stilling i samfundet</i>	 79
Indledning	79
Familiereftlig lovgivning og andre juridiske spørgsmål af betydning for familien	79
Bestemmelser i sociallovgivningen.....	82
Retsregler af betydning for kvinders stilling i arbejdslivet.....	83
Bestemmelser i skattelovgivningen.....	84
 <i>Kapitel 9. Behov for information og vejledning</i>	 86
Indledning	86
Den enkelte og familiesituationen.....	86
Uddannelses- og erhvervssituationen.....	87
 <i>Kapitel 10. Ligestilling</i>	 89
Indledning	89
Formel og reel ulighed.....	89
Påvirkningsmuligheder.....	89
 <i>Kapitel 11. Forslag om oprettelse af et permanent ligestillingsorgan</i>	 91
Indledning	91
Ligestillingsudvalgets forslag.....	91
Mindretalsudtalelser til ligestillingsudvalgets forslag.....	92
Forslag fremsat af udvalget vedrørende arbejdsforhold.....	93
Kvindekommissionens forslag.....	94
 Oversigt over forslag i kvindekommissionens betænkninger og de modtagne bemærkninger hertil.....	 97
 <i>Bilag:</i>	
Arbejdet med ligestillingsspørgsmål i de nordiske lande.....	105
Fortegnelse over brevveksling vedrørende forslag og synspunkter fremsat i kommissionens betænkninger.....	111

Forord

Kvindekommissionens slutrapport er et sammendrag af væsentlige afsnit, synspunkter og forslag i kommissionens betænkninger. En række af de fremsatte forslag har været forelagt de respektive departementer m. fl., og i det omfang, der er fremkommet bemærkninger hertil, er disse gengivet i sammendraget, ligesom brevsvekslingen er medtaget som bilag.

Slutrapporten indeholder i øvrigt et emneregister til samtlige betænkninger m. v.

Slutrapporten er udarbejdet af to af sekretariatets medlemmer, Kate Galle og Niels Gottlieb. De to medarbejdere har delt kommissionens betænkninger mellem sig, hvilket forklarer, at opbygningen af slutrapportens kapitler ikke er ganske ensartet.

Redaktionen sluttet 1. januar 1974.

KAPITEL 1

Indledning

Kommissionens kommissorium og medlemskreds

Den 4. februar 1965 nedsatte statsministeren »Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet« med følgende kommissorium:

»Vor tids store ændringer i samfundets struktur forårsaget af den tekniske og økonomiske udvikling griber dybt ind i familiens og det enkelte menneskes vilkår.

Ændringerne har medført en tydelig forskydning i den traditionelle opfattelse af kvinders og mænds stilling i familie og samfund, og disse forskydninger har i det sidste halve århundrede givet sig udslag i ændringer i lovgivningen. På trods af, at de to køn retligt har opnået ligestilling på næsten alle områder, svarer kvindernes virkelige stilling i samfundslivet ikke fuldt ud til denne ligestilling.

I erhvervslivet er kvinderne uddannelsesmæssigt gennemgående væsentligt ringere stillet end mændene, og deres arbejde er bl. a. derfor dårligere betalt. Kvinderne spiller en meget tilbagetrukket rolle og beklæder kun en ringe del af de offentlige hverv. Det er vigtigt for samfundet, at alle dets medlemmer får mulighed for fuldt ud at udnytte deres evner og anlæg.

Under hensyn hertil har regeringen besluttet at nedsætte en kommission med den opgave at undersøge kvindernes stilling i samfundet og på baggrund heraf fremkomme med egnede forslag, eventuelt i form af forslag til lovgivning, med henblik på at skabe en reel ligestilling for kvinderne inden for alle områder af samfundslivet.

Kommissionen bør overveje ændringerne i familiens forhold, specielt børnenes vilkår under kvindernes stigende deltagelse i erhvervslivet, samt spørgsmålet om kvindernes uddannelse, anvendelse af uddannelsen, mulighederne for efteruddannelse, bl. a. for kvinder, der ønsker at vende tilbage til erhvervslivet, og om det

er nødvendigt at åbne nye uddannelsesformer. Endvidere bør kommissionen tage specielle problemer op som f. eks. enkers og enlige mødres stilling.«

Borgmester Edel Saunte blev udnævnt til formand for kommissionen, der i øvrigt fik følgende sammensætning*):

Personlige medlemmer:

Medicinaldirektør, dr. med. Esther Ammundsen¹⁾

Ass. overlæge, dr. med. Kirsten Auken²⁾

Undervisningsinspektør ved Tilsynet med

Handelsskolerne, nuværende afdelingsleder

ved Danmarks Lærerhøjskole Mette Koefoed Bjørnsen

Translatør Guldborg Chemnitz

Biskop H. Dons Christensen³⁾

Amtslæge, dr. med. Vagn Christensen

Anne Feldt-Rasmussen⁴⁾

Direktør for Socialforskningsinstituttet

Henning Friis

Professor, dr. jur. Verner Goldschmidt

Personalechef i Brugsforeningen HB

Erik Hansen

Kontorchef i Arbejdsministeriet Per Kirstein

Overpræsident C. A. C. greve Moltke

Professor Thomas Sigsgaard⁵⁾

Helyett Simonsen, Fagligt Kvindesekretariat⁶⁾

Direktør for Mødrehjælpen i København

Vera Skalts.

Indstillet af:

Dansk Arbejdsgiverforening:

Direktør Johs. Ammundsen

Fuldmægtig, nuværende underdirektør

Bent Jensen

Konsulent, nuværende kontorchef Aage Tarp

Kontorchef, nuværende underdirektør

Erik Tøttrup

*) se i øvrigt noter til medlemsfortegnelse, s. 13

Danske Husmødres Forbrugerråd:
Folketingsmedlem Viola Nørlov
Danske Husholdningsforeninger og udvalg:
Formand for Husholdningsudvalget,
Marie Christensen
Landsformand Else Gulstad
Gudrun Winther Pedersen
Næstformand Rigmor Pinstrup

Danske Kvinders Nationalråd:
Overlærer Ditte Nexø Sørensen⁷⁾
Kontorchef, nuværende kommitteret
Gudrun Refslund Thomsen⁸⁾

Dansk Kvindesamfund:
Fabrikinspektør Inger Wilfred Jensen⁹⁾

Den Danske Købstadforening:
Byrådsmedlem Eli Rosenfeldt
Fællesrådet for Danske Tjenestemand- og
Funktionærorganisationer:
Kontorassistent E. Landsmann¹⁰⁾
Formand for Dansk Sygeplejeråd
Maria Madsen¹¹⁾

Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund
i Danmark:
Kontorassistent Irene Claussen
Forbundsformand Henry Gran
Kontor- og Handelsfagenes
Arbejdsgiverforening:
Kontorchef, cand. jur., nuværende ekspeditions-
sekretær i Statens Lønnings- og Pensions-
væsen, Lisbeth Jørgensen¹²⁾
Direktør, cand. jur. Victor Vilner

Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark:
Forbundsformand Edith Olsen¹³⁾
Landsorganisationen
De Samvirkende Fagforbund:
Forbundsformand Ella Jensen
Forbundsformand Marie Nielsen¹⁴⁾
Hovedkasserer Karen Simonen

Statens Husholdningsråd:
Programredaktør Inga Dahlsgård

Det Konservative Folkeparti:
Folketingsmedlem Hanne Budtz
Folketingsmedlem Ellen Strange Petersen

Det Radikale Venstre:
Overlærer Lilly Helveg Petersen
Folketingsmedlem Grethe Philip

Socialdemokratiet:
Sekretær Karen Dahlerup
Folketingsmedlem Lis Groes

Socialistisk Folkeparti:
Stud. mag., nuværende amanuensis, mag. art.
Mette Bryld¹⁵⁾
Folketingsmedlem Gunhild Due
Venstre:
Folketingsmedlem Nathalie Lind¹⁶⁾
Ellen Poulsen

Tilforordnede:

Udpeget af Socialministeriet:
Kontorchef N. Engberg
Udpeget af Undervisningsministeriet:
Ekspeditionssekretær, nuværende kontorchef
Frida Horten
Udpeget af Finansministeriet:
Kontorchef M. Rützou¹⁷⁾
Udpeget af Indenrigsministeriet:
Ekspeditionssekretær, nuværende direktør
K. V. Stang

Særligt sagkyndige:

Vicestads læge Inge Jespersen

Statsministeriets observatør:

Konsulent Henning Gottlieb.

Nedsættelse af arbejdsudvalg

Den 23. april 1965 nedsatte kommissionen
7 udvalg.

Udvalget vedrørende uddannelsesforholdene
fik følgende kommissorium:

»Udvalget har til opgave at undersøge, hvorvidt der i det bestående uddannelsessystem findes forhold, der virker hæmmende på pigernes selvstændighed og lyst til at opnå en uddannelse.

Udvalget skal endvidere gennemgå undervisningsplaner med henblik på at skabe lighed mellem drenges og pigers muligheder i undervisningen.

Udvalget skal beskæftige sig med rådgivningsproblemer i relation til kvinders uddannelse og erhverv.

Udvalget bør lægge vægt på at undersøge mulighederne for, at flere kvinder opnår en egentlig uddannelse, herunder om der kan peges på særlige uddannelsesformer, der af hensyn til kvinder burde tilvejebringes eller fremmes.«

Udvalget fik følgende sammensætning:

Lilly Helveg Petersen (formand)
Mette Bryld
Irene Claussen
Frida Horten
Ellen Strange Petersen
Grethe Philip
Rigmor Pinstrup
Erik Tøttrup
Victor Vilner.

Ved afgivelsen af udvalgets betænkning var følgende medlemmer af udvalget:

Lilly Helveg Petersen (formand)
Mette Bryld
Frida Horten
Ellen Strange Petersen
Grethe Philip
Rigmor Pinstrup
Erik Tøttrup
Victor Vilner.

Udvalget vedrørende arbejdsforholdene fik følgende kommissorium:

»Udvalget vedrørende arbejdsforhold vil se det som sin opgave at undersøge, om kvinder har en formel og en reel ligestilling på arbejdsmarkedet.

Skulle dette ikke være tilfældet, vil udvalget undersøge årsagerne hertil, samt eventuelt stille forslag til fremme af en sådan ligestilling.

Udvalget er opmærksomt på, at en reel ligestilling ikke nødvendigvis forudsætter, at der skabes identiske arbejdsforhold for mænd og kvinder, men kræver fjernelse af særlige hindringer for kvinders erhvervsudøvelse.«

Udvalget fik følgende sammensætning:

I. Wilfred Jensen (formand)
Johs. Ammundsen
Erik Hansen
Ella Jensen
Lisbeth Jørgensen
Per Kirstein
E. Landsmann
Marie Nielsen
Edith Olsen
Helyett Simonsen
Aage Tarp

Ved afgivelse af udvalgets betænkning var følgende medlemmer af udvalget:

I. Wilfred Jensen (formand)
Johs. Ammundsen
Agnes Berger

Erik Hansen
Gerda Helms
Ella Jensen
Per Kirstein
Ruth Kristensen
A. M. Nielsen
Aage Tarp

Udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv fik følgende kommissorium:

»Udvalget har til opgave at undersøge, om mænd og kvinder har formel og reel ligestilling inden for en række områder af det offentlige liv.

Ved det offentlige liv forstår udvalget ikke alene politisk arbejde og forenings- og organisationsarbejde, men også ansættelse i offentlige stillinger og deltagelse på andre områder af samfundslivet, herunder f. eks. på de økonomiske, administrative samt kulturelle områder.

Såfremt det skulle vise sig, at mænd og kvinder ikke er ligestillede, bør udvalget lægge vægt på at udarbejde forslag med henblik på at skabe lighed mellem mænds og kvinders muligheder i det offentlige liv.«

Udvalget fik følgende sammensætning:

Hanne Budtz (formand)
Mette Bryld
Marie Christensen
Anne Feldt-Rasmussen
Lis Groes
E. Landsmann
Ellen Poulsen
Karen Simonsen
G. Refslund Thomsen.

Ved afgivelse af udvalgets beænkning var følgende medlemmer af udvalget:

Ellen Strange Petersen (formand)
Hanne Budtz
Marie Christensen
Lis Groes
Edele Kruchow
Kamma Madsen
Grete Munk
Ellen Poulsen
Karen Simonsen
Birthe Wetlesen.

Udvalget vedrørende familiens og børnenes tilpasning fik følgende kommissorium:

»Udvalgets opgave er at undersøge familiens og børnenes vilkår i den nuværende samfundsmæssige situation, hvor kvinder i stigende grad

deltager i erhvervslivet, samt at: vurdere, hvorvidt den således beskrevne situation kan anses at være tilfredsstillende for familiens og børnenes trivsel og i fuld overensstemmelse med kvindens reelle ligestilling, eller om der enten bør tilstræbes ændringer eller kræves reformer.«

Udvalget fik følgende sammensætning:

Ditte Nexø Sørensen (formand)

Karen Dahlerup

Gunhild Due

Ella Jensen

Gudrun Winther Pedersen

Rigmor Pinstруп

Ellen Poulsen

Eli Rosenfeldt

Aage Tarp

Ved afgivelse af udvalgets betænkning var følgende medlemmer af udvalget:

Karen Dahlerup (formand)

Vibeke Andersen

Gunhild Due

Inger-Lise Bech-Hansen

Ella Jensen

Grete Munk

Gudrun Winther Pedersen

Rigmor Pinstруп

Ellen Poulsen

Eli Rosenfeldt

Aage Tarp

Udvalget vedrørende de sociale forhold fik følgende kommissorium:

»Udvalget vil undersøge spørgsmålet om, i hvilken udstrækning den sociale lovgivning kan antages at medvirke til at skabe en reel ligestilling for mænd og kvinder i samfundet med hensyn til rettigheder og forpligtelser. Udvalget vil på baggrund af de omfattende ændringer i samfundets struktur i disse undersøgelser inddrage familiens forhold og i tilknytning her til også reglerne om forsørgelsespligten i lovgivningen om retsforholdet mellem ægtefæller og om retsforholdet mellem forældre og børn.

Såfremt det ved denne gennemgang måtte vise sig, at de gældende regler på visse områder ikke bidrager til dette formål, vil udvalget undersøge baggrunden herfor og overveje, hvilke ændringer der eventuelt må anses for ønskelige med henblik på at fremme en reel ligestilling.

Arbejdet hen imod en reel ligestilling vil måske ikke betyde, at der overalt bør søges gennemført ensartede rettigheder og forpligtelser

gældende for mænd og kvinder, men udvalget vil i sit arbejde inddrage en undersøgelse af, om en opretholdelse af bestående forskelle i de for mænd og kvinder gældende regler kan antages at bidrage til en reel ligestilling eller snarere virker hæmmende på en udvikling hen imod en sådan.«

Udvalget fik følgende sammensætning:

C. A. C. greve Moltke (formand)

H. Dons Christensen

Niels Engberg

Henry Gran

Else Gulstad

Nathalie Lind

Viola Nørlov

Grethe Philip

Eli Rosenfeldt

Vera Skalts

Ved afgivelse af udvalgets beretning var følgende medlemmer af udvalget:

C. A. C. greve Moltke (formand)

Irene Claussen

Gunhild Due

Inger-Lise Bech Hansen

Else Gulstad

Bent Jensen

Mette Madsen

Viola Nørlov

Grethe Philip

Eli Rosenfeldt

Vera Skalts

Udvalget vedrørende sundhedsproblemer fik følgende kommissorium:

»Udvalget vedrørende sundhedsproblemer har til opgave at foretage en sammenlignende undersøgelse af kvinders og mænds sygelighed, årsagerne til eventuel speciel kvindesygelighed og mulighederne for at forbedre forholdene. Udvalget vil i denne forbindelse være opmærksom på forekomsten af neuroser, herunder belastningsneuroser.«

Udvalget fik følgende sammensætning:

Bent Jensen (formand)

Esther Ammundsen

Irene Claussen

Vagn Christensen

Inge Jespersen

Maria Madsen

Viola Nørlov

Helyett Simonsen

K. V. Stang

Ved afgivelse af udvalgets betænkning var følgende medlemmer af udvalget:

Bent Jensen (formand)
Vagn Christensen
Irene Claussen
Inge Jespersen
Viola Nørløv
Kirsten Stallknecht
K. V. Stang

Materialeudvalget, der skulle udarbejde en generel, mere teoretisk betænkning.

Udvalget fik følgende sammensætning:

Verner Goldschmidt (formand)
Mette Koefoed Bjørnsen
Vagn Christensen
Inga Dahlsgård
Thomas Sigsgaard.

Fuldmægtig, nuværende ekspeditionssekretær Rita Knudsen, Danmarks Statistik, har deltaget i udvalgets arbejde.

Ved afgivelsen af udvalgets betænkning var følgende medlemmer af udvalget:

Verner Goldschmidt (formand)
Mette Koefoed Bjørnsen
Inga Dahlsgård
Gerhard Nielsen.

For så vidt angår senere ændringer i udvalgenes medlemskreds henvises til de af udvalgene udarbejdede betænkninger, jfr. nedenfor.

Som det fremgår af kommissorierne, har udvalgene hver for sig behandlet et særligt område. De udarbejdede udvalgsbetænkninger har været drøftet i plenarforsamlingen, hvorefter de er blevet offentliggjort.

Kommissionen har offentliggjort følgende udvalgsbetænkninger:

- »Betænkning nr. 504 i 1968 vedrørende kvinders uddannelsesproblemer«,
- »Betænkning nr. 526 i 1969 vedrørende kvindelige tjenestemænds forhold«,
- »Betænkning nr. 575 i 1970 vedrørende familiens og børnenes tilpasning«,
- »Betænkning nr. 594 i 1971 vedrørende kvinders sundhedsforhold«,
- »Betænkning nr. 615 i 1971 vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv«,
- »Betænkning nr. 668 i 1972 vedrørende kvinders stilling på arbejdsmarkedet«,
- »Betænkning nr. 673 i 1972 vedrørende ligestilling« samt

»Beretning fra udvalget vedrørende de sociale forhold« 1973.

I april 1967 nedsatte kommissionen »*Udvalget om grønlandske kvinders forhold*«, der fik følgende kommissorium:

»Udvalget skal undersøge de grønlandske kvinders stilling i samfundet og herunder især beskæftige sig med følgende:

- 1) Udvalget skal undersøge kvindens placering i det grønlandske arbejdsmarked og uddannelsesmuligheder for kvindelig ungdom, samt i hvilket omfang kvinder udnytter mulighederne for uddannelse og den erhvervede uddannelse.
- 2) Udvalget skal undersøge den udvikling, der er sket i de senere år indenfor de social-medicienske aspekter af sexual- og svangerskabshygiejnen samt belastningssyndromer hos kvinderne.
- 3) Endvidere påhviler det udvalget at tilvejebringe oversigt over problemerne i forbindelse med den enlige moders stilling og forholdene for børn født uden for ægteskab.

Det er udvalgets opgave bl. a. på grundlag af de tilvejebragte oplysninger indenfor de enkelte emneområder at stille forslag til foranstaltning til forbedring af forholdene på områder, hvor der efter udvalgets opfattelse er konstateret mangler, eller man må befrygte, at udviklingen i kraft af den hidtil førte politik tager en uheldig retning.

Udvalget vil få fornøden sekretariatsbistand fra Grønlandsministeriet og bemyndiges til at indkalde særlige sagkyndige i det omfang, det vil vise sig nødvendigt.«

Til formand for udvalget udpegedes Guldborg Chemnitz.

Udvalget forventes at afslutte sit arbejde i løbet af 1974.

Kommissionen afgiver nærværende rapport, uanset Grønlandsudvalget endnu ikke har afsluttet sit arbejde.

Kommissionens sekretariat

Til leder af kommissionens sekretariat blev udpeget kontorchef i Handelsministeriet, cand. polit. Karen Hollesen. I 1970 afgik Karen Hollesen ved døden.

Samtidig med kommissionens nedsættelse udpegedes følgende til sekretærer: Socialrådgiver, cand. polit. Carry Hedemann, indtil 1. maj 1968.

Sekretær, nuværende ekspeditionssekretær i Handelsministeriet Kate Galle.
 Ekspeditionssekretær, nuværende kontorchef i Socialministeriet Tut Loft.
 Endvidere har følgende fungeret som sekretærer for kommissionen:
 Ekspeditionssekretær, nuværende kontorchef i Arbejdsdirektoratet Else Basse fra oktober 1965.
 Ekspeditionssekretær i Statens Ligningsdirektorat Jytte Christensen, fra oktober 1965 til juli 1966.
 Ekspeditionssekretær i Arbejdsdirektoratet, nuværende afdelingschef i Nordisk Ministerråds sekretariat, Oslo, Niels Gottlieb fra juli 1966.
 Sekretær, nuværende fuldmægtig i Indenrigsministeriet Agnete Laustsen fra oktober 1965.
 Lektor ved Københavns Universitet Frode Rasmussen fra oktober 1965.
 Ekspeditionssekretær, nuværende ankechef Arne Vejlbj fra oktober 1965 til sommeren 1966.
 Ekspeditionssekretær, nuværende souschef i arbejdsformidlingen Henning Holm fra sommeren 1966.
 Læge Erik Holst har været tilknyttet udvalget vedrørende sundhedsforhold som lægelig sekretær.

Kommissionens øvrige arbejder

I forbindelse med udarbejdelsen af udvalgenes betænkninger er der indsamlet et betydeligt materiale og indhentet en række udtalelser, ligesom der er anvendt ekspertbistand af varierende omfang. Herom henvises til de enkelte betænkninger. Her skal kort omtales de specialundersøgelser, der er udført på anmodning af kommissionen. De er anvendt i udvalgenes arbejde, men har samtidig en selvstændig karakter.

Forsørgerbegrebet af Inger Margrete Pedersen er en undersøgelse af familiens retlige problemer, som er afsluttet i september 1966 og trykt som betænkning nr. 440/1966.

I denne tværgående undersøgelse af forsørgerbegrebet i dansk ret gennemgås ligestillingsproblematikken mellem ægtefæller under samlevet og efter dets ophævelse.

Det vigtigste formål med denne undersøgelse har været at kortlægge de mest betydningsfulde af familiens retlige problemer, både dem, der angår familiegruppen i dens forhold til omverdenen, og dem, der angår familiemedlemmerne i

deres indbyrdes forhold. Hensigten hermed har været at belyse de hovedfaktorer, der ligger bag diskussionen om det såkaldte forsørgerbegreb.

Forfatteren påviser, at der ikke eksisterer noget sådant almindeligt begreb, som man kan udelede noget fra, og at man altså ikke ved at søge at opretholde eller bekæmpe et forsørgerbegreb kan løse nogle af de mange problemer, der ligger bag diskussionen om det. Man kan højst komme til at tilsløre den virkelige problemstilling. Bag debatten angående forsørgerbegrebet ligger imidlertid det faktum, at der findes en lang række retsregler, som er med til at lægge rammen om familiernes daglige tilværelse og i mange tilfælde kan få en ganske betydelig indflydelse på deres livsmønster.

Psykologiske kønsforskelle af Carl Weltzer er en gennemgang af den psykologiske litteratur om forskelle mellem mænd og kvinder, afsluttet i maj 1967 og trykt som bilag I til betænkning vedrørende ligestilling nr. 673/1972.

De gennemgående undersøgelser vedrørende kønsforskelsstraditionen viser, at en række forskelle i personlighedstræk, der tidligere betragtedes som kønnene iboende, er betinget af - antagelig kulturelt bestemte - forskelle i interesser. Det gælder bl. a. for præstationsbehovet, som man tidligere betragtede som generelt stærkere hos mænd end hos kvinder, men hvor nyere undersøgelser har fundet stærke præstationsmotiver hos begge køn, blot havde behovene forskelligt sigte.

Om kønsrolletraditionen konkluderes i undersøgelsen, at det ved psykologiske undersøgelser af drenge og piger fra de er tre år, til de bliver voksne, og ved undersøgelser af deres forældre, søskende, kammerater og lærere er påvist, at der i en række henseender bliver stillet forskellige forventninger til drenge og piger, og at drenge og piger har forskellige psykologiske kår under opvæksten.

Nogle psykiske egenskaber (tilpasning, aggression, præstation) har kunnet vises at være afhængige af kønsrolleindlæringen, mens man for andre egenskaber endnu ikke er i stand dertil.

Sociologiske kønsforskelle af Benedicte Madsen er en gennemgang af sociologisk litteratur om forskelle mellem kvinder og mænd, afsluttet i juli 1968 og trykt som bilag II til betænkning vedrørende ligestilling nr. 673/1972.

I undersøgelsen gives der en oversigt over, på hvilke områder og med hvilke resultater sociologisk teori og forskning beskæftiger sig

med forskelle mellem de to køn. Hovedvægten er lagt på litteratur, som analyserer de faktorer, der betinger og opretholder kønsforskelle på det sociale plan.

I konklusionen anføres, at årsagerne til eksisterende kønsforskelle varierer alt efter, hvilke kønsforskelle der er på tale, og som regel er både biologiske og sociale faktorer betingende i et kompliceret samspil.

Kvindernes beskæftigelse og politiske aktivitet i det danske samfund af Rita Knudsen er et statistisk materiale afsluttet i januar 1970, revideret i februar 1972 og trykt som bilag III til betænkning vedrørende ligestilling nr. 673/1972.

Kvindernes beskæftigelse og politiske aktivitet i det danske samfund er i denne oversigt beskrevet ved en samling af oplysninger om kvindernes deltagelse i visse områder af samfundslivet. Kvindernes betydning som arbejdskraft i de enkelte erhverv er beskrevet ved statistiske oversigter over de beskæftigede i de enkelte erhverv, fag og brancher og ved at opdele de beskæftigede efter arbejdsstilling i erhvervene. En statistik over antallet af bestyrelsesposter og kvindelige bestyrelsesmedlemmer i

aktieselskaber bidrager til at belyse kvindernes indflydelse på erhvervs kapitalen, og en statistik over medlemmer af de folkevalgte råd og bestyrelserne for de politiske partier viser kvindernes indflydelse på det politiske liv.

Magt- og arbejdsfordeling i familien af Lisbeth Roepstorff er en gennemgang af en række amerikanske undersøgelser afsluttet i november 1968 og trykt som bilag 6 til betænkning vedrørende familiens og børnenes tilpasning, nr. 575/1970.

I gennemgangen refereres en række amerikanske undersøgelser, som har vist, at kvindens erhvervsarbejde, antallet af børn, mandens indtægt og sociale status samt ægtefællernes relative uddannelse alle uafhængigt af hinanden er medbestemmende for magtforholdet i ægteskabet. Det fremgår af disse undersøgelser, at kvindens relative magt med hensyn til større økonomiske beslutninger i familien øges, når hun har erhvervsbeskæftigelse, mens kvindens erhvervsdeltagelse fører til en formindskelse af hendes relative magt for så vidt angår rutineaktiviteterne inden for husholdning og børneoppassning.

Noter til medlemsfortegnelse af 23. april 1965

1) Den 6. februar 1967 afløste vicedadslæge Inge Jespersen dr. med. Esther Ammundsen som medlem af kommissionen.

2) Dr. med Kirsten Auken afgik ved døden den 21. januar 1968.

3) Den 17. november 1965 afløste biskop H. Hald biskop H. Dons Christensen som medlem af kommissionen. Biskop Hald **udtrådte** af kommissionen i marts 1967.

4) Den 4. oktober 1966 afløste tidligere medlem af Folketinget Birthe Wetlesen Anne Feldt-Rasmussen som medlem af kommissionen.

5) I december 1965 afløste professor, dr. phil. Gerhard Nielsen professor Thomas Sigsgaard som medlem af kommissionen.

6) Helyett Simonsen afgik ved døden den 7. marts 1966.

7) Den 7. juli 1967 afløste byretsdommer, nuværende landsdommer Inger Margrete Pedersen overlærer Ditte Nexø Sørensen som medlem af kommissionen.

Den 14. november 1968 afløste viceskoleinspektør Vibeke Andersen landsdommer Inger Margrete Pedersen som medlem af kommissionen.

Den 27. april 1972 afløste arbejdskonulent Birthe Mailund viceskoleinspektør Vibeke Andersen som medlem af kommissionen.

8) Den 24. maj 1967 afløste rektor Edele Kruchow daværende departementschef Gudrun Refslund Thomsen som medlem af kommissionen.

Den 27. april 1972 afløste lederen af **mødrehjælpen** i Næstved Karen Yting rektor Edele Kruchow som medlem af kommissionen.

9) I august 1966 fratrådte fabriksinspektør Inger Wilfred Jensen posten som formand for Dansk Kvindesamfund og har derefter været personligt medlem af kommissionen.

Den 17. marts 1967 indtrådte byrådsmedlem Grete Munk som medlem af kommissionen.

10) Den 9. september 1971 afløste overkontorassistent A. M. Nielsen kontorassistent E. Landsmann som medlem af kommissionen.

11) Den 1. juni 1968 afløste sygeplejerådets nye formand Kirsten Stallknecht sygeplejerske Maria Madsen som medlem af kommissionen.

12) Den 1. juli 1966 afløste personalechef Gerda Helms kontorchef Lisbeth Jørgensen som indstillet af Kontor- og Handelsfagernes Arbejdsgiverforening. Samtidig blev Lisbeth Jørgensen tilforordnet kommissionen af Ministeriet for Statens Løn- nings- og Pensionsvæsen.

13) Den 25. maj 1966 afløste sekretær Agnes Berger forbundsformand Edith Olsen som medlem af kommissionen. Agnes Berger udtrådte af kommissionen den 12. juli 1973, og under hensyn til tidspunktet i forhold til kommissionsarbejdets afslutning blev der ikke udpeget en efterfølger.

14) Den 11. oktober 1967 afløste forbundsformand Ruth Christensen forbundsformand Marie Nielsen som medlem af kommissionen.

15) Med virkning fra 19. december 1967 udtrådte Mette Bryld af Socialistisk Folkeparti og har derefter været personligt medlem af kommissionen.

16) Den 5. juli 1968 afløste programredaktør Eva Ree, M.F., folketingsmedlem Nathalie Lind som medlem af kommissionen.

I december 1971 afløste Mette Madsen programredaktør Eva Ree som medlem af kommissionen.

17) Med virkning fra 19. januar 1971 trådte kontorchef M. Riitzou tilbage som tilforordnet af Finansministeriet.

Overlærer Inger-Lise Bech Hansen, folketingsmedlem for Liberalt Centrum, indtrådte i kommissionen som personligt medlem i 1967.

Den 10. marts 1966 blev viceinspektør, nuværende inspektør Kamma Madsen efter indstilling fra Fællesrådet for Danske Tjenestemands- og Funktionsnærorganisationer tilknyttet kommissionen som særligt sagkyndig.

Efter nedsættelsen af udvalget om grønlandske kvinders forhold i april 1967 blev følgende udpeget som medlemmer af kommissionen med særligt henblik på forholdene i Grønland.

Efter indstilling fra Ministeriet for Grønland:
Jordemoder Elisabeth Johansen, Umanak
Kommunalbestyrelsesformand Agnete Nielsen, Narssaq

Som særligt sagkyndige udpegedes følgende:
Protokolsekretær, nuværende professor, dr. jur.

Agnete Weis Bentzon

Læge Niels Ege,

Lærer Annalise Egede,

Daværende medlem af Folketinget, senere

grønlandsminister Knud Hertling,

Ekspeditionssekretær, cand. polit. Rita Knudsen og

Medlem af Folketinget, seminarielærer

Nikolaj Rosing.

KAPITEL 2

Kommissionens forudsætninger

Indledning

De mere generelle og teoretiske betragtninger om kvindernes stilling i samfundet er udarbejdet af ligestillingsudvalget og offentliggjort i Betænkning nr. 673 af 1972 vedrørende Ligestilling.

Hovedsynspunkterne i betænkningen kan resumeres således:

Historisk indledning

Befolkningen i Danmark har indtil dette århundrede overvejende boet på landet. Før industrialiseringen var det gamle bondesamfund præget af stor stabilitet. Familien var en produktions- og forbrugsenhed, og yderst sjældent købte man noget, så penge spillede ikke nogen videre rolle i hverdagen. Hvad der skulle bruges af madvarer, tøj, brændsel og husgeråd blev produceret af familiens medlemmer, og kvinderne tog sig almindeligvis på grund af børnepasningen af gøremål i boligen og i nærheden af denne.

Livet i byerne var på lignende måde, omend i ringere grad, præget af naturaløkonomien.

Med den begyndende industrialisering af samfundet blev en del af produktionen flyttet fra hjemmene, og derved blev mange af kvindernes tidligere arbejdsopgaver taget fra dem.

Ved at familien mistede sin betydning som produktionsenhed, og ved at penge blev en nødvendighed i dagligdagen, blev ægtemanden »forsørger«, da det var ham, der skaffede de nødvendige penge. Blandt de fattige på landet og i den arbejderklasse, der voksede frem i byerne, var de gifte kvinder dog nødt til at arbejde for andre.

På grundlag af folketællingerne har man beregnet, at omkring 30 pct. af alle kvinder havde lønnet arbejde i 1855. Ifølge beskæftigelsestæl-

lingen i april 1971 var 39 pct. af hele arbejdsstyrken kvinder. Pr. 1. januar 1971 var der i alt 1,7 mill. kvinder mellem 15 og 70 år, dvs. med 943.000 beskæftigede kvinder i april 1971 svarer det til, at ca. 55 pct. af kvinderne i den arbejdsdygtige alder havde lønnet arbejde i 1971. Betragter man kun alderen mellem 20 og 65 år som den arbejdsaktive alder, stiger antallet af erhvervsarbejdende kvinder til ca. 67 pct.

Med indførelsen af præventive midler blev det lettere at begrænse antallet af fødsler. Fødselshyppigheden faldt fra 29,7 ‰ i 1901-05 til 18,0 ‰ i 1965, en nedgang på ca. 40 pct.¹⁾, hvilket samtidig med den stigende ægteskabs-hyppighed betyder en ret betydelig nedgang i antallet af børn pr. ægtepar.

Den gennemsnitlige vielsesalder er i samme periode faldet fra 29,1 år til 26,8 år for mænd og fra 26,1 år til 23,7 år for kvinder.

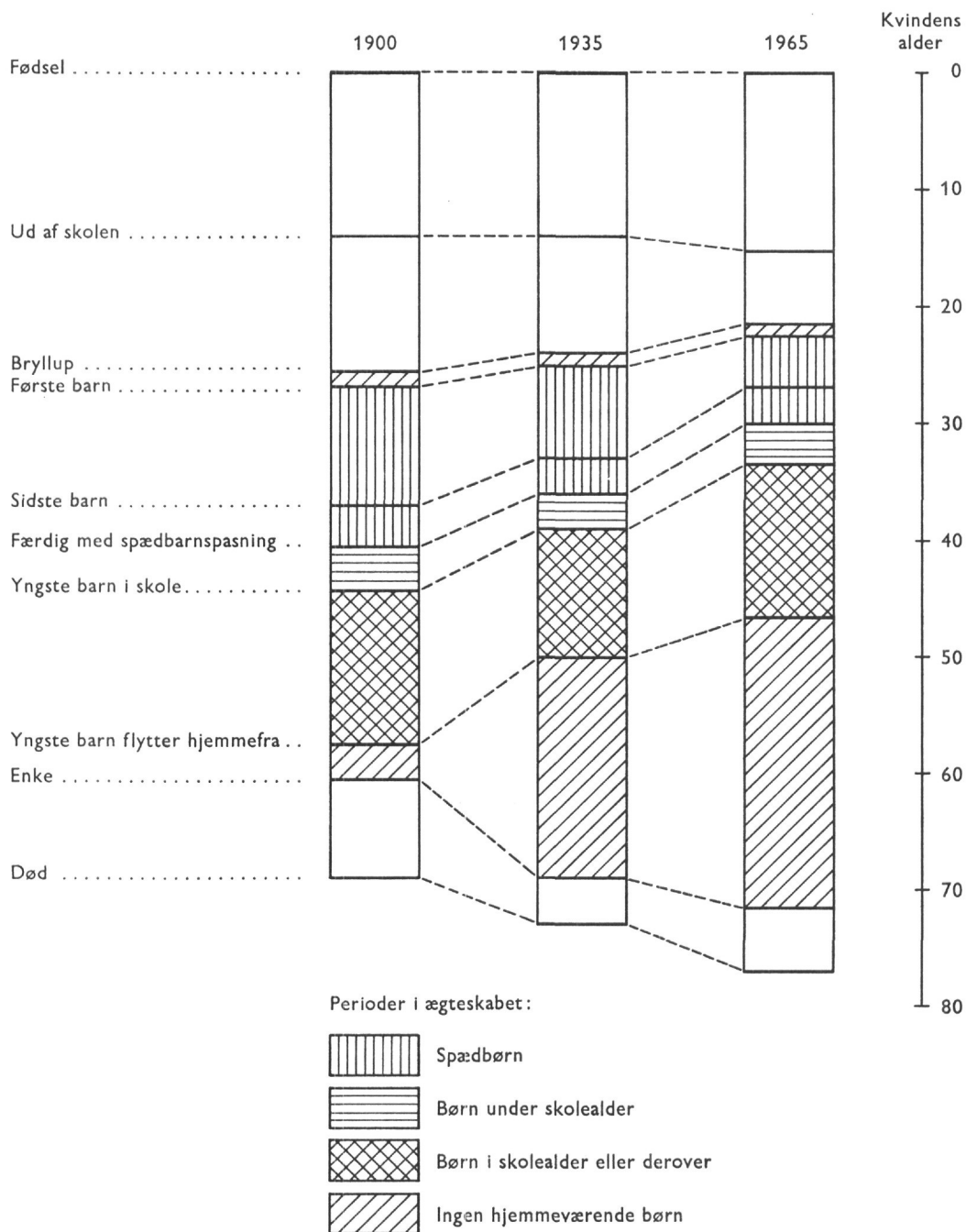
Middellevetiden for kvinder er steget fra 56,2 år i perioden 1901-05 til 74,5 år i perioden 1961-65 og for mænd fra 52,9 år til 70,3 år. Det skal dog bemærkes, at levealderens stigning i ikke uvæsentligt omfang skyldes nedgang i spædbørne- og børnedødeligheden.

Som et forsøg på at illustrere sammenhængen mellem kvindernes totale situation og den enkelte kvindes situation har man konstrueret »det typiske livsløb«. Samtidig vil en sammenligning mellem de typiske livsløb for kvinder omkring århundredeskiftet, i trediverne og som det kan forventes at forme sig i vor tid, antyde karakteren af den udvikling, der har fundet sted.

Det typiske livsløb er karakteriseret ved de omtrentlige tidspunkter for de familiemæssige begivenheder, der i almindelighed anses for betydningsfulde, dvs. dem der vedrører ægteska-

1) I den følgende periode er fødselshyppigheden faldet yderligere til 14,4 ‰ i 1970.

Ændringstendenser i gifte kvinders livstøb 1900-1965.

Anm. Figurene repræsenterer til dels meget usikre skøn baseret på forskellige kilder. De kan derfor kun anvendes som illustration af karakteristiske tendenser, ikke til aflæsning af nøjagtige tidspunkter.

bet og børnene. Diagrammet s. 16 er en omtrentlig angivelse af længden før og nu af de perioder, som indrammes af disse begivenheder.

Når de viste livsløb kaldes »typiske«, skal dette ikke forstås, som om alle eller blot de fleste kvinders liv er forløbet eller vil forløbe efter netop dette mønster, men at man på grundlag af det tilgængelige statistiske materiale må antage, at forløb omtrent som de illustrerede viser karakteristiske træk, og at et meget stort antal kvinders liv i hovedtræk har fulgt dette mønster.

Illustrationen gælder kun de kvinder, som bliver gift, og i denne forstand er 1965-billedet mere typisk end 1900-billedet. Medens man kan regne med, at omkring 84 pct. af de kvinder, der levede omkring århundredeskiftet, giftede sig, ser det ud til, at omkring 96 pct. af alle nulevende kvinder i Danmark gifter sig.

De mest iøjnefaldende forandringer, der har fundet sted fra århundredeskiftet til vore dage, er følgende:

En kvinde kan vente at leve omkring 9 år længere nu end ved århundredeskiftet.

Hun kommer senere ud af skolen og bliver gift tidligere, d.v.s. at den periode, der er til rådighed for videreuddannelse inden ægteskabet, er kortere end før.

Ægteskabet udfylder en større del af hendes liv, næsten to trediedele mod kun halvdelen omkring år 1900.

Børnene fødes inden for en betydelig kortere periode end tidligere, og næsten halvdelen af ægteskabet er »barnløst«, d.v.s. kvinden har ingen hjemmeværende børn.

I betragtning af den betydning, den erhvervs-mæssige beskæftigelse har for hele livssituationen, ville det være ønskeligt, om også den kunne tages i betragtning ved illustrationen af det typiske livsløb. Kombinationen af familiemæssige livsløb og beskæftigelsesmønstre ville imidlertid gøre billedet så broget, at der ikke længere ville være noget, der kunne karakteriseres som typisk. Desuden ved man for lidt om de typiske beskæftigelsesmønstre før i tiden til at kunne foretage sammenligninger. På grundlag af Socialforskningsinstituttets undersøgelser kan man imidlertid sige, at langt de fleste gifte kvinder vil være erhvervs-mæssigt beskæftiget i kortere eller længere perioder af deres ægteskab. For den største gruppes vedkommende vil erhvervsarbejdet begynde, når børnene er kommet i skole eller noget senere.

Ligestillingsproblematikken

I Kommissionens kommissorium nævnes det, at på trods af, at de to køn retligt har opnået ligestilling på næsten alle områder, svarer kvindernes virkelige stilling i samfundslivet ikke fuldt ud til denne ligestilling.

Baggrunden for kravet om ligestilling er den opfattelse, at retfærdigheden kræver, at alle samfundets medlemmer skal behandles ens, d.v.s. have de samme rettigheder og pligter. Denne retsopfattelse er ikke noget nyt; den kan føres tilbage til Aristoteles, som mente, at retfærdighed vil sige, at det, der er lige, behandles lige. Vanskeligheden ligger blot i at finde ud af, hvad der er lige, og hvad der ikke er det. For Aristoteles var det indlysende, at slaver og frie borgere ikke var lige og derfor heller ikke havde krav på at blive behandlet ens, og for de mænd, som i det 18. århundredes Amerika formulerede tanker om menneskenes frihed og lighed, var det lige så indlysende, at lighedskravet udelukkende gjaldt mænd og kun hvide mænd.

Heller ikke i vor tid indeholder den almindelige retsopfattelse et krav om, at alle mennesker ubetinget skal behandles ens. Retfærdigheden kræver i mange situationer forskellig behandling af voksne og børn, syge og raske, lovbrudere og andre borgere, intelligente og ubegavede. Man opdeler altså samfundets medlemmer i kategorier og finder det i overensstemmelse med kravet om ligeberettigelse, at de, der tilhører den ene kategori, bliver behandlet anderledes end dem, der tilhører den anden.

Der er altså visse egenskaber eller kendetegn, som man benytter til at dele samfundets medlemmer i kategorier, som skal behandles forskelligt for at være ligestillede, og andre, som ikke må benyttes på denne måde.

Retfærdigheds- eller lighedskravet siger altså i virkeligheden kun, at der skal være regler, og at enhver regel skal gælde uden undtagelse for alle dem, som efter visse objektive kendetegn falder ind under dens område. Det giver dermed ingen vejledning med hensyn til, hvilke regler der skal være, eller hvilke kendetegn man bør bruge, og hvilke man ikke bør bruge, når man bestemmer, hvem reglerne skal gælde for. Erfaringen viser, at regler, som anses for retfærdige i ét samfund og til én tid, forekommer uretfærdige i andre samfund og til andre tider.

Det man kalder »den officielle retfærdighed«,

er således et system af regler, som vel i det store og hele er konstant, men hvor der alligevel hele tiden foregår ændringer på forskellige områder. Systemet består af de gældende love og administrative regler, men omfatter også i et vist omfang almindelige moralregler, traditioner og sædvaner.

Dette system er ikke bygget på ét fælles princip. Hvis det var det, ville det være muligt at udforme retssystemet, så der var indbyrdes overensstemmelse mellem alle reglerne. Det er der imidlertid ikke i praksis, ikke engang mellem de gældende retsregler indenfor samme område af samfundslivet, som det f. eks. er påvist for familierettens vedkommende af byretsdommer, nuværende landsdommer Inger Margrete Pedersen²⁾). Manglen på overensstemmelse skyldes ikke blot, at reglerne er blevet til på forskellige tider, og at de har forskellig baggrund. Den hænger også sammen med, at retfærdighed ikke er ét, men flere forskellige principper.

Retfærdigheden kan f. eks. kræve:

- at samfundet fordeler goder og byrder, retfærdighed og pligter, så alle *får* lige meget og *yder* lige meget, eller
- at der i forholdet mellem to parter er *ligevægt*, så de hver især yder hinanden lige meget, eller
- at begået uret gøres god igen ved, at synderen ikendes en straf eller erstatning, der svarer til den skade, der er forvoldt, eller
- at byrder fordeles, så man tager hensyn til forskelle i *egnethed* til at bære dem, eller
- at goder fordeles, så man tager hensyn til forskelle i *behov* for hjælp eller støtte.

Når der i en konkret sag kan opstå tvivl om, hvad der er retfærdigt, skyldes det ofte, at man kommer til forskellige resultater, alt efter hvilket af de ovennævnte principper man lægger til grund for afgørelsen. I mange tilfælde er det simpelt hen umuligt at opfylde dem alle på én gang. Hvis man føler, at retfærdigheden er krænket, gør man sig i almindelighed ikke klart, om det er det ene eller det andet af principperne, der er brudt, og det er ofte muligt for begge de stridende parter med rette at føle sig uretfærdigt behandlet, idet hver især bedømmer

2) Forsorgsbegrebet. Studier i familiens retlige problemer. Betænkning nr. 440. 1966.

situationen ud fra det retfærdighedsprincip, der stiller ham selv gunstigt.

Selv om der er almindelig enighed om, at alle bør være ligestillede, og altså også at kvinder bør være ligestillede med mænd, giver ligestillingsprincippet i sig selv således ingen anvisning på, hvordan tilstanden helt konkret skal være, for at de to parter skal være ligestillede. Man kan heller ikke vente, at de implicerede parter i en bestemt situation vil have en fælles oplevelse af lighed eller ulighed.

Kvindekommissionens nedsættelse er et udslag af, at man finder, at den rolle, der tildeles kvinderne i samfundet i forhold til mandsrollen, ikke opfylder det retfærdighedskrav, der siger, at der ikke må gøres forskel mellem individer på grund af deres køn. Kønsrollens udformning er ikke blot bestemt af de formelle regler, der i form af love og andre bestemmelser gælder for samfundets medlemmer. Kravet om *reel* og ikke blot formel ligestilling må netop ses på baggrund af, at disse regler i det store og hel er udformet, så kvinder og mænd har de samme rettigheder og pligter.

Uligheden findes altså i det væsentlige i *uformelle* krav og forventninger, der rettes mod henholdsvis kvinder og mænd, og som tilsammen skaber forskellene i de to køns roller. Disse forskelle er på nogle områder klart i strid med enhver acceptabel definition af retfærdighed, medens der på andre områder må ventes at herske forskellige opfattelser.

Samfundets funktioner

Alt det, der sker i samfundet, er resultat af de enkelte individers handlinger. Selv om den enkelte stadig forandrer sig med tiden, nogle dør og andre kommer til, er samfundet i mange henseender præget af betydelig stabilitet. Dette kan forklares ved eksistensen af sociale institutioner: almindeligt accepterede måder at udføre samfundsvigtige opgaver på. Virkningen af alle de enkelte individers handlinger i forbindelse med udførelsen af disse opgaver bliver, at samfundet kommer til at fungere med stor regelmæssighed, dels sådan at det er muligt forholdsvis præcist at forudsige, hvor stor en del af befolkningen der i et givet tidsrum vil foretage bestemte handlinger, f. eks. gifte sig, få børn, blive skilt osv., dels sådan at de nødvendige forudsætninger for alle disse aktiviteter stadig opretholdes og fornyes.

De i denne sammenhæng vigtigste forudsætninger for, at samfundet kan bestå og fungere regelmæssigt, er følgende:

- at nogen producerer de varer, maskiner, bygninger, transportanlæg osv., og præsterer de tjenesteydelser af forskellig art, som er nødvendige,
- at de frembragte goder og tjenesteydelser fordeles mellem samfundets medlemmer, og mellem privat forbrug, offentligt forbrug og investeringer,
- at der sørges for, at der kommer nye samfundsborgere til erstatning for dem, der dør eller rejser bort,
- at de nye samfundsborgere tilegner sig de gældende normer for adfærd, og at der føres en vis kontrol med, at de overholder dem,
- at samfundets medlemmer uddannes til at udføre de nødvendige hverv,
- at samfundets medlemmer får opfyldt de krav til ernæring, pleje, tryghed og kontakt med andre mennesker, som er nødvendige for at sikre deres legemlige og sjælelige velbefindende.

Det er karakteristisk for det moderne samfund, at en stor og tilsyneladende stadig voksende del af de nævnte funktioner overtages af andre sociale institutioner end familien, og at der samtidig foregår en specialisering og opdeling af de enkelte funktioner. Samtidig opstår der nye sociale enheder til varetagelse af de opgaver, der udskilles fra familien.

Selv om en del af de foran omtalte funktioner varetages af andre sociale institutioner end familien, og de dermed forbundne aktiviteter foregår i andre sociale grupper, har familien dog ikke helt mistet sin betydning på noget af områderne, og den har på visse områder næsten helt bevaret den. Herved adskiller den sig fra alle andre sociale institutioner, og den er stadig af helt fundamental betydning for samfundet. Derfor er kvinders og mænds indbyrdes stilling inden for familien af så stor betydning for vurderingen af, hvorvidt de er ligestillede samfundsmæssigt set.

Rollebegrebet

Udførelsen af alle de foran omtalte opgaver sker typisk ved arbejdsdeling og specialisering, altså ved en opdeling i delaktiviteter, som hver

varetages af en bestemt person, der til gengæld gennem uddannelse og øvelse kan blive specialist på området. I almindelighed danner der sig ganske bestemte forventninger om, på hvilken måde indehaveren af en sådan specialiseret position bør udføre hvervet, og også ofte om hvordan vedkommende bør opføre sig i andre forbindelser. Disse forventninger kaldes den sociale rolle. For så vidt visse positioner og hverv typisk tilfalder kvinder og andre mænd, påvirkes forventningerne yderligere af kønsrollerne.

Hvert enkelt menneske har på samme tid flere roller. I mange tilfælde skaber denne mangfoldighed af roller ingen vanskeligheder, men det kan ske, at de forventninger, der følger med rollerne, er så forskellige, at rollerne ikke kan forenes.

Kønsrollerne er i alle samfund traditionsbestemt. Det er ikke muligt at finde ud af, hvilke dele af kvinders og mænds adfærd, der udelukkende skyldes biologiske forskelle, da man ikke kan foretage eksperimenter med mennesker, hvor man udelukker den sociale påvirkning. Videnskaben kan ikke yde anden hjælp end en formodning om, at kvinder og mænd på grund af de biologiske forskelle i visse situationer vil have tendens til at opføre sig forskelligt, men det er ikke muligt med sikkerhed at sige på hvilken måde. Heller ikke studiet af de faktisk forekommende kønsroller i forskellige samfund kan være til megen hjælp. Næsten enhver form for adfærd forekommer i nogle samfund hos mænd, i andre hos kvinder som en del af den traditionelle kønsrolle. Men der er en nær forbindelse mellem arbejdsdelingen mellem mænd og kvinder i et samfund og de kønsroller, det pågældende samfund forventer, mænd og kvinder skal leve op til. Selv om der som nævnt forekommer vidt forskellige varianter i adfærd, må en generalisering gå i retning af, at da kvinder som følge af fødsler i hvert fald i perioder er mindre mobile end mænd, kommer det til at høre med til den kvindelige kønsrolle, at kvinder i det væsentlige varetager aktiviteter i forbindelse med pasning og opdragelse af børnene og i det hele taget udfører opgaver, der kan foregå i eller i nærheden af boligen. Industrialiseringen og den samtidige urbanisering af samfundet ændrede den traditionelle arbejdsdeling mellem kvinder og mænd i de delvis selvforsynende familieenheder, hvor hvert af de to køn havde ydet deres indsats på forskellige områder og levet i balance med hinanden, selv om manden var hovedpersonen. Industrialismen

og dermed pengeøkonomien forandrede lidt efter lidt kvindernes rolle fra at være overvejende producenter til at blive overvejende forbrugere, og hermed ændredes magtbalancen, og forskellen mellem den mandlige og kvindelige kønsrolle forøgedes. Med den i vor tid fortsat stigende industrialisering og urbanisering samt dermed forøgede anvendelse af gift kvindelig arbejdskraft er sket en tilnærmelse mellem kønsrollerne. Kvinder kan desuden nu få beskæftigelse på en del områder af arbejdsmarkedet, som hidtil traditionelt har været forbeholdt mænd. Yderligere ser det i nogle familier ud, som om mekaniseringen af arbejdet i hjemmene fører til mændenes større deltagelse i husligt arbejde, og resultatet er således både tendenser henimod mindre streng arbejdsdeling og en tilnærmelse mellem mænds og kvinders roller.

Uanset disse udviklingstendenser er det imidlertid åbenbart, at adskillelsen mellem de to kønsroller opretholdes i vort samfund, og at den i høj grad sætter grænser for menneskers handlemuligheder, så disse i mange henseender er bestemt af kønnene allerede fra fødslen. Kønsrollerne er med andre ord tildelt de enkelte mennesker af samfundet på forhånd. I så henseende kan den enkelte hverken gøre fra eller til, i modsætning til hvad der er tilfældet med hensyn til erhvervsroller og politiske roller, som i hvert fald i vort nutidige samfund kan opnås gennem den enkeltes præstationer.

Det økonomiske aspekt

Det må antages, at alle de samfundsmæssige funktioner under den mest oprindelige samfundsform er blevet varetaget inden for familien. Under disse omstændigheder foregår udvekslingen af ydelser i almindelighed, uden at nogen tænker over ydelseens værdi.

Efterhånden som naturaløkonomi afløses af pengeøkonomi, kommer markedsmekanismen ind i billedet. Pengene gør del: muligt at lade udvekslingen af ydelser foregå indirekte: Hvis man ikke direkte kan præstere ydelser, der dækker et behov hos den, hvis ydelser man selv har brug for, kan man i stedet yde betaling i penge, og på samme måde kan man få afsat sine egne ydelser til andre, selv om disse andre ikke direkte kan yde noget, man selv har brug for. Herved dannes der markedspriser på mange slags ydelser, og udvekslingen af disse kan fore-

gå upåvirket af parternes indbyrdes magtforhold.

Når en vare eller tjenesteydelse i større omfang præsteres og omsættes mod betaling i penge, får den en nogenlunde fast pris, og der ved bliver det muligt at vurdere dens økonomiske betydning for samfundet som det totale beløb (= enhedspris X antal omsatte enheder) af omsætningen inden for en bestemt periode, f. eks. et år (nationalproduktet).

Værdien af husligt arbejde, børnepasningm.v., som udføres i egne hjem, er der ingen lande, som tager med i deres nationalprodukt, ligesom heller ingen lande beskatter dette arbejde. Pudser man selv vinduer, vasker bil, fejer sin gårdsplads eller netter sin have, så forøges nationalproduktet ikke, men betaler man en vinduespudser, overlader bilvask til servicestationen, engagerer en person til fejning eller havearbejde, så bliver nationalproduktet større - forudsat naturligvis, at de personer, som får penge for disse arbejder, opgiver indtægterne herfor til skattevæsenet. Det er spørgsmålet om pengeomsætning, som er afgørende for, at et arbejde, en servicefunktion el. lign. indgår i nationalproduktet.

Den familie, der sender sit snavsetøj på vaskeri, køber færdiglavede madretter, marmelade, syltetøj, brød, kager o.s.v., forøger i højere grad nationalproduktet end den familie, der selv vasker og i sin husholdning frembringer f. eks. de nævnte forbrugsgoder.

Når det i særlig grad er de aktiviteter, der er forbundet med den traditionelle mandsrolle, som er overgået til den økonomiske sektor af samfundet, hænger det sammen med, at mændene på et tidligere tidspunkt end kvinderne forlod hjemmene for at udføre arbejde, hvorved de tjente penge.

Resultatet af den huslige indsats, hvori naturligvis såvel mand som børn kan deltage, har altså ikke pengeform, men består i en strøm af goder og serviceydelser, der indgår direkte i familiens forbrug og betyder en forbedring af familiens samlede økonomiske situation. Herved opnås mulighed for forøget forbrug og/eller for opsparing. Principielt kan det huslige arbejdes værdi gøres op i penge ved at sammenligne med, hvad det ville koste, hvis det skulle udføres af fremmede. Men det vil være vanskeligt at foretage en sådan vurdering, fordi den bl. a. også kan omfatte pleje og opdragelse af børn, hyggespredning m. v.

Socialforskningsinstituttet har i sin fritidsun-

dersøgelse påvist³), at det næsten udelukkende er kvinder, der anvender tid på husligt arbejde. Den eneste mandlige gruppe, som bruger mere end et kvarter daglig herpå, er pensionisterne, og de arbejder gennemsnitlig kun ½ time om dagen i huset. Selv om der muligvis i de seneste år er sket en ændring, så mændene i forøget omfang deltager i husvæsen og børnepasning, er det sikkert stadig sædvanligt, i alt fald i de lidt ældre ægteskaber, at hustruen udfører så at sige hele arbejdet i hjemmet.

Arbejdet i hjemmet foregår ikke under de konkurrencemæssige vilkår, som hersker i erhvervslivet, og arbejdstiden kan udstrækkes eller formindskes. Det samme arbejde kan vare kort eller lang tid, svarende til i hvor høj grad den, der udfører det, forstår at bruge tiden og tilrettelægge arbejdet på hensigtsmæssig måde.

Det huslige arbejde har således i økonomisk henseende en særstilling i det højt industrialiserede samfund, hvor penge spiller så stor en rolle. At tjene penge selv eller på anden måde få rådighed over penge giver såvel større frihed som større tryghed end at være økonomisk afhængig af en ægtefælle, sådan som husmødrene er. Ganske vist tænker de husmødre, som lever i et godt og harmonisk ægteskab, måske ikke i hverdagen på denne afhængighed, men den viser sig i det øjeblik, ægteskabet opløses ved skilsmisse eller død, eller hvis ægteskabet begynder at knirke, og ægtemanden ikke længere som en selvfølge afleverer de penge, der skal til for at klare den daglige husholdning m. v. Såvel i forbindelse med dødsfald som ved skilsmisse sker der oftest en forringelse af husmoderens økonomiske stilling. Ved skilsmisse er det ofte tilfældet for begge parter vedkommende, og enker uden ajourført uddannelse og erfaringer fra erhvervslivet har store problemer ved at klare sig.

For at hjælpe ubemidlede enker blev i 1959 gennemført en lov, der efter nærmere betingelser giver enker ret til enkepension, som svarer til folkepensionen, når de er fyldt 55 år ved enkestandens indtræden. En kvinde, der bliver enke efter det 45. år og har forførgerpligt over for 2 eller flere børn under 18 år, opnår også ret til enkepension. For enkemænd findes ikke tilsvarende bestemmelser, og denne sociale sær-

lovgivning er udtryk for, at samfundet har fundet det nødvendigt at træde til og hjælpe ældre kvinder, hvis økonomiske eksistensgrundlag er faldet bort ved ægtefællens død. Som baggrund har denne lovgivning således de hjemmearbejdende gifte kvinders økonomiske afhængighed.

Ægtefællernes ligestilling

Den engelske sociolog Elizabeth Bott har opstillet tre hovedtyper af rollefordelinger mellem ægtefæller, og selv om hendes undersøgelse kun omfatter et lille antal familier i bymiljø i England, er det sandsynligt, at opdelingen også kan bruges på danske forhold⁴). De tre typer betegnes som 1) komplementær, 2) uafhængig og 3) fælles organisation inden for ægteskabet. *Komplementær* organisation foreligger, når mand og hustru har forskellige roller, og altså i vidt omfang udfører forskellige aktiviteter, men på en sådan måde, at de tilsammen danner et hele og omfatter stort set alle de nævnte aktiviteter. Hvor der foreligger *uafhængig* organisation, varetager mand og hustru hver for sig de forskellige aktiviteter for sit eget vedkommende i det omfang, det kan lade sig gøre. De to roller overlapper for en stor del, men er i øvrigt uden forbindelse med hinanden. Ved *fælles* organisation udføres hver enkelt aktivitet af ægtefællerne i fællesskab, eller skiftevis af den ene og den anden ægtefælle. I praksis forekommer de rene typer næppe, men det vil oftest være muligt at klassificere et ægteskab som overvejende tilhørende en af typerne. Ifølge Bott forekommer komplementær og fælles organisation af ægteskabet begge hyppigt, hvorimod uafhængig organisation er sjælden. Dette gælder formentlig også for danske forhold.

Hvis ægtefællerne modellerer deres roller efter det traditionelle kønsrollemønster, vil de forholdsvis let kunne etablere en fordeling af aktiviteterne, således at nogle udføres af den ene, nogle af den anden, nogle hver for sig og nogle i fællesskab. Det totale skema for aktiviteterens udførelse vil nærmest placere familien under hovedtypen komplementær organisation. Ifølge Bott forekommer denne type navnlig i miljøer, hvor mand og hustru hver for sig har en ret intensiv kontakt med sine egne slægt-

3) Fritidsvaner i Danmark. Med særligt hensyn til radio og fjernsyn. Af P.-H. Kühl, Inger Koch-Nielsen og Kaj Westergaard. Socialforskningsinstituttet Publ. 25, 1966.

4) Elisabeth Bott: Family and Social Network: Roles, Norms and External Relations in Ordinary Urban Families. London 1957.

ninge, naboer, venner, arbejdskammerater osv. Bott mener, at de derved får så megen hjælp og følelsesmæssig tilfredsstillelse, at de stiller tilsvarende mindre krav og forventninger til ægtefællen.

Ægtefæller med en mere moderne opfattelse af kønsrollerne vil snarere fordele aktiviteterne efter mønstret for fælles organisation. Denne form træffes ifølge Bott hyppigst i middelklasse- eller funktionærfamilier, hvilket hænger sammen med, at disse ofte lever i et miljø, hvor slægtninge og venner bor spredt, og hvor det ikke anses for god tone at have nær kontakt med naboer, således at ægtefællerne i højere grad er henvist til hinanden.

Spørgsmålet om ægtefællernes ligestilling eller mangel på samme afhænger ikke direkte af organisationsformen i ovennævnte betydning, men der er nok størst sandsynlighed for, at de vil føle sig ligestillede ved fælles organisation, altså når begge ægtefæller udfører samme slags opgaver. Der er heller ingen direkte sammenhæng mellem organisationsformen og ægtefællernes indbyrdes magtstilling - denne afhænger formentlig i høj grad af hver enkelts personlighed. Bott påpeger, at den komplementære organisationsform, hvor de to ægtefællers roller er helt forskellige, ofte omtales som identisk med en autoritær magtstilling for manden. Dette mener hun skyldes, at de pågældende forfattere med urette tillægger sådanne familiers økonomiske og seksuelle arrangementer den samme psykologiske betydning, som de ville have i ægteskaber, hvor mand og hustru er indstillet på fællesskab.

Hvis der er uoverensstemmelse mellem ægtefællernes forventninger til ægteskabets organisationsform, og de har forskellige opfattelser af henholdsvis mandens og hustruens rolle, bliver deres indbyrdes magtstilling af betydning. Hvis ikke ægteskabet ender med skilsmisse, må det antages at blive stabiliseret i en form, der er mest i overensstemmelse med den stærkeste parts ønsker, og denne situation opleves af den svagere part som uretfærdig, og udløser mere eller mindre udtrykte krav om ligestilling. Hvilken af parterne, der er den stærkeste, afhænger som nævnt i høj grad af deres personligheder, og det er ikke muligt at sige noget om hyppigheden af de forskellige tænkelige magtstrukturer i danske ægteskaber. Der er dog to faktorer, som forøger sandsynligheden for, at manden i sådanne tilfælde bliver den stærkeste, nemlig den traditionelle kønsrolleopfattelse og den be-

ydning, der tillægges det økonomiske aspekt af de forskellige aktiviteter.

Ifølge den traditionelle kønsrolleopfattelse skal manden være stærk, aggressiv og dominerende, kvinden svag og eftergivende. Hvis begge ægtefæller bekender sig til denne opfattelse, og også overholder den i udførelsen af rollerne under ægteskabet, må manden ventes at gå af med sejren uden sværdslag.

Den traditionelle opfattelse af kvinderollen synes at have bevaret træk fra naturaløkonomiens epoke, samtidig med at mandsrollen har ændret sig under indflydelse af pengeøkonomien. Samtidig må det antages, at det billede af den frigjorte kvinderolle, som stadig fremhæves i debatten om kønsrollerne, appellerer til kvinder i højere grad end til mænd, således at der også ad denne vej sker en påvirkning i retning af forskellig opfattelse af køns- og dermed ægtefællerollerne hos kvinder og mænd. Det må derfor antages, at der i en meget stor del af ægteskaberne er en vis, åben eller skjult, forskel i opfattelsen af ægtefællerollerne.

I de tilfælde, hvor baggrunden for kravet om ligestilling er meningsforskelle mellem ægtefællerne om, hvordan relationen mellem dem retteligt bør være, kan man imidlertid ikke fremkalde oplevelsen af ligestilling ved at ændre tilstanden. Ændringen vil da blot blive oplevet som en forrykkelse af magtforholdet mellem ægtefællerne, men de vil stadig ikke kunne blive enige om, hvad ligestilling skulle indebære.

Forskellige undersøgelser tyder på, at udearbejdende hustruers situation skal ses i dette lys. P.-H. Chombart de Lauwe citerer i »Images de la femme dans la société«⁵⁾ fra en række lande undersøgelser, der synes at vise, at de udearbejdende hustruer stort set kan deles i to kategorier: 1) Kvinder, hovedsagelig fra arbejderklassen, som selv siger, at de arbejder, fordi de er nødt til at skaffe penge, men egentlig helst ville være fri. (Samtidig er der en tendens til, at de hjemmearbejdende hustruer fra samme samfundslag siger, at de gerne ville have arbejde, men ikke kan af hensyn til børnene, eller fordi deres mand ikke vil have det). 2) Kvinder, hovedsagelig fra middelklassen, som har en uddannelse, og som siger, at de arbejder, fordi de har lyst til det, eller fordi de synes, at de bør udnytte den uddannelse, de har, eller for at have noget at falde tilbage på, hvis deres mand ikke kan eller vil forsørge dem.

5) Paris 1964.

For den første kategoris vedkommende - og de er de fleste - ligger det nær at antage, at ønsket om udearbejde bevidst eller ubevidst hænger sammen med et ønske om at være mindre økonomisk afhængig af manden. Udtalelsen om, at de er nødt til at arbejde, kan sammenholdes med, at der er familier i ganske tilsvarende situation, som klarer sig, uden at hustruen har erhvervsarbejde, og må fortolkes derhen, at de sætter de værdier, som de kan opnå ved at have udearbejde, højere end dem, de må give afkald på ved ikke at blive i hjemmet.

Konsekvensen af udearbejdet bliver, at kvinden får »to roller«. Efter gængs rolleterminologi har kvinden ikke blot to, men mange roller, nemlig en for hver af de sociale relationer, hun regelmæssigt optræder i. Det samme gælder naturligvis for manden, som også i almindelighed har to roller svarende til den udearbejdende hustrus, nemlig en erhvervsrolle og en husfaderrolle. Når man særlig har hæftet sig ved kvindens to roller, skyldes det dels, at erhvervsrollen vanskeligt kan forenes med den traditionelle kvindelige kønsrolle, dels at konsekvensen af udearbejdet for kvinden i almindelighed bliver en forøget arbejdsbyrde, idet hun ikke lettes for det med husmoderrollen forbundne arbejde i samme grad, som hendes arbejde uden for hjemmet forøges. Bl. a. polske undersøgelser⁶⁾ tyder på, at dette til en vis grad kan skyldes, at hun ikke ønsker at afgive den magt, som er forbundet med at beslutte og udføre de pågældende aktiviteter.

Sammenfattende kan det siges om kvindernes stilling i familien, at der vel kan påvises generelle tendenser til forskelle i kvinders og mænds stilling, men at der samtidig er betydelige forskelle mellem forskellige kategorier af kvinder under hensyn til familiens størrelse, sammensætning og erhvervmæssige placering (specielt om hustruen er erhvervmæssigt beskæftiget), den geografiske placering, boligform m. m., og yderligere en individuel variation inden for kategorierne, afhængig af individuelle forhold som de enkelte familiemedlemmers personlighed, helbred, interesser, evner m. m.

Den formelle ligestilling

I det foregående afsnit er det forsøgt at give en beskrivelse af kvindernes faktiske stilling i

6) Cit. af prof. Piotrowsky i et møde med udvalget.

familien. En undersøgelse af kvindernes *formelle* stilling i familien, dvs. af de retsregler, der har betydning for kvinderne i deres egenkab af familiemedlemmer, er foretaget af byretsdommer Inger Margrete Pedersen⁷⁾.

Undersøgelsens konklusion er, at der inden for familie- og personretten er »opbygget et system, der fastslår, at begge ægtefæller er myndige og selvstændige personer, der er ligestillede både med hensyn til rettigheder og ansvar«. Også med hensyn til separation og skilsmisse er parterne ligestillede efter loven. Det er måske et spørgsmål, om myndighederne i praksis er tilbøjelige til at begunstige den ene af parterne, når der træffes bestemmelse om f. eks. skattebetaling, underholdsbidrag, fordeling af børnene og tillægelse af den fælles lejlighed. Hvis der finder diskrimination sted i sådanne tilfælde, vil den oftest være til fordel for kvinden, men det må tages i betragtning, at parternes livsforhold i almindelighed er så forskellige, at en formel ligestilling netop ikke ville være en reel ligestilling.

Kvindes stilling i samfundet i øvrigt

Det antages i almindelighed, at *religionen* spiller en større rolle for kvinder end for mænd. Præsterne og kordegnene er som bekendt næsten alle mænd, men det er det almindelige indtryk, at hovedparten af de øvrige deltagere i kirkelige handlinger er kvinder. Socialforskningsinstituttet har i en undersøgelse⁸⁾ spurgt, hvor ofte man gik i kirke, og svarene tyder på, at der er en forskel i retning af, at kvinder er flittigere kirkegængere end mænd, men forskellen er procentvis ikke særlig stor, og den afspejler måske i højere grad, at kirkegængere hovedsagelig er folk i de ældre ~~aldersklasser~~, hvoraf en relativt stor del er kvinder.

Den viden, man har om forskellene i kvinders og mænds *seksuelle* adfærd, er ligeledes ret usikker og ufuldstændig. Det menes dog, at mænds seksuelle aktivitet generelt er større end kvinders, og f. eks. at mænd hyppigere end kvinder tager initiativet til seksuelle forbindelser.

Et område af samfundslivet, som viser en

7) Inger Margrete Pedersen: Forsørgerbegrebet. Studier i familiens retlige problemer. Betænkning nr. 440.1966.

8) Fritidsvaner i Danmark. Af P. H. Kühl, Inger Kock-Nielsen og Kaj Westergård. Socialforskningsinstituttet. Publ. 25.

udpræget forskel på kvinders og mænds aktivitet, er *kriminaliteten*. I de senere år har kun 10 pct. af de personer, om hvem der er blevet truffet strafferetlige afgørelser⁹⁾, været kvinder. For to femtedele af kvinderne, men kun en fjerdedel af mændene, er tiltalen frafaldet. De dømte kvinder er gennemgående blevet idømt kortere hæfte- og fængselsstraffe end mændene, og for to femtedele af kvinderne, men kun godt en femtedel af mændene har afgørelsen været en betinget straf. Også med hensyn til overtrædelsernes art adskiller kvindernes kriminalitet sig fra mændenes. Kvinder dømmes uhyre sjældent for sædeligheds- og voldsforbrydelser, som tegner sig for ca. en sjettedel af mændenes kriminalitet. Inden for kategorien ejendomsforbrydelser, som både hos mænd og kvinder omfatter hovedparten af domfældelserne, er fordelingen på de enkelte kategorier nogenlunde den samme, dog udgør dokumentfalsk en relativt større del af kvindernes end af mændenes overtrædelser, medens til gengæld hærværk og brugstyverier (hovedsagelig cykel-, knallert- og biltyverier) næsten udelukkende begås af mænd. Den eneste kategori af forbrydelser, som flere kvinder end mænd er blevet dømt for, er »betleri og skadelig erhvervsvirksomhed« (prostitution).

Det forholdsmæssige antal tiltalefrafald og betingede domme er langt større for kvinder end for mænd. Dette skyldes formentlig dels, at kvinder sjældnere end mænd recidiverer, dvs. domfældes flere gange (af samtlige domfældelser i 1967 udgjorde »begyndere« 76 pct. af kvinderne, men kun 55 pct. af mændene), dels at de overtrædelser, der begås af kvinder, hyppigt er af mindre alvorlig karakter. Det er sikkert også rigtigt, at politi og domstole, der fortrinsvis er befolket med mænd, vil være tilbøjelige til at anse kvinder for mindre farlige forbrydere end mænd, således at en mistænkt kvinde vil have mindre risiko for at blive tiltalt og idømt straf end en mand i tilsvarende situation.

En del af forskellen i kriminalitetshyppigheden hænger imidlertid sikkert sammen med forskellen mellem kønsrollerne. Den aggressivitet og dristighed, der ifølge den traditionelle kønsrolle ventes af en mand, vil hyppigt kunne bringe ham i konflikt med de restriktioner, som lovene lægger på adfærden. Således kan f. eks.

en del af den adfærd, der betegnes som ungdomskriminalitet, forklares som udslag af krav om dristige handlinger, som man må udføre for at blive accepteret i sin gruppe som en rigtig mand.

Konklusionen af disse betragtninger bliver, at mænd hyppigere end kvinder udfører kriminelle handlinger, men at forkellen i hyppighed måske ikke er så stor, som kriminalstatistikens tal tyder på.

Rollekonflikter

Det billede af kvindernes stilling i samfundet, som den her givne beskrivelse kan sammenfattes i, synes på hvert af de beskrevne områder for sig at vise, at der er betydelige forskelle mellem kvinders og mænds levevilkår og adfærd, og at hovedparten eller i hvert fald en meget stor del af kvinderne er stillet på en måde, der er i overensstemmelse med det traditionelle kønsrollemønster. Dette mønster er relativt konsistent, dvs. at det kan følges, uden at de adfærdsformer, holdninger og forventninger, der er knyttet til det, kommer i indbyrdes konflikt.

På alle de beskrevne områder kan man imidlertid konstatere, at en del af kvinderne ikke handler i overensstemmelse med det traditionelle kønsrollemønster, men i stedet udfolder aktiviteter, som hidtil har været forbeholdt mænd. Herved kommer de meget ofte ud for konflikter. Sådanne rollekonflikter kan enten skyldes, at kvindernes adfærd ikke er i overensstemmelse med, hvad omgivelserne venter af dem, eventuelt fordi man regner med, at de samtidig med at udføre disse nye aktiviteter skal udfylde den traditionelle moder- og husmoderrolle - hvad der f. eks. er umuligt, hvis de forskellige roller kræver kvindens tilstedeværelse flere steder på samme tid -, eller de kan være indre konflikter, som skyldes, at kvinden selv ønsker at varetage indbyrdes uforenelige opgaver, således at hun f. eks. på arbejdspladsen plages af dårlig samvittighed over ikke at passe sine børn forsvarligt, og i hjemmet af dårlig samvittighed over ikke at være produktiv og udnytte sine evner.

Selv om mænd også kan have to eller flere roller, synes det i almindelighed at være lettere for dem at skyde disse roller fra sig eller at isolere de enkelte roller, så de kan udføres hver for sig uden konflikter, hverken indre eller ydre. Måske den væsentligste ulighed i kvinders

9) Danmarks Statistik: Statistiske Meddelelser. Kriminalstatistik.

og mænds stilling ligger i, at det under de nuværende samfundsforhold er vanskeligere for kvinder end for mænd at skabe sig en tilværelse nogenlunde fri for rollekonflikter.

Forskelle og ligestilling

Det kan tænkes, at kravet om ligestilling udelukkende har en ideologisk baggrund, dvs. at det i sig selv anses for mere værdifuldt, at mennesker er ens, end at de er forskellige. Hvis man akcepterer denne begrundelse, vil det være uden interesse, om den ene eller den anden part erhverver eller mister noget ved forskellen; det er i sig selv et onde, at der er en forskel, og ondet må søges afhjulpet. Denne indstilling kan kun føre til skuffelser. Menneskene er ikke ens, og det er næppe heller muligt at gøre dem fuldstændig ens på alle områder. Hvis man herimod indvender, at det heller ikke er alle forskelle, der skal afskaffes, idet visse forskelle er betydningsløse, og andre måske endog værdifulde, har man forladt det ideologisk rene grundlag. Opdelingen af forskellene i mere eller mindre betydningsfulde kan ikke foretages på grundlag af lighedskravet. Man må introducere nogle supplerende værdier for at afgøre, hvornår en forskel er forenelig med ligestilling og hvornår ikke.

Magt eller indflydelse er fortrinsvis knyttet til positionerne i det politiske system, i hvert fald når der er tale om magt over større grupper af mennesker. Men selv i de mindste sociale systemer, f. eks. et ægteskab, kan man tale om magtudøvelse, i det omfang den ene part påvirker den andens handlinger. Hvis kvindernes stilling i samfundet vurderes ud fra den politiske magtfordeling, fremgår det klart af kap. 5, at der langt fra er ligestilling. Langt de fleste af de positioner i samfundet, som giver formel indflydelse, indehaves af mænd. Inden for erhvervslivet er tilstanden omtrent ligesådan. Derimod er der meget, der taler for, at magten i familierne er nogenlunde ligelig fordelt mellem kvinder og mænd, dog formentlig sådan, at kvinderne gennemgående er de stærkeste på visse områder, mændene på andre. Særlig på det økonomiske område har mændene i de fleste tilfælde mulighed for at udnytte deres stilling som erhververe af kontant indtægt til at tiltage sig større magt, og denne mulighed bliver utvivlsomt i mange tilfælde udnyttet.

Prestige eller anseelse er i høj grad knyttet til de positioner, som indebærer indflydelse, og

kvinderne er antagelig lige så lidt ligestillede efter dette vurderingskriterium som efter magtkriteriet.

Økonomisk formåen, dvs. mulighed for at disponere over indtægt eller formue, er også i høj grad forbundet med de samme positioner, som indebærer magt og anseelse, og der er derfor en tilsvarende ulighed, når dette vurderingskriterium lægges til grund. Specielt hvad angår indtægtserhvervelsen er der en udtalt forskel. Det er tvivlsomt, om der er lige så stor forskel med hensyn til formuebesiddelse.

Magt, anseelse og penge er værdier, som ofte identificeres med det moderne, industrialiserede samfund. Sammenstillingen gøres ofte med en kritisk holdning over for denne type samfund, netop fordi dets medlemmer siges at lægge så stor vægt på det materielle, på produktion, erhvervelse og forbrug af materielle goder, og fordi magt og anseelse er så nært forbundet enten med de centrale positioner i forbindelse med produktionen og dens afsætning, eller med placering på politiske poster, hvor man hovedsagelig beskæftiger sig med de økonomiske problemer i forbindelse med opretholdelsen af fuld beskæftigelse og en stor og voksende produktion. De, der indtager en kritisk holdning til dette produktions-, forbruger- eller præstations-samfund, må anse andre sociale værdier for mere betydningsfulde end dem, der stræbes efter i dette samfund. I det følgende drøftes nogle af de mulige, alternative værdier.

Frihed i betydningen mulighed for at vælge sine handlinger uden tvang eller tryk fra andre er en sådan værdi. Forholdet mellem frihed og magt er komplementært i den forstand, at ét menneskes magt begrænser andres frihed. På den anden side er det ikke givet, at den, der har stor formel magt, også selv har megen frihed. F. eks. vil en politisk leder være bundet af sit partis program og af hensynet til de vælgere, der har valgt ham og gerne skulle gøre det igen, og lederen af en erhvervsvirksomhed vil være bundet af nødvendigheden af at opretholde et tåleligt arbejdsklima, af overenskomster med fagforeninger, kontrakter med leverandører og kunder, hensyn til konkurrenternes dispositioner osv.

Selv om mændene i det danske samfund må antages at have større magt end kvinderne, er det derfor ikke sikkert, at de også har større frihed. I *familierne*, i forholdet mellem ægtefællerne indbyrdes, er der en direkte sammenhæng mellem magt og frihed. Hvis man går ud

fra, at mand og hustru gennemgående har lige megen magt, vil de også i deres indbyrdes forhold have nogenlunde samme frihed.

I *arbejdssituationen* må man antage, at selvstændige og arbejdsledere med det foran omtalte forbehold har større frihed end ansatte og underordnede. Imidlertid spiller også den daglige arbejdssituation en rolle: om arbejdstiden kontrolleres, eventuelt ved kontrolstempling, i hvor høj grad arbejdet er bundet til en bestemt arbejdsplads, om det foregår under konstant, periodisk eller helt uden opsyn af overordnede, om den præsterede arbejds mængde kan tælles eller måles, og om den faktisk bliver det osv.

Selv om en mindre del af kvinderne end af mændene har selvstændige eller ledende stillinger, er det for det første kun relativt få mænd, der har sådanne stillinger, og disses frihed vil som foran beskrevet i mange tilfælde være begrænset. For det andet vil der med hensyn til frihed i den foran beskrevne forstand være en karakteristisk forskel mellem dem, der er ansatte i underordnede stillinger, alt efter om de er arbejdere eller funktionærer. Arbejderne, især de ufaglærte i industrien, må i almindelighed antages at arbejde under mindre frie forhold end funktionærerne. Da en større del af de erhvervsmæssigt beskæftigede kvinder end af mændene er funktionærer og en mindre del arbejdere (dog relativt lige mange ufaglærte arbejdere), er det muligt, at kvinderne i erhvervs livet gennemgående har mindst lige så stor frihed som mændene. Det, at mange kvinder hævdes i mindre grad end mænd at identificere sig med arbejdet og virksomheden, og ofte er mindre afhængige af lønnen end mændene, kan også give dem større frihed i selve arbejdssituationen. For den betydelige del af kvinderne, som slet ikke er erhvervsmæssigt beskæftigede, er der i hvert fald mulighed for væsentlig større frihed i arbejdssituationen end for de erhvervsarbejdende, selv om mange, især når de har små børn, er mindst lige så bundet til »arbejdspladsen« som industriarbejderne.

Konklusionen med hensyn til frihed må blive, at der på dette som på andre områder er store individuelle forskelle både for kvinder og mænd, at der måske også er visse generelle forskelle mellem kvinder og mænd med hensyn til visse arter af frihed, men at man ikke med sikkerhed kan fastslå, om kvinderne totalt set har mere eller mindre frihed end mændene. Men hensyn til *økonomisk* tryghed må man antage, at alle en families medlemmer har samme vil-

kår, således at der, så længe familien fungerer normalt, ikke er forskel på mænd og kvinder i denne henseende.

Vurdering af kriterier

De foran omtalte begreber skal ikke betragtes som en udtømmende liste over sociale værdier. Formålet med at omtale dem har været dels at diskutere kvindernes situation med hensyn til de mest nærliggende vurderingskriterier, dels at gøre opmærksom på, at der er mange muligheder for at vælge vurderingskriterier, og at bedømmelsen af de to køns indbyrdes placering kan falde forskelligt ud, når den vurderes efter forskellige kriterier.

En sammenfattende vurdering giver til resultat, at kvinderne i det danske samfund langtfra er ligestillede med mændene, når vurderingen foretages med udgangspunkt i magt, prestige og økonomisk formåen. Disse vurderingskriterier repræsenterer utvivlsomt værdier, som sættes højt i det nuværende danske samfund. Der er dog næppe fuldstændig enighed om, at de er de eneste, der skal tages hensyn til ved vurderingen af et menneskes samfundsmæssige placering, måske heller ikke om, at det er dem, der skal sættes højest. Desværre ved man ikke noget om, hvordan forskellige opfattelser på dette område er fordelt i befolkningen; der er formodentlig sociale forskelle, således at nogle samfundslag placerer værdierne i en anden rækkefølge end andre, og der er muligvis også kønsforskelle, således at kvinder hyppigere akcepterer et bestemt værdihierarki end mænd, og omvendt. For at man skal kunne nå til enighed om vurderingen af de to køns indbyrdes stilling, må der være enighed om vurderingsgrundlaget, og kun hvis der kan opnås en sådan enighed, vil det være muligt at tilvejebringe en tilstand, der af det overvejende antal medlemmer af begge køn betragtes som ligestilling.

Mulige årsager til uligheder

Også bortset fra de egentlige køns karakterer er der forskel på mænds og kvinders legemsbygning. Mænd er gennemsnitlig større, ca. 10 pct. højere, og vejer ca. 20 pct. mere end kvinder, har kraftigere muskler og større lungekapacitet, dvs. mænd er gennemsnitlig i stand til at yde større og mere vedvarende fysiske præstationer end kvinder.

Der er også karakteristiske forskelle på de to

køns fysiologiske balance. Disse forskelle tilskrives hovedsagelig den kønsbetingede hornproduktion.

Undersøgelser af kvinders og mænds intelligens giver ikke holdepunkter for antagelser om, at det ene køn generelt skulle være mere intelligent end det andet, og heller ikke, at der skulle være forskel i intelligensens variationsområde hos de to køn.

Forskellen i *interesser* viser sig bl. a. i børns leg. Drengene foretrækker i almindelighed voldsomme og aktive lege, de konstruerer, konkurrerer og udsætter sig for anstrengelser og farer. Piger foretrækker i almindelighed mere rolige og stillesiddende lege, der er modelleret over de mere fredelige områder af dagliglivet. I valget af læsning og film har man konstateret tilsvarende forskelle. Mænd og drenge interesserer sig mere end kvinder for politik, økonomi, videnskab, sport, »spændende« romaner, krigs- og cowboyfilm, medens kvinder og piger i højere grad end mænd foretrækker avisernes rubrikstof og annoncer, »romantiske« bøger samt musik- og sentimentale film.

Interesserne kan siges at afspejle mere generelle forskelle i *personlighedstræk*. Kvinder er i almindelighed mere følelsesbetonede, forsigtige og konforme end mænd, mænd mere aktive, dominerende og aggressive end kvinder. Den kendsgerning, at sådanne forskelle i personlighedstræk genfindes i praktisk taget alle kendte menneskelige samfund, og at man ved studier af de dyr, som det er mest nærliggende at sammenligne mennesker med, finder tilsvarende forskelle i »personlighed« hos hanner og hunner, tyder dog på, at de to køn fra fødslen gennemgående i visse retninger har forskellige anlæg, og at de påvirkninger, som henholdsvis kvinder og mænd bliver udsat for, tjener til at fremhæve og forstærke nogle af disse forskelle og at undertrykke lighederne, så resultatet bliver de foran beskrevne, gennemsnitlige forskelle.

Sammenfatning

Den påvirkning af de enkelte kvinder og mænd, som omgivelserne udøver, fra de bliver født og hele livet igennem, er medvirkende til at forme deres adfærd. En betydelig del af denne påvirkning har til hensigt eller kan have som virkning at fremkalde forskelle i de to køns adfærd, således at de fleste mænd i visse situationer kommer til at tænke og handle anderledes, end de fleste kvinder ville gøre under

de samme omstændigheder. Sandsynligheden taler for, at der foreligger et samspil af påvirkninger, som stort set går i samme retning, fra forældre, kammerater, lærere, lovgivning, administration, massemedier m. m. Resultatet af alle disse påvirkninger kaldes under ét kønsrollerne. Disse kønsroller har i det store og hele været i overensstemmelse med samfundets struktur i øvrigt, idet retlige, økonomiske og andre institutioner på den ene side forudsætter dem og på den anden side selv fungerer på en måde, der bidrager til at bevare dem. Kønsrollerne er også i overensstemmelse med en overvejende patriarkalsk og kristen ideologi, som kan formodes at have præget tidligere tiders danske samfund, og som må antages stadig at have en vid udbredelse, især i den mandlige del af befolkningen (i hvert fald for så vidt angår det patriarkalske).

Der er imidlertid en voksende del af befolkningen, formentlig overvejende kvinder, som forfægter en ideologisk opfattelse af kønsrollerne, der strider mod den traditionelle, og som til en vis grad opfører sig i overensstemmelse dermed. Det ideologiske grundlag for denne opfattelse af, hvordan kønsrollerne bør være, er lighedsideologien.

En del, og formentlig en meget stor del, af befolkningen har imidlertid ikke noget klart standpunkt i retning af den ene eller den anden af de to opfattelser. De vil dog oftest være præget af det traditionelle kønsrollemønster, som de dels er opdraget i og dels på mange måder får bekræftet i deres daglige tilværelse, og samtidig vil de føle sig tiltalt af det egalitære kønsrollemønster, eller i det mindste af visse træk ved det. Denne tiltrækning kan forklares dels ved dets overensstemmelse med de demokratiske og egalitære idealer, som næsten alle i vort samfund bekender sig til, dels ved de fordele i retning af større frihed og indflydelse m. m., som det indebærer for kvinderne.

Følgen af den beskrevne tilstand må nødvendigvis blive konflikter mellem de mere eller mindre aktive tilhængere af henholdsvis det traditionelle og det egalitære kønsrollemønster, mellem de sidstnævnte og samfundets almindelige struktur, og endelig indre konflikter hos dem, der accepterer træk fra begge de to opfattelser, og erfarer, at de er indbyrdes uforenelige.

De omtalte indre konflikter forekommer formentlig fortrinsvis hos kvinder. Nogle kvinder prøver at forene de to rollers fordele: på den

ene side den anerkendte position som husmoder, der passer hjem, børn og mand upåklageligt, og på den anden side friheden, indflydelsen og den økonomiske uafhængighed som deltager i erhvervslivet. Erfaringen viser dem imidlertid, at de samtidig i høj grad får forenet de to rollers ulemper, især på grund af kravet om fuld arbejdsindsats og tilstedeværelse begge steder: i hjemmet døgnet rundt og på arbejdspladsen i den stipulerede, faste arbejdstid.

Andre kvinder vælger med større eller mindre overbevisning at koncentrere sig om den ene rolle, men gør det med dårlig samvittighed over ikke at kunne udfylde den anden: den hjemmевærende husmoder er utilfreds, fordi hun ikke synes, hun præsterer noget værdifuldt på den måde, som den erhvervsarbejdende er utilfreds, fordi hun ikke synes, hun udfylder husmoderrollen så godt som den hjemmевærende.

Tilsvarende indre konflikter kan tænkes at forekomme hos mænd, hvis de har tilskyndet til eller accepteret kvindernes valg, men i øvrigt må det antages, at mænds indre konflikter i denne forbindelse fortrinsvis skyldes, at de på den ene side er tilhængere af den egalitære ideologi i almindelighed eller på det teoretiske plan, men på den anden side er modstandere af de konkrete indgreb i deres egen magt og

frihed som følge af, at ideerne føres ud i praksis.

En anden form for indre konflikt, som menes at forekomme relativt hyppigt hos mænd, hænger sammen med frygt for ikke at kunne slå til over for de krav, der ligger i den mandlige kønsrolle, ikke mindst i et moderne samfund, hvor alt er i stadig forandring. Denne rolles indehavere formodes til enhver tid at have situationen under kontrol, at kunne træffe de rigtige beslutninger og gennemføre dem osv. Samtidig med, at manden kan ønske at bevare den status og indflydelse, som hører sammen med den mandlige kønsrolle, tiltrækkes han måske af den kvindelige kønsrolles accepterede mulighed for at inddrømme, at man ikke er alvidende, ikke kan overskue situationen, er afhængig af andre og overlader til dem at finde den rigtige løsning på problemerne. Det anses for sandsynligt, at denne konflikt kan være medvirkende til, at mænd i de fleste samfund synes at have større tilpasningsvanskeligheder og være mere udsat for stress og neurotiske tilstande end kvinder. Når man i Danmark finder en uventet stor forekomst af neurotiske tilstande hos kvinder, kunne det tænkes at hænge sammen med en formindsket tilbøjelighed hos kvinderne til at acceptere den traditionelle kvindelige kønsrolle, jfr. foran.

KAPITEL 3

Uddannelsesforhold

Indledning

Problemerne i forbindelse med kvindernes uddannelsesforhold er som nævnt behandlet i Betænkning nr. 504 i 1968 vderørende kvinders uddannelsesproblemer udarbejdet af udvalget vedrørende uddannelsesforholdene og godkendt af kommissionens plenum. Hovedsynspunkterne i betænkningen kan resumeres således:

Princippet om kønnenes ligeberettigelse er både nationalt og internationalt anerkendt, og der vil antagelig være almindelig enighed om, at hvor der endnu eksisterer traditionelle skranker for kvindernes ligeberettigelse, bør disse fjernes.

Det var udvalgets opgave at efterspore, om sådanne skranker endnu fandtes på undervisningens og uddannelsernes område, samt at overveje rådgivningsproblemerne og pege på sådanne uddannelsesformer, der af hensyn til kvinder burde tilvejebringes eller fremmes.

I samfundet af i dag har den økonomiske, kommercielle og tekniske udvikling arbejdet i retning af at give kvinderne den tidligere så omstridte *ligeret*, men kvinderne har svært ved at *udnytte* denne ligeret, bl. a. som følge af, at alt for mange kvinder af den ene eller anden grund ikke har fået den nødvendige uddannelse.

Skal kvinderne opnå reel ligestilling med mænd, er en af de fundamentale forudsætninger, at de opnår et lige så højt og alsidigt uddannelsesniveau. Lønniveau, avancementsmuligheder og politisk indflydelse hænger nøje sammen med uddannelsesproblemerne.

Den nævnte udvikling har tillige medført, at vort samfund netop i disse år udvikler sig til at blive et uddannelsessamfund. I et sådant samfund er andre værdinormer trængt noget i baggrunden til fordel for uddannelsesmæssige. Disse krav om en bedre og mere omfattende uddannelse er fælles for alle områder i sam-

fundet. Dette understreger, at den ligeret, som udviklingen har ført med sig, kun kan blive en realitet for kvinderne selv, hvis de følger med i uddannelserne.

Selv om bekæmpelse af vanetænkning og fordomme utvivlsomt kan medvirke til en bedre uddannelse og placering af mange kvinder, kan man ikke se bort fra, at gifte kvinder ofte bliver stillet over for svære valg.

Det er ikke blot fødsler og børnepasning, der bryder ind i uddannelses- og erhvervsmønstret. De to partnere i et ægteskab kan kun i de sjældne tilfælde uafhængigt af hinanden følge hver sin livsbane. Skal den ene skifte arbejdsplads og bopæl, må den anden træffe et valg, om vedkommende vil følge med eller følge sin egen bane. I enkelte tilfælde er det manden, der indretter sig efter kvindens uddannelse og erhverv, men da kvinder oftest på grund af børnene afbryder eller reducerer deres erhvervsarbejde, vil det i reglen være dem, der indretter uddannelse og erhvervsvalg efter, hvorledes det bedst kan harmonere med ægteskabet og dermed med mandens placering.

Det var afgørende at *undersøge*, om en manglende uddannelse skyldes *lovmæssige eller andre regelbundne skranker*, der kan nedbrydes alene ved formelle ændringer i de pågældende regler, hvilket i så fald bør ske, *eller* om den manglende uddannelse skyldes *traditioner eller mangelfuld oplysning* om og forståelse af udviklingen. Over for traditioner, som tiden er løbet fra, og over for manglende oplysning om udviklingen og dens krav til kvinderne, bør en intens oplysningsvirksomhed sættes ind.

Den store forskel i kvinders og mænds uddannelsesmæssige stilling indtræffer først, efter at de har forladt skolen, idet der ikke er stor forskel på den andel af den mandlige og den kvindelige befolkning, der har en bestemt skoleuddannelse, f. eks. alene 7-årig folkeskole, realeksamen eller studentereksamen. Betragter man

derimod befolkningen fordelt efter erhvervsuddannelse, gør der sig store forskelle gældende de to køn imellem.

Selv om der i de sidste 5-6 år er sket store ændringer, er det i dag (1968) stadig sådan, at $\frac{2}{3}$ af alle mænd og kun $\frac{1}{3}$ af alle kvinder har en egentlig erhvervsuddannelse.

Mange synes altså at have fulgt de nedarvede forestillinger om ægteskab og forsørgelse. Kvinder i tidligere generationer blev giftet bort, mens mændene giftede sig. Allerede i sprogbrugen ligger, at det for kvinderne var noget passivt, og de nedarvede forestillinger har vel nok i et vist omfang påvirket kvinderens motivation for at søge uddannelse.

Kvinderne af i dag lever i et andet samfund og har muligheder, som kvinder ikke havde tidligere. Ændringerne i erhvervsstrukturen har givet dem mange flere muligheder for at finde beskæftigelse, men mulighederne for vellønnet beskæftigelse er i højere grad end tidligere afhængig af uddannelse. Der er dog samtidig åbnet talrige muligheder for, at kvinder kan opnå en sådan uddannelse.

De bedre svangerskabsforebyggende midler sætter kvinder i stand til at planlægge tidspunkterne for børnefødsler, hvilket også har givet kvinderne øgede muligheder for at udnytte eksisterende uddannelses- og erhvervs-muligheder. Dette fører til, at kvinderne i højere grad end før har mulighed for at være aktivt medbestemmende over deres egen tilværelse, men det betyder ikke, at erkendelse af kvindernes ændrede situation er almindelig udbredt i samfundet.

Den almene uddannelse

Pigers motivation til at uddanne sig er ikke så kraftig som drenges i de sidste år af skolen, hvor erhvervsvalget ofte træffes. Udvalget fandt, at det er vigtigt, at såvel forældre som lærere i denne periode over for de unge lægger vægt på betydningen af, at piger får en erhvervs-mæssig uddannelse svarende til deres evner. De vil bedre blive i stand til at klare sig på tilfredsstillende måde i tilværelsen, blive ligeberettigede og økonomisk uafhængige mennesker, og de vil i højere grad kunne påtage sig ansvaret over for familien, ikke mindst børnene.

Forskningen af forskelle i motivationer for drenge og piger er ikke omfattende. Man ved

ikke, om det er det samme, der er igangsættende for dem, eller det måske er forskellige påvirkninger, der skal til for at aktivisere drenge og piger. Når man ser, hvor lidt kvinder senere tager del i samfundslivets mere udadvendte aktiviteter, kan det delvis forklares ved samfundets traditioner og fordomme, og i forlængelse heraf kan man formode, at der inden for skolen findes væsentlige årsager til, at pigerne ikke er tilstrækkeligt motiverede til at deltage hverken i skoletiden eller senere i livet. De lever således for manges vedkommende op til de traditionelle forventninger om, at piger ikke deltager i offentligt liv.

Mange undersøgelser, jfr. den som bilag 1 til Betænkning om Ligestilling offentliggjorte gennemgang af psykologisk litteratur om forskelle mellem mænd og kvinder, godtgør, at det kun i ringe udstrækning har kunnet påvises, at de konstaterede kønsbestemte forskelle skulle være forårsaget af særlige forskelle i specifikke biologiske anlæg («evner») hos de to køn, på trods af, at der efterhånden er foretaget et meget stort antal undersøgelser med dette formål. At der er store forskelle såvel inden for drengegruppen som inden for pigegruppen er uomtvisteligt, men der er ikke grundlag for at hævde, at skillelinjerne hverken i henseende til teoretiske eller praktiske anlæg går mellem pigegruppen på den ene side og drengegruppen på den anden side.

Derfor er det vigtigt, at børnene i skolen ikke sættes i båse efter deres køn, men at de i princippet behandles ens og får samme muligheder for at udfolde sig. Når alle elever har været gennem et bredt felt af fag, vil de have forudsætninger for at vælge efter interesser, og der vil stadig være forskel på drenges og pigers interesser. Det har dog vist sig bl. a. på Bernadotteskolen i København, at forskellene bliver mindre, hvor der i skolen har været gjort en bevidst indsats for at behandle børnene ens, men der er ikke tale om, at forskellene i interesser udslettes.

De nuværende læseplaner, der på et tidligt tidspunkt deler de praktiske fag i nogle, der egner sig for piger, og nogle, der egner sig for drenge, kan derfor ikke uden videre opfattes som udtryk for dybtgående psykologiske forskelle mellem drenge og piger. De må snarere ses som en videreførelse af et samfund, der havde en tydelig deling i mands- og kvindearbejde.

De børn, der nu er i skolen, vil imidlertid

blive voksne i et samfund, der vil adskille sig meget fra det nuværende. Arbejdets karakter vil formentlig fortsat forandres således, at der kræves færre fysiske kræfter, og der vil være mindre forskel på mands- og kvindearbejde samtidig med, at opgaverne i hjemmet i stadig højere grad bliver et fællesanliggende for hele familien.

Det forekommer nødvendigt, at skolen er opmærksom på denne problemstilling, ikke mindst ved udformningen af indholdet i de praktiske fag. Det ville være ønskeligt, om undervisningen kunne påvirke børnenes holdning over for kønsrollerne, således at de forstår og accepterer ændringerne i hjem og samfund fremfor at bevare en traditionspræget indstilling til, hvad der er mands- og hvad der er kvindearbejde. Dette sidste sigter både mod arbejdsopgaverne i hjemmet og opgaverne på arbejdspladserne.

Ved at undervise drenge og piger sammen kan man yderligere hjælpe med til at forebygge, at børn allerede fra de mindste klasser indstilles på en opdeling af hjemmets praktiske opgaver i kvindearbejde og mandsarbejde. Det er af betydning, om de på denne måde kan få større forståelse for betydningen af samarbejde i et hjem.

Udvalget har konstateret, at der faktisk stadig foreligger en lang række forhold, som virker hæmmende på pigernes og kvindernes lyst til at gennemføre en uddannelse. Mange af disse forhold er af en sådan art, at de ikke kan ændres ved love og forskrifter. Der stilles forskellige forventninger til piger og drenge. Gennem opvæksten udsættes børnene for en række påvirkninger ikke blot fra forældre, men også fra kammerater, naboer og lærere, og disse påvirkninger spænder fra de traditionelle til de nyeste og mest uprøvede. De nyere påvirkninger stiller større krav til pigerne end til drengene om at kunne omstille sig, idet kvindernes rolle i samfundet ændres endnu mere radikalt end mændenes. Det er svært at finde ud af, hvad der er holdbart, og hvad der er uholdbart i alt dette for en pige, der skal klare de krav, hun vil blive stillet overfor i den nære og den fjernere fremtid. En klargøringsproces for pigerne er nødvendig, og det vil være af uvurderlig betydning, at forældre og alle, der arbejder med undervisning og uddannelse, støtter pigerne til at komme gennem denne klargøringsproces, så de ser, at de må tage deres skæbne i deres egen hånd. Men selv om denne

skæbne for de fleste vil være knyttet til samliv og fællesskab med andre, må dette ikke rokke ved det egentlige, at pigerne bevidst må stille mod uddannelse i skole og erhverv, således at de gennem de forskellige faser i tilværelsen bevarer den størst mulige valgfrihed.

Udvalget finder det derfor værdifuldt, at erhvervsorienteringen nu gives til piger og drenge i fællesskab, således at drengene bliver klar over betydningen af, at piger får en uddannelse, og også gøres opmærksom på det fælles ansvar for, at også pigen gennemfører og fuldender sin uddannelse, og på de fælles problemer, der opstår, når unge, der begge har arbejde, gifter sig og får børn.

Man må gøre opmærksom på de særlige problemer med at kombinere erhvervsarbejde med børnepasning, mulighederne for at fortsætte en uddannelse eller erhvervsarbejde på trods af graviditet, herunder om adgangen til arbejdsfritagelse og til erstatning for tabt arbejdsfortjeneste, nedsat arbejdstid, moderskabsydelse, støtte fra mødrehjælpen m. v.

Udvalget finder det rigtigt, at der ansættes såvel kvindelige som mandlige erhvervsvejledere, således at de hver for sig med deres erfaringer kan bidrage til en grundig og realitetsbetonet orientering.

I denne forbindelse beklager udvalget, at der er så relativt få kvalificerede kvindelige ansøgere til erhvervsvejlederstillinger, og at så få kvindelige lærere deltager i erhvervsorienterende kurser.

I udvalget har der under drøftelserne været fuld forståelse for de vanskeligheder, der er forbundet med erhvervsorienteringen i folkeskolen, hvor de erhvervsorienterende oplysninger skal indpasses i de forskellige fag. På grund af stoffets karakter er vanskelighederne i realafdelingen måske endnu større. Derimod er der formentlig bedre muligheder for en løsning af erhvervsorienteringens problemer i gymnasiet, hvor man disponerer over særlige lærere og særlige timer til dette formål.

Herudover har udvalget fundet anledning til at bemærke, at den individuelle erhvervsvejledning må betragtes som et tilbud til alle uanset alder. Den kan gives i skolen og på de offentlige anvisningskontorer. Vejledningen af kvinder skal ikke fremhæve muligheder, som i praksis er næsten uopnåelige. På den anden side er det vistnok en almindelig erfaring, at kvinder har for ringe tro på egne evner og muligheder og derfor er tilbøjelige til at vælge

for beskedent. Vejlederen må derfor i mange tilfælde sætte ind på at hæve forventningerne, men vigtigst er det, at man vejleder, så kvinderne i højere grad bliver i stand til selv at bedømme de almindelige erhvervsvilkår og deres individuelle erhvervsmuligheder.

Erhvervsmæssige uddannelser

Disse betragtninger vil blive af endnu større betydning i det forventede fremtidige samfund, hvor der efterspørges mange tjenesteydelser, hvor efterspørgsel efter arbejdskraft til tungt manuelt arbejde er svindende, hvor levealderen er stigende samtidig med, at antallet af børnefødsler pr. kvinde er lavere end tidligere. Under disse forhold vil det være rigtigt, at så mange kvinder som muligt får en uddannelse i fortsættelse af skolegangen eller på et senere tidspunkt i deres liv, idet de fleste kvinder vil få erhvervsarbejde enten hele deres liv som voksne eller en stor del af det, og en god uddannelse giver det enkelte menneske større muligheder for at indrette sit liv efter egne ønsker. Mange gifte kvinder er friere stillet end mænd med hensyn til erhvervsarbejde, idet de under de nuværende forhold kan undlade at tage erhvervsarbejde, såfremt de ønsker det. Kvinders frihed til at vælge, hvorvidt de ønsker erhvervsmæssig beskæftigelse, kan dog let blive illusorisk. Hvis de ikke er veluddannede eller har mulighed for at blive det, vil det arbejde, de kan få, ofte være så lidet tiltrækkende, at valget må falde på at undlade at tage erhvervsarbejde, såfremt det ikke er økonomisk nødvendigt.

Problemerne i forbindelse med at genoptage en afbrudt uddannelse er i særlig grad et kvindeproblem, idet kvinder oftere end mænd afbryder en uddannelse på grund af uddannelsens uvedkommende faktorer som indgåelse af ægteskab og især børnefødsler, uden at disse afbrydelser kan tages som tegn på, at de pågældende har ønsket at afbryde deres uddannelse. Mange af disse kvinder vil på et senere tidspunkt ønske at genoptage deres afbrudte uddannelse, men stilles da ofte over for krav om at begynde forfra i uddannelsen, fordi det forudsættes, at denne gennemføres helt uden afbrydelser.

Udvalget har under sine drøftelser lagt vægt på det ønskelige i, at man ved senere genoptagelse af en uddannelse kan få godskrevet i

hvert tilfælde en del af den allerede gennemførte uddannelse. Har afbrydelsen ikke været langvarig - kun ganske få år for eksempel i forbindelse med fødsler og børnepasning - finder udvalget det ønskeligt og rimeligt, at der åbnes mulighed for at genoptage en uddannelse og få den tidligere gennemførte del af uddannelsen godskrevet så vidt muligt fuldt ud.

Udvalget har med tilfredshed bemærket den tendens, der nu er til, at unge piger i stadig stigende omfang går længere i skole og derefter påbegynder en erhvervsuddannelse. Selv om der som nævnt kun er få formelle forskelle i de to køns stilling i uddannelsessystemet, er der alligevel stadig stor forskel på mænds og kvinders udnyttelse af eksisterende uddannelsesmuligheder. Der er en klar tendens til, at mænd når højere op i uddannelsessystemet end kvinder. Dette ses f. eks. i et område som de videregående kommercielle uddannelser, som er bygget trinvis op, således at man ikke låser sig fast på et bestemt niveau, men hele tiden har mulighed for at gå videre helt til de kommercielle kandidateksaminer. Også inden for dette område vælger kvinderne kun sjældent de højeste uddannelser.

Selv om tilrettelæggelsen af uddannelserne og uddannelsernes varighed ikke direkte har relation til forskelle i uddannelsen af mænd og kvinder, har udvalget ment at burde drøfte betydningen af muligheden for at gennemføre en højere uddannelse, der i højere grad end nu er trinvis opbygget.

Udvalget har under drøftelsen af eventuel indførelse af trinvis uddannelser forudsat, at hvert enkelt trin giver kompetence i det praktiske liv.

I betragtning af, at kvindelige studenter i højere grad end mandlige søger kortere uddannelser, må man antage, at man med en trinvis opbygning af den højere uddannelse vil få en større samlet tilgang af kvindelige studerende til universiteterne og de højere læreanstalter. Noget tilsvarende vil næppe gøre sig gældende, i hvert fald ikke i samme grad, for de mandlige studenter, da disse for langt de flestes vedkommende allerede under de nugældende forhold påbegynder en højere uddannelse. Til lige vil antagelig muligheden for inden for et kortere tidsrum at nå et trin i uddannelsen kunne få nogle af de studerende, der med de nugældende forhold ikke gennemfører deres studier, til at holde ud, til næste trin er nået,

hvilket især vil være af betydning for de kvindelige studerende, hvis frafald er større end de mandliges.

Man må dernæst gøre sig klart, om den trinvis opbygning samtidig kan tænkes at frembyde visse farer for de studerende. Det vil således kunne tænkes, at flere vil foretrække den kortere uddannelse, og at dette især vil virke tilløkkende for de kvindelige studerende. Man kan næppe se bort fra, at det kan være vanskeligere for en kvindelig studerende at passe studierne samtidig med familiemæssige forpligtelser, der traditionelt påhviler kvinderne, og med stigende alder er ægteskabs- og børnehypigheden voksende. Dette kunne måske friste kvindelige studerende med børn til at afbryde, eventuelt afslutte deres studier før opnåelsen af kandidat- eller magistergraden for at hellige sig arbejdet for familien. Kun økonomiske vanskeligheder vil derimod kunne få en studerende med børn til at afbryde studiet for at påtage sig erhvervsarbejde, idet det er sværere at få børnene passet under erhvervsarbejde end under studier. (Man vil kunne forsømme undervisningen få dage, hvis et barn er sygt, uden nødvendigvis at komme studiemæssigt tilbage, medens det vil være vanskeligere at forsømme et erhvervsarbejde). De samme betragtninger gør sig til en vis grad gældende for de studerende fædre, der formentlig lettere kan deltage i børnepasningen, medens de endnu studerer, end når de får erhvervmæssig beskæftigelse. Man kan ligeledes ikke udelukke, at det for de unge mænd kan virke tilløkkende at afslutte uddannelsen hurtigt for at kunne bidrage økonomisk til familiens underhold.

Såfremt både evner og lyst samt de økonomiske forudsætninger er til stede, synes der ikke at være grund til at tro, at ret mange af de studerende, der under de nugældende forhold gennemfører deres studier, skulle foretrække en lavere afsluttende grad.

Som konklusion af ovenstående mente udvalget, at indførelse af en trindeling af de højere uddannelser vil bevirke, at flere kvindelige studenter vil søge en højere uddannelse, at flere kvindelige studerende ligesom flere mandlige vil kunne gennemføre et første trin af uddannelsen, men at det næppe vil påvirke den gruppe studerende, der under de nuværende forhold gennemfører deres studier.

Det kan nævnes, at der er foretaget en undersøgelse af kvindelige lægers erhvervmæs-

sige forhold og placering¹⁾, der viser, at kvinderne nok i stor udstrækning anvender deres uddannelse, men specialiserer sig og avancerer i mindre grad end mænd. Selv om læger udgør en lille speciel gruppe, er resultatet formentlig *symptomatisk*. De kvinder, der får en uddannelse, *udnytter* de muligheder, uddannelsen fører med sig, i mindre grad end mænd. Dette skyldes for en stor del *vanskelighederne* ved at kombinere familieforpligtelser, der traditionelt tillægges kvinderne, med de krav, der stilles for at avancere inden for både erhvervsarbejde og organisatorisk arbejde - krav, der skal honoreres i den periode i livet, hvor også børnene stiller deres største krav.

En anden årsag til dette forhold kan være samfundets forskellige indstilling til mænds og kvinders erhvervmæssige forpligtelser. En mand, der ikke opfylder andres forventninger til ham om advancementer, udsætter sig for en vis nedvurdering, hvorimod det er accepteret, at kvinder eventuelt ikke anstrenger sig så meget for at avancere, måske endda åbent vedgår at foretrække en mindre ansvarsfuld stilling.

Kvindes *specielle vanskeligheder ved at honorere kravene for at avancere* er kun aktuelle for kvinder med familiemæssig forpligtelse. En af betingelserne for, at gifte kvinder kan have erhvervsarbejde og ikke mindst for at yde den ekstra indsats i deres erhvervsarbejde, der kræves for at avancere, er en ægtefælle, der opmuntrer hustruen til at opretholde sit arbejde og er indstillet på at yde sin indsats i hjemmet.

De nævnte forskelle skyldes ikke forskelle i de to køns evner, men muligvis i et vist omfang forskelle i interesser. Den væsentligste årsag er dog nok indstillingen i befolkningen. Det er stadig en udbredt opfattelse, at pigers uddannelse ikke er lige så betydningsfuld som drenge, og derfor tilskynder man oftere drengene til at dygtiggøre sig erhvervmæssigt. Det er lettere at gennemføre en uddannelse, hvis man møder støtte og forståelse for sin situation, end hvis man møder den opfattelse, at ens uddannelse er luksus - i værste fald spildt.

Ved gennemgangen af uddannelsessystemet konstaterede udvalget, at der stort set stilles de samme krav til de to køn både med hensyn til adgangsbetingelser og med hensyn til undervisningens indhold.

1) »Enquete angående kvindelige lægers placering i Danmark« af Annie Schondel, Anne Frølund og Inger Aising, Ugeskrift for Læger 1967, 668-677.

Man har i udvalget drøftet tendensen til at stille større krav til de kvindelige ansøgere (til seminarierne) studentereksamensresultat, og man fandt det mindre rimeligt, at der - selv om der *formelt* ikke kunne stilles andre krav til kvindelige end til mandlige ansøgere til seminarierne - reelt blev stillet større krav til de kvindelige ansøgere.

Under behandlingen i Folketinget af lov nr. 235 af 8. juni 1966 om uddannelse af lærere til folkeskolen, blev problemet bragt frem.

Man ønskede undervisningsministerens bekræftelse af et løfte, han havde givet over for folketingsudvalget, om at tilkendegive, at det ville være mod loven at diskriminere.

I et udførligt svar indfrieede daværende undervisningsminister K. B. Andersen dette løfte, idet han bl. a. sagde, at »hvor kvalifikationerne alt taget med er lige, der må man også stå lige«.

I erhvervsuddannelserne er det iøjnefaldende, at langt færre kvinder end mænd får en faglig uddannelse. Deler man lærefagene op i 3 områder med handels- og kontorfacene, der årligt uddanner ca. 8000 piger og ca. 4000 drenge, i midten og de traditionelt mandlige fag på den ene side og de traditionelt kvindelige fag på den anden side, vil man se, at »drengefagene« er mange og alsidigt udformede. 15.000 drenge og 200 piger kommer i lære her om året. De traditionelt kvindelige fag er få og små. I alt er der 1600 lærlinge, hvoraf de 1200 er kvindelige frisørlærlinge og 200 piger i andre »kvindedefag« som skrædderfag, hatte- og buntmagerfag og skotojsfag. Af drenge er der mindre end 200 i disse områder. Det samlede resultat, selv efter at handels- og kontorområdet stærkt har udvidet antallet af kvindelige lærlinge, er, at 20.000 drenge og 10.000 piger kommer i lære om året. Paradoksalt virker det, at mange områder, f. eks. elektronikbranchen, der næsten udelukkende bruger kvindelig arbejdskraft, fordi kvinder har vist sig særdeles velegnede til dette arbejde, næsten udelukkende tager drenge i lære.

For nye fag uden bindinger til traditionerne i faglig uddannelse, vil det måske være muligt at gå nye veje i erhvervsuddannelserne.

Udvalget har drøftet, om reglerne i lærlinge-lovens § 22, stk. 1, i og j, om ret for den kvindelige lærling til at hæve læreforholdet, når hun bliver gift, eller når hun bliver gravid, er i overensstemmelse med hendes virkelige interesser på længere sigt og altså med ønsket

om, at den kvindelige lærling fuldfører sin uddannelse og således står rustet til senere i tilværelsen at møde også den eventualitet, at hun ønsker, eller at hun måske er tvunget til at søge lønnet beskæftigelse. Der synes at kunne anføres gode grunde for at modificere disse bestemmelser men henvisning til, at andre bestemmelser i loven, jfr. § 22, stk. 1 e, om lærlingens adgang til at hæve kontrakten, når lærlingens hjem flyttes til en anden kommune, og afstanden til lærestedet derved forøges med mere end 6 km, i tilstrækkelig grad åbner mulighed for at løse problemerne, og med henvisning til, at det kan virke som en bremse på læremestrenes interesse i at antage kvindelige lærlinge, at disse bestemmelser medfører en større risiko for læreforholdets ophævelse i læretiden mod læremesterens ønske.

Af det foreliggende materiale kan man ikke bedømme, i hvor mange tilfælde pigernes ophævelse af lærekontrakten skyldes lærlingens graviditet eller indgåelse af ægteskab. Stort set kan man måske regne med, at 5-10 pct. af de afbrudte læreforhold ophæves på grund af lærlingens graviditet og et lignende antal på grund af lærlingens indgåelse af ægteskab.

En række arbejdsanvisningskontorer anfører, at i langt de fleste tilfælde af graviditet inden for læretiden suspenderes læreforholdet en kortere periode i henhold til lærlingelovens § 10 og føres derefter til afslutning med eller uden en tilsvarende forlængelse af læretiden. Benyttelsen af denne paragraf synes at være stigende.

Arbejdsanvisningskontorerne har endvidere udtalt sig om, hvorvidt der blandt arbejdsgiverne er uvilje mod at antage kvindelige lærlinge. Oplysningerne herom varierer en del. Nogle arbejdsanvisningskontorer har anført, at der ikke blandt mestrene er uvilje mod piger som lærlinge, og andre, at visse fag kun antager kvindelige lærlinge i mangel af mandlige. Endelig anføres det, at mestrene er utilbøjelige til at antage kvindelige lærlinge f. eks. i byggefagene, ikke fordi pigerne er ringere lærlinge, men fordi de tager lærlinguddannelsen som grundlag for videreuddannelse og således forlader faget.

Der oplyses, at mestrene inden for malerfaget i stigende grad tager kvindelige lærlinge, og at man inden for dette fag har været meget tilfreds med de kvindelige malere.

Modviljen mod at antage kvindelige lærlinge har endvidere været begrundet i kvindernes tidlige afgang fra erhvervene. Dette forhold vil

formentlig ændres i hvert fald i den forstand, at et stigende antal må formodes at vende tilbage til erhvervslivet efter eventuelt i en kortere årrække at have været ude af erhverv. Navnlig vil dette gælde, hvis de tidligere gennem uddannelse er knyttet til et bestemt erhverv.

En grund til, at kvinder kan have vanskeligt ved at få en læreplads inden for håndværk og industri, er måske det større frafald blandt kvindelige lærlinge end blandt mandlige. Fra-faldet er størst i de traditionelle kvindefag, f. eks. frisørfaget. Fra-faldet inden for handel og kontor er næsten ens for drenge og piger.

Det er, som om der hidtil kun i ringe grad har været tænkt i de baner, at pigerne skulle have mulighed for at få en faglig oplæring. Miseren for kvinder er ikke blot, at de har været svagt repræsenteret i de forskellige lære-områder, men lige så meget, at der ikke hidtil har været behov eller interesse for at udforme uddannelsesmuligheder i en række arbejdsområder, hvor mange kvinder er beskæftiget.

Inden for de erhvervsfaglige grunduddannelser har det imidlertid vist sig, at tilgangen af kvinder er større end ved de traditionelle lærlinguddannelser. Dette gælder også for erhvervsområder, der traditionelt ikke tiltrækker kvinder.

At disse nye uddannelser synes at passe mere til kvindernes behov, skyldes formentlig en kombination af flere ting. Uddannelserne er modul-opbyggede, og man opnår en vis erhvervskompetence efter ret kort tid. Endvidere betyder det, at man normalt går direkte fra folkeskolen ind i et basisår på teknisk skole, og at man ikke i første omgang skal finde en læreplads i et fag, hvor der eventuelt på forhånd er tradition for mandlige lærlinge.

Handelsskolerne vil kunne give undervisning til ikke-faglærte eller til oplærte med beskeden uddannelse, som i henhold til uddannelsesloven for de ikke-faglærte ellers kan gives på de dertil særligt indrettede skoler. Der var naturligvis intet til hinder for, at uddannelsen for de ikke-faglærte inden for handels- og kontorområderne også blev tilrettelagt på disse skoler for de ikke-faglærte, men i handels- og kontorkommissionen skønnede man, at det måtte være mere rimeligt at åbne handelsskolerne for de ikke-faglærte, da man på disse skoler i forvejen disponerer over lærerkræfter, lokaler og undervisningsmateriel, og da undervisningen af lærlinge på disse skoler skal standse kl. 18.

Forudsætningen for, at denne løsning er rigtig, er naturligvis, at handelsskolerne såvel til deres dagkurser som til nyoprettede aftenkurser åbner adgangen for de omhandlede kredse og bekendtgør dette under sådanne former, at skolerne virkelig kommer i forbindelse med de argejdsgivere, der er interesseret i en sådan undervisning til deres personale, og med de personer, der har brug for en sådan uddannelse. Det var udvalgets opfattelse, at dette er sket i alt for ringe udstrækning, og at handelsskolerne her har undladt at løse en opgave, der er af meget stor betydning for samfundet og for erhvervslivet, og naturligvis af endnu større betydning for den enkelte, der ønsker en sådan undervisning. Udvalget fandt anledning til meget stærkt at understrege dette, eftersom det næsten udelukkende drejer sig om unge piger eller kvinder. På den anden side var udvalget opmærksom på, at mangelen på iværksættelse af denne undervisning ingenlunde skyldtes svigtende interesse fra handelsskolernes side, men i afgørende grad det forhold, at der ikke var tilvejebragt de fornødne bevillinger til iværksættelse af den omhandlede undervisning og den nødvendige propaganda.

Det samme gælder pleje- og omsorgsområdet, levnedsmiddelindustrien, vaske- og rengøringserhvervene, hotel- og restaurantvirksomheder, marketenderier og kollektive køkkener. Forskellige former for uddannelse kan utvivlsomt udformes til lige gavn for kvinder og erhverv.

Udvalget har drøftet muligheden for at skabe nye uddannelsesmuligheder inden for omsorgssektoren. Man har ikke her tænkt på uddannelse til mere kvalificerede stillinger såsom sygeplejersker, økonomaer og oldfruer, men derimod på en kortere uddannelse af den store gruppe medhjælpere inden for pleje og omsorg samt rengørings- og køkkenarbejde. Disse medhjælpere kunne formentlig efter en vis oplæring bedre udfylde deres funktioner og derved få mere tilfredsstillende arbejde samt ikke mindst opnå større personlig glæde ved arbejdet.

Udvalget var af den opfattelse, at der inden for de områder, der især tiltrækker ikke-faglærte kvinder - pleje, omsorg, levnedsmiddelbranchen og vaske- og rengøringserhvervene - mangler muligheder for en kortere uddannelse. Udvalget har drøftet muligheden af en fælles grunduddannelse for disse erhverv med en senere specialisering efter erhvervsområde. Ud-

valget har ikke ment sig kompetent til at fremkomme med forslag til, hvilke elementer en sådan grunduddannelse skulle omfatte.

Udvalget har med interesse gjort sig bekendt med de bestræbelser, der er i gang for at skabe bedre uddannelsesmuligheder på dette felt, og udvalget vil gerne støtte disse bestræbelser inden for forskellige områder.

Tilbage er der en mulighed for en række korte uddannelser, men her er der opstået en ny vanskelighed. Som følge af, at et stigende antal unge forlader folkeskolen med 9. klasses prøve, tilrettelægges en række korte uddannelser nu på en sådan måde, at man kræver 9. klasses prøve som grundlag.

Piger under 18 år har nogle muligheder for at få en prøveforberedende undervisning og aflægge statskontrolleret prøve, men kvinder over 18 år har som hovedregel ingen mulighed haft for at skaffe sig denne uddannelse.

Med andre ord bliver de uddannelsessøgende voksne kvinder hæmmet i deres erhvervsuddannelse af, at de ikke har tilstrækkelig skoleuddannelse, og udvidet skoleuddannelse kan de efter de gældende regler ikke få på en overkommelig måde. Gennemførelse af den nye lov om fritidsundervisning vil dog i nogen grad afhjælpe denne mangel.

På baggrund af foranstående overvejede udvalget, hvilke foranstaltninger der kunne træffes med henblik på dels at skabe mulighed for, at den opvoksende slægt bliver ligestillet uddannelsesmæssigt uanset køn, dels at skabe bedre udnyttelse af de allerede eksisterende uddannelsesmuligheder for voksne kvinder.

Udvalgets forslag og de senere skete ændringer

Udvalget foreslår, at tidspunktet for undervisningspligtens indtræden ændres, således at børnene kommer i offentlig skole - eventuelt i børnehaveklasse - når de er fyldt 6 år; ligesom udvalget foreslår, at man allerede fra folkeskolens yngste klasser giver drenge og piger fælles undervisning i de praktiske fag, hånd- og husgerning, sløjd og formning, efter at disse fags omfang og indhold har været genstand for en kritisk nyvurdering. I de praktiske fag i de yngste klasser foreslår udvalget indført en undervisning i »hjemkundskab«. Udvalget mener, at man også ved tilrettelægningen af undervisningsplaner for mellemtrinene 4.-7. klasse må tage hensyn til den forventede fremtidige

samfundsudvikling, således at både drenge og piger i samme omfang indstilles på at klare de praktiske opgaver i hjemmet i fællesskab.

Udvalget foreslår ligeledes, at de praktiske fag i realafdelingen, sløjd for drengene og håndgerning for pigerne, gøres valgfri og ikke-obligatoriske, således at disse fag ikke længere er eksamensfag.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Efter folkeskolelovens § 44 indtræder undervisningspligten uændret den 1. august i det kalenderår, hvor barnet fylder 7 år.

Efter de tidligere bestemmelser var det imidlertid sådan, at et barn, der fylder 7 år i skoleårets første 6 måneder, skulle optages i hovedskolen ved skoleårets begyndelse, når dette forlangtes af den for dets skolegang ansvarlige indenfor den fastsatte frist.

Disse bestemmelser er ændret derhen, at et barn efter forældrenes anmodning kan optages i første klasse i det kalenderår, hvor barnet fylder 6 år, hvis det må antages at kunne følge undervisningen i klassen. Der henvises til folkeskolelovens § 48«.

»I Folkeskolens Læseplansudvalg foretages der en nyvurdering af skolens fagkreds. Der vil blive lagt op til, at drenge og piger undervises sammen i de praktiske fag, således at de får samme grundlæggende undervisning. En undervisning i hjemkundskab overvejes i den forbindelse også. En overvejelse af de praktiske fags placering finder ligeledes sted.«

Udvalget henstiller, at man i skolen forsøger at motivere pigerne til at blive lige så aktivt medievende som drengene.

Udvalget har bemærket, at der ikke hidtil har været foretaget omfattende forskning af forskellen i pigers og drenges motivationer og mulighederne for at påvirke disse, og henstiller, at en sådan forskning iværksættes.

Udvalget henstiller, at forfattere og forlag ved udgivelse af nye skolebøger og revision af gamle (f. eks. danskbøger for de yngre klasser og begynderbøgerne i fremmede sprog) lægger vægt på, at de personer, der optræder som hovedpersoner, i langt højere grad end nu er piger og kvinder, samt at der også skildres kvinder af anden type end moder og husmoderen, så pigerne kan få mindre snævre muligheder for at identificere sig med en person af eget køn, end tilfældet er i dag.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Undervisningsvejledningerne vil på en almen måde støtte lærerne i deres arbejde med at give eleverne motivation til at uddanne sig bedst muligt.«

For at øge mulighederne for, at piger om fornødent kan komme på en kostskole i gymnasietiden, foreslår udvalget, at der oprettes flere kostskolepladser for piger, og at man i øvrigt stræber imod blandede kostskoler.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Problemet vedrørende kostskolerne er allerede under afvikling på Statens kostskoler, hvoraf de fleste nu er åbnet for begge køn.«

Udvalget har med beklagelse konstateret manglen på generelle prognoser om erhvervsudviklingen og vil foreslå udarbejdelse og stadig ajourføring af sådanne prognoser. Udvalget er bekendt med de store usikkerhedsmomenter, prognoser er behæftet med, men finder det dog til trods herfor meget vigtigt, at der løbende foretages undersøgelser over den forventede udvikling i erhvervene og deres behov for arbejdskraft samt den forventede tilgang og afgang inden for de enkelte erhvervsområder.

Det er udvalgets opfattelse, at der på grundlag af sådanne prognoser bør gives omfattende oplysning og vejledning ikke blot til erhvervsvej lederne - men også til de lærere i folkeskolen, der beskæftiger sig med erhvervsorientering, erhvervspraktik og anden orienterende virksomhed.

Udvalget mener, at det er af stor betydning, at der gives en grundig orientering om de uddannelses- og beskæftigelsesmuligheder, der foreligger, herunder til de unge piger og deres forældre, men også til arbejdsgiverne for at bidrage til at give den kvindelige arbejdskraft indpas på nye områder, f. eks. på felter som servoteknik og elektronik.

Udvalget mener, at den igangværende udvikling giver gode muligheder for kvinder, blot de lader sig uddanne lige så godt som deres mandlige kolleger. Det har vist sig at være lettere for kvinder at vinde indpas på helt nye områder fremfor på områder, der traditionelt har været domineret af mænd.

Udvalget er opmærksom på vanskelighederne ved at indpasse erhvervsvejledningen i folkeskolen, fordi der ikke er faste timer hertil. Udvalget foreslår derfor - da spørgsmålet har stor betydning ikke mindst for pigerne - at der ligesom i gymnasiet afsættes faste timer til denne orientering og vejledning, og at undervisningen varetages af særligt uddannede lærere.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Vejledning og rådgivning er forstærket i de senere år, navnlig med hensyn til klasselærerens

funktion. Ca. 100 kommuner har nu konsulenter for uddannelses- og erhvervsorientering. Uddannelsesforanstaltninger vedrørende vejledning og rådgivning er under opbygning.«

Erhvervsvejledning bør indeholde samme opfordring om uddannelse til piger som til drenge, og der bør ved uddannelsen af erhvervsvejledere i endnu højere grad end hidtil lægges vægt på betydningen af pigernes problemer og betydningen af, at alle uanset køn får en uddannelse.

Valgfriheden overfor en række fag i folkeskolens ældste klasser medfører for folkeskolens og for den enkelte lærer et særligt ansvar for at gøre det klart for pigerne og disses forældre, hvilke fag der under hensyn til den sandsynlige samfundsudvikling peger fremad og opad, og hvilke fag der vil tendere imod at lukke dørene og afskære muligheder for videre fremgang gennem visse dele af uddannelsessystemet.

Udvalget finder det af stor betydning, at man ved studievejledning i folkeskolens sidste klasser gør eleverne opmærksom på deres erhvervsuddannelsesmuligheder ved valg af forskellige fag.

Udvalget foreslår, at der gennemføres en mere systematisk studievejledning for alle børn, der står over for fagvalg, samt for børnenes forældre, idet det overvejes at gennemføre studievejledningen i samarbejde mellem skolens lærere og erhvervsvejlederne.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»På efterskolerne og husholdningsskolerne gøres en reel indsats for at forbedre studie- og erhvervsvejledningen. Bl. a. har direktoratet for ungdomsundervisningen et par gange taget initiativ til kurser for lærere om dette spørgsmål.«

Med hensyn til erhvervsvejledningen for voksne kvinder mener udvalget, at arbejdet hermed må udbygges, så det i højere grad tager sigte både på uddannelses- og erhvervs muligheder.

Arbejdsdirektoratet²⁾ har vedrørende erhvervsvejledning bl. a. oplyst følgende:

I erhvervsvejledningsarbejdet er behovet for arbejdsmarkedsprognoser særdeles føleligt, idet det ser ud til, at beskæftigelsesudsigterne indgår som en af de væsentligste motivationsfaktorer i de flestes erhvervsvalgsovervejelser. Erhvervsvejledningen er derfor interesseret i at støtte enhver bestræ-

2) Arbejdsdirektoratets skrivelse af 4. juli 1973. Underbilag til bilag 25 b.

belse for etablering af en prognosevirksomhed på dette område.

Erhvervsvejledningens problemer i relation til pigerne behandles i erhvervsvejlederuddannelsen; man vil imidlertid tage under overvejelse at intensivere indsatsen på dette punkt.

Der har i flere år været en klar tendens i retning af, at vejledning af voksne, såvel kvinder som mænd, indtager en stadig større plads i erhvervsvejledningsarbejdet, og denne udvikling forventes at ville fortsætte.

I vejledningsarbejdet sker der løbende justeringer, f. eks. som følge af ændringer som de her påpegede.

Udvalget har med beklagelse bemærket, at selv om den ene tredjedel af *lærlingene* er piger, er den nugældende lærlingelov af 1956 blevet til på grundlag af arbejdet i en omfattende *kommission*, hvori der ikke fandtes blot et eneste kvindeligt medlem, ligesom loven fortsat administreres under medvirken af et talstærkt lærlingeråd, hvori der ej heller findes nogen kvindelig repræsentation. Næsten det samme er tilfældet med en lang række kommissioner, råd og udvalg, der drøfter, tilrettelægger og kontrollerer børnenes og de unges undervisning og uddannelse uden at gøre sig klart, at den ene halvdel af dem, man taler om, er piger, og at problemer i vid udstrækning ville blive anskuet på en anden måde, hvis en tilstrækkelig kvalificeret kvindelig repræsentation havde deltaget i arbejdet.

Udvalget *foreslår*, at både de uddannelsessøgende samt erhvervene gøres opmærksom på mulighederne for, at piger bliver lærlinge inden for de områder, hvor den tekniske udvikling har fjernet hindringer for at beskæftige faglærte kvinder.

Inden for de nye fagområder *foreslår* udvalget, at man er opmærksom på muligheden for at rekruttere kvinder til uddannelse, eventuelt tilrettelagt efter utraditionelle former.

Udvalget har drøftet kvindelige lærlinges adgang til at ophæve kontrakten ved indgåelse af ægteskab. Udvalget mener, at denne særstilling for pigerne ikke bør opretholdes. At en kvindelig lærling indgår ægteskab, bør efter udvalgets mening ikke influere på hendes fortsatte uddannelse. Skulle en kvindelig lærlings ægteskab bevirke, at hun bliver nødt til at flytte så langt fra lærestedet, at det bliver praktisk vanskeligt at fortsætte læreforholdet, findes hjemmel i lærlingelovens § 22, stk. 1 e for, at dette kan hæves.

Udvalget mener derimod, at en kvindelig

lærlings adgang til at ophæve læreforholdet ved graviditet bør opretholdes, dog med den klausul, at kontrakten kun kan ophæves, efter at lærlingen f. eks. af en erhvervsvejleder eller socialrådgiver er bleve orienteret om de muligheder, der er for støtte fra det offentlige i forbindelse med graviditet og fødsel samt eventuelt senere støttemuligheder i form af f. eks. vuggestuer og børnehaver.

Udvalgets forslag går altså ud på, at lærlingelovens § 22, stk. 1 i, ophæves, og at der til § 22, stk. 1 j, gøres følgende tilføjelse,

»dog først efter, at der er meddelt lærekontrakten påtegning om, at der ved det pågældende arbejdsanvisningskontors foranstaltning er givet den gravide lærling orientering om de muligheder, der er for støtte fra det offentlige i forbindelse med graviditet og fødsel samt eventuelt senere støttemuligheder i form af f. eks. vuggestuer og børnehaver«.

I denne forbindelse bør det efter udvalgets opfattelse anbefales, at man, så vidt det i det hele taget er muligt, anvender bestemmelsen i lærlingelovens § 10 om afbrydelse i indtil 4 måneder af læreforholdet mod tilsvarende forlængelse af dette.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Med hensyn til lærlingeuddannelserne ønsker Direktoratet for gymnasieskolerne og højere forberedelseseksamen at pege på de nye forsøgsskoler for de erhvervsfaglige grunduddannelser, der givet vil have betydning som modvægt mod traditions- og kønsbestemte erhvervsvalg.

Direktoratet for Erhvervsuddannelserne kan ikke pege på konkrete ændringer i gældende regler. Direktoratet er imidlertid ved planlægningen af de erhvervsfaglige forsøgsuddannelser opmærksom på spørgsmålet om kvindernes uddannelsesvalg, og vil søge at belyse problemet gennem en analyse af den kvindelige andel af tilgangen til de grundlæggende erhvervsuddannelser. Ved elevoptagelsen til de erhvervsfaglige forsøgsuddannelser basisuddannelse i august 1972 undersøgte man bl.a. kønsfordelingen. Det fremgår heraf, at den kvindelige andel af elever i forsøgsuddannelserne er større end i de traditionelle uddannelser, især inden for levnedsmiddelområdet og de grafiske fag.

Det kan iøvrigt oplyses, at en del af de områder uden for lærlingeuddannelserne, der inddrages i forsøgsvirksomheden dækker traditionelle »kvindeerhverv«, f. eks. indgår det huslige område, som retning under 2. del inden for levnedsmiddelområdet.«

Udvalget *tilråder*, at man positivt overvejer muligheden af at lade det traditionelle krav

om husligt arbejde som betingelse for adgangen til uddannelsen til sygeplejersker og børnehavelærere erstatte af andre forudsætninger, eventuelt efter en individuel vurdering.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»I den nye lov om husholdningslæreruddannelsen af 7. juni 1972 er bestemmelsen om huslig praktik bortfaldet. Loven træder i kraft i 1974, ligesom kravet om et halvt års husligt arbejde før optagelse på børnehave- og fritidspædagogseminarier er bortfaldet ved lov af 21. maj 1969 vedrørende uddannelsen til børnehave- og fritidspædagoger.«

Indenrigsministeriet har oplyst følgende:

»Kravet om 1 års deltagelse i praktisk husgering og madlavning før påbegyndelse af *sygeplejerskeuddannelsen* er bortfaldet, jfr. § 1, stk. 1, i anordning nr. 151 af 15. april 1971 om ændring af anordning om sygeplejerskeuddannelsen.

I henhold til betænkning nr. 512 af 1968 om uddannelse af *økonomaer* til sygehuse m. v. er husligt arbejde ikke længere et krav før påbegyndelse af uddannelsen til *økonoma*, men det anbefales, at eleven har været beskæftiget ca. 1 år i en større husholdning.

Kravet om 1 års deltagelse i praktisk husgering og madlavning eller 1 års arbejde i en institution før påbegyndelse af uddannelsen som *sygehjælper* foreslås ophævet i betænkning nr. 680 af 1973 om uddannelse af sygehjælpere.«

Udvalget lægger vægt på, at der stilles samme kvalifikationskrav til mandlige og kvindelige ansøgere til *seminarierne* og *foreslår*, at myndighederne træffer foranstaltninger, så diskriminering undgås.

Under hensyn til, at den påvirkning, man får i barneårene, præger en resten af livet, mener udvalget, at der påhviler folkeskolens lærere et særligt ansvar i retning af at være med til at nedbryde traditionelle forestillinger om kønsroller, hvorfor man allerede på seminarierne bør gøre de studerende opmærksom på dette aspekt i deres fremtidige gerning.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Der er stigende tilgang af mænd til *børnehaveuddannelsen*. I 1971 og 1972 var ca. 17 pct. af de optagne studerende mænd. Ved central optagelsesprocedure sikres, at kønsdiskriminering undgås.

Til fritidspædagoguddannelsen optages hvert år ca. 50 pct. mænd.

Spørgsmål om kønsroller og deres betydning vil naturligt drøftes i forbindelse med seminarierne under undervisning, især i fagene psykologi og pædagogik.

Med hensyn til læreruddannelsesseminarierne kan det oplyses, at der pr. 15. oktober 1972 var 44 pct. mandlige og 56 pct. kvindelige elever på lærerseminarierne.

Hvad ansøgetallet for optagen angår, viser tallene i 1972 følgende.

	mandl.	kvindel.	mandl. i pct.	kvindel.
ansøgere	2.927	3.682	ca. 44	ca. 56
optagne	1.952	2.354	ca. 45	ca. 55

Påstanden om, at det er sværere for en kvindelig ansøger at blive optaget, kan altså afvises. Der optages procentvis lige mange af hver ansøgergruppe.«

Kommissionen har været af den opfattelse, at det var egnethed, der burde være kriterium for optagelse og ikke køn.

Udvalget har drøftet de formelle hindringer i adgangsbetingelserne til uddannelser, der efter udvalgets opfattelse især har betydning for kvinder, og har hæftet sig ved *aldersgrænser* ved visse uddannelser. Udvalget mener, at de hensyn, de øvre aldersgrænser tjener til at tilgodese, kan opnås ved det skøn, der er overladt uddannelsesinstitutionernes ledere, og *foreslår* derfor, at disse øvre grænser, der ofte kan stille sig hindrende i vejen for, at kvinder i en lidt senere alder påbegynder den pågældende uddannelse, ophæves. For så vidt angår de nedre aldersgrænser *foreslår* udvalget, at man tager disse op til kritisk revision.

Såfremt man sænker eller ophæver nedre aldersgrænser for traditionelle kvindeerhverv, opnår man udnyttelse af uddannelsen i længere tid, inden de uddannede - måske midlertidig - forlader erhvervet. Det vil formentlig ikke blot bevirke en øjeblikkelig bedre forrentning af investeringen i uddannelsen, men også stærkere tilknytning til erhvervet og dermed større chance for, at de pågældende vender tilbage hertil.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»I den nye lov om husholdningslæreruddannelsen er kravet om bestemt alder ved uddannelsesstarten bortfaldet.

Med HF- og studentkurserne skulle der være rimelige muligheder for at gennemføre disse uddannelser uden en begrænsning skabt af en øvre aldersgrænse.

Inden for HF-området vil der efter henstilling fra folketingets undervisningsudvalg ske en høj prioritering af ældre ansøgere.«

Handelsministeriet har meddelt følgende:

»I den anledning skal handelsministeriet, hvis område alene omfatter uddaneiser indenfor søfartserhvervet, meddele, at der ved den kommende sømandslov ikke foreslås ændring af aldersgrænserne for uddannelse af kvinder. Sømandsbog vil derfor fortsat kunne udstedes til kvinder, der er fyldt 18 år, og mænd, der er fyldt 15 år, jfr. lov nr. 229 af 7. juni 1952, § 10.

Der foreslås heller ikke nogen ændring i aldersgrænsen for optagelse på sømandsskolerne, der optager såvel kvinder som mænd, såfremt de ved uddannelsens afslutning vil være fyldt henholdsvis 18 og 15 år. Uddannelsen er for tiden 3 måneder, men forventes udvidet til 5 måneder.

Med hensyn til uddannelse til radiotelegrafist bemærkes, at såvel kvinder som mænd skal være fyldt 17 år før uddannelsens påbegyndelse; radiotelegrafistcertifikat kan udstedes efter det fyldte 18. år.

I øvrigt bemærkes, at der er uddannet et større antal kvindelige radiotelegrafister, at der er uddannet 2 kvinder som dæksdreng, og at flere er under uddannelse, ligesom der er uddannet en kvindelig kok. Der har endnu ikke meldt sig nogen kvindelige elever til navigationsskolernes styrmandsklasser.«

Socialministeriet har oplyst følgende:

»Den mindstealder på 21 år ved påbegyndelsen af uddannelsen til socialrådgiver, som er anført i betænkningen afgivet 1968 vedrørende kvinders uddannelsesproblemer, refererer til ikke længen; gældende adgangsbetingelser. De nugældende adgangsbetingelser til de sociale højskoler indeholder ingen aldersgrænser, hverken mindstealder eller øvre aldersgrænse.

Elever, der påbegynder uddannelsen til børneforsorgspædagog af såvel A- som S-linien, skal være fyldt 18 år. Samtidig er den højeste aldersgrænse ved uddannelsens afslutning bortfaldet.

For så vidt angår børneforsorgens fortsættelses-seminarium stilles der nu kun det alderskrav, at studerende skal være fyldt 18 år.«

Indenrigsministeriet har oplyst følgende:

»*Sygeplejersker.*

Den øvre aldersgrænse på normalt 25 år for optagelse på en sygeplejerskole er bortfaldet, jfr. § 1, stk. 1, i anordning nr. 151 af 15. april 1971 om ændring af anordning om **sygeplejerskeuddannelsen**.

Den øvre aldersgrænse blev i sin tid indført af hensyn til statens og kommunernes aldersbestemmelser for ansættelse i pensionsberettigende stillinger.

Den nedre aldersgrænse på 18 år ved grunduddannelsens påbegyndelse skyldes, at der ved arbejde med mennesker - i særdeleshed syge menne-

sker - må kræves en vis modenhed såvel af hensyn til patienterne som til dem, der skal varetage arbejdet.

»*Økonomaer.*

Den øvre aldersgrænse på 30 år er bortfaldet i forbindelse med gennemførelse af økonomauddannelsen i henhold til betænkning nr. 512 af 1968 om uddannelse af økonomaer til sygehuse m. v.

Den nedre aldersgrænse på 18 år gælder stadig.

»*Sygehjælpere.*

Den nedre aldersgrænse på 18 år skyldes som for sygeplejerskernes vedkommende krav om en vis modenhed for at kunne varetage arbejdet tilfredsstillende.

»*Fodterapeuter.*

Den øvre aldersgrænse ophævedes i forbindelse med vedtagelsen af lov nr. 142 af 26. april 1972 om fodterapeuter. Den nedre aldersgrænse på 18 år er derimod opretholdt, fordi fodterapeuten efter kun 1½ års uddannelse selvstændigt skal kunne rådgive og vejlede andre mennesker, ofte ældre, i forbindelse med fodplejen, hvorfor en vis modenhed er påkrævet.

»*Hospitalslaboranter.*

Den nedre aldersgrænse er 18 år. En vis modenhed er påkrævet, da eleven allerede fra den første dag under uddannelsen kan komme i kontakt med patienter på uddannelseslaboratoriet. Efter endt uddannelse skal eleven endvidere være moden nok til at varetage vagttjeneste.

»*Plejhjemsassistenter.*

Alderskravet på 18 år er overtaget fra sygeplejerskeuddannelsen. Ved optagelsen af elever lægges vægt på, at også ældre personer kan have mulighed for at gennemføre uddannelsen, hvorfor gennemsnitsalderen ligger langt over 18 år.

»*Fysio terapeuter.*

Der kræves som altovervejende hovedregel studentereksamen, samt 2 måneders praktisk arbejde med syge mennesker. Alderskravet på 19 år får derfor sjældent selvstændig betydning. Også her må dog kræves en vis modenhed, idet den færdiguddannede fysioterapeut skal kunne arbejde selvstændigt med syge.

»*Ergoterapeuter.*

Den nedre aldersgrænse på 19 år har samme begrundelse som for fysioterapeuterne, dog kræves for ergoterapeuter mindst 6 måneders institutionspraktik før optagelse.

»*Beskæftigelseshjælpere.*

Den nedre aldersgrænse er 20 år, idet beskæftigelseshjælperen efter kun 10 måneders uddannelse

skal være moden nok til at arbejde selvstændigt med patienter. Der er ingen øvre aldersgrænse, idet uddannelsen blev etableret bl. a. for at imødekomme et uddannelsesbehov for lidt ældre kvinder. Gennemsnitsalderen ved uddannelsens påbegyndelse har hidtil ligget på ca. 35 år.

Sammenfattende kan det siges, at kravet om husligt arbejde er ophævet eller under afvikling, samt at de øvre aldersgrænser overalt er ophævet. Med hensyn til de nedre aldersgrænser for sundhedsuddannelsernes påbegyndelse synes tendensen at gå imod, at disse fremtidig primært vil være bestemt af den forudsatte forudgående skolegang.«

Ministeriet for Offentlige Arbejder, Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet, har meddelt følgende:

»De hidtidige aldersbetingelser for indgivelse af ansøgning om deltagelse i kursus for postbud- og landpostbudpersonalet (som hovedregel mellem 23 år og 27 år) er ændret, således at ansøgning fremtidig kan indgives af kontorpakmestere, overpostbude og postbude, overchauffører og chauffører, kontorbude samt landpostbude uanset alder.

Endvidere er den hidtidige aldersgrænse på 30 år for de nævnte perssonalegrupper overgang til elevuddannelse med henblik på ansættelse som assistent bortfaldet. Som en konsekvens af denne lempelse har post- og telegrafvæsenet desuden ophævet den tidligere aldersgrænse på 27 år for kontorassistenters overgang til elevuddannelse med henblik på ansættelse som assistent.

Efter at økonomi- og budgetministeriet med udgangspunkt i tjenestemandlovens § 4 har henstillet, at der ikke ud fra aldersmæssige synspunkter lægges hindringer i vejen for ansættelse af kvalificerede personer i statens tjeneste, og at fastsættelse af maksimumsgrænser for ansættelse kun bør finde sted, når tjenstlige hensyn gør det nødvendigt, har post- og telegrafvæsenet ændret aldersgrænserne for ansættelse i stillinger som tjenestemand på prøve (bortset fra assistentelever), således at personer mellem 18 år (kontorassistent II på prøve dog 16 år) og 50 år med i øvrigt ensartede forudsætninger vil kunne komme i betragtning på lige vilkår ved antagelsen. Skulle det undtagelsesvis blive aktuelt at antage personer over 50 år som tjenestemand på prøve, afgøres spørgsmålet i hvert enkelt tilfælde af generaldirektoratet.

Under hensyn til, at der er tale om en længerevarende uddannelse, hvis indhold primært er baseret på personer, der indtræder i etaten umiddelbart efter afslutning af en relevant folkeskoleuddannelse, har man ikke fundet rigtigt at ændre aldersgrænserne for antagelse som elev med henblik på senere assistentansættelse, jfr. herved tillige de udvidede muligheder for kontorassistent- og postbudpersonalets overgang til assistentlinjen.

I forbindelse med det i betænkning nr. 504 ved-

rørende kvinders uddannelsesproblemer på side 42 anførte vedrørende uddannelsen som assistent i etaterne ønsker post- og telegrafvæsenet for sit vedkommende at pege på, at der ikke under nutidens forhold er tale om et typisk mandsområde, idet post- og telegrafvæsenet efter i nogle år i begyndelsen af tresserne at have rekrutteret flere kvindelige end mandlige elever nu tilstræber en rekrutteringspolitik, der indebærer antagelse af Ilge mange elever af hvert køn. Det er således heller ikke i overensstemmelse med de faktiske forhold i post- og telegrafvæsenet, når der i betænkningen gives udtryk for, at de kvinder, som gennemgår etatens assistentuddannelse, oftest søger over fra kontorassistentstillingen. For de mandlige elevers vedkommende gælder, at aftjening af værnepligt som altovervejende hovedregel først finder sted efter endt elevuddannelse.«

Ministeriet for Offentlige Arbejder, Generaldirektoratet for Danske Statsbaner, har meddelt følgende:

»I kommissionens betænkning nr. 504 omtales på side 42 og i bilag 7 uddannelsen som assistent i etaterne, herunder uddannelse til trafikassistent ved DSB.

Der rekrutteres ikke længere til denne uddannelse, og den omhandlede stilling vil bortfalde i takt med de pågældendes avancement til højere stilling.

Det arbejde, den omhandlede gruppe medarbejdere hidtil har bestridt, skal fremtidig udføres af virksomhedens kontorassistentgruppe, og medarbejdere til de mellemliderstillinger, som kun trafikassistentuddannelsen hidtil har åbnet adgang til, vil fremtidig alene blive rekrutteret fra nævnte kontorassistentgruppe.

Ny uddannelse.

For at muliggøre denne ændring i ansættelses- og uddannelsespolitikken gennemførtes fra efteråret 1970 en ny rekrutterings- og uddannelsesordning for kontorassistentgruppen.

Medens denne gruppe tidligere stort set har været uden teoretisk uddannelse, indførtes nu en obligatorisk grunduddannelse på DSB skolen.

Efter endt grunduddannelse placeres kontorassistenterne, der ansættes som tjenestemænd på prøve, til praktisk uddannelse i den resterende del af prøvetiden.

Efter at være varigt ansat som tjenestemand har de pågældende - alt efter virksomhedens behov - mulighed for gennem deltagelse i specialkurser, at opnå avancement, i første række til stillingen som assistent ved DSB, men på lidt længere sigt også til egentlige mellemliderstillinger.

Yderligere intern og ekstern uddannelse kan åbne mulighed for egentlige chefstillinger.

Mænd - kvinder

Medens den »gamle« trafikassistentkategori måtte siges at være et typisk »mandsområde«, som også anført af kommissionen, har kontorassistentkategorien til gengæld indtil nyordningen været »lukket land« for mandlige ansøgere.

Ved den ændrede rekrutterings- og uddannelsesordning åbnedes denne kategori for mandlige ansøgere, men det overvejende antal ansøgere kommer fremdeles fra kvinder.

Om det fortsat vil være tilfældet, når den nye uddannelse er slået igennem - også med hensyn til specialkurser - kan vi ikke på nuværende tidspunkt udtale os om.

Men det må erindres, at når trafikassistentkategorien med rette kunne karakteriseres som et »mandsområde«, skyldtes det jo i stor udstrækning uddannelsens og stillingens særlige karakter. (Adskillige forflytninger over geografisk store afstande - skiftende og delte tjenester inden for hele døgn - afløstjeneste med udstationeringer).

Aldersgrænser

Ved økonomi- og budgetministeriets bekendtgørelse af 20.3.1972 om ansættelse som tjenestemand på prøve i staten, er styrelsen som bekendt bundet af en nedre aldersgrænse på 18 år.

Bekendtgørelsens § 4, stk. 2, åbner dog mulighed for at søge dispensation for bestemte grupper, og vi har da også benyttet os af denne mulighed og søgt ministeriet om nedsættelse af den fastsatte aldersgrænse på 18 år til 17 år for så vidt angår kontorassistentgruppen.

Fra ministeriet har vi herefter modtaget underretning om, at spørgsmålet vil blive forhandlet med centralorganisationerne ved først givne lejlighed.

Hvad angår de øvre aldersgrænser tog vi - med baggrund i ministeriet for statens lønnings- og pensionsvæsenes cirkulære af 16.4.1971, j.nr. 4 L 222/71 - hele spørgsmålet om maksimumsaldergrænser op til revision.

Vi har allerede for en række stillingers vedkommende ophævet de øvre aldersgrænser, men må erkende, at tjenstlige hensyn nødvendiggør, at vi for enkelte stillingers vedkommende fastholder en maksimumsaldergrænse for ansættelse.

For kontorassistentgruppens vedkommende har vi administrativt ophævet den øvre aldersgrænse, selv om vi må sige, at vi i praksis indirekte praktiserer en liberal »flydende« aldersgrænse, udelukkende for at kunne gennemføre uddannelsen med nogenlunde homogene kursushold.»

Udvalget foreslår, at der åbnes mulighed for ved genoptagelse af tidligere afbrudte uddannelser at få godskrevet helt eller delvis — afhængig af afbrydelsens varighed - den tidligere gennemførte del af uddannelsen.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Hvad angår mulighed for genoptagelse af en afbrudt uddannelse samt godskrivning af en tidligere helt eller delvist gennemført uddannelse, ønsker man gerne at pege på den betydning HF-kurserne, og i ganske særlig grad HF-enkeltfagskurserne, oprettet under fritidsloven, har haft. På baggrund af tidligere ækvivalent uddannelse får HF-studerende dispensation fra undervisning og eksamen i fag, som de tidligere har gennemgået en uddannelse/aflagt eksamen i«.

Udvalgets flertal mener, at indførelse af en trindeling af erhvervsuddannelserne såvel som de højere uddannelser vil bevirke, at flere kvinder ligesom flere mænd vil kunne gennemføre de første trin af uddannelsen, men at det næppe vil påvirke den gruppe personer, der under de nuværende forhold gennemfører deres uddannelse.

Udvalget foreslår derfor, at uddannelserne i højere grad opbygges som trinvis uddannelser, forudsat at hvert trin giver kompetence i det praktiske liv, samt at der ved opbygningen lægges vægt på muligheden for, at man efter en eventuel afbrydelse kan gå videre i uddannelserne fra det trin, hvortil man var nået.

Om mindretallets indstilling henvises til p. 44.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»De trinvist opbyggede uddannelser således indrettet, at hvert trin giver såvel erhvervskompetence til næste trin og således, at studiekompetencen bevares efter afbrydelse af uddannelsen.

Der findes for tiden følgende trinvist opbyggede uddannelser:

De erhvervsøkonomiske uddannelser på handelshøjskolerne, hvor den almene erhvervsøkonomiske eksamen er 1. del af den erhvervsøkonomiske kandidateksamen.

De erhvervsproglige uddannelser på handelshøjskolerne, hvor 1. trin udgøres af korrespondentuddannelserne, 2. trin af uddannelserne til henholdsvis den erhvervsproglige diplomprøve (ét sprog) eller den erhvervsproglige afgangseksamen (to sprog) og 3. trin af uddannelserne til den erhvervsproglige tolke- og oversættereksamen (ét sprog) eller den erhvervsproglige kandidateksamen (to sprog).

De humanistiske eksaminer på universiteterne, hvor bifagseksamen (exam. art.) enten er identisk med førsteeksamen eller let kan konverteres til en førsteeksamen, og hvor førsteeksamen kan fortsættets frem til kandidateksamen (cand. phil.).

Den farmaceutiske uddannelse, hvor 1. del af kandidateksamen giver samme erhvervskompetence som apotekerassistenteksamen.

Ingeniøruddannelserne, hvor en modulopbyg-

ning af uddannelsesstilbudet ved civilingeniøruddannelsen giver mulighed for lettere overgange til akademiingeniøruddannelsen, og hvor en fortsat udvikling vil føre til lette overgange mellem alle tre ingeniøruddannelser: civilingeniøruddannelsen, akademiingeniøruddannelsen og teknikumingeniøruddannelsen.

Det tilføjes, at kommissionens forslag i denne henseende ligger helt på linje med de generelle udviklingstendenser, som søger at imødekomme samfundets behov for et fleksibelt uddannelsessystem.«

Selv om det falder udenfor udvalgets opgave at beskæftige sig med loven om erhvervsmæssig uddannelse af ikke-faglærte, finder udvalget at måtte pege på det betænkelige i, at de hidtil afholdte kurser for ikke-faglærte overvejende har været af interesse for mænd. Udvalget er af den opfattelse, at der inden for de områder, der især tiltrækker ikke-faglærte kvinder - pleje, omsorg, levnedsmiddelbranchen og vask- og rengøringserhvervene - mangler tilstrækkelige muligheder for en uddannelse. Udvalget har drøftet muligheden af en fælles grunduddannelse for disse erhverv med en senere specialisering efter erhvervsområder.

Udvalget har med interesse gjort sig bekendt med de bestræbelser, der nu er i gang for at skabe bedre uddannelsesmuligheder på dette felt, og udvalget vil gerne støtte disse.

Udvalget *foreslår*, at der f. eks. i folkeskolens øverste klasser, i efterskoler, i ungdomsskolen, i husholdningsskoler og uddannelser af ikke-faglærte skabes muligheder for en undervisning, der peger mod det sociale område i videste forstand.

Endvidere *henstiller* udvalget, at handelsskolerne, således som det er sket enkelte steder, udnytter mulighederne for at give undervisning til ikke-faglærte inden for handels- og kontorområdet.

Udvalget finder det *betydningsfuldt*, at ungdomsskolens muligheder for at oprette erhvervsmæssige kurser udnyttes således, at der er tilbud af denne art, der appellerer til piger.

Udvalget er opmærksom på, at man inden for nogle arbejdsområder har mulighed for, at § 30-lærlinge - lærlinge, der er over 18 år ved læreforholdets påbegyndelse - oppebærer løn som ufaglærte i læretiden, og at staten i visse tilfælde yder godtgørelse for tabt arbejdsfortjeneste under skoleophold efter de regler, der gælder for ikke-faglærte under uddannelse, og udvalget *foreslår*, at disse muligheder udnyttes af voksne kvinder, hvilket måske kan opnås

gennem en intensiveret erhvervsvejledning for voksne. Problemerne i forbindelse med uddannelse ifølge loven om erhvervsmæssig uddannelse af ikke-faglærte behandles i øvrigt i et andet underudvalg under kommissionen.

Udvalget er kommet til den opfattelse, at de største uddannelsesmæssige problemer for kvinder berører den store gruppe voksne kvinder, der alene har en 7-årige folkeskoleuddannelse og ingen efterfølgende erhvervsuddannelse.

For at give disse kvinder mulighed for at få en vis uddannelse, er udvalget særligt interesseret i den nye lov om fritidsundervisning, der åbner mulighed for at give voksne en prøveforberedende undervisning. Det er vigtigt, at bestemmelserne om erhvervsmæssige kurser i samme lov udnyttes, og at Direktoratet for Ungdomsundervisningen i samarbejde med de organisationer, der dækker det pågældende område af arbejdsmarkedet, udarbejder forslag og planer om en sådan undervisning, således at også voksne kvinder kan få mulighed for en erhvervsuddannelse, og at der eventuelt åbnes mulighed for økonomisk støtte under uddannelsen.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Til orientering kan oplyses, at der i de godkendte erhvervsmæssige kurser i 1971/72 deltog 2.089 kvinder og 10.199 mænd.

Gennem undervisningstilbud for voksne, organiseret efter lov om fritidsundervisning, vil der på lokalt plan være muligheder for voksne kvinder for at fortsætte afbrudt skoleuddannelse på kursus afsluttet med Teknisk Forberedelseseksamen, Udvidet Teknisk Forberedelseseksamen eller Højere Forberedelseseksamen.

De samme muligheder for voksne er der åbnet mulighed for med lov om folkehøjskoler, landbrugsskoler, husholdningsskoler og efterskoler af 4. juni 1970, idet husholdningsskolerne kan etablere prøveforberedende undervisning med henblik på TF og UTF. 2 husholdningsskoler er startet med sådanne kursustilbud.«

Udvalget har endvidere drøftet de uddannelsesmæssige muligheder i radio og fjernsyn og *foreslår*, at der etableres en egentlig undervisning i almindelige skolefag specielt tilrettelagt for voksne.

Ministeriet for Kulturelle Anliggender har tilligemed Danmarks Radio oplyst følgende:

»På denne baggrund er det vel naturligt at henvis til den nu i folketinget vedtagne lov om radio- og fjernsynsvirksomhed, der i overensstemmelse med radiokommissionens betænkning forudsætter

en væsentlig forøgelse af Danmarks Radios undervisningsvirksomhed, særlig voksenundervisningen, og giver hjemmel **til**, at Danmarks Radio kan modtage statsmidler til dækning af produktionsudgifter ved undervisningsprogrammer.

I samme forbindelse må omtales den ligeledes vedtagne lov om en landscentral for undervisningsmidler, der bemyndiger undervisningsministeren til successivt at overtage finansieringen af Danmarks Radios undervisningsprogrammer og at koordinere denne undervisningsvirksomhed med de øvrige uddannelsesaktiviteter i landet.

Begge love træder i kraft den 1. april 1974.

Fra Danmarks Radios side er det naturligt at gøre opmærksom på to supplerende forhold, som er betingelser for, at en voksenundervisning kan få gunstige vilkår:

- 1) De tekniske muligheder for at kopiere TV-programmer på bånd, så de hensigtsmæssigt kan anvendes i undervisningssituationer, er endnu uafklarede, men synes dog at bevæge sig hurtigt fremad mod anvendelige løsninger.
- 2) På TV-siden henstår endnu en del ophavsretlige problemer, hvis løsning synes at forudsætte en ændring af ophavsretsloven. Kulturministeriet er - så vidt vides - indstillet på at søge sådanne ændringer gennemført i den kommende folketingsssamling.

Endelig må det vel særskilt understreges, at en ekspansion af voksenundervisningen via radio og TV naturligvis må forudsætte, at der stilles de fornødne ressourcer til rådighed for virksomheden.

Det kan tilføjes, at undervisningsafdelingen i forventning om afklaring af de foranævnte forhold er i samarbejde med de folkeoplysende organisationer, specielt Dansk Folkeoplysnings Samråd om forberedelse af mere omfattende fremstød netop på det område, der efterlyses i kvindekommissionens skrivelse. De forskellige kvindeorganisationer er inddraget i dette forberedende arbejde, der også støttes af Direktoratet for Ungdomsundervisningen.

Det tilføjes, at man på grundlag af en fællesnordisk betænkning, som forventes at ville foreligge i december 1973, agter at forberede og fremsætte lovforslag i 1974 om ændring af lovene om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker og om retten til fotografiske billeder, således at der fastsættes regler om retten til fotokopiering, båndafspilning m. v. inden for undervisningsområdet.

Udvalget har drøftet behovet for yderligere udbygning af vuggestuer og børnehaver, og udvalget mener, at en sådan udbygning er af afgørende betydning for en forbedring af kvindernes uddannelsesmæssige situation.

Undervisningsministeriet har oplyst følgende:

»Der har hidtil været mangel på uddannede pædagoger til vuggestuer og børnehaver. Dette har muligvis været en medvirkende faktor i forbindelse med institutionsmangelen.

Prognoser udarbejdet af socialuddannelseskommissionen viser, at mangelen på pædagoger skulle ophøre omkring 1977, idet uddannelseskapaciteten er øget betydeligt. Problemet med hensyn til daginstitutionspersonalet skulle herefter være løst. Ministeriet er enig i, at studerende og andre udearbejdende mødre bør have samme adgang til at få deres børn anbragt på vuggestuer og i børnehaver. Det er imidlertid et uløst problem, som man gerne hører kommissionens mening om, hvorvidt sådanne institutioner bør tilvejebringes ved uddannelsesinstitutionerne eller ved bopælen.«

Kommissionen skal henvise til drøftelsen af dette spørgsmål i udvalget vedrørende familiens og børnenes tilpasning (betænkningens s. 125), hvor man er enige om, at det er en fordel, at de pågældende børneinstitutioner er placeret nær børnenes bopæl.

Endelig lægger udvalget vægt på at understrege betydningen af, at kvinder kommer med på ethvert trin i uddannelsessystemet. Det er vigtigt for samfundet, at kvinderne ikke kun får de laveste uddannelser. Med den igangværende tekniske udvikling vil stadigt mere rutinemæssigt arbejde - både af manuel og ikke-manuel art - blive overtaget af maskiner. Mange mennesker vil blive tvunget til at søge anden beskæftigelse, der ofte vil kræve en vis omskoling, som det er lettere at gennemføre for mennesker med en god almen uddannelse, og behovet for personer med stadig højere uddannelse vil stige. Det er derfor vigtigt, at kvinderne udnytter alle uddannelsessystemets muligheder.

Særdtalelse vedrørende de trinvisse uddannelser.

Skal trinvisse uddannelser betyde andet end en ændret praktisk tilrettelæggelse af et studieforløb, må hvert af trinene give en afgangseksamen, der kan bruges til noget. Bortset fra eksemplet med cand. mag.-uddannelsen foreligger der ingen planer om del-uddannelser, der kan være kompetencegivende, og to-fags-systemet i cand. mag.-uddannelsen kan næppe overføres til andre studieretninger.

Modsat udvalgsflertallet mener jeg, at det vil være betænkeligt at lokke ikke mindst kvindelige studerende til at begynde et universitetsstudium ved at sige, at kan de ikke klare det hele, kan de måske tage et trin eller to. Så længe der ikke sam-

tidig kan gives anvisning på, hvad disse trin kan bruges til, må en koit universitetsuddannelse ventes at blive mindre værd i det praktiske liv end en kort målbestemt uddannelse, f. eks. på seminarium, biblioteksskole eller social højskole.

At forholdsvis mange kvindelige studenter foretrækker en 3-4 årig ikke-akademisk uddannelse, behøver ikke at betyde, at de udelukkende frygter et universitets-studiums længde. Det er muligt, at de også overvejer studiets krav til bl. a. selvstændigt arbejde og foretrækker en fastere arbejdsform end det frie studium. Måske de også overvejer - det vil i hvert fald ikke være uklogt at gøre det - hvilke erhvervsmuligheder de har efter uddannelsens afslutning, og hvilke muligheder der er for at kombinere erhverv med familieliv.

At der er et forholdsvis stort frafald blandt unge piger i de to første studieår ved universiteterne, kan bl. a. skyldes, at nogle indskriver sig uden alvorligt forsæt om at gennemføre en embedseksamen - at de bruger universitetet som en art højskole, mens de venter på at komme ind på en læreanstalt med adgangsbegrænsning. Der savnes en analyse af frafaldsårsagerne ikke mindst for kvindernes vedkommende.

Det kan ikke nægtes, at kvindelige studerende møder store problemer, når de gifter sig og får børn. Medfører ægteskabet, at kvinden flytter bort fra universitetsbyen, er det ofte muligt at gennemføre studiet, det være sig trindelt eller ej. Et vist frafald kan således næppe undgås.

Både for den enkelte og for samfundets skyld må det tilstræbes, at flest muligt, der begynder et studium, også fuldfører det. Større tilgang kan kun være ønskværdig, såfremt den også betyder større afgang med brugbar eksamen. Hvorvidt trinvis uddannelse kan føre til større gennemførelsesprocent er diskutabelt. Det synes nærmest at være en trossag, og det grundlag finder jeg for spinkelt for kvindekommissionen til at foreslå en strukturændring på. Efter min opfattelse er det vigtigste at give studenterne, ikke mindst de kvindelige, en grundig orientering på forhånd om studierne krav samt at øge de praktiske støtteforanstaltninger: studenterboliger, vuggestuer m. v.

Særdtalelse vedrørende uddannelsesløb.

Så længe de uddannelsessøgende, det være sig skoleelever, lærlinge eller studerende, ikke er fuldstændig økonomisk uafhængige i kraft af deres uddannelsessituation, hvilket de f. eks. ville være, hvis de fik uddannelsesløb, er de økonomisk afhængige af deres forældre eller er henvist til gen-

nem låntagning og erhvervsarbejde at betale i bedste fald en del af uddannelsen selv, idet den støtte, der i dag kan påregnes fra Ungdommens Uddannelsesfond, er af begrænset omfang. Såfremt forældrene skal betale uddannelsen, er der næppe tvivl om, at de i langt de fleste tilfælde vil være stærkt påvirkede af den i samfundet gangse opfattelse af, hvilken uddannelse der er passende for en dreng, den kommende familiforsørger, og hvilken uddannelse pigen, der af den nuværende samfundsstruktur orienteres mod et arbejde som husmor, bør have. Forældre prioriterer som regel drengens uddannelse højere end pigens og vil derfor være tilbøjelig til at lade ham få gavn af den økonomiske bistand, de eventuelt kan yde. Det viser sig allerede svagt i skolen, hvor et større antal drenge end piger ledes henimod en højere uddannelse, og hvor forsørgelsen så godt som udelukkende påhviler forældrene. Skal forældrene betale en piges uddannelse, er hun afhængig af deres indstilling til og eventuelle fordomme overfor hendes valg af uddannelse. Det kan også være en af forklaringerne på, hvorfor der relativt set er ret få kvindelige lærlinge, idet lærlinge i uddannelses-tiden for langt de flestes vedkommende ikke er i stand til at forsørge sig selv.

For de uddannelsesområder, hvor man enten i hele uddannelses-tiden eller i en del af den ikke får nogen løn, og hvor uddannelsessøgende derfor er henvist til at supplere en eventuel støtte fra forældre eller Ungdommens Uddannelsesfond med erhvervsarbejde, vil dette i forbindelse med ekstrasbyrde i form af særlige familieforpligtelser, der traditionelt tillægges den gifte kvinde, let kunne blive en afgørende tilskyndelse til at afbryde en påbegyndt uddannelse.

Man må således slutte, at en indførelse af fuld uddannelsesløb i særlig grad vil gavne pigerne og bidrage til at bringe deres uddannelsesniveau op på højde med drengenes.

Særdtalelse vedrørende husligt arbejde.

På De samvirkende danske Husholdningsfor- eningers vegne vedrørende udvalgets forslag om afskaffelse af kravet om husligt arbejde som betingelse for adgangen til uddannelsen til syge- plejerske og børnehavelærer.

Vi mener, at det vil være uheldigt at erstatte den huslige uddannelse med andre forudsætninger. Måske skal det huslige arbejde ikke være et absolut krav, men man bør stadig tilskynde de pågældende elever til at tage en huslig grunduddannelse til gavn for dem selv og deres fremtidige erhverv.

KAPITEL 4

Kvindens stilling i erhvervslivet

Indledning

Emnet er udførligt behandlet i betænkning vedrørende kvinders stilling på arbejdsmarkedet (nr. 668). Kvindernes stilling i den offentlige forvaltning er beskrevet i betænkning vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv (nr. 615). Kvindernes erhvervmæssige uddannelsesforhold fremgår af betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504). De helbredsmæssige forhold i forbindelse med erhverv er belyst i betænkning om kvinders sundhedsforhold (nr. 594). En række synspunkter på emnet indeholdes i betænkningen vedrørende ligestilling (nr. 673).

Grundlaget for de vurderinger og forslag, som er fremsat i betænkning nr. 668, er for så vidt angår kvindernes faktiske situation på arbejdspladserne i væsentlig grad baseret på en række undersøgelser på ialt 30 virksomheder med tilsammen ca. 12.000 ansatte, hvor man har fremskaffet oplysninger om løn-, arbejds-, uddannelses- og avancementsforhold, muligheder for deltidbeskæftigelse, kvindernes stabilitet i arbejdet og hvad der i øvrigt hører med til kvindernes aktuelle stilling på arbejdsmarkedet, herunder bl.a. hvorledes arbejdsgiverne betragter de kvindelige medarbejdere, hvorledes mændene på arbejdspladsen bedømmer kvinderne som arbejdskraft og deres fremtidige muligheder på arbejdsmarkedet, samt hvorledes kvinderne selv opfatter deres situation på arbejdspladsen.¹⁾

1) I en særudtalelse fra et kommissionsmedlem, der ikke har været medlem af arbejdsmarkedsudvalget, gives der udtryk for, at udvalget vedrørende kvindernes stilling på arbejdsmarkedet også burde have behandlet sammenhængen mellem kvinders uddannelse og deres senere erhvervsarbejde, særlige beskyttelsesforanstaltninger for kvinder, vurdering af arbejdstidens placering samt fordeling af familieansvaret.

Erhvervmæssig placering

Med det forbehold, at det statistiske grundlag for vurderingen af kvinders erhvervmæssige placering er væsentlig mere usikker end for mændenes vedkommende, kan det konstateres, at en betydelig mindre del af kvinderne end af mændene er erhvervmæssigt beskæftiget. Dette gælder navnlig de gifte kvinder, hvoraf formentlig kun ca. halvdelen er erhvervsaktive, kun ca. en tredjedel har erhvervsarbejde uden for hjemmet, og kun ca. en sjettedel er beskæftiget med fuld arbejdsdag uden for hjemmet.

Tallene viser en tendens i retning af, at en voksende del af kvinderne, specielt af de gifte, har erhvervmæssig beskæftigelse. Tendensen er klar for så vidt angår beskæftigelsen inden for **industri**, håndværk, handel, administration og organiseret servicevirksomhed, men det er uvist, om der er en tilsvarende eller eventuelt en modsat rettet tendens på de områder, som kun er ufuldstændigt dækket af statistikken, d.v.s. medhjælp af forskellig art i private hjem: rengøring, børnepasning, madlavning, vask o.s.v.

Kvindernes erhvervsarbejde er i ret høj grad koncentreret inden for den del af industrien, som har overtaget fremstillingen af varer, der tidligere blev fremstillet i hjemmet: nærings- og nydelsesmiddel-, tekstil- og beklædningsindustri, desuden ved detailhandel, kontorarbejde og forskellige omsorgs- og servicefunktioner. På disse områder er kvinderne især beskæftiget som funktionærer og ufaglærte, medens de selvstændige og ledende stillinger i højere grad beklædes af mænd, ligesom de faglærte arbejdere fortrinsvis er mænd.

Selv hvor der formelt er lige løn for kvinder og mænd, er kvindernes løn gennemsnitlig lavere end mændenes, dels fordi de beskæftigede kvinder gennemgående er yngre og har lavere

anciennitet, dels fordi de er ringere uddannet og i mindre grad avancerer til overordnede stillinger, og endelig fordi lønnen på de områder, hvor samtlige beskæftigede er kvinder, er lavere end på de områder, hvor der udelukkende beskæftiges mænd.

De gifte kvinder udgør 1970ernes langt betydeligste arbejdskraftsreserve. Allerede i 1960-erne fik mange gifte kvinder erhvervsarbejde. Alle foreliggende undersøgelser tyder på, at denne udvikling vil fortsætte usvækket, idet hver ny generation af unge gifte kvinder i kraft af deres bedre uddannelse og i kraft af deres erhvervs erfaringer inden ægteskabet har stigende tilbøjelighed til at bevare tilknytningen til arbejdslivet. Dette peger i retning af, at gruppen af gifte kvinder i løbet af 1970erne og 1980erne vil blive en fast bestanddel af arbejdsstyrken på lige fod med mænd og ugifte kvinder.

Den udvikling og de tendenser, der gennem de seneste år har gjort det muligt for kvinder at få beskæftigelse inden for erhvervsområder, der tidligere var mandsdominerede, har sin baggrund i arbejdskraftsituationen, den tekniske udvikling, den bedre og længere uddannelse samt i kvindernes tiltagende bevidsthed om eget værd.

Foreliggende prognoser gør det sandsynligt, at denne udvikling vil fortsætte, således at kvinderne vil forblive på arbejdsmarkedet og i stadig større omfang vil overtage traditionelt mandarbejde incl. lederstillinger. **Flere** faktorer vil medvirke til at fremskynde disse tendenser:

- a) mangelen på arbejdskraft vil fortsat gøre sig gældende, og hvis væksten og udviklingen i samfundet skal fortsætte, vil kvindernes tilstedeværelse i arbejdslivet være en nødvendighed herfor trods stigende indsats med hensyn til rationalisering og effektivisering,
- b) ved at udnytte mulighederne for længere og bedre uddannelse vil kvinderne imødekomme erhvervslivets interesse for også at anvende den kvindelige arbejdskraft og for at fastholde kvinderne i arbejdslivet,
- c) kvindernes mere realitetsbetonede opfattelse af selvstændighed samt deres friere mulighed både for erhvervsvalg og valg af tidspunkt for ægteskab vil fremme kvindernes interesse, lyst og muligheder for at påtage

sig ledelsesopgaver i samme omfang som mænd,

- d) udviklingen henimod kortere arbejdstid og længere ferie, samt en mere flexibel arbejdstilrettelæggelse vil gøre det lettere at forene arbejde i hjemmet med erhvervsbeskæftigelse.

Blandt forudsætningerne for den skitserede udvikling er, at alle offentlige foranstaltninger såsom uddannelse, efteruddannelse, børnepasningsmuligheder, hjemmehjælp under sygdom m. v. tilpasses udviklingen.

Forskellige forhold, der har betydning for kvinders erhvervsdeltagelse

De mere arbejdsmarkedsvendte faktorer, som har indflydelse på deltagelsen og placeringen i erhvervslivet, er dels uddannelsesniveau, såvel det almene som det erhvervsmæssige, dels løn-, forsikrings- og organisationsforhold og derudover tillem্পningen af arbejdsvilkår og arbejdstid til den kvindelige arbejdskrafts forudsætninger og ønsker - ikke mindst ønsket om deltidbeskæftigelse.

Hertil kommer yderligere mulighederne for gennem uddannelses- og erhvervsvejledning, anden informationsvirksomhed, supplerende uddannelse og omskoling at indstille kvinderne på de aktuelle beskæftigelsesforhold.

1. Uddannelse

Selv om de unge piger i dag er friere stillet i erhvervsvalget og mere og mere vælger uddannelse og erhverv på lige fod med de unge mænd, er fordelingen af arbejdsopgaverne fortsat i høj grad traditionsbestemt, hvilket i nogen grad påvirker drenges og pigers valg af uddannelse. Inden for områder, hvor der kræves en egentlig uddannelse, er der som hovedregel beskæftiget langt flere mænd end kvinder. Undtagelse herfra er kontorområdet og service- og plejesektoren.

Mange kvinder må vende tilbage til arbejdsmarkedet, efter at de i en årrække har været ude af erhverv, f.eks. når de på grund af mandens død eller på grund af skilsmisse må skaffe sig en indkomst. Men størstedelen af de kvinder, der vender tilbage, er hjemmearbejdende, der får **lyst** og tid tilovers til arbejde uden for hjemmet.

Mange vil ofte på grund af utilstrækkelig eller forældet erhvervsmæssig uddannelse være

henvist til at tage det arbejde, der ikke kræver særlige kvalifikationer og derfor lønmæssigt ligger lavt. Resultaterne af en af arbejdsdirektoratet i 1967 gennemført kursusvirksomhed for denne arbejdskraft har understreget behovet for erhvervsorientering og erhvervsvejledning, for udvidet adgang til deltidsarbejde, for øgede uddannelsesmuligheder og for udvidet adgang til økonomisk støtte.

Kvindernes uddannelsesproblemer er behandlet i betænkningen fra kvindekommis-si-øns uddannelsesudvalg, som bl. a. har påpeget, at en væsentlig del af de piger, som søger uddannelse, er 16-17 år og ofte er mere indstillet på inden for en rimelig tid at indgå ægteskab fremfor at sikre sig en større uddannelse. Her-til kommer vanskelighederne i forbindelse med at gennemgå en uddannelse på et senere tids- punkt for de mange kvinder, som ikke fik nogen uddannelse, mens de var unge.

Udvalget vedrørende arbejdsforhold under- streger, at der for at skabe en reel ligestilling for mænd og kvinder på arbejdsmarkedet er behov for at ændre den traditionelle indstilling, hvorefter det er mændenes opgave at tjene penge og kvindernes opgave at passe hjem og børn. Udvalget har konstateret, at det med henblik herpå bl. a. vil være nødvendigt, at der allerede i grundskolen gives drenge og pi- ger en undervisning, som tilstræber at gøre dem til samfundsborgere, der uden nogen binding i det gældende kønsrollemønster kan søge en tilfredsstillende livsform, at man styrker piger- nes interesse i at begynde en erhvervmæssig uddannelse og støtter dem i gennemførelse heraf, selv om graviditet skulle indtræffe, at der oprettes så mange børneinstitutioner, at ingen behøver at opgive uddannelse eller miste tilknytningen til erhverv på grund af mang- lende børnepasningsmuligheder.

Udvalget har videre den opfattelse, at de muligheder, der står til rådighed for kvinder, der i en moden alder indtræder eller gen- indtræder på arbejdsmarkedet, er for begræn- sede, herunder at der mangler tilstrækkelige muligheder for økonomisk støtte til en eller anden form for uddannelse. Udvalget har der- for foreslået, at der etableres tilstrækkelige ud- dannelses- og optræningsmuligheder, at der over for de unge piger iværksættes et intensivt, neutralt oplysningsarbejde, dels om den mulig- hed en uddannelse indebærer for en bedre pla- cering i arbejdslivet, dels om den særlige be- tydning en god basisuddannelse har for den,

der på grund af familiemønstret og samfunds- strukturen i kortere eller længere perioder har været forhindret i, men senere kan have in- teresse for at vende tilbage til arbejdsmarkedet, og at den offentlige erhvervsvejledning for de voksne kvinders vedkommende tager særlige hensyn til denne gruppes uddannelsesmæssige situation og behov. Uddannelsesmæssigt set har denne gruppe haft for små muligheder, og der bør derfor etableres uddannelsesmuligheder så- vel for den, der ønsker sin skoleuddannelse suppleret, som for den, der ønsker en egentlig teoretisk uddannelse eller en erhvervsudannel- se. Der bør stilles økonomiske midler til rådigh- ed for dette arbejde, således at den mere teoretiske vejledning i disse tilfælde kan følges op af økonomisk bistand til gennemførelse af en erhvervsplan.

Med hensyn til spørgsmålet om tilstrækkelige støttemuligheder under uddannelse specielt for dem, der i en periode har været borte fra arbejdsmarkedet, har arbejdsministeriet²⁾ peget på, at det af regeringen i 1971 nedsatte udvalg vedrørende støtte til voksne under erhvervs- mæssig uddannelse har fået til opgave at over- veje, hvorvidt der bør indføres en særlig støtte- ordning for personer, som efter nogle års beskæftigelse har behov for at gennemgå en ud- dannelses udover kortvarige kursus og ajour- føringsuddannelser, herunder for personer som de nævnte. Dette udvalg, der afgiver betænk- ning i den nærmeste fremtid, ventes at frem- komme med forslag om en støtteordning, hvor- efter der også etableres særlige støttemuligheder under uddannelse for hjemmearbejdende ægte- fæller, der ønsker at indtræde på arbejdsmar- kedet.

2. Deltidsarbejde

Ved deltidsarbejde forstås her sådanne ar- bejdsforhold, hvor to eller flere personer deler et normalt fuldtidsjob, eller hvor en person regelmæssigt har kortere arbejdstid end normal ugentlig arbejdstid, tilrettelagt således, at den daglige arbejdstid er nedsat, eller således at den samlede arbejdstid ligger på nogle af ugens el- ler månedens dage.

Kun ganske få procent af den mandlige ar- bejdsstyrke har kortere arbejdstid end normal- arbejdstiden, mens dette er tilfældet for ca. 30 % af den kvindelige arbejdsstyrke. Det er

2) Arbejdsministeriets skrivelse af 11. februar 1974. Bilag 25 b.

især de gifte kvinder på arbejdsmarkedet - lige ved halvdelen af disse - der arbejder mindre end fuld tid, medens dette kun er tilfældet for ca. 10 % af de ikke-gifte kvinder.

Mange finder, at deltidsarbejde er en ideel arbejdsform for begge køn, og at alle burde kunne indrette sig frit i henseende til, hvor megen tid de vil »sælge« på arbejdsmarkedet og hvor megen tid de vil anvende sammen med familien eller på fritidsaktiviteter. Arbejdsgiverne har i stigende grad accepteret og indrettet sig på denne arbejdsform. Flere fagforbund er modstandere af deltidsbeskæftigelse, mens andre tillader deltidsbeskæftigelse på visse betingelser, f. eks. således at arbejdet ligger uden for normal arbejdstid (korttidsarbejde). Efter ændring af arbejdsløshedsloven har arbejdsløshedskasserne nu mulighed for at optage deltidsbeskæftigede som medlemmer.

Om mulighederne for deltidsarbejde har udvalget vedrørende arbejdsforhold konstateret følgende:

Selv om man kan konstatere en øget adgang til deltidsbeskæftigelse, er deltidsarbejde dog stadig kun kendt inden for forholdsvis få erhvervsområder.

Det er udvalgets opfattelse, at kvinderne i så vid udstrækning som muligt bør påtage sig fuldtidsbeskæftigelse; men der bør være mulighed for at begrænse beskæftigelsens omfang i særlige perioder samt af hensyn til familieforpligtelser og alder og helbred - en mulighed som i øvrigt bør være til stede for såvel mænd som for kvinder.

Udvidet adgang til deltidsbeskæftigelse for begge køn vil kunne medvirke til, at kønsrollemønstret efterhånden ændres, men vil på den anden side, hvis det fortrinsvis er kvinderne, der benytter sig af adgangen, kunne forsinke ændringerne i kønsrollemønstret, fordi deltidsbeskæftigelsen i så fald vil medvirke til at fastholde kvinderne ved de traditionelle funktioner i hjemmet ved siden af erhvervsdeltagelsen.

På den anden side vil adgang til deltidsbeskæftigelse kunne betyde, at kvinderne får større mulighed end hidtil for at fortsætte med arbejdet i perioder, hvor børn og hjem stiller større krav til dem, og således forhindre, at tilknytningen til erhverv og uddannelse ophører over længere perioder. Hermed vil man i nogen grad komme ud over spørgsmålet om genoptræning ved tilbagevenden til arbejdsmarkedet efter længere perioders erhvervsfravær.

Udvalget har endelig peget på, at indstillingen til, hvorledes deltidsarbejde skal placeres, stadig er meget konservativ.

Den kvindelige arbejdskraft på dette område ønsker især beskæftigelse i formiddagstimmene, mens virksomhedernes behov er mere differentieret. Udvalget har derfor understreget betydningen af større fleksibilitet ikke alene i virksomhedernes tilbud af deltidsarbejde, men også i kvindernes arbejdsudbud.

De voksende afstande mellem hjem og arbejde har medført, at der i den seneste tid er sporet en tendens til, at deltidsbeskæftigelse koncentrerer på hele arbejdsdage.

3. Løn- og organisationsforhold

Danmark har som de øvrige skandinaviske lande tilsluttet sig ILO's konvention af 1951, som fastslår princippet: lige løn for arbejde af samme værdi. Det fremgår af betænkningen om kvinders stilling på arbejdsmarkedet, at denne konvention ikke overholdes inden for alle fag.

Hovedreglen er, at der formelt ikke er forskel på kvinders og mænds løn, forudsat at de udfører samme arbejde. Det mest almindelige er imidlertid, at kvinder og mænd udfører forskellige arbejdsopgaver, har forskellige stillingsbetegnelser og får forskellig løn - mændenes højere end kvindernes.

Undertiden er fordelingen sådan, at de ufaglærte arbejdere er kvinder, de faglærte samt formændene og værkførerne er mænd, eller som for EDB-personalets vedkommende, at kvinderne næsten udelukkende er beskæftiget som hulledamer, men mændene er operatører, der betjener maskinerne eller arbejder ved programmering, planlægning og ledelsesfunktioner.

Inden for den offentlige sektor gøres der ikke forskel på kvinder og mænd i lønregulativerne eller i overenskomsterne med de faglige organisationer; der er altså formelt lige løn for mænd og kvinder. Men de to køns placering i det administrative hierarki er langt fra lige, f. eks. var fordelingen af centraladministrationens personale i 1963 sådan, at kvinderne udgjorde 16 pct. af de ca. 30.000 tjenestemænd, men 82 pct. af de ca. 10.000 månedslønnede kontorfunktionærer m. v. Resultatet af en sådan fordeling bliver, at kvindernes gennemsnitlige løn bliver lavere end mændenes.

En del af forskellen i kvinders og mænds løn skyldes, at kvinderne gennemgående er rin-

gere uddannet end mændene, at en større del af kvinderne end af mændene er ufaglærte, og at kvinderne gennemgående er yngre og har lavere anciennitet end mænd i tilsvarende stillinger. Disse forhold kan imidlertid ikke forklare hele forskellen, og det må betragtes som en kendsgerning, at arbejdsmarkedets traditionelle opdeling, som synes at være meget stabil, er sådan, at kvinderne fortrinsvis bliver placeret i de lavest lønnede stillinger.

Udvalget vedrørende kvinders stilling på arbejdsmarkedet er opmærksom på, at lige vilkår på arbejdsmarkedet og dermed samme gennemsnitlige indtjening for mænd som for kvinder dog altid vil være afhængig af de betingelser, hvorunder man udbyder sin arbejdskraft, herunder bl. a. uddannelsesforhold samt forsørger- og andre familieforpligtelser.

Om årsagerne til den ikke uvæsentlige forskel på mænds og kvinders arbejdsfortjeneste har udvalget konstateret, at forskellen skyldes traditionel opfattelse, kvindernes ringere uddannelsesmæssige kvalifikationer og nogle kvindegrupperes mindre stabilitet som arbejdskraft på grund af børnefødsler, familieforhold og kønsrollemønstret.

Man har bemærket, at typiske kvindeområder ofte har en lavere minutfaktor, og at kvinderne således for at opnå en indtjening på linie med mændene må præstere en højere arbejdsindsats end mændene.

Det er udvalgets indtryk, at der i arbejdsvurderingssystemerne tilsyneladende er lagt større vægt på de funktioner, som normalt udføres af mænd, f. eks. således at fysiske krav vurderes højere end fingerfærdighed. Det bemærkes dog, at dette ikke er tilfældet inden for samtlige områder, således ikke på den cigaretfabrik, der indgik i udvalgets virksomhedsundersøgelse.

Udvalget har derfor foreslået, at der efter den formelle indførelse af lige løn for lige arbejde, arbejdes videre på at skaffe lige adgang til alt arbejde - også til det mere kvalificerede og følgelig bedre betalte arbejde. Samtidig har udvalget peget på, at der bør sættes et undersøgelsesarbejde i gang med henblik på at få belyst løngrundlagets mere eller mindre kønsbestemte baggrund.

Under indtryk af, at kvindernes akkordtempo er hårdere, medens deres akkordfortjeneste samtidig ofte er mindre end mændenes, ønskes endvidere en undersøgelse af årsagerne hertil.

Om organisationsforholdene udtaler udval-

get, at det vil have betydning for kvindernes ligestilling på arbejdsmarkedet, at de har samme organisationsmæssige baggrund som mandlige kolleger, og at der derfor bør gøres en indsats for at styrke kvindernes interesse og motivering for at deltage i organisationsarbejdet, og for at ændre indstillingen hos ægtemændene, således at arbejdsfordelingen i hjemmet ikke lægger hindringer i vejen for kvindernes deltagelse i organisationsarbejdet.

I forbindelse med Danmarks medlemskab af EF er spørgsmålet om ligeløn til mænd og kvinder for samme arbejde blevet yderligere aktualiseret. Indføres ligelønsprincippet i de kollektive overenskomster³⁾, hvad der blev lagt op til ved overenskomstsituationen i 1971, må Danmark anses for at have opfyldt forpligtelserne i henhold til Romtraktatens artikel 119 om ligeløn til mænd og kvinder.

Udvalget vedrørende kvinders deltagelse i offentligt liv har påvist, at kvindernes repræsentation inden for LO's område ikke svarer til kvindernes andel af medlemstallet på 25,7%. Kvindernes andel af de valgte tillidsmandposter udgjorde i 1967 fra 6 til 8-9 %, medens kvindernes andel i repræsentantskabet udgør 16-17%.

I øvrigt er kvindernes organisationsprocent lavere end mænds. Udvalget vedrørende arbejdsmarkedet har konstateret, at kvinderne udgør næsten 40 % af arbejdsstyrken, mens de kun udgør 20 % af de arbejdsløshedsforsikrede og ca. 25 % af LO's medlemskreds. Adgangen til arbejdsløshedsforsikringen for deltidsarbejdende vil kunne bidrage til at øge organisationsprocenten.

Af undersøgelser foretaget af Socialforskningsinstituttet om tillidsmænd i industrien⁴⁾ fremgår, at selv om mandlige og kvindelige tillidsmænd har lige meget arbejde - antallet af opgaver er nogenlunde ens - er der konstateret en vis forskel mellem typen af opgaver, som mandlige og kvindelige tillidsmænd beskæftiger sig med, uden at det af undersøgelsen nærmere fremgår, hvad der er årsag hertil.

De af udvalget vedrørende arbejdsforhold foretagne undersøgelser på arbejdspladserne viser, at kvinder deltager mindre end mænd i organisationsarbejde, særlig i den del af arbej-

3) Ligeløn er nu aftalt ved overenskomsten mellem arbejdsmarkedets parter i 1973.

4) Socialforskningsinstituttets publikation nr. 11: Tillidsmandsinstitutioner i Dansk Industri. København 1963.

det, der ligger uden for arbejdstiden. De motiverer dette med, »at de har problemer nok«, »at de ikke har tid til at deltage i den mødevirksomhed, der følger med hvervet, og som ofte foregår uden for arbejdstiden«, og enkelte anfører videre, at deres mænd »ikke synes om det«.

4. *Helbredsforhold m. v.*

Kvinderne har gennemgående en mindre højde og legemsvægt end mænd, et forhold som kan være af betydning for, hvilket arbejde kvinder kan påtage sig. Svenske undersøgelser har vist, at der er forskel på mænds og kvinders maximale fysiske arbejdsformåen, og at kvindernes fysiske præstationsformåen gennemsnitlig ligger 25-30 % under mændenes.

Faktorer, som mere temporært kan få indflydelse på kvindens arbejdsindsats, er menstruation, graviditet og klimakterie. En svensk undersøgelse viser således, at 6 % af den kvindelige arbejdskraft regelmæssigt måtte afbryde deres arbejde i menstruationsperioden, at der ud fra et medicinsk synspunkt ingen generelle hindringer foreligger for, at den gravide kvinde kan arbejde, men at det samtidig er almindeligt antaget, at den gravide kvinde ikke bør overanstreges, og at hun bl. a. bør undgå uafbrudt stående arbejde, samt at den arbejdsmæssige formåen i ringe grad reduceres under klimakteriet, og at de vanskeligheder, der opstår i denne forbindelse, ofte er af mere psykisk end af fysisk karakter.

Hjertesygdomme og mavesår forekommer hyppigere blandt mænd end blandt kvinder, mens nervøse lidelser og forhøjet blodtryk forekommer hyppigst blandt kvinderne. Den dobbelte arbejdsbyrde, som de fleste udearbejdende kvinder har, medvirker til, at mange kvinder overanstreges, bliver trætte og får nervøse lidelser. Undersøgelser viser, at kvinder har et større sygefravær end mænd. Kvinders fraværprocent synes gennemsnitlig at være større end mænds. De modne kvinder og de kvindelige eneforsørgere har dog ifølge de foretagne virksomhedsundersøgelser færre forsømmelser end de øvrige **kvinder**.

Kommissionens sundhedsudvalg har beskæftiget sig med udearbejdende kvinders sygelighed sammenlignet med mænds.

Det må i denne forbindelse bemærkes, at det, der registreres som sygefravær på arbejdsmarkedet, dækker over en blandet gruppe af sociale

situationer, som ikke nødvendigvis kun er betinget af helbredet hos de pågældende personer.

Såvel danske som svenske undersøgelser vedrørende civilstandens betydning viser større sygefravær for gifte end for ugifte kvinder. Oversygeligheden svinger mellem 30 og 50 % uden sikker tendens til at stige eller falde med stigende alder.

Børns betydning for fraværets omfang er belyst ved en række udenlandske undersøgelser og synes at vise, at kvinder med børn under skolealderen har størst fraværprocent, men at stigende børnetal generelt ikke medfører øget sygefravær. Gifte kvinder har større fraværprocent end ugifte, selv i de tilfælde, hvor den ugifte har et barn at forsørge.

Udvalget vedrørende arbejdsforhold har konstateret, at kvindernes fravær ikke altid er betinget af egen sygdom, men ofte dækker over en årsag af ren social karakter, f. eks. sygdom i hjemmet og andre familieforpligtelser, og påpeget, at de foretagne undersøgelser viser, at totalfraværet er højst hos kvinder med det største familieansvar.

Udvalget har endvidere om den udbredte opfattelse, at kvinder egner sig bedre end mænd til monotont arbejde, udtalt, at denne opfattelse, der formentlig overvejende bundet i tradition og uddannelsesmuligheder, utvivlsomt er af betydning for holdningen - også fra samfundets side - over for kønsrollemønstret i arbejdslivet og i øvrigt.

5. *Økonomiske forhold*

På grundlag af de foretagne virksomhedsundersøgelser er det konstateret som et gennemgående træk, at kvindernes motivering for at søge arbejde uden for hjemmet er dels af social, dels af økonomisk karakter. En del ønsker den afveksling fra hjemmetilværelsen, som udearbejdet giver mulighed for gennem samværet med andre mennesker, men for det overvejende flertal af de interviewede udearbejdende gifte kvinder er det dog et ønske om at forbedre familiens økonomi og opnå økonomisk uafhængighed af manden, som er det væsentligste motiv for at søge arbejde uden for hjemmet.

Motiveringen for at tage udearbejde hænger således i almindelighed i høj grad sammen med de økonomiske fordele, der er mulighed for at opnå. Disse fordele bestemmes dels af den

løn, der ydes på arbejdspladsen, dels af de udgifter, som udearbejdet kan være forbundet med til transport, til børnepasning, til hjælp i hjemmet og til dyrere husholdning på grund af begrænset tid til indkøb samt endelig af de skattemæssige regler.

De gifte kvinders valg af beskæftigelse uden for hjemmet kan naturligvis også være dikteret af interesse, men dette gælder først og fremmest eller måske udelukkende kvinder med en uddannelse. Disse vil ofte være stærkt bundet til deres erhverv, uanset børnetal og hjemmets økonomi.

De fleste udearbejdende kvinder er dog i kraft af begrænset uddannelse henvist til rutinearbejde, som de først og fremmest påtager sig af økonomiske grunde, fordi de som enlige skal kunne forsørge sig selv og deres eventuelle børn, eller fordi de - som gifte - vil have en andel af de materielle goder, som deres ægtefælles løn alene ikke kan skaffe dem.

Kildeskatten opretholder i princippet sambeskatningen, men med den begrænsning, at den gifte kvinde beskattes særskilt af indkomst ved lønnet arbejde for fremmede og selvstændig erhvervsvirksomhed. Det samme gælder bl. a. arbejdsløshedsunderstøttelse, sygeløn og sygedagpenge samt pension efter en pensionsordning med løbende udbetaling, hvortil en arbejdsgiver har ydet bidrag. Hustruens formue og dennes afkast, f. eks. renter og udbytte, beskattes derimod som hidtil hos manden, også når der er tale om en formue opsamlet gennem en kapitalpensionsordning for hustruen.⁵⁾

6. Enlige kvinder

Næsten $\frac{1}{3}$ (ca. 510.000) af alle kvinder i den erhvervsdygtige alder var i 1966 enlige. Ikke mindst de enlige forsørgere, som skønnes at udgøre ca. 50.000, har særlige problemer. Det er nødvendigt for dem at have en indtægt, ofte er deres uddannelse mangelfuld, og hertil kommer yderligere, at deres fraværsprocent påvirkes såvel af børnenes sygdom som af mangelen på børneinstitutioner. En stor del af de enlige mødre er beskæftiget som ikke-faglærte og en anden stor gruppe som underordnede funktionærer og tjenestemænd.

De enlige kvinder er gennemgående mere afhængige af deres arbejdsindkomst end andre kvinder. Særlig de enlige forsørgere vil ofte

have vanskeligheder ved at deltage i uddannelses- og omskolingsforanstaltninger, da de er ene om at tage sig af familieforpligtelserne. Dette er uheldigt, da netop denne gruppe er afhængig af arbejdsindkomsten og derfor har et øget behov for at kunne forbedre de arbejdsmæssige kvalifikationer. Man bør derfor fra samfundets side være opmærksom på disse kvinders problemer og søge at hjælpe med at sikre dem lige vilkår med andre i adgangen til arbejde og uddannelse, herunder bedre muligheder for børnepasning.

Udvalget vedrørende de sociale forhold har i sin beretning givet udtryk for, at den kvindelige eneforsørger så vidt muligt bør have den samme valgfrihed som samlevende forældre mellem selv at blive hjemme for at passe barnet eller at overlade dette til andre, herunder til institutionspasning. Navnlig hensynet til moderens trivsel - og dermed indirekte barnets trivsel - fører til, at hun bør have en sådan valgfrihed. Vægtige hensyn både til moderen og til barnet fører imidlertid til modifikationer og nødvendige indskrænkninger i valgfriheden. Moderen må på grund af sin alder normalt være indstillet på før eller siden at måtte melde sig på arbejdsmarkedet, og derfor taler hensynet til hende for, at hendes chancer for og tilskyndelse til at blive placeret (genplaceret) eller at avancere på arbejdsmarkedet ikke forringes væsentligt på grund af fraværet for at passe barnet hjemme. Dette fører til, mener udvalget, at man må afvise en ordning, hvorefter hun gennem længere tid kan blive i hjemmet. Endvidere må man nære betænkelighed over for en ordning gående ud på en støtte fra det offentlige, der ligger helt på linie med eller eventuelt over den arbejdsindtægt, hun mister ved at blive hjemme, idet en sådan støtte vil friste hende til en tilværelse, der indebærer en for hende selv på længere sigt skadelig isolation.

Under henvisning til den betydning det kan have, om børnene passes hjemme eller på institution⁶⁾ har udvalget ikke ment, at der kan være væsentlig betænkelighed ved, at børn over to års alderen overlades til pleje af fremmede. Omvendt har udvalget ikke ment, at det skulle være direkte frarådeligt at lade børn under 4 måneder passe af fremmede nogen del af dagen og at lade børn op til to års alderen passe

5) Om synspunkter vedrørende skattelovgivningen henvises til kapitel 8.

6) Se nedenfor kapitel 6 og betænkning nr. 575 bilag 3 og 4.

hele dagen af fremmede, omend en sådan ordning efter de indhentede erfaringer ikke er ganske uden betænkeligheder.

Det sociale udvalg har herefter konkluderet, at den enlige forsørgeres eget forsørgerproblem i de fleste tilfælde bør og kan løses ved, at der tilvejebringes de fornødne muligheder for børnenes pasning, således at forsørgeren ikke hindres i at påtage sig hel- eller deltidsarbejde.

7. Forhold til hjem og børn

Den kendsgerning, at en kvinde har udearbejde, ændrer ikke meget i hendes stilling i familien. De fleste kvinder gift med mænd med lav indkomst er ude i erhvervslivet; skal arbejdsmarkedet have yderligere tilskud af kvindelig arbejdskraft, må det derfor først og fremmest blive fra kvinder i bedre økonomiske forhold og fra kvinder med små børn.

Flere undersøgelser har vist, at mange unge kvinder, uanset at de har en uddannelse, som let vil kunne udnyttes, er afskåret fra at tage arbejde uden for hjemmet, allerede fordi de ikke kan få hjælp til pasning af børnene i arbejdstiden.

Arbejdsdirektoratet⁷⁾ har oplyst, at landsarbejdsnævnet med udgangspunkt i et af arbejdsdirektoratets kvindekonsulent udarbejdet notat har drøftet spørgsmålet, om man ud fra arbejdsmæssige synspunkter skulle henlede opmærksomheden på behovet for børnepasningsmuligheder. Det er samtidig oplyst, at nævnets overvejelser over dette spørgsmål endnu ikke er afsluttet.

Meget tyder på, at selv om der er en tydelig forskel på omfanget af mandens medhjælp i hjem med udearbejdende og hjemmearbejdende hustruer, må mandens indsats i husarbejdet også i familier med udearbejdende hustruer, betegnes som meget ringe.

Udvalget vedrørende arbejdsforhold har konstateret, at den udearbejdende gifte kvinde ofte i samme omfang som hjemmearbejdende kvinder vil have ansvaret for - og funktionerne i forbindelse med - børnenes pasning og hjemmets opretholdelse. Fra samfundets side bør man i videst muligt omfang medvirke til at skabe en større forståelse for, at opretholdelsen af hjemme- og familielivet er en fælles opgave, når begge ægtefæller arbejder ude. Det er en sådan holdningsændring, som bør styrkes

gennem opdragelse, undervisning og information. Samtidig må der skabes praktiske muligheder for pasning af de udearbejdendes mindre børn, når de er syge, således at forholdet til arbejdspladsen så vidt muligt ikke påvirkes heraf.

Hvad angår forholdet til arbejdet i hjemmet i øvrigt og i særdeleshed forholdet til ægtefællen (manden), er udvalget opmærksom på, at mandens indstilling til at påtage sig nogle af kvindens traditionelle arbejdsfunktioner i hjemmet i de tilfælde, hvor den gifte kvinde har udearbejde, har mindre betydning i familier med højt indkomstniveau og dermed følgende gode muligheder for at lade større eller mindre dele af hjemmets funktioner udføre af fremmed hjælp og af mekaniske hjælpemidler. For de øvrige grupper, vil en positiv indstilling fra mandens side formentlig være en helt afgørende forudsætning for, at den gifte udearbejdende kvinde ikke overbelastes af sit arbejde i og uden for hjemmet, men får mulighed for at tilbyde sin arbejdskraft på arbejdsmarkedet på lige fod med manden.

8. Holdninger. Traditionel opfattelse

De forhold, der kan medvirke til at begrænse kvindernes muligheder i erhvervslivet kan resumeres som utilstrækkeligt kendskab til arbejdsmarkedets muligheder og krav, manglende uddannelse og erhvervs erfaring, særlige krav til arbejdstid og andre arbejdsforhold, geografisk bundethed m. v., hvortil kan komme utilstrækkelig efterspørgsel af arbejdskraft som helhed eller af speciel karakter, begrænsninger vedrørende køn og alder ved rekruttering af arbejdskraft og manglende muligheder for tilpasning af arbejdet til de arbejdssøgendes forhold.

Herudover kan peges på mere almene forhold, som kan begrænse kvindernes muligheder såsom mangler vedrørende information og kommunikation, skatteregler og serviceformer af forskellig karakter.

De fleste af de påpegede forhold lader sig ændre ved foranstaltninger fra offentlige myndigheder, faglige organisationer og den enkelte arbejdsplads, men blandt forudsætningerne for den nødvendige indsats må foruden en erkendelse af problemerne og deres omfang i mange tilfælde også kræves en ændring af den almindelige holdning til kvinder i arbejdslivet baseret på en række generaliserende forestillinger om forskellen på mænd og kvinder vedrørende

7) Arbejdsdirektoratets skrivelse af 17. oktober 1973. Underbilag til bilag 25 b.

stabilitet, evner, interesser og karakteregenskaber. Dette gælder ofte også holdningen hos kvinderne selv.

Udvalget vedrørende arbejdsforhold har peget på, at den kønsbestemte arbejdsdeling er traditionsbestemt og har eksisteret længere end de overenskomster, som regulerer arbejdsvilkårene. Det er udvalgets opfattelse, at et øget samarbejde mellem samfund, arbejdsmarkedets parter og enkeltvirksomheder er en væsentlig forudsætning for, at arbejdsvilkårene kan blive mere ensartede for kvinder og mænd. Men først og fremmest må den traditionelle holdning i befolkningen ændres vedrørende mændenes og kvindernes forpligtelser over for familie og hjem. Man må væk fra den opfattelse, at kvinder egner sig bedre til det monotone arbejde end mænd, og der må ske en ændring i jobfordelingen mellem mænd og kvinder, såfremt man vil sikre størst mulig økonomisk vækst.

Kvindernes faktiske forhold på arbejdsmarkedet

Årene 1960-1970 har været præget af et stigende beskæftigelsesniveau, hvilket også har ændret kvindernes forhold til arbejdsmarkedet. Stigningen i kvindernes erhvervsfrekvens skyldes ikke alene arbejdsmarkedets behov for den kvindelige arbejdskraft, men også som tidligere nævnt en sideløbende udvikling inden for samfundets og hjemmets struktur, hvorved en række forhold af forskellig karakter er medvirkende til, at mange flere kvinder end tidligere fin-

der det naturligt eller nødvendigt at have arbejde uden for hjemmet.

Denne udvikling har dog endnu ikke medført, at kvindernes stilling på arbejdsmarkedet er blevet tilfredsstillende. Det samlede indtryk af undersøgelserne på virksomheder foretaget af udvalget vedrørende arbejdsforhold, må således blive, at kvinderne gennemgående er dårligere placeret end mændene. Fordelingen af arbejdsopgaverne sker stort set ud fra tradition og vanetænkning; kvinderne er uddannelsesmæssigt og avancementsmæssigt dårligere stillet end mændene, hvilket hænger sammen med manglende interesse herfor hos kvinderne selv, formentlig begrundet i de betydelige opgaver - med det fremherskende kønsrollemønster - de skal løse før og efter deres arbejdstid med hensyn til hjem, ægtefælle og børn, og de utilstrækkelige lettelser, der bydes dem i dette arbejde, f. eks. vedrørende børnepasning, boligindretning og indkøbsmuligheder. Det fremgår således, at kvindernes fraværsprocent gennemsnitligt er større end mændenes, hvilket formentlig bør ses i lyset af, at de ofte får tildelt det mest rutineprægede, dvs. monotont og uinteressant og dårligt lønnet arbejde, hvilket næppe bidrager til at stimulere deres interesse for arbejdet og dermed til at modvirke tendensen til fravær, som ikke er direkte sygdomsbegrundet.

Specielt for de gifte kvinders vedkommende gør det forhold sig gældende, at de ofte føler sig mindre afhængige af deres arbejdsindtægt, og at deres arbejdsindtægt gennemgående er lavere end mænds.

KAPITEL 5

Kvindens deltagelse i offentligt liv

Indledning

Problemerne i forbindelse med kvinders deltagelse i det offentlige liv er behandlet i Betænkning nr. 615 i 1971 udarbejdet af udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv og godkendt af kommissionens plenum. Hovedsynspunkterne i betænkningen resumeres herefter:

Det var udvalgets opgave at undersøge, hvorvidt mænd og kvinder har formel og reel ligestilling inden for en række områder af det offentlige liv såsom de folkevalgte politiske forsamlinger samt den offentlige forvaltning, og såfremt dette ikke er tilfældet da at fremsætte forslag med henblik på at skabe lighed mellem mænds og kvinders muligheder. Derudover har udvalget prøvet på enkelte karakteristiske områder at vise, hvorledes kvinder udnytter deres uddannelse, placerer sig, og i hvilken grad de opnår ligestilling med mænd.

Ved ligestilling har udvalget ment lige adgang til hverv og stillinger samt lige mulighed under arbejdet.

Kvindens deltagelse i politik

Udvalget har lagt hovedvægten på kvinders deltagelse i det *politiske liv*. De politiske aktiviteter, som praktisk taget alle voksne personer har mulighed for at deltage i, nemlig selve valgbehandlingen, udnyttes efterhånden lige meget af mænd og kvinder.

Den største vanskelighed for kvinderne ligger i, at kun relativt få kvinder bliver opstillet til valgene til de forskellige politiske forsamlinger. Ved folketingsvalget i 1968 var således kun 14 pct. af de opstillede kandidater kvinder. Ved de by- og sognekommunale valg i 1966 var 14,5 pct. af de opstillede kandidater kvinder, hvor procenten i hovedstadsområdet dog var

24,4. Til amtsrådsvalgene udgjorde kvinderne 10,8 pct. af kandidaterne. Ved kommunevalget i 1970 steg antallet af opstillede kvinder til 17,3 pct. og til amtsrådsvalgene til 15,3 pct. af samtlige opstillede.

Valgsandsynligheden, hvorved forstås forholdet mellem opstillede og valgte, er ikke meget forskellig for de to køn. Ved folketingsvalget havde de mandlige kandidater under ét således en valgsandsynlighed på 25 pct. og de kvindelige kandidater 19 pct. Den ringere placering på valglisterne, der visse steder bliver kvinderne til del, opvejes nogenlunde af kvindernes relativt flere personlige stemmer, således at der bliver flere kvindelige overspringere, hvilket forøger kvindernes valgsandsynlighed.

Det relativt lille antal af kvindelige kandidater medfører, at kun få kvinder bliver valgt ind i politiske forsamlinger. Således udgør de kvindelige folketingsmedlemmer 11,8 pct., de kvindelige medlemmer af Københavns Borgerrepræsentation og kommunalbestyrelserne på Frederiksberg og i Gentofte henholdsvis 25 pct., 25 pct. og 29 pct. og i kommunalbestyrelser uden for hovedstadsområdet 10 pct. og i amtsrådene 9 pct. (før kommune- og amtsrådsvalget i 1970).

Når først kvinderne er valgt ind i de politiske forsamlinger, kan man stort set sige, at de kvindelige politikere benyttes lige så meget som de mandlige f. eks. i udvalgsarbejde o. l., selv om der er ret stor forskel på de sagsområder, hvor mænd og kvinder hovedsageligt anvendes. De kvindelige politikere beskæftiger sig især med socialpolitiske, uddannelsesmæssige og kulturpolitiske problemer. Der er dog tendens til, at kvindelige politikere i stadig højere grad gør sig gældende også på andre områder, idet de vinder indpas på områder, der traditionelt er domineret af mænd som f. eks. økonomisk politik, herunder skatte- og erhvervs politik, ligesom kvinderne på nye områder som

f. eks. u-landspolitikken indgår på linje med de mandlige politikere.

En anden væsentlig forskel på mandlige og kvindelige politikeres stilling viser sig i forskelligt advancement, her tænkes på placering i partiernes gruppebestyrelse, folketingets præsidium, regering samt borgmester- og viceborgmesterposter. På disse poster findes kun få kvinder, således at kvindelige politikere i mindre grad end mandlige placeres i topstillinger.

En af grundene hertil er utvivlsomt, at kvinderepræsentationen ikke er ligelig inden for de forskellige politiske partier. Ser man f. eks. på stillingen i Folketinget, er det påfaldende, at det største parti, Socialdemokratiet, har en kvinderepræsentation, der er forholdsvis mindre end gennemsnittet i Folketinget. Da de fleste poster besættes i forhold til partiernes størrelse, kan man ikke vente, at kvindernes andel bliver proportional med kvindernes samlede antal i Folketinget, men må bedømme stillingen efter kvindernes repræsentation inden for det enkelte parti.

Den største forskel på kvinders og mænds deltagelse i det politiske liv afspejler sig som nævnt i fordelingen af politikere på køn med kun 11,8 pct. kvinder i Folketinget, 25 pct. i Københavns Borgerrepræsentation, 25 pct. i Frederiksberg Kommunalbestyrelse, 29 pct. i Gentofte og 10 pct. i kommunale råd uden for hovedstadsområdet.

Dette afspejler en almindelig underrepræsentation af kvinderne inden for partierne, begyndende i vælgerforeningsarbejdet. I øvrigt er procenten af opstillede kvinder som nævnt højere, 14 pct. Det er ovenfor nævnt, at kvinderne forbedrer deres stilling væsentligt gennem den personlige stemmeafgivning. Når deres andel alligevel falder, hænger det sammen med, at de oftest opstilles i taberkredse, som et bevis på partiernes gode vilje. I øvrigt er der betydelig forskel mellem partierne, R og K har traditionelt en betydelig højere kvindeprocent, ikke blot blandt de opstillede (begge 16 pct.), men også blandt de valgte (19 pct. og 16 pct.), medens S ligger i bunden med 5 pct. Inden for det sidste parti har underrepræsentationen givet anledning til hård kritik, og dette er en af grundene til, at S er gået over til sideordnet opstilling, idet denne form åbner mulighed for, at amtsorganisationen følger en ekstra kandidat til de kredsopstillede, hvis der ikke er nogen kvinde blandt disse.

For at aktivisere kvinderne politisk og ud-

danne dem til at kunne påtage sig politiske hverv, har de to største partier organiseret et særligt kvindearbejde.

Udvalget er af den opfattelse, at det for at forøge antallet af kvinder valgt til de politiske forsamlinger, i første række må gælde om at få flere kvinder i vælgerforeningerne og samtidig få de kvindelige medlemmer af vælgerforeningerne til at deltage mere aktivt i det politiske arbejde ikke mindst i forbindelse med opstilling af kandidater til politiske valg.

Der er ikke noget i udvalgets undersøgelser, der kan begrunde en formodning om, at kvindernes stilling i de folkevalgte organer, hverken hvad repræsentationen overhovedet eller den videre karriere angår, er væsensforskellig fra kvindernes stilling inden for tjenestemandsområdet eller inden for det øvrige arbejdsmarked. Forholdsvis er kvinderne væsentlig bedre repræsenteret inden for den lavere del af arbejdsmarkedet (ukvalificeret og lavt lønnet arbejde), men så snart man bevæger sig ind i den højere del af arbejdsmarkedet, aftager den kvindelige repræsentation stærkt. Udvalgets undersøgelser kan ikke begrunde, at der skulle være væsentlige forskelle mellem kvindernes (begrænsede) fremdrift inden for det politiske liv og kvindernes fremdrift inden for det øvrige samfundsliv. Da der ydermere ikke er noget i udvalgets undersøgelser, der kan bevise, at kvindernes talmæssigt lille repræsentation inden for det politiske liv kan skyldes faktorer inden for det politiske liv, lovgivningen, de politiske partiers organisation eller lignende - i form af diskrimination eller en mere dulgt modarbejdelse - må *udvalgets konklusion* blive: at den kvindelige repræsentation i det politiske liv er afhængig af de samme faktorer, der betinger den kvindelige repræsentation i det øvrige samfundsliv uden for hjemmet, og at man derfor næppe skal forvente forholdene inden for det politiske liv ændret væsentligt uden en ændring af forholdene i det øvrige samfund.

Udvalget mener, at det er vigtigt, at mænd accepterer, at kvinder deltager i det politiske liv og opmuntrer dem dertil, ligesom de indstiller sig på at tage aktiv del i huslige forpligtelser og ansvaret for børnene, således at kvinderne kan frigøre sig for en del af de huslige forpligtelser.

Udvalget mener, at det i denne forbindelse vil være af betydning, såfremt man i den almindelige oplysningsvirksomhed i skole, radio

og fjernsyn og pressen fremhæver, at mænd og kvinder i lige grad er ansvarlige for hjemmet og børnene for derigennem at fremme erkendelsen af, at kvinder har samme ret og pligt som mænd til at deltage i det politiske liv.

Danmarks Radio har oplyst, »at synspunktet om mænds og kvinders lige ansvar for hjem og børn og samme ret og pligt til at deltage i det politiske liv fuldt ud deles af såvel radio som TV's programtjeneste, hvilket da også afspejler sig i programproduktionen som en principiel grundholdning. For TV's vedkommende er der i de senere år lavet en række udsendelser, der direkte beskæftiger sig med kvindernes stilling i samfundet. For radioens vedkommende benyttes der inden for alle udsendelseskategorier både kvinder og mænd, og kvinderne er inden for visse områder i overtal. Danmarks Radio har fortsat til hensigt at have opmærksomheden henledt på de nævnte forhold for derigennem at sikre, at kvinder i videst muligt omfang får lejlighed til at udtale sig om alle relevante spørgsmål, der indgår i den offentlige debat.«

At kvinder er talmæssigt svagt repræsenteret i kommissioner og andet lovforberedende arbejde skyldes bl. a., at der kun er relativt få kvinder i de kredse, medlemmerne normalt hentes fra, men *udvalget henstiller* dog, både til de indstillende organisationer og de udnævrende ministre, at man i højere grad drager kvinder ind i kommissionsarbejde.

For at få et indtryk af, om der er sket ændringer i dette forhold siden betænkningens offentliggørelse, har man bedt samtlige ministerier udtale sig om, hvorvidt dette er tilfældet inden for hvert enkelt ministeriums ressort.

Af svarene, som er trykt som bilag, fremgår det, at 8 ministerier oplyser, at der ikke er sket ændringer på det nævnte område. 4 ministerier fremhæver, at man ved udpegningen af medlemmer til kommissioner o. l. alene tager hensyn til de rent faglige kvalifikationer. 2 ministerier har givet oplysninger om sammensætningen af kommissioner o. l. nedsat efter betænkningens offentliggørelse, og kvindernes andel heri synes ikke at have ændret sig. Endelig kan det nævnes, at en række ministerier oplyser, at der er et stigende antal kvindelige medarbejdere blandt det akademiske personale, og da medlemmer af kommissioner o. l. som hovedregel er medarbejdere med en relativ høj anciennitet kan den ændrede personalestruktur formentlig forventes at give en ændring i ret-

ning af, at et stigende antal kvinder vil komme til at deltage i kommissionsarbejde.

Udvalget foreslår, at navnene på de opstillede kandidater trykkes på stemmesedler til alle politiske valg, hvis ikke et meget betydeligt antal kandidater gør dette umuligt.

Hertil har Indenrigsministeriet¹⁾ oplyst:

»I denne anledning skal man meddele, at den kommunale valglovs § 16, stk. 5, ved lov af 23. maj 1973 er ophævet, således at det ikke længere er muligt at anvende stemmesedler, hvor kandidaternes navne ikke er opført«.

Offentligt ansatte

Efter gennemførelsen af tjenestemandsløven af 18. juni 1969 er mandlige og kvindelige tjenestemænd principielt ligestillede.

De kvindelige *tjenestemandes placering* adskiller sig dog fra mændenes. Til de tjenestemandstillinger, som forudsætter en akademisk uddannelse, kan man sige, at kvinderne besætter en andel af de lavere stillinger, der svarer nogenlunde til det relative antal af kvindelige kandidater med relevante eksaminer, men ved besættelsen af avancementstillinger sakker kvinderne bagud. Som eksempel kan nævnes, at der pr. 1. september 1967 fandtes 1036 stillinger som skoleinspektør, hvoraf de 982 var besat med mænd og de 54 med kvinder, svarende til henholdsvis 95 pct. og 5 pct. Af 1106 stillinger som viceinspektør var 21 pct. besat med kvinder. Andre lærerstillinger inden for folkeskolen var delt nogenlunde lige mellem mænd og kvinder med henholdsvis 17.900 mænd og 18.061 kvinder.

På samme tidspunkt fandtes 95 mandlige og 4 kvindelige rektorer i daværende 27. lønklasse ved gymnasieskoler og studenterkurser. Af 295 stillinger i 26. lønklasse, særlige lektorstillinger, var 262 eller 89 pct. besat med mænd. I de underordnede akademiske stillinger som adjunkter og lektorer, lønklasse 19 og 24, og tilsvarende overenskomstlønnede stillinger var der beskæftiget i alt ca. 2300, hvoraf de 29 pct. var kvinder, hvilket svarede meget godt til en kvindeandel af cand. mag. er i de senere år på ca. 25 pct. Kvindernes avancementsmæssige situation i gymnasieskolen synes at være den samme som andre steder, hvor der kræves en akademisk uddannelse.

1) Indenrigsministeriets skrivelse af 23. juli 1973, bilag 21 b.

Det var udvalgets opfattelse, at en af årsagerne til, at kun så få kvinder bliver rektorer, er manglende interesse hos de kvindelige gymnasielærere for rektorembedeme. Ved en gennemgang af Gymnasiedirektoratets ansøgningsprotokol for årene 1966-67-68 har det vist sig, at der i denne treårige periode har været 6 kvindelige og 108 mandlige ansøgere til 14 opslåede rektorstillinger. De kvindelige ansøgere har således kun udgjort ca. 5 pct., de 14 stillinger blev besat med 13 mænd og 1 kvinde.

Ved overgangen fra en stilling som gymnasielærer til et rektorembede, sker der en ændring i arbejdets karakter i retning af en betydelig administrativ indsats og deraf følgende mindre mulighed for undervisning af eleverne. Denne ændring i arbejdets karakter i forbindelse med advancement er nok mere mærkbar inden for undervisningsområdet end for eks. inden for centraladministrationen, hvor advancement ikke så meget betyder en ændring i arbejdets karakter som en forøgelse af ansvaret og et krav om større overblik. Man kan måske derfor ikke slutte helt fra forholdene ved besættelsen af rektorembeder til besættelsen af højere stillinger inden for centraladministrationen, men der er vel grund til at tro, at tendensen i retning af, at kun få kvinder søger de højere advancementsstillinger, gør sig gældende også uden for skolevæsenet.

Udvalget er opmærksom på, at selv om der er lige adgang for mænd og kvinder til tjenestemandstillinger, er der i Post- og Telegrafvæsenet en deling mellem de to køn, idet postbudstillinger besættes med mænd og kontorassistentstillinger med kvinder.

Der er imidlertid principielt lige adgang for kvinder og mænd til at søge opslåede tjenestemandstillinger inden for etaten.

Spørgsmålet om lige adgang for mænd og kvinder til de omhandlede stillinger har hidtil kun haft mere teoretisk interesse, idet der kun yderst sjældent forekommer ansøgninger fra kvinder om ansættelse som postbud og fra mænd om ansættelse som kontorassistent.

Udvalget har imidlertid henstillet til Post- og Telegrafvæsenet, at dette ved besættelse af de omhandlede stillinger i etaten er åbne over for muligheden af at ansætte såvel kvinder som mænd i alle stillinger.

Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet har - jfr. bilag 20 b - oplyst, »at spørgsmålet om fordelingen af mænd og kvinder inden for etatens enkelte tjenestegrene har været behandlet

i en arbejdsgruppe, som har afgivet rapport den 22. august 1972. Rapporten er tiltrådt af såvel Generaldirektoratet som de 2 etatsorganisationer Dansk Post- og Telegrafforening og Dansk Postforbund.

Arbejdsgruppen går ind for, at der fremtidig ikke skelnes mellem »kvindearbejde« og »mandsarbejde« i post- og telegrafvæsenet og tillægger det i den forbindelse afgørende betydning, at det bliver på lige fod og under samme vilkår, at kvinder og mænd kommer til at forrette tjeneste inden for de respektive tjenestegrene. Da arbejdsgruppen er opmærksom på, at kvinder gennemgående har en mindre højde og legemsvægt end mænd, hvilket bevirker, at kvindens fysiske præstationsformåen gennemsnitlig ligger ca. 25-30 % lavere end mandens, har man dog ment at måtte fastsætte visse begrænsninger, for så vidt angår postbudtjenesten.

De af arbejdsgruppen i afsnittene 5 og 6 fremsatte forslag om øget anvendelse af kvinder eller mænd på heltid og på tjenestemandsvilkår inden for arbejdsområder, der traditionelt har været forbeholdt mænd henholdsvis kvinder, går i hovedtræk ud på følgende:

at der åbnes adgang for kvinder til postbud- og landpostbudstillinger med den begrænsning, at der kun anvendes kvinder på frivillig basis inden for omlæsnings- og chaufførtjenesten, idet arbejdsgruppen finder, at disse arbejdsområder stiller så store krav til fysisk ydeevne, at det må findes betænkeligt generelt at anvende kvinder på disse arbejdsområder,

at der fastsættes visse generelle retningslinjer for beskæftigelse af vordende mødre inden for postbud- og landpostbudtjenesten,

at der åbnes adgang for mænd til kontorassistentstillingen,

at der åbnes adgang for kvinder til montørgruppen inden for teknisk tjeneste, omend ikke generelt, så dog til visse arbejdsområder, som f. eks. abonnentfejlrætnings-, forstærkerstations- og luftfartsradiotjeneste,

at der tilsikres de kvindelige postbude og landpostbude, de mandlige kontorassistenter og de kvindelige telegrafarbejdere/montører samt endvidere de kvindelige tegnere samme uddannelses- og advancementsmuligheder som deres kolleger af modsat køn,

at der ved introduktionen gives helt konkrete oplysninger om løn- og ansættelsesvilkår, herunder advancementsmuligheder, samt at det pågældende arbejdsområde hidtil er betegnet som henholdsvis »mandsarbejde« og »kvindearbejde«, ligesom der i relation til postbud- og landpostbudtjenesten og montørtjenesten må oplyses, at arbejdet stiller visse krav til fysisk ydeevne,

at hvervebrochurer, erhvervskartotek, samt annonceringen ændres, således at det direkte fremgår,

at stillingen som postbud og landpostbud, kontorassistent i post- og telegrafvæsenet og telegrafarbejder/montør henvender sig til begge køn, at de lokale chefer motiveres for den ændrede personaleanvendelse inden for de forannævnte arbejdsområder i post- og telegrafvæsenet og at der tilsikres såvel kvindelige som mandlige assistenter lige adgang til stillinger i generaldirektoratets kontorer og ved distriktsmyndighederne.«

I denne forbindelse kan skrivelse af 28. marts 1973 fra Økonomi- og Budgetministeriet, Lønnings- og Pensionsdepartementet citeres:

»Til samtlige ministerier m. v.

På given foranledning skal man efter henstilling fra folketingets ombudsmand henlede opmærksomheden på, at lønnings- og pensionsministeriet i cirkulæreskrivelse nr. 30 af 4. marts 1971 om avertering af stillinger inden for staten anmodede de enkelte ministerier om at påse, at der ved avertering af stillinger og hverv benyttes en formulering, hvorved der ikke skelnes mellem mandlig og kvindelig arbejdskraft for så vidt angår stillinger, der efter deres art kan bestrides af såvel kvinder som mænd.

Da det er konstateret, at både statslige

og kommunale myndigheder i ikke ubetydeligt omfang averterer efter enten kvindelig eller mandlig arbejdskraft til stillinger, typisk kontorstillinger, som efter deres art kan bestrides af såvel kvinder som mænd, skal man anmode ministerierne om at ville drage omsorg for, at averteringer om ledige stillinger affattes i overensstemmelse med de retningslinier, der er angivet i den nævnte cirkulæreskrivelse.

Man skal særligt henlede opmærksomheden på, at anvendelse af betegnelser som f. eks. »kontordame«, »piccoline«, »hulledame«, »kantinedame« og »børnehavelærerinde« ikke kan anses for stemmende med de foreskrevne retningslinier.«

Som kuriosum kan henvises til nedenstående annonce fra Berlingske Tidende d. 19. aug. 1973.

I et notat af februar 1973 udarbejdet i centraladministrationen om ansættelse af danske i EF's institutioner nævnes: »Man nævnte ekspeditionssekretær N.N. til kontorchefstillingen og ekspeditionssekretær O.O.'s hustru til den anden stilling etc.«

Udvalget mener, at den tendens, der gør sig gældende blandt såvel kvindelige politikere som kvindelige tjenestemænd i retning af at avan-

Dygtig pige til Christiansborg

Vi søger en dygtig pige på 20 til 30 år, der kan stenografere og er god til maskinskrivning. En pige, der har kendskab til kontorarbejde, og kan lide at arbejde i et team med en frisk tone.

Det er et job i en spændende atmosfære, fra kl. 9.00—16.30 (en dag om ugen til kl. 17.00) og hver femte lørdag formiddag, 4 ugers sommerferie og en god løn. Skriv til os, hvis De er pigen.

DET RADIKALE VENSTRE

Partisekretariatet

Christiansborg - 1218 København K

Telefon: (01) 12 72 51

cere i mindre grad end deres mandlige kolleger, bl. a. skyldes vanskelighederne ved at klare de familiemæssige forpligtelser, der traditionelt påhviler kvinder samtidig med de arbejdsmæssige forpligtelser uden for hjemmet.

I forbindelse med udvalgets drøftelser af disse forhold har man beskæftiget sig med en undersøgelse af kvindelige lægers erhvervmæssige forhold og placering.¹⁾

Selv om læger udgør en speciel og lille gruppe, mener udvalget, at undersøgelsen viser noget karakteristisk om kvinders situation i krævende stillinger. Den nævnte undersøgelse viser, at kvinderne nok i stor udstrækning anvender deres uddannelse, men specialiserer sig og avancerer i mindre grad end mænd.

En af årsagerne til dette forhold måtte for de ældre lægers vedkommende til en vis grad søges i vanskeligheden ved at blive accepteret af de mandlige chefer og for de yngre lægers vedkommende vanskelighederne ved at klare hospitalsvagter og videnskabeligt arbejde samtidig med huslige forpligtelser i en periode, hvor det er vanskeligt at få kvalificeret hjælp. Nogle af lægerne har fremført, at ægtemandens karriere krævede, at kvinden tilside-satte sine eventuelle karriereønsker.

Man kan vel sige, at der på arbejdspladsen, det være sig i de folkevalgte forsamlinger eller i den offentlige tjeneste, i dag næppe er noget til hinder for, at kvinder placerer sig og avancerer på lige fod med mænd, men at der i det traditionelle familiemønster, der i høj grad hænger sammen med de biologiske forskelle på de to køn, er en hindring for kvindernes muligheder for uden for hjemmet helt at udnytte deres evner og uddannelse.

Deltagelse i det politiske liv og i erhvervslivet betyder i de fleste tilfælde, i hvert fald for gifte kvinder, en stor arbejdsbyrde, ikke mindst i den periode, hvor børnene er små, således at kun de færreste er i stand til at yde den ekstra indsats, der kræves for at avancere.

Udvalget har med glæde bemærket tendensen til, at kvinder i stigende grad gør sig gældende i det politiske liv og håber, at denne tendens vil fortsætte, helst med en større stigningstakt. Det bemærkes, at der pr. 1. april 1973 var 31 kvindelige medlemmer i Folketinget, svarende til ca. 18 pct.

1) »Enquete angående kvindelige lægers placering i Danmark« af Annie Schondel, Anne Frølund og Inger Aising. Ugeskrift for Læger 1967, 668-788.

Journalister

Udvalget har forsøgt at undersøge, hvorledes journalister i mere betydningsfulde stillinger som f. eks. lederskribent, udenrigspolitisk medarbejder, økonomisk medarbejder, redaktør eller redaktionssekretær, fordelte sig på køn på de 20 største dagblade, der alle havde et hverdagsoplag på over 20.000 i 2. halvår 1967. Disse 20 største dagblades samlede oplag ville udgøre fra $\frac{3}{4}$ til $\frac{4}{5}$ af det samlede danske dagbladsoplag.

Efter en række telefonsamtaler med redaktionerne på de større københavnske dagblade blev undersøgelsen indstillet, fordi man på samtlige blade gav udtryk for, at man ikke inden for journalistik opererede med sagsområder forbeholdt det enkelte køn. Mænd og kvinder havde samme muligheder, det var alene kvalifikationer og interesser, der var bestemmende for, hvor den enkelte journalist blev anbragt.

Ved henvendelse til Dansk Journalistforbund er det oplyst, at man ikke der sondrer mellem journalister på grund af køn, og at man ikke kan sige, at nogle arbejdsfelter er mere krævende end andre. Det har heller ikke ved forespørgsel til Dansk Journalistforbund været muligt at få oplysning om, hvorledes f. eks. redaktionssekretærer ved større blade, udenrigskorrespondenter, økonomiske medarbejdere og lederskribenter fordeler sig på køn.

Derimod har udvalget fået adgang til at undersøge, hvorledes de kvindelige medlemmer af Dansk Journalistforbund er aflønnet i forhold til deres mandlige kolleger på grundlag af et spørgeskema, som Journalistforbundet udsender hvert år til samtlige medlemmer om løn- og arbejdsvilkår.

Resultatet af den foretagne undersøgelse må tages med forbehold, fordi man alene har haft nøjagtige tal for de kvindelige journalisters lønforhold, som derefter er sammenholdt med skøn over mandlige journalisters lønforhold. Med dette forbehold kan man konkludere, at de kvindelige journalister gennemsnitlig opnår en løn, der er 9 pct. lavere end deres mandlige kollegers, uden at man på grundlag af det foreliggende materiale kan forklare årsagen til lønforskellen.

Udvalget vil derfor henstille til Dansk Journalistforbund i fremtiden at fordele de statistiske oplysninger om løn og arbejdsforhold på køn. De foreliggende oplysninger tyder på, at

de kvindelige journalisters placering nogenlunde svarer til kvindernes placering på de øvrige områder, udvalget har undersøgt.

Dansk Journalistforbund har om forholdene i dag oplyst følgende, jfr. bilag 24b.

»Forbundets lønstatistik har desværre ikke kunnet fortsættes på samme grundlag som for januar 1970, idet et forventet samarbejde med fagets arbejdsgivere om en fælles lønstatistik ikke har kunnet iværksættes. Forbundet er dog stadig opmærksom på det ønskelige i at følge lønudviklingen for både mandlige og kvindelige medlemmer og vil søge grundlag herfor i et forhåbentlig fremtidigt statistisk samarbejde med udgiverne.«

Andre områder

Udvalget har bemærket, at der inden for ledelsen af arbejdsmarkedets hovedorganisation kun findes meget få kvinder.

At der kun er få kvinder i *Dansk Arbejdsgiverforenings* kompetente forsamlinger hænger formentlig til en vis grad sammen med den lave kvindeandel - ca. 11 pct. - blandt selvstændige erhvervsdrivende og direktører inden for de områder af erhvervslivet, der er omfattet af Dansk Arbejdsgiverforening.

For så vidt angår bestyrelsen i Dansk Arbejdsgiverforenings medlemsforeninger har man foretaget en undersøgelse omfattende 61 foreninger ud af i alt 222²⁾, der havde et medlemstal (1967) på ca. 17.000 svarende til ca.

68 pct. af det samlede antal medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening. I de undersøgte medlemsforeninger fandtes ingen kvindelige bestyrelsesmedlemmer.

Den daglige administration af Dansk Arbejdsgiverforening forestås af et sekretariat under ledelse af en direktion. Arbejdsgiverforeningens administrative hierarki er opbygget nogenlunde som statsadministrationen. Der findes ingen kvindelige funktionærer i chefstillinger i Arbejdsgiverforeningen og i øvrigt heller ikke på sekretær og fuldmægtigniveau. I Dansk Arbejdsgiverforening har man oplyst, at man gerne så kvinder beskæftiget i disse stillinger, men at man ikke hidtil har haft kvindelige ansøgere.³⁾

Administrationen af ovennævnte 61 medlemsforeninger tæller 3 kvinder på chefsniveau - 1 direktør og 2 kontorchefer.

Kvindernes antal på betydelige poster i Dansk Arbejdsgiverforening, både i de kompetente forsamlinger og i de administrative organer, kan således ikke siges at være stort.

I *LO* er antallet af kvindelige tillidsmænd relativt mindre end antallet af kvindelige medlemmer, men til gengæld har de kvindelige tillidsmænd bedre avancementsmuligheder i *LO* end f. eks. inden for det politiske liv.

Inden for de områder af *kunsten*, der støttes af Statens Kunstfond, gør kvinderne sig især gældende inden for litteraturen. På alle områder dog talmæssigt langt mindre end mænd.

2) Kilde: »Dansk Arbejdsgiverforenings Medlemmer 1967-68«.

3) Der er nu 5 kvindelige embedsmænd.

KAPITEL 6

Kvindes stilling i familielivet

Indledning

Emnet er udførligt behandlet i betænkning vedrørende familiens og børnenes tilpasning (nr. 575). Uddannelsens betydning for kvindernes placering i samfund og familie behandles i betænkning om kvindes uddannelsesproblemer (nr. 504). Helbredsmæssige forhold i forbindelse med arbejde i hjemmet fremgår af betænkning om kvindes sundhedsforhold (nr. 594). Forholdet mellem arbejde i hjemmet og arbejde i erhvervslivet er beskrevet i betænkning vedrørende kvindes stilling på arbejdsmarkedet (nr. 668). Betænkningen om ligestilling (nr. 673) indeholder synspunkter vedrørende familien og dens fremtid, økonomiske forhold og kvindernes stilling i familien.

Betænkning nr. 575 er bl. a. baseret på socialforskningsinstituttets undersøgelser af gifte kvinder i familie og erhverv¹⁾, der viser, hvorledes familien rent faktisk indretter sig med hensyn til budgetlægning og hvem af parterne, der er den afgørende, når der er tale om anskaffelse af forbrugsgoder, fødemidler og beklædning. Endvidere gives der en række oplysninger om børnenes forhold. Der er foretaget en sammenligning mellem ægteskabslovens regler og den måde, hvorpå folk normalt indretter sig i praksis. På flere punkter har udvalget støttet sig til redegørelsen vedrørende forsørgerbegrebet (betænkning nr. 440) og har i forbindelse hermed bl. a. behandlet spørgsmålet om, hvorvidt ægtefællerne med hensyn til økonomien er fuldt ligestillede - ikke blot formelt, således som de er det efter ægteskabslovens regler, - men også reelt. Som yderligere baggrundsmateriale for familieudvalgets arbejde er

der af en sociolog udarbejdet en redegørelse for en række amerikanske undersøgelser²⁾, der bl. a. viser, at magten eller indflydelsen med hensyn til større økonomiske beslutninger og andre vigtige afgørelser hos hustruen øges med erhvervsbeskæftigelse, med uddannelse og med stigende alder, men mindskes med stigende social status, med forøgelse af mandens indtægt og med antallet af mindreårige børn.

Den ydre ramme

Betragtet som helhed er boligforholdene i dag bedre end nogen sinde tidligere, men det fremgår af familiebetænkningen, at der stadig er alt for mange dårligt udstyrede boliger, og at der stadig er alt for mange, som bor i for små lejligheder.

Som udgangspunkt for en vurdering af boligforholdene fastslås, at en bolig for at imødekomme de selvfølgeligelige krav, der må stilles i dag, må være tilstrækkelig rummelig til at kunne opfylde følgende behov: sovefunktion, spisefunktion, tilberedning af mad, arbejds- og fritidsmuligheder, såvel rolige som støjende beskæftigelser, toilet og bad, vask og tørring af tøj, opbevaring af tekstiler, almindelige varer, bøger og andre hobbyting, mulighed for intimt privatliv og mulighed for leg. Boligen må rumme mindst et værelse pr. person foruden et ekstra fællesrum, mindst et toilet uden for baderummet samt køkken og bad. Der må endvidere kræves god lydisolering, gode ventilationsmuligheder, god akustik og fremtidssikrede el-installationer. Endvidere understreges, at formgivning og materialevalg bør stille mindst mulige krav til vedligeholdelse og rengøring.

Familieudvalget ønsker, at man snarest prøver at komme bort fra den betragtning, som

1) Socialforskningsinstituttet: Gifte kvinder i familie og erhverv, København 1965, jfr. Socialforskningsinstituttet: Gifte kvinder i familie og erhverv II, Udearbejde og familie, København 1972.

2) Lisbeth Roepstorff: Magt- og arbejdsfordeling i familien. Bilag 6 til betænkning nr. 575.

anlægges af offentlige myndigheder vedrørende den rimelige udnyttelse af boligarealet, hvorefter en lejlighed først betragtes som overbefolket, når den bebos af mere end 2 personer pr. værelse. Et værelse til hver beboer må være et mindstekrav til boligen, såfremt muligheden for et rimeligt privatliv også i forhold til de nærmeste skal kunne opfyldes.

Boligministeriet³⁾ har hertil oplyst, at boligsikringsloven rummer mulighed for at yde støtte til familier, der har opnået, hvad de fleste vel også i dag vil kalde en rimelig boligsituation, nemlig 1 værelse til hver husstandsmedlem + 1 fællesrum. Man afskærer sig dog ikke fra at yde boligsikring til familier, som ikke har opnået denne lejlighedsstandard, blot de ikke ligger under et vist minimumsmål.

Baggrunden for loven er at hjælpe familier til økonomisk at kunne klare udgiften til en passende bolig, og det synes klart, at loven i sin virkning vil mindske antallet af familier, der lever under boligforhold, som boligsikringsloven definerer som liggende under en rimelig standard.

Af den seneste bolig- og folketælling fremgår, at en udvikling i retning af en højere bolig-mæssig standard for de fleste familier synes at være på vej. Det er ikke ministeriets opfattelse, at minimumsgrænsen på nogen måde har hæmmet udviklingen. Eftersom boligsituationen faktisk bedres, vil der muligvis være behov for at ændre undergrænsen, hvis loven stadig skal fremme udviklingen, og dette, oplyser ministeriet, vil blive holdt for øje forud for lovgivningsinitiativer.

Familieudvalget har peget på, at der i så høj grad som muligt bør tilstræbes en vis fleksibilitet på boligens område, som kan muliggøre, at en familie kan skifte bolig uden at skulle forlade det miljø, som familien og ikke mindst børnene føler sig knyttet til. Flexibiliteten bør muliggøre ændring af lejlighedens størrelse med familiens forøgede eller formindskede behov.

I denne sammenhæng henvises til betingelserne vedrørende boligstørrelse i forbindelse med adgangen til boligsikring.

Den efterlyste fleksibilitet, meddeler boligministeriet, lader sig ikke uden videre realisere.

I parcelhusbyggeriet vil »fleksibilitetsproblematikken« efter sagens natur i det væsentlige

bestå i ønsker om udvidelse af boligen. I ældre parcelhusområder er kravene til udnyttelsen lempet for at muliggøre ønskede tilbygninger.

Hvad angår bestående etagelejligheder bemærkes først, at en fleksibilitet på boligens område hos én bruger må modsvares af et i modsat retning gående fleksibilitetsønske hos nabobrugeren, idet den ene brugers fleksibilitetsønske ikke bør medføre, at en anden tvinges bort fra det vante miljø.

Det er vel et spørgsmål, om ikke fleksibilitetsproblematikken bedst løses ved flytning inden for ejendommen eller kvarteret til den ønskede lejlighedstype.

I øvrigt bemærkes, at § 60 i lov om midlertidig regulering af boligforholdene begrænser mulighederne for at ændre en lejligheds fysiske størrelse m. v. og sætter herved en bom for den fleksibilitet, der kræves, hvis kvindekommisionens tanker om sammenlægning af lejligheder m. m. skal realiseres .

Denne bestemmelse er udsprunget af en boligsituation med bolignød. Den giver kommunerne en mulighed for at sikre boligmassen mod reduktion og dårlig udnyttelse til gunst for den almindelige lejer. Det er ikke bestemmelsens mening at hindre en miljømæssig nytænkning inden for boligbyggeriet, hvilket den formodentlig heller ikke har gjort indtil nu, idet det som bekendt først har været i de aller-seneste år, at bygherrer har udvist interesse i større målestok for at eksperimentere med lejlighedsbyggeriet.

Udviklingen nu og i de kommende år vil vise, om situationen udvikler sig således, at en vis fleksibilitet i lejlighedernes størrelser skal udgøre et lovligt alternativ til traditionelt udlejningsbyggeri. Det er ikke ministeriets opfattelse, at en ændring af § 60 vil kunne fremme udviklingen, eller at den nuværende udformning hindrer en sådan, idet kommunalbestyrelserne efter et skøn over boligsituationen i de enkelte kommuner vil kunne ophæve disse ved kommunalbestyrelsesbeslutning.

Som eksempel på kollektiv bebyggelse har familieudvalget gengivet en projekt⁴⁾ bestående af to striber rækkehuse, der støder op til et fællesareal med fælleshus og børnehus; til børnehuset benyttes en fabriks-hal-konstruktion, som man stadig kan udvide. Bolighederne er præfabrikeret i størst muligt omfang med væg-

3) Boligministeriets skrivelse af 22. november 1973. Bilag nr. 9 b.

4) Peter Rasmussen: En gruppe familieboliger med fællesanlæg. Bilag 1 til betænkning nr. 575.

ge, der støbes på stedet. Gulvene er betonfliser med varmeslanger i stueetagen og asfalt eller parket på næste etage. Den mindste boligenhed er på 62 kvadratmeter, og kernefamilien kan siden få bygget til efter behov, ligesom den selv kan bestemme, hvor meget den vil ofre på ekstraudstyr, om den vil bibeholde de rå betonvægge og gulve eller beklæde dem med træ eller andre materialer. Meningen er, at hvert menneske skal have sit eget rum, og hver familie et mindre fællesrum samt solgård, altan og solterrasse udover de fælles anlæg. Kun ydermurene er bærende, og kun væggene omkring den faste kerne med toilet og bruser er faste. Alle andre vægge er flytbare, placeret i skinner i gulv og loft. Man peger på, at kollektiv bebyggelse hensigtsmæssigt udformet kan være en boligform, som i fremtiden i særlig grad bør støttes og fremmes, fordi den giver familierne en mulighed for et fællesskab, men på den anden side ikke tvinger nogen ind i det, som hellere vil leve en isoleret tilværelse efter mere traditionelt mønster.

Boligministeriet har oplyst, at der inden for det byggetekniske område ved det nye bygningsreglement af 1972, der trådte i kraft den 1. januar 1973, bl. a. er skabt bedre muligheder for opførelse af gruppebebyggelser ved højdegrænseplanbestemmelserne i reglementets pkt. 3.1.4., stk. 1.a.

I samme forbindelse kan henvises til Statens Byggeforskningsinstituts forskningsprojekt »Tæt Lav - en boligform«, hvor man forsøger at etablere eksperimentallyggerier med henblik på at opnå mere smidige og menneskevenlige boligmiljøer.

Også i det mere traditionelt udformede nybyggeri søges der tilvejebragt fællesanlæg.

Boligministeriet kan tiltræde, at der i tilknytning til boligbebyggelse bør etableres fællesindretninger til brug for beboerne. I ovennævnte cirkulæres pkt. 10 er det fremhævet, at i boligbyggeri vil det - i hvert fald i større byggeføretagender - være ønskeligt, at der indrettes eller afsættes plads til fritidslokaler eller hobbyrum og lignende, således at beboerne får mulighed for at udøve fritidsaktiviteter inden for selve bebyggelsen. Det nævnes ligeledes, at der kan indrettes samlingslokaler, således at fællesarrangementer blandt beboerne kan afholdes inden for bebyggelsens rammer, ligesom lokalerne vil kunne benyttes af de enkelte beboere efter behov. Når indretning af lokaler af denne art finder sted i forbindelse

med byggeriets opførelse, vil den af boligministeriet godkendte udgift hertil - herunder i beskeden omfang udgiften til inventar - kunne medregnes i den for beregning af statsstøtte (statsgaranti og rentesikring) afgørende anskaffelsessum for det pågældende byggeri.

De fleste mennesker ønsker egne forbrugsgoder i egen lejlighed, og kollektivet virker på mange ret afskrækkende. Imidlertid bruges alt for megen tid og for mange penge på ting, som med færre anstrengelser og mindre udgifter kunne være anskaffet som kollektive goder med lige så stort eller måske større individuelt udbytte. Måske er det sådan, at hvis blot folk får tilstrækkelig oplysning om, hvilke muligheder man faktisk kan få til rådighed, vil de være interesseret i at slutte sig til de kollektive foranstaltninger.

Boligministeriet har henvist til, at det nu i cirkulære af 14. december 1972 er foreskrevet, at såfremt der ikke i vedkommende område er institutioner for forebyggende børneforsorg, der også kan dække det behov, der opstår i forbindelse med nybyggeriet, vil det være et vilkår for statsstøtte, at der i tilslutning til byggeriet opføres institutioner i et omfang, der svarer til det ved bebyggelsen opståede behov. I cirkulæret gøres der videre opmærksom på, at der vil kunne indrettes sådanne butiks-, kontor- og værkstedslokaler, som har til formål at dække boligbebyggelsens behov i det omfang, det stemmer med kommunens planer for butiksdækning m. v.

Til så godt som alle de ovenfor opregnede boligfunktioner (sove, spise, arbejde, fritid osv.) er der behov for kollektive supplement. En række funktioner må løses kollektivt, fordi behovene ellers ville bevirke en urimelig opsvulmning af kernefamiliens boligareal. Nogle funktioner vil det være rimeligt at knytte snævert til hjemmet, f. eks. badstuer, mens andre kræver større beboerdeltagelse såsom f. eks. svømmehaller. Der må også ske en udvikling af den snævre kollektive boligservice f. eks. med hensyn til børneomsorg, indkøb af levnedsmidler, vask, vareindlevering og kommunikation.

Børnene skal have lejlighed til at komme i forbindelse med de voksnes aktiviteter uden for boligen, og der må være lokalemæssige muligheder for at dyrke kulturelle interesser. Legepladser må give adgang til skabende virksomhed. Trafikbeskyttelse må tilrettelægges for børnenes færden. En vis adgang til natur og frisk luft er nødvendig. Særlige lokaler må give mu-

lighed for støjende aktiviteter. For de unge må der være adgang til klubber, sportspladser og andre kollektive foranstaltninger, helst således at der er lige adgang for unge fra by- og land-områder.

De nævnte faciliteter bør stå til rådighed for at imødekomme alle aldersgruppers ønske om adgang til fælles virksomhed. Samkvemslokaler kan på forskellig tid benyttes af forskellige aldersgrupper. Ved planlægning af nyt byggeri bør der være upretentiøse, ikke funktionsbundne lokaler, hvis anvendelse senere kan afgøres efter beboernes egne ønsker og aftaler.

Boligministeriet kan tilslutte sig synspunktet om, at det formentlig vil være hensigtsmæssigt, at der i nyt byggeri er »upretentiøse, ikke funktionsbundne« lokaler, hvis anvendelse senere kan afgøres efter beboernes egne ønsker og aftaler. I så henseende henviser ministeriet til lovforslag af 1. november 1973 om ændring af lov om leje, hvorved foreslås indført beboerdemokrati og omkostningsbestemt leje i privat udlejningsbyggeri. Når lovforslaget gennemføres, vil lejerne - i lighed med reglerne i det almennyttige byggeri - få ret til at være medbestemmende med hensyn til sådanne lokalers anvendelse og medansvarlige for det økonomiske tab, som opstår, når lokalerne skal stå til disposition. Ved koncentration af bebyggelse bør der tilvejebringes mulighed for bedre udnyttelse af det omgivende terræn til fritidsområder for både børn og voksne.

Boligministeriet kan tiltræde, at det omgivende terræn bør udnyttes bedst muligt til fritidsområder for både børn og voksne; f. eks. er det i ovennævnte cirkulære anført, at opholdsarealerne i passende omfang skal indrettes med legepladser såvel for mindre som for større børn.

Med hensyn til byplanlægning anses det for ønskeligt, at der findes visse erhvervsvirksomheder i tilknytning til nye udbygningsområder, hvorved undgås for stærkt præget af soveby, og hvorved børnene får mulighed for at blive fortrolige med de voksnes arbejdsudfoldelse, samt at erhvervsvirksomheder placeres i de områder, hvor de beskæftigede bor, mens på den anden side placeringen af industrivirksomheder ikke bør have den virkning, at arbejderne i området herved fastholdes i et ukvalificeret og mindre godt betalt arbejde.

Den nye lov om lands- og regionplanlægning (nr. 375 af 13. juni 1973) indeholder i sin formålsparagraf bl. a. en bestemmelse om, at det

ved en sammenfattende fysisk lands- og regionplanlægning tilstræbes at tilvejebringe grundlag for, at arealanvendelsen fastlægges på en sådan måde, at forurening af luft, vand og jord samt støjulemper forebygges bl. a. ved bedst mulig adskillelse af miljøbelastende aktiviteter og beboelse.

Delmålsætningen i § 1, nr. 2, i lovforslaget om lands- og regionplanlægning er udtrykt som den bedst mulige adskillelse af *miljøbelastende* aktiviteter og beboelse. I den udstrækning, hvori erhvervsudøvelse i boligområder kan anses for *miljø forberedende*, vil der i målsætningsangivelsen ifølge oplysninger fra boligministeriet ikke ligge nogen afstandtagen fra, at erhvervsudøvelsen indgår som et integreret led i boligmiljøet.

Sanering af centrale bykvarterer bør tilstræbe bevarelsen af et vist boligmiljø. Citydannelse bør ikke medføre, at den indre by er uddød uden for arbejdstiden.

Når en saneringsplan udarbejdes, har boligministeriet oplyst, må der tages stilling til, hvilken saneringsmetode der vil være den mest hensigtsmæssige i det foreliggende tilfælde. Der kan blive tale om totalsanering, dvs. nedrivning af al bebyggelse inden for området, eller man kan foreskrive mindre indgribende foranstaltninger, f. eks. gårdrydning i forbindelse med mindre moderniseringer og enkelte nedrivninger. Når saneringsmetoden skal fastlægges, er hensynet til at bevare et vist miljø et af de væsentlige hensyn at tage i betragtning, men der indgår også en række andre hensyn, således bygningernes kvalitet, planlægningsmæssige hensyn, økonomiske konsekvenser m. v. Med hensyn til hvilken saneringsmetode man generelt bør tilstræbe, kan der ikke i dag siges at være nogen klar tendens, og der kan heller ikke påvises eller forventes en udvikling i en bestemt retning. Men emnet er under debat, og der er mulighed for, at udviklingen vil gå i retning af de mere differentierede saneringer, som tager særligt hensyn til bevarelsen af det eksisterende miljø, eller udviklingen kan omvendt gå i retning af videregående totalsaneringer, hvor hovedvægten lægges på at give mulighed for at skabe nye miljøer.

Kravene til boligens funktioner på landet er i princippet de samme som i byerne. Dog vil for eksempel behovet for opbevaringsmuligheder af levnedsmidler ofte være større på grund af egen produktion. Særproblemer opstår især på grund af de store afstande, som

virker isolerende. På kollektiv basis bør der gives mulighed for fritidsfællesskab - for børnene eventuelt i forbindelse med skolegangen. Der bør være kollektive spisemuligheder som cafeteriaer, der kan betyde en væsentlig aflastning af forældre, der i stigende grad har beskæftigelse i bedriften eller uden for hjemmet. Man må være opmærksom på, at også børnene på andet har et pædagogisk behov for samkvem med andre børn, også inden de kommer i skolealderen.

Det stigende antal fritidsboliger hænger sammen med ønsket om et enfamiliehus, der kan være vanskeligt at realisere for eksempel på grund af kravet om kort afstand mellem arbejde og bolig. Fritidshuse kan sammen med bylejligheder ofte være en væsentlig billigere løsning end et helårs enfamiliehus. Imidlertid er sommerboligen nu ved at blive fritidsbolig for hele året med deraf følgende stigende krav til udstyr og komfort m. v., hvorved den billige løsning dog bliver en illusion.

Den stærkt ensrettede arbejdstid betyder en dårlig udnyttelse af kommunikationsmidlerne, men en større spredning af arbejdstid og fritid vil kolliderer med det stærke ønske om, at samtlige familiemedlemmer har fritid samtidig. En god udbygning af de offentlige kommunikationsmidler vil i nogen grad kunne formindske dette problem. Generaldirektoratet for Danske Statsbaner⁵⁾ har erklæret sig enig i dette synspunkt og oplyst, at arbejdet på at gøre den kollektive trafik så attraktiv som muligt foregår på alle områder inden for virksomheden og omfatter såvel tekniske, trafikale og kommercielle nyskabelser.

For kvindens stilling i familiemiljøet er det af afgørende betydning, at alle familiemedlemmer gennem opdragelse og påvirkning i skole og fra anden side får den indstilling, at hele familien som en naturlig ting deltager i alle hjemmets funktioner. De forskellige kollektive faciliteter vil betyde en væsentlig lettelse i husarbejdet.

Boligministeriet er enig i det anførte, men finder dog anledning til samtidig at påpege, at spørgsmålet om boligens indretning og udstyr også må ses i sammenhæng med størrelsen af det pågældende byggeris anskaffelsessum og

huslejen, således at der foreligger en praktisk mulighed for, at de huse, der opføres, også bliver beboet.

I henhold til § 62 i lov om boligbyggeri skal det således ikke alene tilstræbes, at byggeriet får en tilfredsstillende udformning, men der må tillige lægges vægt på, at byggeri, der opføres med statsstøtte, udføres for den lavest mulige bekostning under hensyntagen til kvalitet, udstyr og beliggenhed. I lovens § 64 er det bestemt, at byggeriet skal være uden luksuspræg, men udstyret med almindelige moderne bekvemmeligheder.

De krav, boligministeriet for tiden stiller til det statsstøttede byggeris standard, er nærmere uddybet i cirkulære af 14. december 1972, hvor der er tilstræbt en afvejning af hensynet til at opnå det bedst mulige standardniveau over for hensynet til at begrænse byggeriets anskaffelsessummer og dermed huslejen mest muligt.

En anden ting, som familieudvalget har påpeget, er behovet for gode indkøbsmuligheder nær hjemmet på tider, der tilgodeser familiernes behov og vil være en væsentlig hjælp såvel for en husmoder som for en kvinde med udearbejde. På forespørgsel om der, for så vidt angår detailhandelens åbningstider, kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for dette spørgsmål, har handelsministeriet⁶⁾ oplyst, at de almindelige butikslukketider er uændrede, men at lukkeloven af 1970 i et mindre omfang har udvidet kredsen af erhvervsdrivende, der falder uden for lukkeloven, ligesom vareområdet er udvidet for de butikker, der må holdes åbne i den almindelige butikslukketid.

Børnenes pasning

Kvindekommissionen har hos det lægevidenskabelige og hos det filosofiske fakultet ved Københavns Universitet indhentet udtalelser for at få belyst, hvad der har størst værdi, at børnene passes hjemme eller på institution.⁷⁾

Af udtalelsen fra det lægevidenskabelige fakultet fremgår, at jo yngre barnet er, des større er betydningen af, at det har en direkte og stadig kontakt med et enkelt voksens menne-

7) Brevveksling med det lægevidenskabelige fakultet ved Københavns Universitet. Bilag 3 til betænkning nr. 575.

Brevveksling med det filosofiske fakultet ved Københavns Universitet. Bilag 4 til betænkning nr. 575.

5) Generaldirektoratets skrivelse af 6. juli 1973. Bilag nr. 16 b.

6) Handelsministeriets skrivelse af 23. marts 1973. Bilag nr. 11 b.

ske, som naturligt er moderen. Af særlig betydning synes denne kontinuerlige nære kontakt at være i de første 2 leveår. Fra omkring 3 års alderen er barnets behov for udvidet social kontakt så stort, at det er gavnligt, at det også uden for hjemmets snævre rammer daglig omgås andre børn og voksne og efterhånden også kommer ud for en systematisk pædagogisk påvirkning, som for eksempel kan gøre en anbringelse i børnehave nogle timer daglig ønskelig. Barnet har behov for, at moderen er i hjemmet i barnets første 2 leveår, og man bør i denne periode fra samfundets side lette moderens situation, så hun ikke for eksempel af økonomiske grunde tvinges bort fra hjemmet til udeerhverv.

Den betydelige ændring, der gennem mange år er sket i kvindens sociale engagement uden for hjemmet, gør dog bedømmelsen af, hvilken hjemlig situation der er bedst for barnet, vanskelig. Blandt andet kan gode uddannelsesmæssige forudsætninger hos moderen gøre det rimeligt både for hende og for samfundet, at hun atter bliver beskæftiget uden for hjemmet efter afbrydelsen i forbindelse med fødsel og pasning af det lille barn.

I udtalelsen fra det filosofiske fakultet siges det bl. a., at det er de første 4 måneders nære kontakt mellem mor og barn, som er af største betydning, og at mange forskere hævder, at ikke før omkring det fyldte 2. år er barnet modnet så meget, at det ikke vil forstyrres væsentligt i sin udvikling ved en del af dagen at være udsat for institutionslivets mere upersonlige rutine og påvirkningen af mange forskellige plejepersoner. Institutionsanbringelse – også for et kortere tidsrum af dagen – for børn under et år må forudses at kunne hæmme udviklingen i nogen grad. En 4–5 timers anbringelse vil være langt at foretrække for et heldagsophold. For børn på en 2-3 år og opefter stiller sagen sig imidlertid anderledes, idet man for denne aldersgruppes vedkommende ofte har iagttaget en positiv virkning af en anbringelse i småbørnsstue eller børnehave – forudsat kvaliteten af disse institutioner er forsvarlig.

Om faderens rolle, hedder det i udtalelsen, at adskillige forskere er enige om, at faderens påvirkning af barnets udvikling i de første måneder hovedsagelig er af indirekte art, idet det på dette tidspunkt er forældrenes indbyrdes forhold, mere end faderens direkte kontakt med barnet, der får vægt, men meget hurtigt – og i hvert fald i løbet af 2. halvdel af 1. leveår –

anses faderens personlighed imidlertid for at blive en medvirkende og væsentlig faktor i barnets personlighedsudvikling.

I familiebetænkningen fastslås, at den faktiske mangel på pasningsmuligheder, herunder daginstitutioner, synes at begrænse kvindernes deltagelse i erhvervsarbejde, på grund af et udekket behov for pasningsmuligheder blandt de hjemmearbejdende kvinder, der ønsker at tage udearbejde, såfremt de kan få deres børn passet.⁸⁾

Efter en gennemgang af forskellige forner for børnepasning fremsætter familieudvalget følgende synspunkter og forslag vedrørende børnenes pasning:

Udvalget går ind for, at der skabes sådanne økonomiske og erhvervsmæssige forhold, at forældrene – også hvor der er tale om enlige – får virkelig mulighed for at vælge, om børnene i de første år skal passes hjemme eller på institution. Forældrene bør også have mulighed for at vælge hvem af dem, der skal påtage sig hjemmearbejde og børnepasning, eventuelt således at dette arbejde udføres på skift mellem forældrene.⁹⁾

Hvad angår erhvervsmæssige forholdsindflydelse på børnenes pasning henvises til betydningen af, at såvel faderen som moderen kan få adgang til deltidsarbejde, og det anbefales, at mulighederne overvejes for at tilgodese fravær fra erhvervsarbejde på grund af pasning af spædbørn på samme måde, som man inden for visse erhvervsområder undgår at lade fravær på grund af militærtjeneste få indflydelse på ancienniteten i arbejdet.

Udvalget understreger betydningen af, at

8) Se også Arne Sjølund: Børnehavernes og vuggestuernes betydning for barnets udvikling. Socialforskningsinstituttets publikation nr. 38. København 1959. Afskriften herfra gengivet som bilag 5 til betænkning nr. 575.

9) En særudtalelse giver tilslutning til følgende citat fra den svenske regerings svar til FN på forespørgsel fra Det økonomiske og sociale råd vedrørende et langtidsprogram for FN med henblik på at forbedre kvindernes stilling. (The Status of Women in Sweden, Report to the United Nations 1968 side 5): »Den opfattelse, at kvinder bør være økonomisk understøttede gennem ægteskabet må effektivt afvises – også på det lovmæssige område – da dette synspunkt er en direkte hindring for, at kvinder kan blive økonomisk uafhængige og for deres mulighed for at konkurrere på lige vilkår på arbejdsmarkedet.« (Betænkning nr. 575 side 71).

forældre betragtes som en enhed, og at man med hensyn til pasning af børn i de første leveår bygger på faderens i lige så høj grad som på moderens indsats og tilknytning til barnet, og der peges på, at man fra samfundets side må arbejde frem mod erhvervsmæssige og økonomiske forhold, der tillader såvel moderen som faderen den nødvendige tid til pasning af og indflydelse på børn, alt eftersom de ønsker at indrette sig. Det afgørende må være, at der sikres børnene den rigtige pleje og pasning, og at forældrene får såvel økonomisk som reel (praktisk) mulighed for frit at vælge, om de spæde børn skal passes hjemme eller på institution.

Det fastslås i udvalgsbetænkningen, at der er et betydeligt udækket behov for vuggestue-, børnehave- og fritidshjemspladser, og udvalget understreger de positive - ikke mindst pædagogiske - værdier, der for alle børn vil ligge i at tilbringe den halve dag i en børnehave. Det påpeges, at der er et betydeligt udækket behov for dagpasningsmuligheder uden for byerne. Socialstyrelsen har hertil oplyst, at kommunerne skal sørge for, at der er tilstrækkelig dækning med daginstitutioner, og at der under børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn er nedsat et udvalg vedrørende institutioner i de tyndt befolkede områder.

Socialministeriet¹⁰⁾ har oplyst, at der i de senere år er foregået en betydelig udbygning inden for daginstitutionsområdet, således at der pr. 1. april 1973 var 431 vuggestuer med i alt 15.282 pladser og 1.896 børnehaver med 82.254 pladser, medens de tilsvarende tal pr. 1. april 1971 var 310 vuggestuer og 1.446 børnehaver med plads til henholdsvis 11.169 og 63.013 børn.

Endvidere er der foretaget udvidelse af den kommunale dagpleje landet over.

Som følge af disse udvidelser er der i dag flere kommuner, som må siges at være fuldt udbygget på dette område med deraf følgende mulighed for opnåelse af plads til alle de børn, som ønskes anbragt i daginstitutioner, uden ventetid af betydning.

I de større byer er der gennemgående større pres på institutionerne, og der kan trods de mange nyoprettede institutioner stadig være vanskeligheder i form af ventelister, medens pladserne i institutioner beliggende på landet, kan være sværere at besætte, og i mange tilfælde er de kun delvis besat.

I det store og hele er mulighederne for at

få børnene passet blevet væsentligt bedre i de senere år, oplyser socialministeriet, dels fordi der er oprettet flere institutioner og dagplejeordninger, dels fordi disse 2 former for pasningsmuligheder kan supplere hinanden.

Indførelse af central pladsanvisning i mange kommuner har desuden skabt mulighed for en bedre udnyttelse af den eksisterende kapacitet.

Også antallet af fritidshjemspladser er forøget væsentligt i de senere år, men der er stadig behov for flere pladser, især på landet og i de mindre byer.

En afhjælpning af denne mangel på fritidshjemspladser kan dog finde sted ved, at eventuelle ledige børnehavepladser i et vist omfang udnyttes af skolebørn i alderen 7-9 år.

I mange hjem vil der være behov for at kunne få de helt små børn passet på vuggestue. Der kan dels være tale om forældrenes behov, og det vil navnlig sige de udearbejdende mødres behov, og dels kan det dreje sig om børn, der vokser op i hjem, som er socialt, psykisk eller kulturelt utilstrækkelige, dvs. børn som har et behov for supplement til hjemmets stimulation. Efter udvalgets opfattelse ville det være ønskeligt, om der kunne sikres vuggestueplads til alle børn, der har behov derfor. Udvalget er tillige opmærksom på betydningen af, at der gives forældrene valgfrihed med hensyn til, om de vil have en vuggestueplads eller om de selv vil passe deres barn, såfremt de får den fornødne mulighed herfor, f.eks. mod at få udbetalt et særligt beløb i stedet for at belægge en vuggestueplads.

Udvalget er klar over, at et forslag herom vil indebære en forøgelse af det almindelige børnetilskud til de fleste børn i vuggestuealderen af et så væsentligt omfang, at muligheden for dets gennemførelse for tiden formentlig ikke vil være til stede, og det understreges derfor, at der allerede nu bør tilvejebringes en ordning, der sikrer den mest hensigtsmæssige udnyttelse af eksisterende og kommende vuggestuepladser.

Videre peges der på, at det vil være af største betydning om de personer - som læger, sundhedsplejersker og familievejledere - der får kontakt med hjem med spæde børn, gennem deres uddannelse eller senere instruktion sættes i stand til at vurdere hvilke børn, der har størst behov for at blive passet på institution og hvil-

10) Socialministeriets skrivelse af 30. november 1973. Underbilag til bilag 25 b.

ke, der har mest gavn af at blive i deres hjem, således at der skabes mulighed for, at de får pladser, der vil være til rådighed, kommer de børn til gode, som ud fra en helhedsbedømmelse trænger mest til en vuggestueplads.

Det understreges, at ophold i daginstitutioner må antages at være til gavn for børnene, såfremt institutionerne ikke er for store, såfremt der er tilstrækkelige pladsforhold, såfremt børnene anbringes i grupper af passende størrelse og såfremt der er tilstrækkeligt personale til rådighed. Det vil være en fordel, at institutionerne er placeret nær børnenes bopæl, så de kan møde deres legekammerater og ikke skal udsættes for lang transport til og fra institutionen. Åbningstiderne bør indrettes efter behovet. Socialstyrelsen¹¹⁾ har oplyst, at styrelsen kan tiltræde disse betragtninger og har henvist til børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævns betænkning nr. 654/1972 om omlægning af daginstitutionsstrukturen. I de seneste år er i større omfang mindre institutioner placeret nær børnenes miljø, og der er stigende forståelse for ønsket om en mere fleribel åbningstid.

Daginstitutioner bør være tilgængelige for alle, ganske som skolerne er det. Udvalget finder, at der bør være børnehavpladser til alle, og de bør være gratis. Socialministeriet¹²⁾ har erklæret sig enig i, at daginstitutioner bør være tilgængelige for alle børn. Ministeriet er ligeledes enig i, at daginstitutionspladser bør være gratis, men ser ingen praktisk mulighed for gennemførelse heraf for tiden.

Udvalget henstiller, at børneinstitutionerne indrettes, så de bliver i stand til at løse deres opgaver med forskellige grupper af handicappede og på andre måder truede børn. Hvor der er større fysiske eller psykiske problemer for et barn, bør der være mulighed for en mere intensiv behandling, og dette kan formentlig kun opnås gennem meget små børegrupper, der ledes af særligt kvalificeret og helst specielt uddannet personale. Her er det vigtigt, at der er en nær kontakt og godt samarbejde mellem institutionen og barnets hjem. Socialstyrelsen har oplyst, at der nu findes enkelte institutioner eller afdelinger udelukkende for handicappede, og at alle institutioner har mulighed for at optage handicappede børn og un-

ge med indtil 10 % af det normerede børnetal. Enkelte kommuner har ansat psykologer, og der er for institutionen mulighed for kontakt med andre specialister. Et udvalg behandler nu spørgsmålet om handicappede børns placering i almindelige daginstitutioner.

Socialministeriet har oplyst, at der i de i socialstyrelsens cirkulæreskrivelse af 17. september 1973 fastsatte vejledende regler for central pladsanvisning i kommunerne er optaget en bestemmelse om, at der særligt bør tages hensyn til bl. a. børn af enlige og børn med særlige pædagogiske eller sociale behov.

På daginstitutionerne ser man mindst til børn fra de socialt ringest stillede hjem, måske fordi betalingen er for høj, og fordi der mangler oplysning om adgangen til støtte gennem børneværnet. Bedre orientering og individuel vejledning vil være af betydning, idet netop børnene fra de dårligst stillede hjem har et særligt behov for at komme i daginstitutionerne. Hertil har socialstyrelsen oplyst, at institutionsledeme skal oplyse om fripladsordningen, hvorefter der kan ydes fuld friplads ved skattepligtig indtægt under 20.000 kr. og delvis friplads ved skattepligtig indtægt på indtil 40.000 kr.

Familieudvalget er bekendt med, at der for tiden gøres forsøg med en ordning, hvorefter studerende ægtepar skulle kunne opnå tilskud til pasning af deres børn på skift i hjemmene af en uddannet barneplejerske. Udvalget oplyser, at det ikke kan vurdere ønskeligheden af en sådan ordning, men at det vil mene, at såfremt forsøgsarrangementet falder heldigt ud, bør ordningen søges udvidet til en generel ordning for alle grupper af befolkningen.

Med hensyn til fritidshjem og fritidsklubber er udvalget for så vidt ikke i tvivl om værdien heraf som tilholdssteder for de større børn og for ungdommen. Udvalget vil imidlertid finde det af stor interesse, om der kunne foranstalles et undersøgelsesarbejde, som kunne tilvejebringe et mere konkret grundlag for en vurdering af disse institutioners betydning for børns og unges udvikling og indstilling til samfund, miljø og fremtid. Fra socialstyrelsen har man erklæret sig enig i, at det ville være ønskeligt med en sådan undersøgelse.

Udearbejde eller hjemmearbejde

I familieudvalgets betænkning peges der på betydningen af en ikke-kønsrolledifferentieret arbejdsdeling mellem ægtefæller eller samleven-

11) Socialstyrelsens skrivelse af 8. oktober 1973. Bilag nr. 14 b.

12) Socialministeriets skrivelse af 26. oktober 1973. Bilag nr. 14 b.

de som en af forudsætningerne for det fællesskab, der er baggrunden for familielivet. Det understreges, at såfremt vi skal regne med en fortsat opretholdelse af ægteskab og familie, må man forsøge at finde frem til forhold, der kan sikre, at arbejde med børn og arbejde i hjemmet ikke bliver kønsbestemt.

Der må findes frem til andre kriterier, for eksempel således at det bliver lyst eller behov, der bliver afgørende for, hvem der skal arbejde ude og hvem hjemme. Man kan også forestille sig en turnsordning eller en kombination af de nævnte muligheder.

Undersøgelser viser, at det tilsyneladende er i de ægteskaber, hvor hustruen har deltidsskæftigelse uden for hjemmet, man finder den bedste balance mellem ægtefællernes indflydelse og position i familielivet.

Disse forhold gør det ønskeligt, at der tilvejebringes sådanne muligheder, at ægtefællerne frit kan vælge mellem heltids- og deltid-, ude- og hjemmearbejde, og at der desuden gives mulighed for, at den, der har været hjemme i børnenes første år, senere kan genoptage hel eller delvis tilknytning til erhvervslivet.

Problemerne omkring børnenes pasning vil ofte komme til at dreje sig om, hvem der skal passe børnene. Skal kvinden opgive erhvervsarbejde eller skal pasningen ske i vuggestue og børnehave, eller er det faderen, der skal opgive sit arbejde. Familieudvalget har ikke ment at kunne afgøre, om den gifte kvinde udelukkende skal lægge sin arbejdskraft i hjemmet, eller om hun udover det arbejde hun lægger i hjemmet tillige skal udføre erhvervsmæssigt arbejde.

Udvalget stiller sig neutralt hertil og understreger, at samfundet og dets foranstaltninger bør være af sådan karakter, at der kan blive tale om et virkelig frit valg mellem arbejde ude og hjemme og mellem heltids og deltidsvirkosomhed uden for hjemmet. Udvalget har set det som sin opgave at undersøge, hvorvidt kvinden i den samfundsmæssige situation, vi i dag befinder os i, og som er kendetegnet ved at stadig flere og flere kvinder søger ud på arbejdsmarkedet, under disse forhold har sin fulde og reelle ligestilling, samt om de nuværende forhold er tilfredsstillende for hendes, familiens og børnenes trivsel.

I betænkningen om kvinders stilling på arbejdsmarkedet peges på en række forhold, der influerer på, om gifte kvinder tager og bevarer arbejde uden for hjemmet. Den almindelige stigning i levestandarden har stimuleret til nye

behov, som har skabt den stigende spænding mellem mange familiers indtægter og de krav, der mange steder stilles til livsførelse og anskaffelser af forskellig art. Også vanskelighederne ved at skaffe en rimelig bolig og de stigende udgifter til husleje og transport spiller en rolle. Moderniseringen af husarbejdet i mange hjem gennem mekanisering og automatisering stiller krav om betydelige investeringer og er sammen med benyttelsen af forskellige serviceinstitutioner med til at frigøre kvindernes arbejdskraft i hjemmene, således at de får mulighed for at påtage sig det udearbejde, som ofte vil være en væsentlig forudsætning for opretholdelsen af familiens højere levestandard, såfremt manden alene ikke kan eller vil skaffe de nødvendige øgede indtægter.

Kvindernes erhvervsaktivitet hænger også sammen med aldersmæssige forhold, idet børnenes alder er afgørende for, hvornår de gifte kvinder kan begynde på udearbejde i større omfang; det sker først, når børnene ikke længere stiller de store krav til pasning og pleje. For ældre kvinder er der tale om en nedgang i erhvervsintensiteten, dels fordi de har et svagere ønske om erhvervsarbejde, men også fordi det er sværere for ældre end for yngre at få nyt arbejde ved ledighed.

Arten af arbejdsmuligheder har også indflydelse på udbudet af kvindelig arbejdskraft. Visse undersøgelser tyder således på, at når der i et område bliver stor efterspørgsel, f. eks. efter kontorpersonale eller arbejdskraft til tekstil- og levnedsmiddelindustri, så øges udbuddet af kvindelig arbejdskraft.

Hjemmets beliggenhed har betydning for den gifte kvindes muligheder for at have udearbejde, idet hun ofte vil være begrænset af en rimelig transportafstand fra hjemmet, der som regel vil være placeret under hensyn til mandens arbejdssted.

I ligestillingsbetænkningen refereres til forskellige undersøgelser, der synes at vise, at de udearbejdende hustruer stort set kan dels i to kategorier:

- 1) Kvinder, hovedsagelig fra arbejderklassen, som selv siger, at de arbejder, fordi de er nødt til at skaffe penge, men egentlig helst ville være fri. (Samtidig er der en tendens til, at de hjemmearbejdende hustruer fra samme samfundslag siger, at de gerne ville have arbejde, men ikke kan af hensyn til børnene, eller fordi deres mand ikke vil have det.)
- 2) Kvinder hovedsagelig fra middelklassen,

som har en uddannelse, og som siger, at de arbejder, fordi de har lyst til det, eller fordi de synes, at de bør udnytte den uddannelse, de har, eller for at have noget at falde tilbage på, hvis deres mand ikke kan eller vil forsørge dem.

I betænkningen om sundhedsforholdene nævnes undersøgelser, der tyder på, at kvinder med udearbejde i mindre grad end hjemmearbejdende er udsat for psykiske sygdomme.

Lisbeth Roepstorffs gennemgang af sociologiske undersøgelser viser ligesom undersøgelserne foretaget af socialforskningsinstituttet, at der gennem de senere år er sket en ændring af magt- og arbejdsfordelingen i familien. En række faktorer, der har grundlæggende indflydelse herpå, er blandt andet familiens sociale status, mandens indtægt og ægtefællernes uddannelse. En af de vigtigste årsager hertil synes dog ifølge den foreliggende litteratur at være kvindens øgede arbejdsindsats i erhvervslivet.

Overfor dette synspunkt fremhæves det imidlertid i ligestillingsbetænkningen, at muligheden for, at hustruen kan have erhvervsarbejde uden for hjemmet, indebærer en række konfliktmuligheder, dels mellem mand og hustru i det omfang deres opfattelse af hustruens rolle ikke stemmer overens, dels for hustruen selv ved afvejningen af på den ene side fordelene ved at have en selvstændig indtægt, eventuelt at kunne udnytte en uddannelse, og udfolde sine evner, ved kontakten med arbejdsammeraterne osv., på den anden side ulemperne ved det forøgede arbejde, ved at skulle overholde en fast arbejdstid osv., samt presset fra den traditionelle kønsrolle og hensynet til eventuelle børn.

Økonomiske forhold

I betænkningen om ligestilling påpeges, at det er en følge af den dominerende plads, det økonomiske aspekt indtager i vort nuværende samfund, at mænd såvel som kvinder ved vurderingen af egen og andres samfundsmæssige placering lægger stor vægt på specielt den økonomiske uafhængighed. Den person, som besidder økonomisk magt og er uafhængig, har mulighed for at styre andres adfærd, ligesom vedkommendes egen adfærd påvirkes heraf, bl. a. fordi rådighed over penge giver større personlig frihed.

Der er derfor en tendens til, at positioner, som giver mulighed for at udøve økonomisk magt, agtes højere og er mere eftertragtede end

positioner, hvis magt overvejende ligger inden for det ikke-økonomiske område.

Personer, der i særlig høj grad er i stand til at udøve økonomisk magt, er karakteriseret ved et eller flere af følgende kendetegn:

Kontrol over penge i form af ejendom eller indtægtsmuligheder,

kontrol over viden, som kan udnyttes økonomisk, politisk position, eller ledende funktioner inden for privat eller offentlig virksomhed.

At tjene penge selv eller på anden måde få rådighed over penge giver såvel større frihed som større tryghed end at være økonomisk afhængig af en ægtefælle, sådan som husmødrene er. Ganske vist tænker de husmødre, som lever i et godt og harmonisk ægteskab, måske ikke i hverdagen på denne afhængighed, men den viser sig i det øjeblik, ægteskabet opløses ved skilsmisse eller død, eller hvis ægteskabet begynder at knirke, og ægtemanden ikke længere som en selvfølgelighed afleverer de penge, der skal til for at klare den daglige husholdning m. v. Såvel i forbindelse med dødsfald som ved skilsmisse sker der oftest en forringelse af husmoderens økonomiske stilling. Ved skilsmisse er dette ofte tilfældet for begge parter vedkommende, og enker uden ajourført uddannelse og erfaringer fra erhvervslivet har store problemer ved at klare sig. Findes der formue og/eller livsforsikringer, er de kun sjældent af en sådan størrelse, at det er muligt at leve af dem, og kun et mindretal af enkerne er sikrede gennem pensionsordninger.

Af de virksomhedsundersøgelser, som er foretaget af udvalget vedrørende kvindernes stilling på arbejdsmarkedet, fremgår det som et gennemgående træk, at kvindernes motivering for at søge arbejde uden for hjemmet er dels af social, dels af økonomisk karakter.¹³⁾

De gifte kvinders valg af beskæftigelse uden for hjemmet kan naturligvis også være dikteret af interesse, men dette gælder først og fremmest eller måske udelukkende kvinder med en uddannelse. Disse vil ofte være stærkt bundet til deres erhverv, uanset børneantal og hjemmets økonomi. De fleste udearbejdende kvinder er dog i kraft af begrænset uddannelse henvist til rutinearbejde, som de først og fremmest påtager sig af økonomiske grunde, fordi de som enlige skal kunne forsørge sig selv og deres eventuelle børn, eller fordi de - som gifte -

13) Se i øvrigt ovenfor kapitel 4.

vil have en andel af de materielle goder, som deres ægtefælles løn alene ikke kan skaffe dem.

Mange gifte kvinder vil ved overvejelse af, om det kan betale sig at arbejde ude, i høj grad være påvirket af de udgifter, der vil være forbundet med et udejob, og en væsentlig faktor vil her være de gældende skatteregler. Med kildeskattens indførelse er det blevet økonomisk lettere at holde op med et erhvervsarbejde, idet der ikke som tidligere vil være noget problem med en efterslæbende skat. Samtidig bliver de økonomiske konsekvenser af at tage arbejde uden for hjemmet mere overskuelige, når man straks kan se, hvor meget man får ud af at arbejde, når skatten er betalt, hvilket måske også kan give mange kvinder større lyst til at arbejde ude.¹⁴⁾

Kvinden i familien

Størstedelen af befolkningen er familiemæssigt placeret i kernefamilier, hver bestående af et ægtepar og deres eventuelle mindreårige eller voksne ugifte børn. En kvindes typiske livsløb begynder med en periode som hjemmeværende datter, derefter er hun alene og under uddannelse eller i arbejde, så følger en periode i ægteskab med mand og eventuelle børn, og endelig igen en periode, hvor hun er alene, efter at ægteskabet er opløst ved skilsmisse eller mandens død. Får hun børn, vil perioden med dem være delt i tre meget forskellige afsnit, nemlig først en barneplejeperiode, hvor børnene er under skolealderen, derefter nogle år med skolegørende børn, og til slut årene med voksne, hjemmeboende børn.

En mindre del af kvinderne forbliver ugifte eller får i en forholdsvis ung alder deres ægteskab opløst ved mandens død, ved separation eller skilsmisse, eventuelt mens de har hjemmeværende børn.

Socialforskningsinstituttet har i sin undersøgelse af gifte kvinder i familie og erhverv stillet en række spørgsmål om fordelingen af de huslige aktiviteter mellem ægtefællerne. Resultaterne foreligger opdelt efter, om hustruen er udearbejdende - uden hensyn til udearbejdedets omfang - eller hjemmearbejdende. De valgte aktiviteter er fortrinsvis traditionelt »husmoderlige« gøremål, og det viser sig da også, at disse i langt de fleste familier varetages af hustruen

alene, selv i de tilfælde, hvor hun er udearbejdende. Der er imidlertid en karakteristisk gennemgående forskel mellem familier med udearbejdende og hjemmearbejdende hustruer, idet gennemsnitlig 15-20 pct. færre af de udearbejdende er alene om at udføre de pågældende aktiviteter. Undersøgelsen viser også, at denne forskel kun i mindre omfang udlignes ved, at manden overtager opgaverne alene.

Det fremgår af Socialforskningsinstituttets materiale, at der i de fleste tilfælde kun er tale om en delvis aflastning af den udearbejdende hustru, idet opgaverne i de resterende tilfælde bliver udført af begge ægtefæller, enten i fællesskab eller på skift. Opgaver som rengøring og børnepasning overgår i begrænset omfang (5-7 pct.) til andre end ægtefællerne i familier med udearbejdende hustruer.

En ny diskussion om familien og dens fremtid er blussende op de seneste år i forbindelse med oprettelse af storfamilier, hvor et antal ægtepar med eller uden vielsesattest slår sig sammen om bolig og løsning af en række praktiske opgaver som husholdning, børnepasning m. v. Fordelen ved et fællesskab af denne karakter skulle være, at medlemmerne får større muligheder for at få tilfredsstillet flere sider af deres personlighed end inden for den lille kernefamilie bestående af far, mor og et par børn. Børnene vil få flere legekammerater og få let ved at komme i kontakt med andre voksne end forældrene.

Der er således ikke tale om familie i traditionel forstand. Herved har man hidtil forstået en gruppe mennesker, der er knyttet sammen gennem slægtskab eller ægteskab, som i almindelighed bor sammen og har fællesskab også økonomisk i deres husholdning.

Storfamilien består i det væsentlige af unge mennesker, særlig studerende, som har lejet en større lejlighed eller købt en ældre villa. Nogle af familierne har fælles økonomi, så alle indtægter går i én kasse, der skal afholde alle udgifter, andre har ordnet økonomien på mindre konsekvent måde.

Indtil videre er storfamilier en rent privat foreteelse, som det offentlige ikke blander sig i, men et lovforslag med blandt andet det formål at skabe regler for afgørelsen af økonomiske forhold i tilfælde, hvor en storfamilie opløses, eller hvor enkelte medlemmer ønsker at udtræde af fællesskabet, blev i 1968 af Poul Dam (SF) fremsat i folketinget. Det blev ikke til lov.

14) Om kommissionens synspunkter vedrørende skattelovgivningen henvises til kapitel 8.

Familieudvalget har i særlig grad set på kvindens stilling i familielivet. Udvalget tager ikke stilling til, om den nuværende familietype bestående af mand, kone og børn vil være den fremherskende i fremtidens samfund. Muligvis vil der i en ikke for fjern fremtid eksistere flere forskellige familieformer, kernefamilier og storfamilier og mere eller mindre varige familier.

En sådan udvikling mod et mere varieret familiemønster, hvor flere familieformer eksisterer samtidig, bør af samfundet følges op ved, at der på dette område gives den enkelte mulighed for at vælge den familieform, der findes mest tiltrækkende. Med henblik herpå er det vigtigt, at undervisningen i familiekundskab tilsigter at belyse de forskellige former for familieliv.

Også hvad angår trivsel i hjemmet vil det blandt andet være skolen, der må satses på. En persons trivsel er afhængig af forholdet mellem forventning og ydelse. Forventningerne til ægtefælle og familieliv må behandles gennem en opdragelse og uddannelse til ægteskab, som dels må finde sted i skolens familiekundskab og dels gennem andet oplysningsarbejde i form af kurser og studiekredse i højskole og ungdomsskole, oplysningsforbund, ved udsendelser i TV og udarbejdelse af pjecemateriale,

således at der herigennem skabes grundlag dels for realistiske forventninger til livet med en ægtefælle og i en familie og dels for en imødekommelse af ægtefælles og børns rimelige forventninger. Hvad angår den familiekundskab eller familieorientering, som gives i skolerne, fremhæves desuden betydningen af, at der for eleverne tydeliggøres en klar sammenhæng mellem det stof, der gennemgås i praktiske husgerningsfag m. v., og den gennemgang af de etiske sider af familie og ægteskab, som finder sted i faget orientering. Endvidere fremhæves det ønskelige i, at faget familiekundskab administrativt gøres til et af de obligatoriske kurser i læreruddannelsen.

Undervisningsministeriet¹⁵⁾ har meddelt, at de anførte synspunkter vedrørende udviklingen i familiemønstret indgår i den almindelige undervisning i en række fag i folkeskolen og særlig i faget orientering. I forslaget til ny lov om folkeskolen indgår de omtalte emner både i orientering og i det nye fag samtidsorientering på 8. og 9. klassetrin. I det nye fag hjemkundskab (tidligere husgerning) optages bl. a. emner fra forbrugerorienteringen også med henblik på familiens trivsel i videste forstand. Faget familiekundskab er optaget som obligatorisk kursus i læreruddannelsen.

15) Undervisningsministeriets skrivelse af 2. april 1973. Bilag nr. 17 b.

Kvindens sundhedsforhold

Indledning

Kvindens sundhedsforhold er udførligt behandlet i betænkning nr. 594 afgivet af udvalget vedr. sundhedsforholdene. Oplysninger om forholdet mellem helbredsforhold og erhvervsarbejde findes desuden i betænkningen om kvindens stilling på arbejdsmarkedet (nr. 668). I Carl Weltzers gennemgang af den psykologiske litteratur¹⁾ er der oplysninger om levedygtighed og sygelighed, psykiske lidelser m. v.

Dødelighed og sygelighed

Det er almindeligt kendt, at dødeligheden i første leveår er lavere hos piger end hos drenge. Langt de fleste af disse dødsfald sker i de første leveuger og har deres årsag i graviditetens forløb. Man har næppe nogen videnskabelig forklaring på denne forskel, og sundhedsudvalget rejser spørgsmålet, om drenge fødes biologisk svagere.

I barne- og ungdomsalderen har kvinder ca. halvt så stor dødelighed som mænd, især på grund af den store hyppighed af ulykkestilfælde hos disse. Det er kendt, at drenge har flere nervøse symptomer og tilpasningsvanskeligheder end piger. Er det kulturelt betinget, som det ofte formodes? Eller er der også her tale om en biologisk svaghed?

Med hensyn til dødeligheden bemærkes, at dødeligheden i alle aldersklasser er størst for den mandlige del af befolkningen, og mens dødeligheden i løbet af de sidste 30 år for mændenes vedkommende er dalet med godt 20 pct., er den for kvindernes vedkommende dalet med knap 40 pct.

En undersøgelse af dødsårsagerne har vist, at hjertesygdomme, kræft, apopleksi og alder-

domssvaghed, sygdomme i åndedrætsorganerne samt ulykker er de hyppigste i den nævnte rækkefølge, og dækker mere end $\frac{4}{5}$ af alle dødsfald for begge køns vedkommende. For alle disse dødsårsager med undtagelse af apopleksi m. v. gælder det dog, at hyppigheden er lavere for kvinder end for mænd. Det kan desuden nævnes, at selvmordshyppigheden er omkring dobbelt så stor for mænd som for kvinder.

I den voksne alder har kvinder langt større sygefravær fra arbejde, de søger hyppigere læge, og de har flere hospitalsindlæggelser især på grund af egentlige kvindesygdomme. I forskellige undersøgelser over kvindens fravær fra arbejde er gennemgående registreret, at kvinder har ca. 50 pct. større sygdomsfravær end mænd, og at sygdomsfraværet er størst hos gifte kvinder, især hos gifte kvinder med små børn.

Kvindens større sygefravær i erhvervslivet må dog tages med det forbehold, at det som statistikken angiver som sygdom hos kvinder, formentlig hyppigt dækker over sygdom hos børnene, som moderen forventes at blive hjemme for at passe.

Når kvinder imidlertid stort set synes at være mere syge end mænd, kan der være forskellige forklaringer herpå. Kvinder reagerer måske hyppigere end mænd på lettere sygdomme, de opsøger måske hyppigere læge, når der viser sig sygdomssymptomer, i særdeleshed hjemmearbejdende husmødre, der ikke har hensyn at tage til arbejdsforsømmelse og eventuelt løntab, og de er måske mere tilbøjelige til at pleje deres sygdomme, idet det stadig synes mere naturligt for kvinder end for mænd at tage fysiske og psykiske plager alvorligt.

På en række områder må man derfor, mener udvalget, formode, at livsforholdene og den herskende kønsrollestruktur er af væsentlig betydning for adskillige sygdomsproblemer hos kvinder, således at statistiske oplysninger ikke giver et helt sandfærdigt indtryk af sundheds-

1) Carl Weltzer: Psykologiske kønsforskelle. Betænkning nr. 673. Bilag 1.

forholdene, men måske snarere om reaktionen på symptomer.

Ved undersøgelsen af sygeligheden for kvinder og mænd har udvalget måttet benytte ret forskelligartet materiale. Med hensyn til sygdomsundersøgelsen 1951-54, som bl. a. på grund af sit omfattende indhold har været meget anvendt af udvalget, må det tages i betragtning, at undersøgelsen dækker forholdene for 20-25 år siden, og at det ikke er muligt med sikkerhed at sige noget om, hvorvidt en eventuel forskel mellem kønnene ville være større eller mindre i dag. Endvidere må det understreges, at undersøgelsens tal giver udtryk for den sygelighed, befolkningen selv følte eller registrerede, uden forudsætninger for lægelig bedømmelse.

Udvalget fastslår, at det kan se ud, som om der er væsentlige forskelle på de to køns betingelser og reaktioner livet igennem, og de større frekvenser, der registreres for kvinders sygelighed og sygehusindlæggelse, rejser derfor spørgsmålet, om man her står over for et egentligt sundhedsproblem eller over for et reaktionsmønster, der reelt er mere hensigtsmæssigt set i relation til livets opretholdelse.

Udvalget ville finde det i høj grad ønskeligt, om man kunne trænge til bunds i, om de påviste frekvensforskelle kan forklares ved forskellig reaktion.

Bekæmpelse af sygdomme

Sundhedsudvalget er af den opfattelse, at udbygning af visitationsordninger for gravide kvinder og i forbindelse hermed udbygning af specialafdelinger over hele landet vil bidrage stærkt til at løse problemet med hensyn til de komplicerede fødslers optimale behandling. Den bykommuner og amter pålagte pligt til at tilvejebringe institutionspladser for samtlige kvinder, som ønsker at føde uden for hjemmet, vil bidrage til at løse dette problem, som har været rejst i udvalget. Det bør dog i denne forbindelse overvejes, mener udvalget, om man har sikret en optimal lægebetjening af de fødeklinikker, som drives uden for de egentlige sygehuse.

Indenrigsministeriet²⁾ har hertil i overensstemmelse med en fra sundhedsstyrelsen indhentet udtalelse bemærket, at den af udvalget fremførte opfattelse vedrørende visitationsord-

2) Indenrigsministeriets skrivelse af 12. februar 1974. Bilag 18 b.

ningen og mulighed for fødsler på specialafdeling er den samme, der ligger til grund for de bestemmelser og den vejledning, der er nedfældet i lov nr. 282 af 7. juni 1972 om svanerskabshygiejne og fødselshjælp samt i indenrigsministeriets cirkulære herom af 23. marts 1973.

Også for de gynækologiske lidelsers vedkommende er det udvalgets opfattelse, at disse fortrinsvis bør behandles ved gynækologiske specialafdelinger. Da sådanne specialafdelinger stadig ikke findes i tilstrækkeligt omfang i særdeleshed ude i landet, bør det i forbindelse med dannelsen af de nye mere bæredygtige amtskommuner være en nærliggende opgave at udbygge disse specialafdelinger. Udvalget ser sig ikke i stand til at vurdere, om den igangværende kapacitetsudvidelse på dette område vil være tilstrækkelig til at dække behovet.

Hertil bemærker indenrigsministeriet, at specielt hvad angår udbygningen med obstetrisk/gynækologiske specialafdelinger i hele landet, kan der henvises til de i indenrigsministeriets cirkulære af 8. juni 1971 omtalte vejledende retningslinier for sygehusenes fremtidige udbygning, idet man samtidig henleder opmærksomheden på, at der nu findes gynækologisk/obstetriske afdelinger i samtlige sygehuskommuner, og at der i den plan for udbygningen af sygehusvæsenet på Bornholm, som indenrigsministeriet har godkendt, er forudsat oprettelse af en gynækologisk/obstetrisk specialafdeling i slutningen af 1970-erne.

Under hensyn til den særlige rolle, som kræftlidelser spiller især i de yngre aldersgrupper blandt kvinder, finder udvalget grund til at understrege ønskeligheden af en tilstrækkeligt udbygget og højt specialiseret koordineret behandlingsindsats over for alle tilfælde af mistænkt eller manifest cancer.

For så vidt angår behandlingsindsatsen for manifest cancer oplyser indenrigsministeriet, at en ny radiumstation i 1972 er taget i brug på Ålborg sygehus syd - foreløbigt i midlertidige lokaler, der forventes erstattet med nye i forbindelse med udbygning af sygehuset.

Ligeledes forventes 1. etape af en ny radiumstation at kunne tages i brug pr. 1. oktober 1975 på Herlev sygehus.

Yderligere er planlagt strålebehandlingsafdelinger ved sygehusene i Vejle og Esbjerg. Disse afdelinger vil samarbejde snævert med radiumstationerne i Århus og Odense.

Udvalget mener, der er behov for en udvi-

delse af den psykiatriske service særlig for kvinder med lettere psykiske lidelser, og mener, at en del af kapacitetsudvidelsen på dette område formentlig med fordel vil kunne udbygges i form af dag- og nathospitaler i tilslutning til centralsygehusene og ved indretning af pensionater for udskrævede patienter, der fortsat har behov for et vist tilsyn.

Indenrigsministeriet har oplyst, at en udbygning af såvel stationær som ambulante psykiatriske service i henhold til de vejledende retningslinier er anbefalet på amtskommunalt plan som et led i det almindelige sygehusvæsen. En sådan udbygning med amtskommunale psykiatriske afdelinger er tidligere påbegyndt i flere amter, men den fortsatte udbygning synes for tiden sat i bero i afventen af en endelig afklaring af spørgsmålet om statshospitalernes overgang til det amtskommunale sygehusvæsen.

Udvalget finder, at en udbygning af det ambulante behandlingsapparat, herunder skadeafdelinger, samt en udvidelse af institutionskapaciteten vil være af største betydning. Dette vil være af afgørende betydning for nedsættelse af ventetiden ved en række relativt mindre kirurgiske og gynækologiske indgreb, som uden at vedrøre livstruende tilstande dog er af væsentlig betydning for kvinders aktuelle og måske især fremtidige førlighed, f. eks. åreknudeoperationer.

Ifølge indenrigsministeriets oplysninger har tendensen til en udvidet ambulante service på sygehusene været i stigning i de seneste år, idet der er sket en udvidelse af forundersøgelser- og efterkontrolambulatorier med en deraf følgende reduktion af gennemsnitsliggetid på sygehusene, og det er helt almindeligt at foretage mindre kirurgiske indgreb som åreknudeoperationer ambulante.

Udvalget mener, at en række fysiurgiske lidelser med fordel kan behandles ambulante, men udtaler i denne forbindelse, at såfremt det ikke lykkes at skabe en tilstrækkelig kapacitet for behandling af fysiurgiske lidelser uden for institutionerne, må det overvejes at udbygge institutionernes kapacitet i så henseende.

Det er hertil af indenrigsministeriet oplyst, at det muligvis kan forventes, at der vil ske en yderligere udvikling af de ambulante fysioterapeutiske behandlingsmuligheder, efter at de tidligere sygekasseklinikker nu er overtaget af amtskommunerne samt Københavns og Frederiksberg kommuner. Det kan ligeledes nævnes, at sundhedsstyrelsen modtager et betydeligt

antal ansøgninger om godkendelse af fysioterapeutiske klinikker, der skal drives med re- fusion fra sygesikringen.

Ved vurdering af dette og det foregående spørgsmål har udvalget lagt vægt på, at kvinders levetid er længere end mænds, samtidig med at det er konstateret, at der er en større procentdel af ældre kvinder med mobilitetsproblemer end man finder blandt ældre mænd. Det må derfor være en fælles menneskelig og samfundsmæssig interesse at søge at forebygge immobilitet hos kvinder på et tidligt tidspunkt.

I forbindelse med den ambulante sygdomsbehandling, dvs. den del af sygdomsbehandlingen som foregår uden for institutionerne, eller som foregår på institutionerne uden egentlig indlæggelse, finder udvalget grund til at understrege ønskeligheden af, at mulighederne for udvidelse af kirurgisk behandling overvejes, samt at der skabes nye muligheder for psykiatriske behandling uden for institutionerne, f. eks. i form af psykiatriske konsulenthjælp til de praktiserende læger.

Indenrigsministeriet har udover, hvad der ovenfor er oplyst om udbygning af stationær og ambulante psykiatriske service, bemærket, at en eventuel yderligere psykiatriske speciallægeservice på primærplanet efter ministeriets opfattelse bør overvejes som led i en samlet reorganisation af den primære sundhedstjeneste og spørgsmålet om ressourcfordeling mellem speciallægebistand i og uden for sygehusene.

Omsorg og aflastning under sygdom

Mens lovgivningen vedrørende hjemmesygepleje i sig selv ikke har givet udvalget anledning til bemærkninger, har man drøftet spørgsmålet om koordination mellem denne hjælpeform - i lovens forstand pleje af syge i hjemmet - og husmoderafløsning og hjemmehjælp. Det er udvalget bekendt, at der af indenrigsministeriet er peget på det ønskelige i, at der skabes kontakt mellem hjemmesygeplejen og husmoderafløsningen. Udvalget er imidlertid af den opfattelse, at der de færreste steder eksisterer et tilfredsstillende samarbejde, hvorfor man finder det påtrængende nødvendigt, at der gennem en fælles sagkyndig administration skabes koordination mellem disse hjælpeforanstaltninger, ligesom større koordination til sygehuse og læger er af central betydning.

I henhold til lov om hjemmesygeplejeordninger af 13. juni 1973 pålægges administrationen

af sådanne ordninger kommunerne. Med samme administrative forvaltning vil mulighederne for et bedre organiseret samvirke inden for hjemmeplejens forskellige grupper således være væsentligt forbedret.

En del kommuner har allerede oprettet fælles ledelse af hjemmesygeplejen, husmoderafløsning og hjemmehjælp.

Udvalget betoner, at helbredelsesprocessen, under hvilken form den end måtte finde sted, principielt ikke bør påvirkes af økonomiske forhold, men alene gennemføres under hensyntagen til den lægeligt set mest hensigtsmæssige behandling.

Udvalget finder det derfor af betydning, at der, hvor sundhedsmæssige forhold gør det påkrævet, gives mulighed for vederlagsfri husmoderafløsning. Hjælpen bør endvidere kunne ydes i længere perioder, idet en række sygdomstilfælde, i særdeleshed sygdomme af psykisk art, kræver langvarig aflastning af kvinden.

Problemet vedrørende pasning af børn under disses sygdom har, om end det ikke direkte vedrører kvinders sundhedsforhold, ligeledes været berørt, idet en del af udearbejdende kvinders fravær fra arbejdspladsen utvivlsomt skyldes, at moderen bliver hjemme, hvis et barn er sygt. Udvalget finder ikke, at husmoderafløsning er tilstrækkelig hjælp i mange af disse tilfælde, og peger derfor dels på muligheden af oprettelse af eventuelle »børnepensioner«, der kunne tilbyde pasning af børn med lettere sygdomme, herunder børnesygdomme, dels på etablering af en »vagtordning«, hvorigennem der med ganske kort varsel kunne stilles en hjælp til rådighed til blot at være i hjemmet og se efter det syge barn.

Forebyggelse af sygdomme

Vedrørende *forebyggende foranstaltninger* foreslår udvalget i forbindelse med *svangerskab og fødsel*, at barselshvile individualiseres under hensyn til den enkelte kvindes fysiske, mentale og sociale situation under svangerskabet, og udvalget understreger det ønskelige i, at man i større omfang end i øjeblikket bliver i stand til at imødegå belastninger blandt gravide kvinder ved udstrakt anvendelse af rekreation og hushjælp. Også på dette punkt vil det være nødvendigt at etablere ordninger, som tillader aflastning af længere varigheder. De allerede eksisterende profylaktiske undersøgelser såvel som Mødrehjælpens kontakt med mødre, der har

særlig hjælp behov, skulle muliggøre, at man på et tidligt tidspunkt af graviditeten kan registrere behovet for en sådan aflastning og etablere den i tilstrækkelig omfang. Også i denne forbindelse vil det være af betydning, at der skabes større mulighed for at aflaste mødre for pasning af børn gennem etablering af børnepensioner.

Vedr. undersøgelser til forebyggelse af cancer er det udvalgets opfattelse, at sådan forebyggende virksomhed for cancer bør tilbydes alle kvinder i de udsatte aldersgrupper. Udvalget er opmærksom på, at en sådan ordning vil kræve en udbygning af den patologiske service ved sygehusene og vil betyde en ekstra belastning af den alment praktiserende læge, men mener, at begge dele ligger inden for mulighederens grænser, og at ordningerne snarest bør etableres, så snart det af sundhedsstyrelsen nedsatte udvalg har stillet forslag om generelle retningslinier for sådanne undersøgelser.

Et af indenrigsministeriet nedsat udvalg har afgivet betænkning om forebyggende cancerundersøgelse hos kvinder. I øvrigt henviser indenrigsministeriet til, at sådanne undersøgelser allerede i vid udstrækning udføres rutinemæssigt på sygehusene også hos kvinder, der ikke er indlagt specielt med henblik herpå. Ligeledes foregår der i flere områder af landet specielle profylaktiske undersøgelser under medvirken af de praktiserende læger og de lokale sygehuse.

En rutinemæssig kontrol af samtlige kvinder i alderen f. eks. 30-50 år kan ifølge indenrigsministeriets oplysninger for tiden ikke udføres, bl. a. på grund af mangel på klinisk hjælpepersonale og kapacitetsmangel på sygehusvæsenets patologiske afdelinger.

Vedr. vejledning i antikonception er der i udvalget principiel enighed om, at økonomiske grunde ikke må forhindre befolkningen i at få adgang til at anvende den form for antikonception, som findes mest hensigtsmæssig.

Udvalgets flertal mener, at dette kun sikres ved, at antikonceptionelle midler stilles vederlagsfrit til rådighed for befolkningen, f. eks. over sygeforsikringen.

Udvalget henviser i øvrigt til betænkning II fra seksualudvalget (Betænkning nr. 532, 1969).

Sundhedsstyrelsen har i en over sagen afgiven udtalelse meddelt at: »Muligheden for gratis vejledning i antikonception er så omfattende og let tilgængelig, at dette næppe kan afholde nogen fra at søge vejledning. Spørgsmå-

let om vederlagsfri antikceptionelle midler har været rejst gentagne gange i forbindelse med drøftelser vedrørende den ny abortlov, der trådte i kraft den 1. oktober 1973.

Hidtil har man fra politisk side været afventende heroverfor under hensyn til den formodede udgift på omkring 50 mill. kr. årligt.«

Indenrigsministeriet har oplyst, at ministeriet for så vidt er enig i det af sundhedsstyrelsen anførte, idet dog bemærkes, at de nye love om svangerskabsafbrydelse og sterilisation har skabt behov for en intensiveret oplysningsvirksomhed med henblik på at tilskynde til at undgå uønskede graviditeter for derigennem at begrænse aborttallet.

Komitéen for Sundhedsoplysning, der er en privat forening støttet af forskellige organisationer, har anmodet indenrigsministeriet om økonomisk støtte til revision af foreningens alment oplysende præventionsvejledning: »Undgå uønsket svangerskab« samt til fremstilling af kortfattet vejledning om lovene vedrørende svangerskabsafbrydelse og sterilisation. Indenrigsministeriet har til hensigt at støtte en sådan anmodning og har på finanslovsforslaget for 1974/75 søgt optaget et beløb til dækning af udgifterne ved en sådan oplysningsvirksomhed.

Det fremgår således, at der allerede på en række af de af udvalget anførte punkter er gennemført eller taget initiativ til at gennemføre forbedringer.

Arbejdshygiejne

Kvinder på arbejdspladserne repræsenterer en række særlige arbejdshygiejniske problemer, specielt har man gennem tiderne trukket problemerne frem vedrørende gravide kvinder, som er udsat for en særlig risiko.

Udvalget er af den opfattelse, at man såvel generelt som specielt i forbindelse med særlige belastninger (graviditet, pasning af mindreårige børn m. v.) bør overveje at skabe sådanne vilkår, at kvinder ikke tvinges til en ekstraordinær lang arbejdsdag som pris for at deltage i udeerhverv.

Spørgsmålet om ergonomisk forskning, finder udvalget, bør også gøres til gensatnd for nærmere overvejelser. Denne forskning, der har til opgave at undersøge, hvorledes arbejdsprocessen, arbejdsredskaberne og arbejdsforholdene bedst tilpasses den menneskelige fysik og psyke, har i særdeleshed i Sverige været af stor betydning og er blevet et naturligt led i den moderne arbejdsforskning.

En tilsvarende forskning herhjemme samt udnyttelse af allerede foreliggende viden om ergonomi med henblik på forebyggelse af erhvervssygdomme, bl. a. inden for kontorområdet, ville være meget værdifuld og kunne bl. a. ved nærmere undersøgelser af arbejdsmiljø og arbejdstilrettelæggelse sikkert medvirke til at nedsætte fravær fra arbejdspladsen.

KAPITEL 8

Lovgivning m. v., der vedrører kvinders stilling i samfundet

Indledning

I dette kapitel resumeres de i kvindekommisionens betænkninger fremsatte synspunkter vedr. den familieretlige lovgivning, bestemmelser i sociallovgivningen, retsregler af betydning for kvinderne i arbejdslivet samt bestemmelser i skattelovgivningen.

Den familieretlige lovgivning er behandlet i betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575), mens bestemmelserne i sociallovgivningen er belyst i beretningen fra udvalget vedr. de sociale forhold. Behandlingen af lovgivningens bestemmelser af betydning for kvindernes stilling i samfundet har i såvel familieudvalget som i udvalget vedr. de sociale forhold i væsentlig grad været knyttet til den undersøgelse, som Inger Margrete Pedersen har foretaget af forsørgerbegrebet i dansk ret.¹⁾

Synspunkter vedr. skattelovgivningen er fremsat i ligestillingsbetænkningen (betænkning nr. 673), i familieudvalgets betænkning (nr. 575) og i betænkningen vedr. kvindernes stilling på arbejdsmarkedet (betænkning nr. 668), der også omtaler lovbestemmelser og andre retsregler, som vedrører kvindernes situation i arbejdslivet.

Familieretlig lovgivning og andre juridiske spørgsmål af betydning for familien

Familie medlemmernes retlige stilling reguleres af flere love, først og fremmest de egentlige ægteskabslove, lov nr. 256 af 4. juni 1969 om ægteskabets indgåelse og opløsning og lov nr. 56 af 18. marts 1925 om ægteskabets retsvirkninger. Men ægtefællernes retsstilling berøres også af arve- og skiftelovgivningen samt navneloven, og børnenes retlige stilling bestemmes

først og fremmest ved lov nr. 277 af 30. juni 1922 om umyndighed og værgemål samt lov nr. 200 af 18. maj 1960 om børns retsstilling.

Grundprincipperne i ægteskabslovene er, at ægtefællerne er selvstændige, myndige og lige-stillede personer, og at begge har samme ansvar for familiens forsørgelse. Dette gælder både forsørgelsen af ægtefællerne selv og af børnene. Også på andre punkter er forældrene lige-stillede i deres forhold over for børnene, både med hensyn til rettigheder og pligter.

Disse love angår alle retsforhold mellem personer, der lever i ægteskab, og deres mindre-årige børn eller voksne børn, der endnu er under uddannelse. Vi har ikke - som man endnu har det i visse europæiske lande - regler om, at voksne børn har en vis forsørgelsespligt over for deres forældre. Det er kun kernefamiliens juridiske forhold, som er reguleret i dansk lovgivning. En undtagelse danner arve-reglerne, men også på dette område er der i de senere år sket en koncentration om kernefamilien. Selv så nære slægtninge som fætre og kusiner har mistet deres arveret, og ægtefællens stilling er blevet styrket på bekostning af den anden ægtefælles forældre og søskende.

Arve- og skiftelovgivningen samt navnelovgivningen er blevet revideret inden for de seneste år. Det samme gælder reglerne om børns retsstilling. Med hensyn til de egentlige ægteskabslove er stillingen den, at et af justitsministeriet i 1957 nedsat udvalg har udarbejdet en række betænkninger. Den første resulterede i de foran nævnte ændringer i skiftelovgivningen. Den ny ægteskabslov af 1969 bygger på de væsentligste punkter i det lovudkast, som findes i udvalgets betænkning II om ægteskabets indgåelse og opløsning samt forældremyndighed og samkvemsret (nr. 369/1964), og udvalget har ligeledes udarbejdet et udkast til en ny lov om ægteskabets retsvirkninger, der indebærer visse ændringer i den nugældende retstilstand. Begge

1) Inger Margrete Pedersen. Forsørgerbegrebet, Betænkning nr. 440, København 1966.

disse lovudkast har været forelagt en række organisationer m. v. og har været genstand for nordiske drøftelser.

En ny kommission foretager en dyberegående undersøgelse af hele ægteskabslovgivningen for at overveje, i hvilket omfang der er behov for at tilpasse denne lovgivning til de ændrede samfundsforhold, ændringen af kvindens stilling i samfundet og de deraf følgende ændringer af ægteskabsinstitutionen.

I betænkningen Forsørgerbegrebet er det påvist, at de i familieretten gældende grundprincipper ikke er gennemført i alle andre love.

Af de spørgsmål, som er behandlet i Forsørgerbegrebet, har familieudvalget behandlet følgende:

adgangen til at sikre forsørgerydelsen i kollektive forsikringsordninger,

erstatning for tab af forsørger,

spørgsmål vedrørende navneret,

ægtefæller af forskellig nationalitet,

folkeregisterlovgivningen,

visse spørgsmål i kirkelovgivningen,

skattelovgivningens regler om ægtefællers selvangivelse og om deres ansvar for skattens betaling.

I sine synspunkter vedr. den familieretlige lovgivning har udvalget vedr. familiens og børnenes tilpasning fundet det rigtigt at trække de punkter frem, hvor der i den offentlige debat og særlig i kvindeorganisationerne er fremført reformønsker eller kritik af de nugældende retsregler.

Om *ægteskabsalderen* har familieudvalget udtalt, at den bør være ens for begge køn, og at myndighederne endvidere bør være forsigtige med at dispensere fra de aldersgrænser, som fastsættes i loven, idet det offentlige bør modvirke eller i hvert fald ikke bør medvirke til, at unge indgår overilede ægteskaber på grund af graviditet, ligesom man bør være opmærksom på, at meget tidlige ægteskaber kan være stærkt hæmmende for begge parters uddannelsesmuligheder, hvilket ikke alene har uheldige følger for dem selv, men ofte også for børnene. Justitsministeriet har oplyst, at dette spørgsmål indgår i overvejelserne i justitsministeriets ægteskabsudvalg af 1969.

Familieudvalget har henvist til den svenske Giftermålsbalks kapitel 8 § 16, hvorefter en

ægtefælle, der *arbejder i den anden ægtefælles virksomhed*, skal have et rimeligt vederlag, hvis det under hensyn til arbejdets art og omstændighederne i øvrigt må anses for passende, at der svares et sådant vederlag. Udvalget foreslår, at der indføres en lignende regel i dansk lovgivning. Spørgsmålet overvejes i justitsministeriets ægteskabsudvalg.

Vedr. *formuefællesskabet* mellem ægtefællerne har familieudvalget foreslået taget op til drøftelse, om formuefællesskabet bør indskrænkes, således at det ikke fortsat kommer til at omfatte erhvervelser før ægteskabet eller erhvervelser ved arv eller gave under ægteskabet. Spørgsmålet overvejes i justitsministeriets ægteskabsudvalg.

Udvalget har fremhævet ønskeligheden af, at problemerne omkring *separation og skilsmisse* drøftes indgående, særlig et fremsat forslag om at give direkte adgang til skilsmisse, når parterne er enige derom, og der ikke er mindreårige børn i ægteskabet.²⁾ Spørgsmålet overvejes i justitsministeriets ægteskabsudvalg.

Om underholdsbidrag mellem ægtefæller efter separation eller skilsmisse har familieudvalget udtalt, at det vil finde det principielt rigtigst, om sådanne underholdsbidrag helt afskaffes. Udvalget mener dog, at reglerne herom foreløbig bør opretholdes bl. a. under hensyn til, at et betydeligt antal gifte kvinder afskæres fra kontakt med erhvervslivet på grund af manglende børneinstitutioner.

Inden underholdsbidrag mellem ægtefæller fuldstændig afskaffes, må det i det hele være en forudsætning, at der sker en sådan ændring i familie- og samfundsmønstret, at ægteskabet ikke - eller ikke i væsentlig grad - rent faktisk virker mere hæmmende på kvindernes indtjeningssevne end det gør på mændenes.³⁾

Familieudvalget har taget stilling til reglerne vedrørende adgang til at sikre *forsørgerydelsen i kollektive forsikringsordninger* m. v. samt angående erstatning for tab af forsørger, idet

2) En særudtalelse går ind for, at problemerne omkring separation og skilsmisse indgående bør drøftes, særlig det svenske forslag om at give direkte adgang til separation eller skilsmisse, når blot en af ægtefællerne ønsker det. (Betænkning nr. 575 s. 70).

3) En særudtalelse går ind for, at muligheden for underholdsbidrag mellem ægtefæller bevares. (Betænkning nr. 575, s. 70).

udvalget går ind for, at der gennemføres fuld ligestilling mellem mænd og kvinder og har indstillet, at der rettes henvendelse til Forsikringsrådet med anmodning om, at der søges sikret mandlige og kvindelige medlemmer lige rettigheder, og således at det understreges, at Kvindekommissionen anser det for særlig vigtigt, at der sikres både de kvindelige og de mandlige medlemmer ret til børnepension. Forsikringsrådet har i denne anledning meddelt, at der i 1967 er godkendt bestemmelser for børnepension til forældreløse børn af kvindelige pensionsforsikrede, hvorefter betingelserne skal være de samme som for børnepension til mandlige pensionsforsikredes forældreløse børn med enkelte undtagelser.⁴⁾

Desuden har Forsikringsrådet i september 1970 godkendt bestemmelser for tegning af forsikringer med kollektiv ægtefællepension og kollektiv børnepension til såvel mandlige som kvindelige forsikredes børn. Bestemmelserne er de samme, som hidtil har været gældende for tegning af forsikringer med kollektiv enkepension.

I øvrigt har Forsikringsrådet i løbet af 1973 i en række pensionskasser efter ansøgning godkendt indførelsen af enkemandspension. Forsikringsrådet har hertil bemærket, at indførelsen af enkemandspension er blevet nedstemt i flere pensionskasser med overvejende kvindelig medlemsbestand, men finder dog, at udviklingen alligevel må siges at gå i den retning, at flere og flere pensionskasser indfører enkemandspension.

Ud fra samme synspunkt har udvalget indstillet, at der rettes henvendelse til justitsministeriets udvalg vedrørende *erstatning for invaliditet og tab af forsørger* med anmodning om, at der tilstræbes en lovbestemmelse, der kan sikre, at en hustrus død ikke skal medføre en større nedgang i familiens levestandard end mandens død.

Udvalget har derimod ikke kunnet gå ind for, at pensioner til efterladte ægtefæller eller erstatning for tab af forsørger til enker og enkemænd helt afskaffes.⁵⁾

4) Forsikringsrådets skrivelse af 9. januar 1974, Bilag IO.b.

5) En særudtalelse går ind for, at der etableres passende overgangsordninger således, at ingen, der har indrettet sig efter de nugældende ordninger, bliver økonomisk ramt ved ændringen. (Betænkning nr. 575, s. 70).

På forespørgsel har udvalget vedrørende erstatning for invaliditet og for tab af forsørger oplyst, at spørgsmålet om niveauet for erstatning for tab af forsørger ved en hustrus død er behandlet i udvalgets betænkning om erstatning for tab ved personskaade og tab af forsørger. Udvalget har fuldt ud tilsluttet sig det synspunkt, der er udtrykt i betænkning vedrørende familiens og børnenes tilpasning, at en hustrus død ikke skal medføre en større nedgang i familiens levestandard end mandens død. Udvalget har imidlertid ikke fundet det muligt at give mere præcise lovbestemmelser om niveauet for erstatning ved en hustrus død. Dette må ses i sammenhæng med, at udvalget heller ikke i øvrigt har fundet det muligt at udforme lovbestemmelser om erstatningsniveauet, men mener, at ændringer i erstatningsniveauet må ske gennem en udvikling i retspraksis.

Om *navneloven* har familieudvalget foreslået, at denne lov ændres, således at hver af ægtefællerne ved ægteskabets indgåelse vælger, om de vil bibeholde deres eget navn eller føre samme navn som ægtefællen. Justitsministeriet⁶⁾ har oplyst, at ministeriet ikke for tiden har aktuelle planer om revision af navneloven. I foråret 1971 fremsatte socialdemokratiske folketingsmedlemmer i folketinget et forslag til folketingsbeslutning om ændring af navneloven. Forslaget vedrører især en ændring af de gældende regler om, at en kvinde ved indgåelse af ægteskab automatisk får sin ægtefælles slægtsnavn, medmindre hun begærer at beholde sit eget, og et forslag om en ligestilling af navnelovens regler om børn i og uden for ægteskab. Forslaget blev ikke færdigbehandlet i folketingsåret 1970-71 og er ikke siden blevet gennemført.

I indfødsretslovgivningen, sociallovgivningen og i fremmedlovgivningen har familieudvalget konstateret, at der fremkommer problemer med hensyn til ægtefæller af *forskellig nationalitet*. I de fleste tilfælde er et ægtepar, hvor manden er dansk, mens hustruen udenlandsk, bedre stillet end et ægtepar, hvor hustruen er dansk, mens manden er udlænding. Familieudvalget har også på dette område taget sit udgangspunkt i, at målsætningen må være ligestilling og har henstillet, at der over for de pågældende ministerier stilles forslag om nedsættelse af

6) Justitsministeriets skrivelse af 24. april 1973, bilag 13 b.

en arbejdsgruppe eller et udvalg til behandling af problemer omkring ægtefæller af forskellig nationalitet med henblik på fuld ligestilling, og at Kvindekommissionen støtter det for Nordisk Råd fremsatte forslag til rekommandationer vedrørende disse spørgsmål.

På grundlag af medlemsforslagene blev på Nordisk Råds 18. session i 1970 vedtaget følgende rekommandationer: nr. 6/1970: »Nordisk Råd anbefaler regeringerne at undersøge, om der ved afgørelsen af statsborgerskabet i videregående omfang kan tages hensyn til princippet om barnets interesse og således, at spørgsmålet eventuelt senere kan aktualiseres på internationalt plan« samt nr. 7/1970: »Nordisk Råd anbefaler regeringerne at søge reglerne om naturalisation i forbindelse med ægteskab tillempt, således at der ikke generelt gøres forskel mellem mand og kvinde.«

Indenrigsministeriet har oplyst, at der i en nordisk arbejdsgruppe til behandling af disse rekommandationer hersker enighed om, at der bør tilstræbes samme opholdsfrist for naturalisation af mand og kvinde i forbindelse med ægteskab. Endvidere er det arbejdsgruppens opfattelse, at børn, født i ægteskab mellem nordisk kvinde og ikke-nordisk mand, som hovedregel bør kunne erhverve statsborgerret i moderens hjemland ved naturalisation.

Det tilføjes, at Europarådets rådgivende forsamling på sin 24. session i januar 1973 har vedtaget en rekommandation (nr. 696), der indeholder en opfordring til en nærmere undersøgelse af spørgsmål, svarende til de to rekommandationer, der er vedtaget af Nordisk Råd. Indenrigsministeriet har videre oplyst, at der i december 1972 i folketinget er fremsat forslag til lov om ændring af lov om dansk indfødsret, efter hvilket forslag et ægtebarn erhverver dansk indfødsret ved fødslen, blot en af forældrene er dansk statsborger, uanset hvor fødslen finder sted.

Bestemmelser i sociallovgivningen

Udvalget vedr. de sociale forhold har haft til opgave at undersøge spørgsmålet om, i hvilken udstrækning den sociale lovgivning kan antages at medvirke til at skabe en reel ligestilling for mænd og kvinder i samfundet med hensyn til rettigheder og forpligtelser og har på baggrund af de omfattende ændringer i samfundets struktur i disse undersøgelser også inddraget familiens forhold og lovgivningen om

retsforholdet mellem ægtefæller og om retsforholdet mellem ægtefæller og børn.

Udvalget har i 1973 afgivet en beretning. Heri konstaterer udvalget, at den sociale lovgivning hverken generelt eller på væsentlige punkter sonderer mellem kønnene, men at der på visse punkter er forskelle til gunst for kvinderne og på andre punkter forskelle til gunst for mændene. Grundsynspunktet for den sociale lovgivning har været, at tilstedeværende trang afhjælpes ved foranstaltninger fra det offentlige, uanset den trængendes køn.

På enkelte områder sonderer loven endnu mellem kvinder og mænd ud fra den betragtning, at kvinderne generelt må antages at være mere udsat for trang, hvorfor det er fundet praktisk at fastsætte særregler, der stiller kvinder gunstigere end mænd.

På andre punkter har udvalget konstateret sondringer mellem kvinder og mænd, der alene kan forklares som rester af tidligere tiders lovgivning på familierettens område, herunder navnlig forestillingen om ægtemanden som familiens overhoved. Disse reminiscenser foreslår udvalget ophævet.

Endelig har udvalget konstateret et ganske særskilt behov for hjælp og støtte til den enlige forsørger, dvs. i langt overvejende grad den enlige moder. Dette behov er i vidt omfang søgt dækket gennem den eksisterende lovgivning.

Udvalget har foretaget en vurdering af særreglerne for enlige kvinder i enkepensionsloven og i forsorgsloven. Udvalget finder, at disse regler for tiden er rimeligt begrundet, men at de i et vist omfang bør udvides til også at omfatte enlige mænd, og udvalget fremsætter i denne anledning forslag til ændring af de to nævnte love. Det foreslåede er delvis gennemført, således at der af de af udvalget påpegede ikke rimeligt begrundede forhold nu kun henstår forskelsbehandlingen i enkepensionsloven, for så vidt angår enkemænd uden børn under 18 år.

Om ægteparpension og folkepensionens aldersbetingelser har udvalget udtalt, at folke- og invalidepensionslovenes regler om et fælles grundbeløb til ægtepar, der begge er pensionsberettigede, strider mod den nugældende familie-lovgivnings grundprincipper, og udvalget stiller derfor forslag dels om særskilt pensionsfastsættelse for hustruen og for manden, dels om - med tiden - indførelse af samme aldersbetingelser (»tilgangsalders«) for alle uanset køn

og civilstand. Endvidere stilles der forslag om, at der i forbindelse med en lempelse af betingelserne for dispensation fra aldersbetingelserne særlig tages hensyn til personer, der udfører (eller har udført) arbejde af særlig belastende karakter i forhold til den pågældende persons fysiske og helbredsmæssige forhold.⁷⁾

Udvalget finder, at der ikke længere er anledning til at opretholde den gældende forskel mellem hustruens og mandens offentligretlige forpligtelse. Ægtefællerne bør derfor i forhold til det offentlige ligestilles, således at det også i dette forhold - som i det privatretlige forhold mellem ægtefællerne indbyrdes - fastslås, at den ene ikke er mere forsørgelsespligtig end den anden.

Vedr. bestemmelserne for moderens og faderens forpligtelse til at underholde deres børn stiller udvalget forslag om, at der ved regulering af normalbidragets størrelse tages hensyn til velstandsstigningen, men finder i øvrigt ikke anledning til for tiden at foreslå ændringer i normalbidragets skævdeling.

Udvalget foreslår til overvejelse en ordning, hvorefter det bidrag, der søges inddrevet hos den bidragspligtige, ikke nødvendigvis skal være lig med det bidrag, der er udbetalt forskudsvis af det offentlige.

Udvalget påviser, at sygeforsikringsloven på flere punkter stiller en kvinde ringere end en mand med hensyn til sygedagpengenes størrelse, og denne forskelsbehandling foreslås ophævet. Dette gælder såvel lønarbejderdagpengenes graduering efter forsørgerstatus som den særlige regel om sygedagpenge til »husmødre uden selvstændigt erhverv«.

Endvidere anbefales det, at sondringen mellem forsørger og ikke-forsørger opgives, subsidiært at definitionerne af ordet »forsørger« ændres, således at begge ægtefæller i lige grad betragtes som forsørgere over for deres børn.

Det nævnes, at der kan forventes fremsat forslag til nye dagpengeregler, som ophæver forskelsbehandlingen mellem mænd og kvinder, dels ved at fjerne gradueringen efter for-

sørgerstatus, dels ved at ligestille den mand, der passer husholdningen, med »husmødre uden selvstændigt erhverv«.⁸⁾

Hvad angår den enlige forsørger, finder udvalget, at den enlige forsørgers eget forsørgelsesproblem i vidt omfang bør og kan løses ved tilvejebringelse af de fornødne muligheder for børnenes pasning, og at de supplerende regler om hjælp, der findes i børnetilskudsloven og i forsørgslovens § 56 forekommer acceptable, såfremt de administreres efter deres hensigt. Endvidere finder udvalget, at de to nævnte loves regler om hjælp til forsørgelse af den enlige forsørgers børn ikke er utilstrækkelige. Sluttelig peger udvalget på nødvendigheden for tiden af mødrehjælpens arbejde.

Retsregler af betydning for kvinders stilling i arbejdslivet

I afsnittet om retsreglerne i betænkningen vedr. kvinders stilling på arbejdsmarkedet har udvalget om arbejdsforhold påvist, at der ikke i *lovgivningen* findes bestemmelser, hvorpå man kan støtte en antagelse om manglende ligestilling mellem kvinder og mænd på arbejdsmarkedet, i uddannelsesområderne eller i samfundet i øvrigt.

Man vil dog i særlige bestemmelser med tilslutning til arbejdsmarkedsforhold kunne finde særregler for kvinder, der virker diskriminerende. Efter loven om ATP kan der således opnås enke-, men ikke enkemandspension, hvilket egentlig er en diskrimination over for mændene, men som dog også kan opfattes som en diskrimination af kvinderne, som vel bør forventes at have samme interesse som mændene i at sikre en efterlevende ægtefælle.

Overenskomsterne, som regulerer forholdene på store dele af det private arbejdsmarked, fastsætter i mange tilfælde lønninger, som er forskellige for mænd og kvinder til trods for, at Danmark i 1960 har ratificeret ILO-konvention nr. 100 af 1951 vedrørende ligeløn til mandlige og kvindelige arbejdere for arbejde af samme værdi. I hvor høj grad der er tale om en

7) Ved ændringerne i pensionslovene i forbindelse med Danmarks indtræden i EF er indført særskilt pensionsfastsættelse for mand og hustru. Med virkning fra 1. januar 1974 er dog den afledede pensionsret for kvinder mellem 62 og 67, der er gift med en pensionist, blevet ændret til en ret til hustrutillæg, der ydes til manden, reguleret efter ægtefællernes fælles indkomst.

8) Ved dagpengeloven af 7. juni 1972, der er trådt i kraft den 1. april 1973, er sondringen mellem forsørger og ikke-forsørger ophævet. Endvidere har også mænd, der udfører husligt arbejde i eget hjem for mindst én person foruden sig selv, samme mulighed som kvinder for frivilligt at sikre sig dagpenge fra 1. sygedag efter 1 uges sygdom.

egentlig forskelsbehandling er dog uklart, idet mænd og kvinder ifølge resultaterne af de af udvalget foretagne undersøgelser kun i begrænset omfang udfører samme arbejde. Selv om lønsatserne således ofte dækker over forskelligt arbejde, er der dog i undersøgelsesmateriale mange indici, der peger på en reel forskelsbehandling.⁹⁾

Udvalget vedr. arbejdsforhold mener, at den fortsatte diskrimination formentlig hænger sammen med at det så ofte er blevet anset for givet, at kvindernes løn skulle være lavere end mændenes. En situation kvinderne i nogen grad har affundet sig med, vel især de unge kvinder, der betragter deres lønnede beskæftigelse som et mellemspil mellem skole og ægteskab og derfor ikke giver dem anledning til at kæmpe for bedre løn- og ansættelsesvilkår.

Endvidere har kvinderne, betragtet som gruppe i forhandlingerne med arbejdsgiveren og over for mandlige kolleger, hidtil været den svagere part på grund af lav organisationsprocent, manglende erhvervs-mæssig uddannelse, børnefødsler og ansvaret for hjemmet i kraft af det traditionelle kønsrollemønster.

Det er udvalgets opfattelse, at der er et for uddifferentieret syn på kvinderne som gruppe på arbejdsmarkedet, idet et stigende antal kvinder har en stabilitet og yder en arbejdsindsats, der ikke adskiller sig fra mændenes.

Bestemmelser i skattelovgivningen

I ligestillingsbetænkningen påpeges, at skattelovgivningen er et område, som direkte vedrører gifte kvinders ligestilling i ægteskabet og desuden deres ligestilling med ugifte mænd og kvinder. Allerede 1913 blev spørgsmålet om gifte kvinders skat rejst af Dansk Kvindesamfund, og der blev krævet selvstændig beskatning. Utallige udvalg, henvendelser, møder, demonstrationer, aktioner o. lign. har beskæftiget sig med denne sag, der stadig ikke er endelig løst, selv om kildeskatteloven indfører særskilt skatteansættelse for gifte kvinders arbejdsindtægter af selvstændig virksomhed m. v. Sambeskatningssystemet er fortsat bevaret for formue, formueindtægter og -udgifter samt for andre indtægter som f. eks. folkepension. Ægtefæller er desuden stadig sammenkædet skattemæssigt gennem personfradragene, hvor der pr.

ægteskab ydes to, og altså dobbelt personfradrag i ægteskaber med hjemmearbejdende hustru.

Tager en hjemmearbejdende hustru erhvervsarbejde, vil manden miste det ene personfradrag, og hans skat vil stige. Ægtefællerne vil ganske vist stadig tilsammen have to personfradrag, men mandens skat vil være påvirket af, om hustruen arbejder hjemme eller ude, hvilket muligvis vil kunne influere på hans - og begge ægtefællers - holdning til dette spørgsmål. Det er klart, at ægtefællernes indstilling til hustruens udearbejde påvirkes af et system, hvorefter mandens skattebyrde stiger betragtelig alene på grund af hustruens overgang til udearbejde.

Uanset at *kildeskattesystemet* i princippet skulle motivere til udearbejde, vil en regel som den her nævnte dog i nogle tilfælde kunne medvirke til at nedsætte interessen for at tage udearbejde. Udvalget vedr. arbejdsforhold har derfor foreslået, at denne ordning tages op til overvejelse med henblik på en mere hensigtsmæssig udformning.

Skattedepartementet har på forespørgsel oplyst, at det rejste problem hænger sammen med hele problemstillingen vedr. beskatning af ægtefæller, og at man afventer udfaldet af arbejdet i et udvalg til forbedring af kildeskatten.

Om skatteforholdene har endvidere familieudvalget udtalt, at udvalget finder det både af principielle og af praktiske grunde vigtigt, at reglerne om ægtefællernes ansvar for skattens betaling - og i forbindelse hermed deres ansvar for selvangivelsen - stemmer med de grundsætninger om ligestilling og selvstændighed, som for længst er indført i familielovgivningen. Udvalget finder det uheldigt, at skattelovgivningen tager sit udgangspunkt i, at manden er hovedperson i forhold til hustruen, og henstiller, at sambeskatningen og forsørgerbegrebet hurtigst muligt ophæves, således at enhver beskattes uden hensyn til køn og ægteskabelig stilling. Herved vil man opnå en retslig ligestilling mellem kvinde og mand.

Udvalget lægger særlig vægt på, at der indføres regler, hvorefter hustruen altid beskattes af sin egen folke- eller invalidepension eller af sin andel i sådanne pensioner i de tilfælde, hvor begge ægtefæller er pensionsberettigede. Endelig har udvalget henstillet, at hustruen selvstændigt beskattes af egen formue, af egne formueindtægter, at hustruen får eventuelt fradrag af egen fast ejendom, og at der bliver

9) Ligeløn er nu aftalt ved overenskomst mellem arbejdsmarkedets parter i 1973.

ligestilling mellem enlige mænd og kvinder med hensyn til skattelempelse.

Skattedepartementet har oplyst, at den ved kildeskatten i 1970 indførte ordning med særskilt beskatning af visse hustruindtægter fra 1973 er udvidet til også at omfatte visse enkepensioner, pensionerne efter de sociale pen-

sionslove samt visse hædersgaver og visse ydelser efter revalideringsloven. Fra 1974 er området yderligere udvidet med ydelser efter loven om uddannelsesstøtte. Det er endvidere oplyst, at udvalget til forbedring af kildeskatten overvejer, om der kan gennemføres forenklinger vedr. beskatningen af ægtefæller.

KAPITEL 9

Behov for information og vejledning

Indledning

Behovet for information og vejledning af forskellig art er påvist i de fleste af kommissionens betænkninger. Betænkningen om kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og betænkningen om kvindernes stilling på arbejdsmarkedet (nr. 668) fremhæver behovet for uddannelses- og erhvervsvejledning. Andre former for oplysning og rådgivning omtales i familieudvalgets betænkning (nr. 575), i sundhedsudvalgets betænkning (nr. 594) og i beretningen fra udvalget vedr. de sociale forhold.

Såvel den amerikanske som den tyske kvindekommision¹⁾ har understreget nødvendigheden af en effektivisering af oplysningsarbejde og rådgivningsforanstaltninger, og oplysende virksomhed er blandt de opgaver, der tænkes løst af et permanent ligestillingsorgan i de forslag, der er fremsat herom såvel fra ligestillingsudvalget som fra udvalget vedr. arbejdsforholdene.²⁾

Den enkelte og familiesituationen

Sundhedsudvalget har med udgangspunkt i svangerskabshygiejneloven, der giver adgang til to svangerskabsundersøgelser efter fødslen med henblik på vejledning i antikonception, foreslået, at der derudover snarest skabes grundlag for gratis vejledning i antikonception for kvinder på et tidspunkt, der individuelt må afgøres efter tidspunktet for påbegyndelse af egentlig seksuel aktivitet. Endvidere har udvalget foreslået udbygget seksualvejledning i skolerne.

Udvalget vedr. de sociale forhold peger på,

at problemerne i forbindelse med for tidlig fødsel og følgerne heraf er så mangfoldige og varierede, at der bl. a. er et ganske særligt behov for rådgivning af såvel enlige som familier i den korte, men meget vigtige tid omkring fødslen. Udvalget oplyser, at denne rådgivning stiller så store krav til lægelig og anden sagkundskab, at det team-work, der gennem de seneste årtier har udviklet sig mellem mødrehjælpens socialrådgivere, læger, jurister og hjemmekonsulenter, har haft en overordentlig stor betydning.

Familieudvalget fremhæver betydningen af såvel et oplysnings- som vejledningsarbejde vedr. familieforhold, der som mål må have at fremme forståelsen for, at familielivet bygger på fællesskabet, og at det at skabe et lykkeligt hjemme- og familieliv ikke blot er kvindens opgave, men en fælles opgave, der som en af sine forudsætninger har en arbejdsfordeling, som ikke er kønsdifferentieret. Udvalget mener derfor, at der må sættes kræfter ind på at styrke rådgivnings- og vejledningsarbejdet ved udvikling af den eksisterende familievejledning og andre rådgivningsinstitutioner. Udvalget har bemærket den udvikling i antallet af godkendte ordninger, der har fundet sted i de sidste år. Der er dog endnu ikke opnået en fuldstændig landsdækning, og det er udvalgets indtryk, at der ikke er tilstrækkeligt kendskab til de eksisterende ordninger og deres hjælpemuligheder.

Der fremsættes ønske om en længere uddannelse for samtlige vejledere svarende til socialrådgiveruddannelsen i omfang.

Socialstyrelsen, der er enig i, at man bør stræbe mod, at alle familievejledere får en uddannelse svarende til socialrådgiveres, har oplyst, at ca. 1/4 har socialrådgiveruddannelse, og at der gives en videregående uddannelse til familievejledere, der ikke er socialrådgivere. Det er videre oplyst, at familievejledningsord-

1) Betænkning nr. 575 bilag 6 og 7.

2) Jfr. nedenfor s. 91 og s. 93.

ningen nu er så udbygget, at kun en halv procent af befolkningen ikke er dækket heraf. Kendskabet til ordningen synes inden for de seneste år at være blevet meget udbredt. Der findes nu 10 anerkendte rådgivningscentre for børn og unge.

Socialministeriet har videre oplyst, at der i forslaget til lov om social bistand er foreslået at indføre en rådgivningsordning, der skal stå åben for alle, og som bygger på de erfaringer, der er indhøstet gennem den eksisterende familievejledningsordning.

Uddannelses- og erhvervsituationen

Til nedbrydning af fordomme, generaliseringer og andre former for vanetænkning er der behov for et oplysningsarbejde i de forskellige skoleformers samfundsundervisning, gerne fulgt op af massemedierne og af de organisationer, der har oplysning som led i deres aktiviteter.

Der er herudover brug for et både kollektivt og individuelt informationsarbejde med henblik på oplysning om arbejds- og uddannelsesforhold.

Med henblik på at sikre lige muligheder for at komme ind på arbejdsmarkedet er der behov for oplysningsarbejde på forskellige felter vedrørende beskæftigelses- og uddannelsesområder og om de bagved liggende forhold, der har betydning for at kunne konkurrere på lige fod på arbejdsmarkedet.

Lav erhvervshyppighed for kvinderne i enkelte områder behøver ikke nødvendigvis at skyldes mangel på egnede arbejdspladser. En stærk kønsbunden rekruttering baseret på en traditionel opfattelse af hvilke erhverv, der egner sig for kvinder, vil ofte hindre kvinderne i at få arbejde, selv om de kan udføre arbejdet lige så godt som mændene.

For arbejdsmarkedsmyndighederne vil det være en vigtig opgave at drive oplysningsarbejdet således, at denne barriere for kvindernes erhvervsaktivitet elimineres.

Under henvisning hertil har udvalget vedr. arbejdsforhold fremhævet, at det udover en aktiv indsats for at tilvejebringe mere lige forhold vedrørende arbejde og løn samt de nødvendige lettelser i arbejdet med hjem og børn er påkrævet, at der fra alle sider og allerede i skolen gøres et arbejde for at stimulere kvindernes interesse for gennem uddannelse at kva-

lificere sig til bedre lønnet arbejde og herved undgå den fortsatte placering fortrinsvis ved de lavest vurderede arbejdsopgaver. Med henblik herpå er det nødvendigt med en indgående oplysningsvirksomhed, ligesom der vil være behov for en udbygget arbejdsformidling og vejledning vedrørende valg af uddannelse og erhverv.

Udvalget understreger derfor betydningen af, at kønsrolleproblematikken får en sådan placering i uddannelsen af erhvervsvejledere, at der herved kan ydes et bidrag til nedbrydningen af traditionelle opfattelser i forbindelse med valg af uddannelse og erhverv.

Udvalget lægger endvidere vægt på, at arbejdsformidlingen udbygges til at kunne give de kvinder, der har specielle behov, den fornødne service og konsulentbistand. Der bør således være adgang for disse kvinder til en intensiv vejledningsvirksomhed med hensyn til valg af uddannelse og erhverv, ikke blot i de officielle erhvervsvejledningsinstitutioner, men alle steder hvor der i forbindelse med undervisning, social rådgivning eller lignende er behov også for bistand til uddannelses- og erhvervsvalg.

Arbejdsdirektoratet³⁾ har hertil oplyst, at man såvel i den offentlige erhvervsvejledning som i skolernes uddannelses- og erhvervsorientering er opmærksom på vigtigheden af, at pigerne oplyses om den betydning en uddannelse, herunder en god basisuddannelse, har for deres muligheder for senere at opnå tilfredsstillende placeringer i arbejdslivet, og vejledningen for voksne kvinder intensiveres stadig. Arbejdsformidlingen og den offentlige erhvervsvejledning så gerne, siges det, at der som foreslået af kvindekommissionen etableredes bedre uddannelsesmuligheder for kvinderne, og at der som ligeledes foreslået tilvejebragtes økonomiske støttemuligheder i forbindelse hermed.

Arbejdsdirektoratet har videre meddelt, at kønsrolleproblematikken var hovedemnet for det nordiske seminar i erhvervsvejledning i 1970, og at spørgsmål i forbindelse hermed behandles i den løbende uddannelse af erhvervsvejledere. Direktoratet vil imidlertid på den givne foranledning tage under overvejelse at give spørgsmålet en mere central placering i uddannelsen af arbejdsformidlingens medarbejdere.

3) Arbejdsdirektoratets skrivelse af 17. oktober 1973. Underbilag til bilag 25 b.

bejdere. Direktoratet skønner ikke for nærværende, at der skulle være mulighed og behov for en væsentlig intensivering af indsatsen for det kvindelige klientel i arbejdsformidlingens regie, og det oplyses, at den offentlige erhvervsvejledning ingen indflydelse har på etableringen af vejledningsservice med hensyn til valg af

uddannelse og erhverv i andet regie, men at man følger den udvikling, der finder sted på dette område, navnlig ved uddannelsesinstitutionerne, og søger at knytte kontakt såvel til de vejledningsorganer, der opstår her, som til det nye sociale system, således at der sker en vis koordination af vejledningsvirksomheden.

KAPITEL 10

Ligestilling

Indledning

Ligestillingsudvalget når i sin betænkning frem til, at der i det danske samfund på talrige områder er generelle forskelle i kvinders og mænds stilling. Mange af disse forskelle opleves af de implicerede kvinder, og i mange tilfælde også af mænd, som uberettiget forskelsbehandling af kvinderne, medens andre tilsyneladende accepteres eller i hvert fald ikke giver anledning til aktiv protest. Der kan også påvises områder, hvor forskelsbehandlingen er til kvindernes fordel, men de er relativt få, og særstillingen vil ofte være affødt af manglende ligestilling på andre områder. Dette gælder f. eks. kvindernes særstilling i den sociale lovgivning. Særlovgivning for kvinder findes også i de love, der vedrører graviditet og barsel. Denne lovgivnings karakter af særlovgivning er ikke udtryk for manglende ligestilling, men er en direkte følge af, at det kun er kvinder, der føder børn.

Selv om man ikke kan give ligestillingsbegrebet et indhold, der gør det muligt at foretage en objektiv sammenfatning af situationen og derved opstille en målestok for graden af ligestilling eller forskelsbehandling, mener ligestillingsudvalget, at en total bedømmelses resultat må blive, at kvinders vilkår i det danske samfund er ringere end mænds på så mange områder, at det er påkrævet at forbedre disse vilkår.

Formel og reel ulighed

Ligestillingsudvalget lægger afgørende vægt på, at den lovgivning, de lovændringer og de forandringer af retlig og administrativ praksis, som de af kommissionen afgivne betænkninger, bl. a. om forsørgerbegrebet, giver anledning til, bliver gennemført, for så vidt de ikke allerede er det. Men som det fremgår af foranstående, er en formindskelse eller endog fuldstændig

fjernelse af de formelle uligheder mellem de to køn ikke ensbetydende med den formindskelse eller fjernelse af den reelle ulighed. Denne hænger dybest set sammen med sociale og kulturelle forhold, som ikke umiddelbart kan påvirkes gennem lovgivning eller ad retlig vej. Selv vidtrækkende lovændringer og ændringer af praksis i overensstemmelse med de forslag, der fremsættes i kommissionens udvalgsbetænkninger, vil ikke have de tilsigtede virkninger, medmindre der sker tilsvarende ændringer i individuelle holdninger og adfærdsmønstre.

Der er overhovedet en så intim sammenhæng mellem adfærden inden for forskellige sektorer af samfundslivet, at den kønslige diskrimination ikke kan forventes formindsket gennem ændringer, der er begrænset til en enkelt sektor. Som eksempel kan henvises til bestemmelsen i lov nr. 100 af 4. marts 1921 (om lige adgang for kvinder og mænd til tjenestestillinger og hverv): »Kvinder og Mænd har under samme Betingelser lige Adgang til alle ved Lov bestemte Tjenestestillinger og Hverv under Stat og Kommune og lige Pligt til at overtage alle borgerlige Ombud...« Det fremgår klart af såvel betænkningen vedrørende kvindernes deltagelse i det offentlige liv som af betænkningen vedrørende ligestilling, at denne lov ingenlunde har haft de efter ordlyden tilsigtede virkninger.

Påvirkningsmuligheder

Når det drejer sig om at påvirke enkelte individers adfærd og deres indstillinger over for andre, er det formentlig yderst begrænset, hvad der kan opnås gennem lovgivningen. Man vil være nødt til at påvirke de enkelte menneskers tilbøjelighed til at opføre sig på bestemte måder i bestemte situationer, og gribe ind i de processer, der former vore holdninger over for andre og vor måde at behandle andre på. Det må antages, at en betydelig del af disse proces-

ser finder sted allerede i de første leveår, dvs. i en periode, hvor barnet typisk modtager sine indtryk af omverdenen fra forældrene, og efterhånden tillige fra kammerater, børnehave, skole og til en vis grad fra massemedierne som TV, radio, aviser, tegneseriehæfter osv. I jo højere grad disse påvirkningsmedier er institutionaliserede, des større mulighed er der for at påvirke dem gennem lovgivning eller anden form for tryk fra statsmagten, men hvor der ikke er tale om formelle normer, kan man kun vente at få gennemført de ønskede ændringer, hvis man kan overbevise de pågældende mennesker om, at det er bedre at behandle medmennesker på en anden måde end den gængse.

Det er sandsynligt, at der er en sammenhæng mellem det voksende uddannelsesniveau i samfundet og tendensen til, at kvinder på stadig flere områder bliver betragtet som ligestillede med mænd, og man kan derfor med en vis rimelighed antage, at denne tendens vil fortsætte, hvis uddannelsesniveaet yderligere hæves, dvs. hvis en større del af befolkningen modtager en uddannelse ud over folkeskolen. Det er næppe helt uden betydning, af hvilken art denne yderligere uddannelse er, og det er tænkeligt, at man ved passende valg af undervisningsmaterialer og ved at lægge vægt på fag, der giver øget forståelse af baggrunden for menneskers handlinger og indbyrdes forhold, altså fag som psykologi og sociologi, kan få elimineret nogle af de misforståelser, som bidrager til at fremme forskelsbehandling.

Man kender imidlertid ikke i detaljer de processer, det vil være nødvendigt at gribe ind i, og man ved derfor ikke med sikkerhed, hvilke foranstaltninger der kan tages i brug for at frembringe et bestemt resultat, og heller ikke hvilke virkninger en konkret foranstaltning kan ventes at få. Hvis man ikke er indstillet på at

lade sig nøje med de forholdsvis begrænsede virkninger, som kan frembringes ved diverse lovændringer, må det antages, at det vil være nødvendigt at opbygge et apparat, som kan styre en langsigtet påvirkningsproces, som rettes mod hele befolkningen, og i hvilken man må eksperimentere med informations- og propagandavirksomhed ved hjælp af alle tænkelige medier såsom TV- og radioudsendelser, film og teaterforestillinger, avis-, ugeblads- og tidsskriftsartikler, skole- og lærebøger, brochurer og plakater osv.

Ingen af de eksisterende statslige administrationsgrene eller enkelte institutioner er i øjeblikket indrettet til at kunne varetage en samlet og langsigtet løsning af de problemer, som udvalgsbetænkningerne har påvist. Udvalget har derfor som en mulighed drøftet oprettelsen af et organ, som kan udstyres med de nødvendige forudsætninger for at kunne påtage sig alle de forskelligartede aktiviteter i denne forbindelse.

Virkningerne af en sådan massiv påvirkningsproces vil bl. a. afhænge af, hvem der fremtræder som kilde for de informationer, der udsendes. I betragtning af, at de bestræbelser, der allerede nu udfoldes for at fremme kvindernes ligestilling, i visse dele af befolkningen møder en vis modstand og modvilje, vil det måske ikke være hensigtsmæssigt at oprette en institution, som efter sit formål fremtræder udelukkende som repræsentant for specielle kvinderejnteresser. Det er tænkeligt, at den negative holdning, som ikke blot mange mænd, men også en del kvinder mere eller mindre åbent synes at have over for »kvindesagen«, ville blive overført til en sådan institution og derved formindske dens muligheder for at virke efter sin hensigt.

KAPITEL 11

Forslag om oprettelse af et permanent ligestillingsorgan

Indledning

Ligestillingsudvalget har påpeget, at de former for diskrimination, som kvinder i mange henseender er udsat for, ikke adskiller sig væsentligt fra dem, der rammer andre underprivilegerede kategorier i samfundet, især minoriteter af mange forskellige slags, og som Danmark efter ratifikationen af erklæringen om menneskerettighederne har forpligtet sig til at forbyde. Hvis man i stedet for et organ til varetagelse af kvindernes rettigheder opretter et organ til varetagelse af menneskerettigheder, vil man efter ligestillingsudvalgets opfattelse formentlig opnå adskillige fordele, bl. a.

- a. at formindske eventuelle negative holdninger, som ville blive fremkaldt ved associationer til »kvindesag«,
- b. at kunne sammenfatte og udnytte erfaringer fra et videre felt som grundlag for organets arbejde,
- c. at kunne koordinere aktiviteter, der har til hensigt at modvirke diskrimination uden hensyn til, hvem der diskrimineres imod,
- d. at kunne gribe ind også over for »forklædt« kønsdiskrimination, dvs. tilfælde hvor begrundelsen for forskelsbehandling angives at være andet end, at personen er en kvinde.

En mindretalsudtalelse går imod oprettelsen af et organ som det foreslåede.

I betænkningen om kvindernes stilling på arbejdsmarkedet fremsættes forslag om oprettelse af et permanent organ til fremme af ligestillingen på arbejdsmarkedet med særlig henblik på kvindernes forhold.

Ligestillingsudvalgets forslag

Ligestillingsudvalgets flertal har foreslået, at der oprettes et permanent organ, som skal følge situationen med hensyn til ligestilling på alle

områder, modtage og behandle klager over forskelsbehandling og tage initiativ til foranstaltninger, der kan fremme ligestillingen overalt i samfundet.

Dette organ bør tilsikres uafhængighed i administrativ henseende, eventuelt ved at være en privat, selvejende institution, men oprettet og drevet med offentlig støtte og ledet af en højt kvalificeret person.

Dets daglige virksomhed tænker ligestillingsudvalget sig udøvet af et sekretariat bestående af en lille, fast stab, suppleret med specialister i de konkrete sager, man tager op.

Organet skal ved sin virksomhed bidrage til gennemførelse af ligestilling ikke blot for kvinder, men for alle kategorier af befolkningen, som udsættes for eller trues af diskrimination.

Til dette formål skal det kunne

1. modtage klager og eventuelt støtte de forurettede ved at medvirke til domstolsprøvelse eller ved at forhandle med ansvarlige instanser eller personer,
2. følge lovgivning, administrativ praksis, undervisningsforhold, massemedier og reklame, aftaler og overenskomster, og gennem forhandling med og henstilling til de ansvarlige samt ved oplysende virksomhed i det hele taget modvirke diskrimination,
3. tage initiativ til at modvirke diskriminationstendenser, f. eks. ved at opfordre til ansættelse eller valg af kvinder til stillinger og politiske poster, og ved at medvirke til fremskaffelse af undervisnings- og oplysningsmateriale til brug for skoler, læreanstalter, massemedier m. m.,
4. tilskynde og medvirke til forskning, der kan skaffe viden om årsagerne til diskrimination og om midler til at modvirke den.

Til støtte for sekretariatet foreslår ligestillingsudvalget indrettet et råd (»Ligestillingsrådet«), bestående af et forholdsvis lille antal

medlemmer. Ved udpegningen af disse skal man lægge vægt på at finde personer, som ikke i forvejen er bundet af ansvarsfulde stillinger i administrationen eller organisationerne, og som er aktivt engageret i diskriminations- og ligestillingsproblematikken. Ved at lade medlemmernes funktionsperiode være kort kan man sikre hyppig udskiftning og derved forøge sandsynligheden for nye ideer og incitamentet i rådet.

Ligestillingsudvalget er opmærksom på, at oprettelsen af et sådant organ vil kunne møde stærk modstand, allerede fordi den form for virksomhed, der foresås, er uden baggrund i administrativ tradition her i landet og vil kunne true bestående magtforhold og rodfæstede synspunkter. Ikke desto mindre mener udvalget, at det vil kunne få stor betydning, fordi der ikke hidtil i Danmark har eksisteret nogen mulighed for samlet og aktivt at overvåge og modvirke tendenser til diskrimination i strid med menneskerettighederne og grundlovens principper. Det påpeges, at ombudsmandsinstitutionens virkefelt er begrænset til områder, hvor der findes formelle regler i lovgivningen, medens det her foreslåede organ især vil være aktivt på de områder, der ikke er lovgivet eller kan lovgives om. Udvalget mener, det ad denne vej vil være muligt at fremme debatten om ligestillingsproblematikken, ikke ved at hindre andre synspunkter i at komme til orde, men ved kritisk at vurdere og kommentere diskriminerende handlinger og udtalelser.

Ligestillingsudvalget har drøftet muligheden af at supplere rådet med et repræsentantskab bestående af repræsentanter for organisationer, som kan have interesse i at deltage i drøftelserne af diskriminationsproblemerne. Udvalget er imidlertid af den opfattelse, at et sådant repræsentantskab, som nødvendigvis ville blive stort, ville gøre organet for tungt arbejdende. I stedet kunne man tænke sig, at der f. eks. en gang om året blev indbudt interesserede og sagkyndige til en konference om ligestillingsproblematikken.

Selv om det påtænkte organs aktiviteter skal have et generelt sigte, finder ligestillingsudvalget, at der måske kunne være grund til at understrege, at kvindernes ligestilling bør betragtes som en særlig vigtig og påtrængende opgave. Ligeledes mener udvalget, at man i forbindelse med eventuel oprettelse af underudvalg eller arbejdsgrupper for særlige områder kan gøre opmærksom på, at arbejdsmarkedets

forhold kunne foranledige, at der skulle dannes et særligt organ til at holde kontakt med arbejdsmarkedets organisationer om gennemførelse af ligestilling med hensyn til løn og arbejdsforhold.

I hvorvel ligestillingsudvalget har været i tvivl om, hvorvidt oprettelsen af et sådant ligestillingsråd vil føre til resultater af en sådan værdi, at de kan begrunde afholdelsen af omkostningerne ved dets oprettelse og drift, er det udvalgets opfattelse, at sagen er så vigtig, at det er påtrængende nødvendigt at gøre forsøget. Udvalget mener ikke, det vil være hensigtsmæssigt at søge et sådant organ tillagt beføjelser med hensyn til at gennemføre, deltage i eller omgøre administrative afgørelser, og dets betydning vil derfor alene afhænge af, hvilken indflydelse det kan udøve gennem forhandlinger med parterne i enkeltsager og med offentlige institutioner, private virksomheder og organisationer, samt gennem deltagelse i den offentlige debat. Resultaterne vil derfor på kort sigt i høj grad afhænge af de personer, som kommer til at repræsentere rådet i forhandlinger og over for offentligheden, og på længere sigt måske af evnen til at finde frem til og udnytte muligheder for at fremkalde ønskede eller modvirke uønskede ændringer i samfundsstrukturen.

Ligestillings- og diskriminationsproblematikken er emner, der allerede nyder en betydelig interesse i den offentlige debat og indtager en væsentlig plads i dagspressen og de øvrige massemedier. Det er ligestillingsudvalgets opfattelse, at et organ som det påtænkte ville kunne forstærke den spredte og tilfældige debat på en sådan måde, at det kan føre til eller i hvert fald fremskynde en udvikling i retning af reel ligestilling for kvinderne.

Mindretalsudtalelser til ligestillingsudvalgets forslag

Et mindretal kan ikke anbefale tanken om oprettelse af et permanent ligestillingsorgan med dertil knyttet ligestillingsråd netop af de i de foregående to afsnit anførte grunde (alt bl. a. ud fra en vurdering af omkostning contra udbytte), men tillige også fordi et ligestillingsorgan og et ligestillingsråd vil være hæmmet af de samme vanskeligheder med at skulle fastlægge, hvad der skal forstås ved ligestilling, som udvalget har kæmpet med. Et ligestillingsråd vil derfor ikke i højere grad kunne stille

forslag til løsninger end udvalget, som endda har kunnet koncentrere sig om kønsdiskrimination og ikke har skullet behandle hele diskriminationsområdet.

Mindretallet mener, at et ligestillingsråd ikke kan nå længere med analyser, henstillinger og kritik, end hvad man allerede finder i dagspressen og de øvrige massemedier, medmindre rådet kan arbejde ud fra en skærpet lovgivning, men en sådan har udvalget ikke kunnet udarbejde forslag til.

Når det overvejes, at et ligestillingsråd skal kunne komme med henstillinger til dagspresse, reklame, radio og TV m. fl. i tilfælde, hvor der skulle foreligge kønsdiskrimination, må mindretallet advare imod den censurtendens, der ligger skjult heri; man vil kunne løbe ind i uoverskuelige problemer med hensyn til vurdering af billedvalg i annoncer, omtale af de to køn i pressen, osv., osv.

Mindretallet mener sluttelig, at ombudsmanden og domstolene på sædvanlig måde vil kunne kontrollere, om de konkrete lovforslag, kvindekommissionens øvrige betænkninger måtte give anledning til, overholdes, når de bliver til lov, på samme måde som tilfældet er med andre eksisterende love.

Forslag fremsat af udvalget vedrørende arbejdsforhold

I betænkningen vedrørende kvinders stilling på arbejdsmarkedet har udvalget vedrørende arbejdsforhold anført, at der findes flere organer, hvis opgaver kunne tænkes at omfatte spørgsmål vedrørende kvindernes stilling på arbejdsmarkedet. Således er der eksempelvis som bistand ved ledelsen af arbejdsformidlingen ifølge § 3 i loven om arbejdsformidling og arbejdsløshedsforsikring nedsat et landsarbejdsnævn med repræsentanter fra de vigtigste arbejdsmarkedsorganisationer og de berørte ministerier. Ingen af nævnets medlemmer har imidlertid som speciel opgave at beskæftige sig med kvindernes stilling på arbejdsmarkedet.

Som et centralt og væsentligt led i arbejdsformidlingsstruktur betragter udvalget det snævre, rådgivende arbejdsmarkedspolitiske udvalg, hvori formændene for arbejdsmarkedets to store hovedorganisationer har sæde, og som kan bistå arbejdsministeriet med overvejelser af spørgsmål af principiel arbejdsmarkedspolitisk karakter. Ved den administrative nedsættelse af dette udvalg hed det, at det er »natur-

ligt, at udvalget ikke alene skal tage sig af arbejdsformidlingsproblemstillinger, men af arbejdsmarkedspolitikken i bredeste forstand, altså også omfattende policy-spørgsmål inden for uddannelsessektoren og inden for arbejderbeskyttelsen«. Dette udvalgs opgaveområde er imidlertid så omfattende på det arbejdsmarkedspolitiske område, at man næppe vil kunne forvente, at det vil kunne koncentrere sig specielt om kvindernes arbejds- og uddannelsesforhold.

I det koordinerende led vedrørende uddannelses- og erhvervsvejledning, erhvervsvejledningsrådet, som har repræsentanter fra undervisnings- og arbejdsmarkedsmyndighederne og arbejdsmarkedets parter, sidder der en repræsentant specielt for kvindeorganisationerne, valgt af Danske Kvinders Nationalråd. Her er således mulighed for at få varetaget specielle kvindeinteresser, men kun på et særdeles begrænset område, nemlig vedrørende tilrettetegnelsen af bistanden med hensyn til valg af uddannelse og erhverv, og ikke for så vidt angår arbejdsforhold, lønvilkår, uddannelsesspørgsmål m. v., som fastlægges af andre institutioner og organisationer, hvor der ikke er sikret kvinderne som gruppe nogen speciel repræsentation.

I Sverige og Norge er der nedsat særlige udvalg, der behandler spørgsmål vedrørende kvindernes forhold på arbejdsmarkedet.¹⁾

Efter at udvalget vedrørende arbejdsforhold har gennemarbejdet væsentlige områder af problematikken omkring kvindernes stilling på arbejdsmarkedet, og efter at udvalget har fået et indtryk af de faktiske forhold på arbejdsmarkedet, er det udvalgets opfattelse, at den hurtigt accelererende udvikling i samfundet i stigende grad må forventes at påvirke problemerne omkring kvindernes fremtidige stilling på arbejdsmarkedet.

Udvalget finder, at her er en langsigtet indsats påkrævet. Der er behov for en forstærket udvikling på en række områder: reel ligestilling på det uddannelsesmæssige område, tilpasning af kønsrollemønstret, fortsat udbygning af børneinstitutioner og husmoderafløsning og stadig ajourføring af de relevante dele af den sociale og arbejdsmarkeds-mæssige lovgivning og administration.

Der er efter udvalgets opfattelse behov for

1) Jfr. notat om ligestillingsorganer i Sverige og Norge. Betænkning nr. 668.

et organ til at følge og fremme udviklingen på de områder, der har særlig betydning for kvindernes ligestilling på arbejdsmarkedet, og som kan forestå den forskning og det oplysnings- og informationsarbejde, som vil være en nødvendig forudsætning for de fortløbende bestræbelser for opnåelse af kvindernes ligestilling.

Det er udvalgets opfattelse, at der bør gøres en særlig indsats for at der skal kunne arbejdes sagligt forsvarligt med disse problemer, for at udviklingen permanent skal kunne følges, og for at der fremover skal kunne gribes ind allerede i den planlæggende fase.

Udvalget vedrørende arbejdsforhold har derfor foreslået, at der nedsættes et permanent organ til fremme af ligestillingen på arbejdsmarkedet med særlig henblik på kvindernes forhold. Et sådant ligestillingsorgan bør efter udvalgets forslag have til opgave at følge såvel den kortsigtede som den langsigtede udvikling på relevante områder for i tide at medvirke til, at alle, uanset køn og familiemæssig stilling, opnår mulighed for lige vilkår.

Udvalget har tilføjet, at det bl. a. var i erkendelse af, at problemkredsen omkring kvinders forhold på arbejdsmarkedet var stor, og at den hurtigt accelererende udvikling i samfundet i stigende grad måtte forventes at påvirke problemer omkring kvinders nuværende og fremtidige stilling på arbejdsmarkedet, at udvalget fandt det nødvendigt, at der snarest oprettedes et ligestillingsråd - et permanent organ til fremme af ligestillingen på arbejdsmarkedet - der fremover løbende kunne beskæftige sig med alle herhenhørende aktuelle spørgsmål.

Kvindekommissionens forslag

Der foreligger tre forslag vedrørende et permanent ligestillingsorgan. Ligestillingsudvalget foreslår nedsættelse af et organ, der skal kunne behandle alle tænkelige spørgsmål med hensyn til ligestilling eller diskrimination mellem mennesker og således ikke skal begrænse sig til forhold, der har med ligestilling mellem kønnene at gøre. En mindretalsudtalelse giver udtryk for, at der ikke er behov for et permanent organ, idet de tænkte opgaver allerede varetages af andre såsom domstole, ombudsmand

og den offentlige opinion. Endelig har arbejds-markedsudvalget fremsat forslag om et permanent organ, der særlig skal behandle spørgsmål, som vedrører kvindernes stilling på arbejdsmarkedet.

De betænkninger, som kvindekommissionen har udsendt, viser, at selv om kvinder og mænd i dag i det danske samfund har de samme formelle rettigheder, møder man dog mange områder, hvor der er stor afstand mellem den formelle ligestilling og de faktiske forhold. Det fremgår af de afgivne redegørelser, at samfundet fortsat bygger på et bestemt rollemønster for kvinder og mænd. Betænkningerne om kvindernes forhold på arbejdspladserne og om kvindernes stilling i det offentlige liv viser, at det traditionelle mønster for kvinderne har ført til, at de i langt mindre grad end mændene deltager i samfundsaktiviteter uden for hjemmet, og at de kun får ringe indflydelse på udviklingen i arbejdslivet og i samfundet som helhed. De er kun i ringe omfang med i det politiske liv og de besluttende organer i arbejdsmarkedets organisationer. På den anden side bliver mændene gennem erhvervsdeltagelse ofte engageret i organisationsliv og politik og påtager sig en række hverv, der øger deres indflydelse.

Betænkningerne om uddannelse og om familieforhold har påvist, at rollemønstret indarbejdes gennem opdragelse, miljø og undervisning, og at dette mønster er ganske afgørende for de store forskelle i kvinders og mænds stilling såvel i familieliv som i arbejds- og samfundsliv. Målet med den fortsatte udvikling må være, at både mænd og kvinder kan forene familieliv med deltagelse i arbejds- og samfundsliv som ligestillede.

I samfundet vil der til stadighed opstå spørgsmål, der kræver afgørelser, som kan have indflydelse på ligestillingen, og det vil derfor kunne være af betydning at have et organ, som i sammenhæng kan foretage en vurdering og skabe sig en oversigt over de spørgsmål, som i særlig grad kan indvirke på ligestillingen.

Som ligestillingsudvalget har påvist, kan der angives gode grunde for, at et fremtidigt arbejde med ligestillingsproblematikken kommer til at omfatte alle de områder, hvor der kan forekomme forskelsbehandling mellem mennesker, uanset om det er køn eller alder, race eller social placering eller andre forhold, der danner baggrund herfor. Kommissionen finder dog i overensstemmelse med sit mandat, at

man i første række bør koncentrere et forslag om et permanent organ til at omfatte spørgsmål vedrørende ligestillingen mellem kvinder og mænd, men vil på ingen måde udelukke, at det senere vil vise sig naturligt at udvide virkefeltet.

Arbejdsmarkedsudvalget har stillet forslag om et organ til fremme af ligestillingen på arbejdsmarkedet med særlig henblik på kvindernes forhold. Der er sket en udjævning mellem mænds og kvinders lønninger på de fleste områder, men fortsat er kvindernes stilling langt dårligere end mændenes, både når det gælder adgangen til det bedre betalte arbejde, og når det gælder den praktiske gennemførelse af det aftalte ligelønsprincip. Arbejdet for at bedre kvindernes stilling på arbejdsmarkedet og for ligeløns virkeliggørelse vil således fortsat være blandt de vigtigste opgaver i arbejdet for at fremme en større ligestilling. Men ved siden heraf vil også andre opgaver være væsentlige for et ligestillingsorgan. Det gælder således foranstaltninger for at få udbygget uddannelses- og omskolingsmuligheder, ikke mindst for de grupper, som i yngre år har fået utilstrækkelig uddannelse. Det gælder endvidere udvikling af pasnings- og beskæftigelsesmuligheder for børn samt i boligområderne servicemuligheder, der kan lette situationen for familier med udearbejdende husmødre. Men de vigtigste opgaver for et ligestillingsorgan må formentlig være igangsætning af forskning og bearbejdelse af holdninger, rådgivning for myndigheder samt informations- og vejledningsvirksomhed.

I kommissionens betænkninger understreges gang på gang nødvendigheden af at ændre holdningen til kønsrollerne. Det gælder i arbejdslivet, i uddannelsesvæsenet, i familierne og hos kvinderne selv. Det er nødvendigt, at der drives forskning for at fremme kendskabet til årsagerne til manglende ligestilling mellem kønnene og den forskelsbehandling, der forekommer. Der er behov for et organ, som kan tage initiativ til særlige undersøgelser, forskningsopgaver, og som kan forestå en oplysningsvirksomhed om ligestillingsspørgsmål.

De spørgsmål, som kan have betydning for ligestillingen mellem kvinder og mænd, vil henhøre under forskellige styrelser og vil ofte blive behandlet i en række frivillige organisationer. Der vil ofte være behov for et organ, der kan medvirke til en koordinerende behandling af de forskellige spørgsmål, og som over for

myndigheder og organisationer kan være rådgivende og initiativtagende.

Af afgørende betydning for et sådant organs mulighed for at øve indflydelse vil det være, at det står uafhængigt af såvel myndigheder som organisationer.

Som foreslået af ligestillingsudvalget vil et ligestillingsorgan kunne organiseres som et fritstående råd med begrænset funktionsperiode med et lille fast sekretariat. Betydende organisationer som LO, Dansk Arbejdsgiverforening samt de betydeligste kvindeorganisationer eventuelt gennem Danske Kvinders Nationalråd bør være repræsenteret, men der bør desuden lægges stor vægt på, at hovedparten af medlemmerne af rådet vælges blandt personer, som i særlig grad har gjort sig gældende som engagerede i samfundsmæssige spørgsmål med særlig henblik på kønsrolleproblematikken.

På et plenarmøde den 29. marts 1974 drøftedes kommissionens forslag om oprettelse af ligestillingsråd.

Ligestillingsudvalgets flertalsindstilling tillige med arbejdsmarkedsudvalgets forslag blev straks ved drøftelsernes begyndelse trukket tilbage af de respektive forslagsstillere.

Et flertal på 16 -

Gerda Helms Boesen
Mette Bryld
Marie Christensen
Karen Dahlerup
Inga Dahlsgård
Erik Hansen
Ella Jensen
Inger Wilfred Jensen
Per Kirstein
C. Moltke
Viola Nørlov
Gudrun Winther Pedersen
Lilly Helveg Petersen
Edel Saunte
Karen Simonsen
Aage Tarp

gik ind for, at der fremsættes lovforslag om oprettelse af et råd for ligestilling mellem mænd og kvinder.

Man foreslår et råd bestående af formand og 12 medlemmer. Af rådets medlemmer udpeges 2 efter indstilling fra Landsorganisationen i Danmark, 2 efter indstilling fra Dansk Arbejdsgiverforening og 2 efter indstilling fra Danske Kvinders Nationalråd. De øvrige råds-

medlemmer bør vælges blandt personer, der i særlig grad har deltaget i den offentlige debat om samfunds- og ligestillingsproblemer. Både kvinder og mænd bør være repræsenteret i rådet.

Rådet skal have til opgave at fremme ligestillingen mellem kvinder og mænd inden for familielivet, i undervisning og uddannelse, på arbejdsmarkedet og i samfundslivet.

Med henblik herpå skal rådet følge udviklingen i samfundet, undersøge forhold, som modvirker ligestillingen, og foreslå foranstaltninger til ændring af sådanne forhold.

Rådet skal i særlig grad følge såvel den kortsigtede som den langsigtede udvikling på arbejdsmarkedet med henblik på kvindernes forhold for i tide at medvirke til, at alle uanset køn og familiemæssig stilling opnår mulighed for lige vilkår.

Rådet skal tage initiativ til forskning og oplysningsvirksomhed vedrørende ligestilling mellem kvinder og mænd.

Rådet skal være et rådgivnings- og samarbejdsorgan for myndigheder, organisationer og publikum i ligestillingsproblemer og skal gennem konferencer, publikationer og anden informations- og vejledningsvirksomhed fremme interessen for ligestillingen.

Rådet skal efter forelægelse eller på eget initiativ behandle konkrete sager vedrørende enkeltpersoner eller grupper, der udsættes for forskelsbehandling på grund af forhold, der modvirker ligestillingen mellem kvinder og mænd.

Til støtte for rådet foreslås oprettet et sekretariat med sekretariatsleder bistået af enkelte eksperter. Udgifterne til rådets og sekretariatets virksomhed foreslås afholdt af staten.

Kommissionen foreslår imidlertid, at arbejdsmarkedets parter og regeringen straks stiller hver 1 medarbejder til rådighed med henblik på halvdagsbeskæftigelse med ligestillingspro-

blemer, indtil det permanente ligestillingsråd træder i funktion. Det forudsættes, at den af regeringen udpegede person skal fungere som formand.

Et mindretal på 12 -

Mette Koefoed Bjørnsen

Hanne Budtz

Guldborg Chemnitz

Verner Goldschmidt

Else Guldstad

Inger-Lise Bech Hansen

Inge Jespersen

Birthe Mailund

Grete Munk

Eli Rosenfeldt

Vera Skalts

Karen Ytting

gik ind for ovennævnte forslag uden tilføjelse om det midlertidige tremandsudvalg.

Et mindretal på 4 -

Bent Jensen

Mette Madsen

Ellen Strange Petersen

Ellen Poulsen

tilsluttede sig den på s. 92 nævnte mindretalsudtalelse, hvorefter tanken om oprettelse af et permanent ligestillingsorgan ikke kan anbefales.

Et mindretal på 2 -

Grethe Philip

Victor Vilner

gik ind for, at der alene oprettes det nævnte 3-mandsudvalg nedsat af arbejdsmarkedets parter og regeringen.

Et mindretal - Rigmor Pinstrup - fremsatte forslag om oprettelse af en stilling - i lighed med ombudsmandens - med henblik på at varetage problemer i forbindelse med mænds og kvinders ligestilling.

Oversigt over forslag i kvindekommisionens betænkninger og de modtagne bemærkninger hertil

Område	Slutrapp. side	Forslag vedrørende	Bemærkninger	fra
Uddannelsesforhold (betænkning nr. 504/1968)	46	undervisningspligt fra 6-års alderen	efter anmodning fra forældrene kan et barn optages i første klasse i det kalenderår, hvor barnet fylder 6 år, hvis det må antages at kunne følge undervisningen	UM
	46	fælles undervisning i praktiske fag	i en nyvurdering lægges op til, at drenge og piger undervises sammen i de praktiske fag	UM
	46	undervisning i hjemkundskab	undervisning i hjemkundskab overvejes	UM
	47	praktiske fag i realafdelingen gøres valgfri	de praktiske fags placering overvejes	UM
	48	iværksættelse af forskning af forskellen i pigers og drenges motivationer og muligheder for uddannelse	undervisningsvejledningen vil støtte lærerne i deres arbejde med at give eleverne motivation til at uddanne sig bedst muligt	UM
	48	skildring af kvinder som hovedpersoner i situationer i skolebøger m.v.		
	48	bedre muligheder for piger for kost -skoleophold i gymnasietiden samt flere blandede kostskoler	de fleste kostskoler er åbnet for begge køn	UM
	49	udarbejdelse og å jourføring af prognoser om erhvervsudviklingen	den offentlige erhvervsvejledning er interesseret i etablering af en prognose -virksomhed	AD
	49	faste timer til erhvervsorientering og -vejledning ved særligt uddannede lærere	studie- og erhvervsvejledningen forbedres	UM
	50	studievejledning i samarbejde mellem lærere og erhvervsvejledere	erhvervsvejledningens problemer i relation til pigerne behandles og vil blive intensiveret i erhvervsvejlederuddannelsen	AD

Område	Slut-rapp. side	Forslag vedrørende	Bemærkninger	fra
	50	udbygning af erhvervsvejledning for voksne kvinder	vejledning af voksne indtager en stadig større plads i erhvervsvejledningsarbejdet	AD
	51	påpegning af mulighederne for lærlingeuddannelse for piger inden for områder, hvor den tekniske udvikling har fjernet hindringen for beskæftigelse af faglærte kvinder	ved planlægning af erhvervsfaglige uddannelser er man opmærksom på spørgsmålet om kvinders uddannelsesvalg	UM
	51	påpegning af muligheden for rekruttering af kvinder til uddannelse inden for nye fagområder	en del af de områder uden for lærlingeuddannelserne, der inddrages i forsøgsvirksomheden, dækker traditionelle »kvindelerhverv«	UM
	52	ændring af lærlinge-loven		
	53	krav om husligt arbejde som betingelse for adgang til uddannelse som sygeplejerske erstattes af andre forudsætninger	kravet er bortfaldet	UM IM
	54	samme kvalifikationskrav til mandlige og kvindelige ansøgere til seminarierne	der optages procentvis lige mange af hver ansøgergruppe	UM
	56	revision af aldersgrænser ved visse uddannelser af særlig betydning for kvinder	aldersgrænse bortfalder ved husholdningslæreruddannelse inden for HF-området vil der ske en høj prioritering af ældre ansøgere ingen ændringer inden for søfartserhvervet ingen aldersgrænse ved de sociale højskoler og ingen højeste aldersgrænse ved uddannelse i børneforsorgen højeste aldersgrænse bortfaldet ved uddannelser inden for sundhedsområdet aldersgrænser ændret i post- og telegrafvæsenet	UM UM HM SM IM MFOA

Område	Slut-rapp. side	Forslag vedrørende	Bemærkninger	fra
	64	muligheden for ved genoptagelse af tidligere afbrudte uddannelser at få godskrevet tidligere gennemført del af uddannelsen	HF-studerende får dispensationer under hensyn til tidligere uddannelse	UM
	65	opbygning af trinvis uddannelser, således at hvert trin giver erhvervs-mæssig kompetence	de trinvis opbyggede uddannelser giver erhvervs- og studiekompetence efter hvert trin	UM
	66	åbning af muligheder for undervisning, der peger hen på det sociale område		
	66	undervisning på handelsskolerne af ikke-faglærte		
	68	etablering af undervisning i skolefag i radio og fjernsyn	ny lov forudsætter væsentlig forøgelse af undervisningsvirksomheden i radio og fjernsyn, særlig voksenundervisning	MKA
	70	udbygning af vuggestuer og børnehaver	problemet hænger sammen med mangelen på uddannede pædagoger	UM
Erhvervslivet (betænkning nr. 668/1972)	80	ændring af traditionel indstilling til opgavefordeling mellem mænd og kvinder		
	80	undervisning som tilstræber at gøre piger og drenge til samfundsborgere ubundet af kønsrollemønstre		
	80	styrkelse af pigernes interesse i erhvervs-mæssig uddannelse		UM
	80	oprettelse af flere børneinstitutioner	studie- og erhvervsvejledningen forbedres overvejes i landsarbejdsnævnet	AM
	80	etablering af tilstrækkelige uddannelsesmuligheder		
	80	uddannelsesorientering	studie- og erhvervsvejledningen forbedres	UM

Område	Slut-rapp. side	Forslag vedrørende	Bemærkninger	fra
	81	særlige hensyn vedrørende erhvervsvejledning samt støttemuligheder under uddannelse	et udvalg overvejer en støtteordning	AM
	82	deltidsbeskæftigelse med større fleksibilitet		
	84	fortsat arbejde med at skaffe lige adgang til lige arbejde		
	84	undersøgelse til belysning af løngrundlagets mere eller mindre kønsbestemte karakter		
	84	undersøgelse af årsagerne til forskelle i akkord -tempo og -fortjeneste		
	84	stærkelse af kvindernes interesse og motivering for deltagelse i organisationsarbejde		
Deltagelse i offentligt liv (betænkning nr. 615/1971)	101	øget inddragelse af kvinder i kommissionsarbejde	ændret personalestruktur vil medføre flere kvinder i kommissionsarbejde	flere ministerier
	101	trykning af navne på stemmesedler ved alle politiske valg	ifølge ny lov skal kandidaternes navne opføres	IM
	103	at post- og telegrafvæsenet er åbent overfor muligheden af at ansætte såvel kvinder som mænd i alle stillinger	en rapport går ind for, at der fremtidig ikke skelnes mellem kvinde- og mandsarbejde	P og T
Familielivet (betænkning nr. 575/1970)	113	et værelse pr. beboer som mindstekrav til boligen	mulighed for boligsikring til bolig omfattende 1 værelse pr. husstandsmedlem + 1 fællesrum	BM
	113	tilstræbning af fleksibilitet på boligområdet	lader sig ikke uden videre realisere	BM

Område	Slut-rapp. side	Forslag vedrørende	Bemærkninger	fra
	115	støtte til kollektiv boligform	ny lov har skabt bedre mulighed for opførelse af gruppebebyggelser	BM
	115	etablering af fælles-indretninger i tilknytning til boligbebyggelse	ønskeligheden er fremhævet i nyt cirkulære	BM
	118	etablering af visse erhvervsvirksomheder i tilknytning til nye boligområder	muligheden er tilstede, såfremt der er tale om miljøforbedring	BM
	118	tilstræbning af bevarelse af et vist boligmiljø ved sanering af centrale lejekvarterer	miljøbevarelse er et væsentligt hensyn ved sanering	BM
	119	udbygning af offentlige kommunikationsmidler	arbejde er i gang	DSB
	120	kollektivfaciliteter i boligbyggeri til lettelse i husarbejdet	afvejes i forhold til omkostningerne	BM
	120	gode indkøbsmuligheder nær hjemmet på tider, der tilgodeser familiernes behov	ny lukkelov har givet visse lempelser, selvom butikslukketiderne er uændrede	HM
	125	daginstitutioner tilgængelige for alle børn	socialministeriet enig heri	SM
			betydelig udbygning sket. Central pladsanvisning indført	SM
	125	gratis børnehavpladser til alle børn	ministeriet enig, men ser ingen mulighed for gennemførelse	SM
	125	indretning af børnehaver med henblik på opgaver med forskellige grupper af handicappede børn	enkelte institutioner tager sig nu udelukkende af handicappede, og alle institutioner har mulighed for at tage handicappede i indtil 10 % af de normerede pladser	SS
			der er mulighed for at kontakte psykologer	SS
			ved central pladsanvisning tages særlige hensyn til børn med specielle behov	SM
	126	bedre oplysning om fri adgang til daginstitutioner	institutionerne skal give oplysning om fripladsordning	SS

Område	Slut-rapp. side	Forslag vedrørende	Bemærkninger	fra
	126	undersøgelse af fritidsinstitutioners betydning	undersøgelse ønskelig	SS
	134	belysning af forskellige former for familieliv i undervisningen i familiekundskab	synspunkterne indgår i faget orientering	UM
	135	tydeliggørelse af sammenhængen mellem praktiske husgerningsfag og de etiske sider af familie og ægteskab	indgår i forslag til ny lov	UM
	135	faget familiekundskab som obligatorisk kursus i læreruddannelsen	er sket	UM
Sundhedsforhold (betænkning nr. 594/1971)	138	udbygning af visitationsordning for gravide kvinder	lignende synspunkter er grundlag for ny vejledning	IM
	138	mulighed for fødsler på specialafdelinger	som ovenfor	IM
	139	behandling af gynækologiske lidelser	gynækologisk/obstetriske afdelinger findes nu ved alle sygehuse	IM
	139	udbygning af behandlingen af mistænkt eller manifest cancer	nye radiumafdelinger er eller kan forventes taget i brug	IM
	139	udvidelse af psykiatrisk forskning	er i gang på amtskommunalt plan	IM
	139	udbygning af ambulante behandlingsapparat ved mindre kirurgiske og gynækologiske indgreb	tendensen til udvidet ambulante behandling er stigende	IM
	139	behandling af fysiske lidelser	yderligere udvikling af ambulante fysioterapeutiske behandlingsmuligheder forventes	IM
	140	nye muligheder for psykiatrisk behandling uden for institutionerne	psykiatrisk speciallægeservice bør overvejes som led i samlet reorganisation af den primære sundhedstjeneste	IM

Område	Slut-rapp. side	Forslag vedrørende	Bemærkninger	fra
	140	koordinering vedrørende hjemmesygepleje	mulighederne forbedret	IM
	141	forebyggende cancerundersøgelser for alle kvinder i de udsatte aldersgrupper	rutineundersøgelser af alle kvinder i alderen 30-50 år ikke mulig på grund af kapacitetsmangel	IM
	142	gratis vejledning om antikonception og anticonceptionelle midler til vederlagsfri rådighed	visse forbedringer gennemført, men afventende holdning fra politisk side	IM
	142	ergonomisk forskning		
Lovgivning m. v. (betænkning nr. 575/1970)	146	samme ægteskabsalder for kvinder og mænd	overvejes i justitsministeriets ægteskabsudvalg	JM
	146	vederlag til ægtefælle, der arbejder i den anden ægtefælles virksomhed	som ovenfor	JM
	146	indskrænkning i formuefællesskabet	som ovenfor	JM
	146	adgang til separation og skilsmisse	som ovenfor	JM
	146	afskaffelse af underholdsbidrag		
	147	ligestilling med hensyn til kollektive forsikringsordninger	indførelse af enkemandspension godkendt for en række pensionskasser	FR
	147	erstatning for invaliditet og tab af forsørger	behandles i udvalg	IM
	148	ændring i navneloven	forslag har været fremsat i folketinget, men blev ikke færdigbehandlet	IM
	149	nedsættelse af udvalg til behandling af problemer omkring ægtefæller af forskellig nationalitet	behandles i nordisk arbejdsgruppe lovforslag er fremsat	IM

Område	Slut-rapp-side	Forslag vedrørende	Bemærkninger	fra
(beretning fra udvalget vedrørende sociale forhold)	151	regulering af normalbidragets størrelse		
(betænkning nr. 668/1972)	154	ægtefællebeskatning	behandles i udvalg	Skd
(betænkning nr. 575/1970)	155	ophævelse af sam-beskatning	visse forbedringer gennemført	Skd
Information og vejledning (betænkning nr. 594/1971)	184	gratis vejledning om antikonception	forbedringer gennemført	IM
(betænkning nr. 575/1970)	185	udvikling af eksisterende familievejledning og andre rådgivningsinstitutioner	nu er næsten hele befolkningen dækket forslag fremsat om rådgivningsordning åben for alle	SS SS
	185	længere uddannelse for familievejledere m.fl.	udbygning i gang	SS
(betænkning nr. 668/1972)	187	udbygning af oplysningsvirksomhed og arbejdsformidling samt erhvervs- og uddannelsesvejledning	i den offentlige erhvervsvejledning og i skolernes erhvervs- og uddannelsesorientering er man opmærksom herpå	AD
	187	kønsrolleproblematikkens placering i erhvervsvejlederuddannelsen	behandles i løbende uddannelse af erhvervsvejledere	AD

AD: arbejdsdirektoratet
AM: arbejdsministeriet
BM: boligministeriet
FR: forsikringsrådet
HM: handelsministeriet
IM: indenrigsministeriet
JM: justitsministeriet

MFOA: ministeriet for offentlige arbejder
MKA: ministeriet for kulturelle anliggender
PogT: post- og telegrafvæsenet
SKD: skattedepartementet
SM: socialministeriet
SS: socialstyrelsen
UM: undervisningsministeriet

Arbejdet med ligestillingsspørgsmål i de nordiske lande

I Finland, Norge og Sverige er der oprettet permanente ligestillingsorganer. Ligeløn er gennemført ved lov på Island, hvor spørgsmålet derefter er fulgt op ved senere lovgivning. I det nordiske samarbejde er spørgsmål vedrørende forsørgerbegrebet og kønsrollerne i undervisningen taget op.

1. Finlands delegation for ligestillingsspørgsmål

Den finske regering nedsatte i 1966 en komité, som skulle undersøge kvindens stilling i det finske samfund samt fremkomme med forslag til, hvorledes kvindens situation kunne forbedres. Komiteens betænkning forelå i 1970. Den indeholder først og fremmest principielle målsætninger, men desuden har komiteen fremsat en række forslag til praktiske foranstaltninger på uddannelsespolitikens, arbejdsmarkedspolitikens og familierpolitikens områder. Blandt andet foreslog komiteen nedsættelse af et permanent organ, som skulle have til opgave at fortsætte det arbejde, komiteen har påbegyndt, dvs. i praksis gennemføre reformer, som kan medvirke til øget ligestilling.

På grundlag af komiteens betænkning stadfæstede republikkens præsident i juni 1972 oprettelsen af Delegationen för jämlikhetsäranden.

Delegationen består af formand, viceformand og maksimalt yderligere 11 medlemmer, der ligesom deres personlige suppleanter udnevnes af regeringen for højst 3 år ad gangen. Formand er for tiden riksdagsmedlem Meeri Kalavainen. Af delegationens 13 medlemmer er 10 medlemmer af den finske riksdag.

Delegationen har til opgave at virke som samarbejdsorgan for den forskningsvirksomhed, der på forskellige områder er i gang vedrørende den samfundsmæssige ligestilling mellem kvinder og mænd. Delegationen skal i samarbejde med offentlige myndigheder - både

statslige og kommunale - arbejdsmarkedsorganisationer og andre sammenslutninger forbedre reformer, som kan fremme ligestillingen. Delegationen skal følge og fremme virkeliggørelsen af ligestilling i samfundsplanlægningen samt tage initiativ og fremsætte forslag til fremme af forskning, uddannelse og information vedrørende ligestilling. Delegationen skal tage initiativ og fremsætte forslag til lovgivning og administrative bestemmelser, som fremmer ligestillingen, følge udviklingen i udlandet vedrørende spørgsmål i forbindelse med den samfundsmæssige ligestilling mellem mænd og kvinder samt på særlig anmodning fra statsrådets kansli udføre forskning og planlægning vedrørende ligestillingsspørgsmål.

Følgende undersøgelser m. v. fra delegationens arbejde kan nævnes:

Projekt 1. Kønsdiskriminering på arbejdsmarkedet og dertil medvirkende lovgivning og administrative forskrifter. Der foreligger en undersøgelse vedrørende forholdene i Finland jævnført med undersøgelser i 15 andre lande. På grundlag heraf udarbejdes nu forslag til ændring af lovgivning og administrative bestemmelser samt til rekommandationer til arbejdsmarkedsorganisationerne.

Projekt 2. Afskaffelse af kønsrollerne inden for uddannelse og arbejdsformidling. Undersøgelsen omfatter undervisningsplaner, lærebøger, holdninger hos lærere og elever, læreruddannelse osv., samt rådende praksis og funktionærernes holdning og indstilling inden for erhvervsvejledning og arbejdsformidling.

Projekt 3. Redigering af statistik vedrørende kvindernes stilling. Komitebetænkningen fra 1970 er et meget benyttet opslagsværk, og delegationen har derfor besluttet, at de deri anførte oplysninger vedrørende lovgivning og statistik skal ajourføres.

Projekt 4. Principiel og statistisk undersøgelse af familiepensionssystemet. Undersøgelse er sat i gang vedrørende mulighederne for udnyttelse af tilgængelige informationer om pensionssystemet til planlægning af et forskningsprogram. Undersøgelsen sker i samarbejde med social- og sundhedsmyndigheder, pensionsanstalter m. v.

Projekt 5. Undersøgelse om aktuelle ligestillingsprojekter i forsknings- og planlægningsarbejdet inden for statsforvaltningen og forskellige forskningsinstitutioner.

Videre kan nævnes en igangværende undersøgelse vedrørende ligelønsprincippet og mulighederne for at gennemføre det i praksis. Yderligere en undersøgelse er i gang for at klarlægge den vejledning, som kvinder og mænd modtager hos arbejdsformidlingen.

Delegationen henhører under statsministeren. Der er oprettet et særligt sekretariat for delegationen bestående af en generalsekretær og 3 eksperter.

2. Norges ligestillingsråd

Det norske likestillingsråd er oprettet af Stortinget i februar 1972 til afløsning af like-lønsrådet, som siden 1959 har haft til opgave at arbejde for gennemførelse af lige løn til kvinder og mænd for samme eller ligeværdigt arbejde og for andre initiativer af betydning for kvindernes stilling i arbejdslivet. Likestillingsrådet har en formand og 12 faste medlemmer, alle med personlige suppleanter. 2 medlemmer med suppleanter udnævnes efter forslag fra Landsorganisationen i Norge og 2 efter forslag fra Norsk Arbeidsgivningsforening. 9 medlemmer udnævnes af Kongen. Rådets medlemmer udnævnes for 4 år ad gangen. Stortingsrepræsentant Sonja Ludvigsen var formand, indtil hun udnævntes til socialminister. For tiden varetages formandsposten af næstformanden i Arbeiderpartiet Reulf Steen.

Ligestillingsrådet virker som rådgivende og koordinerende organ for offentlige myndigheder og giver råd til organisationer i spørgsmål om ligestilling mellem kvinder og mænd. Rådet skal:

- følge udviklingen med sigte på at klarlægge forhold, som modvirker ligestilling mellem kvinder og mænd,
- påvirke gennemførelsen af ligelønskonven-

tionen med sigte på lige løn for arbejde af lige værdi,

- virke for initiativer, som på forskellige områder af familieliv, skole, erhvervs- og samfundsliv fremmer ligestilling mellem kvinder og mænd,
- tage initiativ til særskilt udredningsarbejde, forskning og oplysningsvirksomhed,
- være et kontakt- og samarbejdsorgan for organisationer og publikum i ligestillings-spørgsmål.

Rådet viderefører likelønsrådets arbejde. Det fører løbende oversigter over lønudviklingen og har publiceret rapporter om ligelønsspørgsmål og kvinders fortjenstniveau i forskellige lande og industrigrene. Rådet har rettet henvendelse til myndigheder og arbejdsmarkedsorganisationer om kvinderepræsentation i råd og udvalg, bedriftsforsamlinger m. v., om stillingsannoncering efter køn og om lønmæssig placering af kvindelig og mandlig ufaglært arbejdskraft. Rådet har stillet forslag om ændring i gældende bestemmelser om arbejdstageres rettigheder ved svangerskab og fødsel. Rådet nedsætter underudvalg vedrørende ligelønsspørgsmål.

Rådet har til opgave at gennemgå love og bestemmelser, der modvirker ligestilling, og foretager for tiden en gennemgang af norske regler vedrørende forsørgerbegrebet på grundlag af Nordisk Råds rekommandation nr. 1/1973 angående forsørgerbegrebets udformning.

Rådet har publiceret en oversigt over udvikling og rekruttering ved valg af studieretning 1961-1971 og viderebehandlet dette emne på et seminar. Rådet er i gang med et temahæfte med en kvindehistorisk fremstilling til brug i gymnasiet.

Rådet arrangerer årlige kontaktkonferencer med arbejdsmarkedsorganisationer, kvindeorganisationer, politiske organisationer og offentlige institutioner. Som eksempel kan nævnes konference om bedring af arbejdstageres rettigheder ved svangerskab og fødsel og konference om ligestilling mellem kvinder og mænd i højere uddannelse.

Rådet behandler en del klagesager.

Ligestillingsrådets sekretariat består af 1 sekretariatschef, 3 faste sagsbehandlere samt 1 kontorassistent. Rådets budgetforslag for 1974 er på 664.000 n.kr. I 1973 blev bevilget 573.000 n.kr.

3. Sveriges delegation for ligestilling mellem mænd og kvinder

Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor er nedsat af statsminister Olof Palme i december 1972.

Delegationen, der har 5 medlemmer og 2 suppleanter, har statssekretær og medlem af riksdagen Thage G. Peterson som formand. Af de øvrige medlemmer er en sekretær i LO, en tillidsmand i TCO, en sekretær i Stor-Stockholms Planeringsnämnd og en landstingsråd med sociale og uddannelsesmæssige spørgsmål som arbejdsområde. 3 af medlemmerne er kvinder.

For at dække delegationens behov for samråd og kontakt udgør repræsentanter for følgende myndigheder en såkaldt stor delegation med 24 medlemmer, heraf 11 kvinder: LO, TCO, SACO, SAF, Kommunförbundet, Landstingsförbundet, Statens Avtalsverk, AMS, Skolöverstyrelsen, Socialstyrelsen, Socialdemokratiska Kvinnoförbundet, Moderata Kvinnoförbundet, Folkpartiets Kvinnoförbund, Centerpartiets Kvinnoförbund, Husmodersförbundet, Frederika Bremer Förbundet.

Hertil kommer en referens-gruppe bestående af erhvervskvinder og hjemmearbejdende kvinder, der bistår delegationen i spørgsmål, som kræver særligt kendskab til lokale forhold samt en rådgivende departementsgruppe med repræsentanter for uddannelses-, arbejdsmarkeds- og sociale myndigheder.

Ligestillingsdelegationen er nedsat for at fremme arbejdet, når det gælder ligestilling mellem mænd og kvinder. Dens hovedopgave er løbende at tilvejebringe det nødvendige grundlag for regeringens beslutninger i spørgsmål, der vedrører ligestilling. En vigtig opgave for delegationen er at samarbejde med arbejdsmarkedets parter, kvindernes organisationer og andre folkelige bevægelser for at fremme bestræbelserne for kvindernes ligestilling på samfundets forskellige områder.

I direktivet for delegationen fastslås, at delegationen skal uddybe og udvikle det helheds-syn, som skal være vejledende for regeringens politik vedrørende ligestilling mellem mænd og kvinder, samt foreslå foranstaltninger, der kan føre denne politik ud i livet. Delegationen skal stimulere og støtte myndighedernes arbejde for ligestilling mellem mænd og kvinder og foranstaltninger med henblik herpå i kommuner, organisationer og erhvervsliv. Delegationen skal videre virke for, at ligestillingsprincip-

perne udbredes og kommer til at præge vurderinger og holdninger på samfundslivets forskellige områder. I samarbejde med folkelige bevægelser og organisationer skal delegationen tage initiativ til en bred studie- og oplysningsvirksomhed til fremme af ligestillingen mellem mænd og kvinder. Endelig skal delegationen drive undersøgelses- og forskningsvirksomhed af betydning for ligestilling mellem mænd og kvinder samt følge den virksomhed, som i øvrigt finder sted på dette område.

Blandt de opgaver, som delegationen foreløbig har taget op, kan nævnes, at delegationen i maj 1973 i en henvendelse til regeringen har påpeget, at kvindernes underrepræsentation i politiske besluttede forsamlinger og i organisationslivet i væsentlig grad dokumenterer mangelen på ligestilling. Det påpeges, at der i mange statslige komiteer helt savnes kvindelig repræsentation blandt medlemmer, eksperter og hovedsekretærer, mens på den anden side de spørgsmål, som behandles, ofte vil give god saglig begrundelse for at udpege kvinder til deltagelse i udvalgsarbejdet. Til de berørte departementsområder har delegationen rettet en særlig henvendelse med anmodning om, at sådanne komiteer kompletteres med kvindelige medlemmer. Herudover har delegationen påpeget betydningen af, at samtlige statslige udvalg fremover sikres kvindelig repræsentation.

I direktivet for delegationen betones fremfor alt kvindernes ret til arbejde. Det påpeges, at en arbejdsfordeling baseret på ligestilling mellem mænd og kvinder stiller store krav til børnepasning og anden service i boligområderne. Delegationen har derfor i en henvendelse til Svenska Kommunförbundet henstillet om en aktiv medvirken til en hurtigere udbygning af børneinstitutioner.

I en henvendelse til regeringen har delegationen fremsat forslag til arbejdsmarkedspolitiske foranstaltninger for kvinder. Delegationen har således foreslået, at arbejdsmarkedsmyndighederne tildeles midler, som i en forsøgsperiode gør det muligt at ansætte arbejdsformidlere, som alene kan tage sig af kvindelige arbejds-søgende. Delegationen har foreslået oprettet 100 specialstillinger til at tage sig af dette arbejde. Delegationen har videre foreslået, at arbejdsgivere, som med henblik på senere ansættelse uddanner såvel mænd som kvinder til arbejdsopgaver, som domineres af det modsatte køn, får et særskilt uddannelsesbidrag udbetalt af staten. Bidraget har til formål at sti-

mulere til en alsidig rekruttering af personale og til at udbygge såvel mændenes som kvindernes erhvervsvalgmuligheder. Delegationen har videre foreslået, at virksomheder, som modtager lån eller bidrag som led i erhvervslokaliseringsringen, skal ansætte såvel mænd som kvinder. Som vilkår for bidrag til lokaliseringsuddannelse foreslås, at intet af de to køn får mindre end 40 % af det totale antal uddannelsespladser inden for virksomheden. I henvendelsen vedrørende de arbejdsmarkedspolitiske foranstaltninger peges også på betydningen af udbygningen af børneinstitutionerne samt på kommunikationsproblemet. Hvad det sidste angår, fremhæves at kvinderne mange steder - såvel på landet som i de større kommuner - ikke vil være i stand til at modtage arbejds-tilbud, eftersom de ikke har nogen mulighed for at klare de nødvendige rejser, fordi offentlige kommunikationer helt mangler, eller fordi rejsetiden vil blive urimeligt lang.

Delegationen sorterer direkte under statsministeren.

Delegationens sekretariat består af 1 (mandlig) hovedsekretær samt 3 faste sagsbehandlere foruden kontorbistand. Til sekretariatet kan knyttes eksperter til udførelse af særlige opgaver. Delegationens forbrug har i 1973 været på ca. 320.000 s.kr.

4. Islands ligelønnsråd

I 1961 gennemførtes en lov om, at kvindelønningerne i perioden 1962-67 skulle øges til samme størrelse som lønningerne til mænd for samme arbejde. Senere er ligeløn fastsat ved lov af 24. april 1973, hvorefter kvinder og mænd skal have samme løn for ligeværdigt arbejde. Ved samme lov forbydes kønsdiskriminering med hensyn til ansættelse, ydelse ud over lønnen, arbejdsvilkår og forfremmelser. Endvidere oprettedes et ligelønnsråd med 5 medlemmer, der udnævnes for 3 år ad gangen. Formanden udnævnes af højesteret, de øvrige medlemmer af socialdepartementet, forbundet af stats- og kommuneansatte, landsorganisationen og arbejdsgiverforeningen.

Ligelønnsrådet har til opgave at virke som rådgiver for myndigheder og organisationer i sager, som vedrører ligestilling mellem kønnene i løn- og ansættelsesspørgsmål, at følge udviklingen på dette område, at undersøge om loven praktiseres og at behandle klager og eventuelt

rejse sag ved domstolene, når loven overtrædes.

Ligelønnsrådet blev nedsat i november 1973. Til formand udnævntes højesteretsadvokat Guðrún Erlendsdóttir.

5. Nordisk samarbejde om ligestillingspørgsmål

På det nordiske kultur- og undervisningsministermøde i Helsingfors i 1969 tog Sveriges daværende undervisningsminister Olof Palme spørgsmålet op om kønsrolleforskning og kønsrollerne i undervisningen, og på grundlag af dette initiativ nedsatte Nordisk Kulturkommission i november 1969 et fællesnordisk udvalg til videre behandling af spørgsmålet. Udvalget fik følgende sammensætning:

Danmark: Lilly Helveg Petersen
daværende konsulent for voksenundervisning i Danmark, nu borgmester i København

Finland: Anna-Liisa Sysiharju
docent, nuværende professor ved Pedagogiska institutionen, Helsingfors universitet

Norge: Eirik Sjørmæling
daværende laglig leder af Folkeskolerådet, nu fylkeskolesjef i Nord-Trøndelag

Sverige: Anna-Greta Leijon, formand
daværende 1. byråsekreterare ved Arbetsmarknadsstyrelsen, nu konsultativ statsråd.

Arbejdsgruppen fik til opgave at fremsætte forslag til foranstaltninger til fremme af ligestillingen mellem kønnene i undervisningen for hermed at tilvejebringe grundlag for en fælles nordisk policy på dette område.

Udvalget har i juni 1972 afgivet en betænkning til Nordisk Ministerråd »Kønsroller og utbildning«, der er udgivet som nr. 6/72 i Nordisk udredningsserie. I betænkningen anbefaler udvalget følgende fællesnordiske initiativer:

1. Udvalget anbefaler nordiske undervisningsministre at fremkomme med en programerklæring om ligestilling.
2. I udviklingsbistand bør de nordiske lande virke for, at vesterlandsk kønsrollemønster ikke påtvinges, og at udviklingshjælp også kommer kvinderne til del.
3. Voksenundervisningen i de nordiske lande bør kortlægges.

4. Et fælles nordisk forsøgs- og forskningsprojekt med henblik på metodik i undervisningen bør startes, understøttes og følges op.
5. En fælles nordisk dokumentation om forskning, læremidler, artikler og anden litteratur bør sættes i gang.
6. En nordisk referensgruppe med den opgave at følge udvalgets arbejde op og overvåge kønsrollespørgsmålene bør udnævnes.

Også med henblik på en ligestilling af mænd og kvinder i forsørgerhenseende er der et nordisk samarbejde i gang. Nordisk Råd holdt i april 1972 en konference om forsørgerbegrebets rolle i dagens samfund, og Nordisk Råd vedtog på den 21. session i februar 1973 en rekommendation nr. 1/1973 til de nordiske landes regeringer om forsørgerbegrebets udformning.

Rekommendationen har følgende ordlyd:

Nordisk Råd henstiller til regeringerne i de nordiske lande

1. at foretage en gennemgang af landenes retsregler med henblik på at fjerne sådanne bestemmelser, som fører til forskelsbehandling af mænd og kvinder i forsørgerhenseende,
2. at tilstræbe et ensartet indhold i forsørgerbegrebet og så vidt muligt en ensartet anvendelse af dette ligeledes ensartede syn på mænd og kvinder i forsørgerrollen og dertil knyttet forsørgelsespligt over for børnene og
3. at udforme socialforsikringssystemer i de nordiske lande således at den, der i sit hjem i sin varetægt har små børn, svagelige gamle, andre syge eller handicappede, kommer til at omfattes af systemerne.

Under nordisk socialpolitisk komité er der nu nedsat en kontaktgruppe, der udarbejder en redegørelse for de områder og lovregler, som undersøgelserne om forsørger begrebet i de enkelte lande bør omfatte.

BILAGSFORTEGNELSE

over

brevveksling vedrørende forslag og synspunkter fremsat i kommissionens betænkninger

U: Uddannelsesforhold, F: Familieforhold, Su: Sundhedsforhold, O: Deltagelse i offentligt liv,
A: Arbejdsforhold.

Bilag nr.	Vedr.	Kommissionens skrivelse		Skrivelse til kommissionen	
		Dato	Til	Dato	Fra
1 a	U	16/4 1973	Arbejdsministeriet		
b	U			se bil. 25b	Arbejdsministeriet
2 a	U	16/4 1973	Gen.dir. for Post- og Telegraf\		
b	U			4/7 1973	Gen.dir. for Post- og Telegrafvæsenet
3 a	U	16/4 1973	Gen.dir. for Statsbanerne		
b	U			19/7 1973	Gen.dir. for Statsbanerne
4 a	U	16/4 1973	Handelsministeriet		
b	U			8/6 1973	Handelsministeriet
5 a	U	16/4 1973	Indenrigsministeriet		
b	U			20/9 1973	Indenrigsministeriet
6 a	U	16/4 1973	Kulturministeriet		
b	U			22/6 1973	Kulturministeriet
7 a	U	16/4 1973	Socialministeriet		
b	U			12/9 1973	Socialministeriet
8 a	U	16/4 1973	Undervisningsmin.		
b-h	U			b) 17/5 1973 c) 24/5 1973 d) 6/6 1973 e) 15/6 1973 f) 21/6 1973 g) 2/7 1973 h) 6/7 1973	Undervisningsmin.
9 a	F	12/3 1973	Boligministeriet		
b	F			22/11 1973	Boligministeriet
10 a	F	12/3 1973	Forsikringsrådet		
b	F			9/1 1974	Forsikringsrådet
11 a	F	12/3 1973	Handelsministeriet		
b	F			23/3 1973	Handelsministeriet
12 a	F	12/3 1973	Indenrigsmin.		
b	F			2/7	Indenrigsministeriet
13 a	F	12/3 1973	Justitsministeriet		
b	F			24/4 1973	Justitsministeriet

Bilag nr.	Vedr.	Kommissionens skrivelse		Skrivelse til kommissionen	
		Dato	Til	Dato	Fra
14 a	F	12/3 1973	Socialministeriet		
b	F			26/10 1973	Socialministeriet
15 a	F	12/3 1973	Skattedepartementet		
b	F			12/7 1973	Skattedepartementet
16 a	F	12/3 1973	Trafikministeriet		
b	F			23/7 1973	Trafikministeriet
17 a	F	12/3 1973	Undervisningsministeriet		
b	F			2/4 1973	Undervisningsmin.
18 a	Su	12/3 1973	Indenrigsministeriet		
b	Su			12/2 1974	Indenrigsministeriet
19 a	O	21/3 1973	Folketingets formand		
b	O			3/4 1973	Folketingets formand
20 a	O	21/3 1973	Gen.dir. for Post- og Telegrafv.		
b	O			se bil. 2b	Gen.dir. for Post- og Telegrafvæsenet
21 a	O	21/3 1973	Indenrigsministeriet		
b	O			23/7 1973	Indenrigsministeriet
22 a	O	21/3 1973	Undervisningsmin. m.fl.		
b-e				b) 16/4 1973	Kulturministeriet
				c) 23/5 1973	Kulturministeriet
				d) 17/5 1973	Statsministeriet
				e) 6/8 1973	Undervisningsmin.
23 a	O	21/3 1973	Arbejdsministeriet m.fl.		
b	O			26/3 1973	Boligministeriet
c	O			28/3 1973	Landbrugsministeriet
d	O			29/3 1973	Fiskeriministeriet
e	O			2/4 1973	Justitsministeriet
f	O			5/4 1973	Min. for off. arbejder
g	O			17/4 1973	Udenrigsministeriet
h	O			17/4 1973	Økonomi- og budgetmin.
i	O			27/4 1973	Handelsministeriet
j	O			27/4 1973	Danmarks Statistik
k	O			30/4 1973	Arbejdsministeriet
l	O			30/4 1973	Forsvarsministeriet
m	O			2/5 1973	Min. for Grønland
n	O			7/5 1973	Økonomi- og budgetmin.
o	O			9/5 1973	Økonomi- og budgetmin.
p	O			15/5 1973	Arb. og socialmin.
q	O			16/5 1973	Det øk. sekretariat
r	O			23/5 1973	Min. f. forureningsb.
s	O			27/6 1973	Kirkeministeriet
24 a	O	21/3 1973	Dansk Journalistforbund		
b	O			17/4 1973	Dansk Journalistf.
25 a	A	30/4 1973	Arbejdsministeriet		
b	A			11/2 1974	Arbejdsministeriet
26 a	A	30/4 1973	Skattedepartementet		
b	A			21/5 1973	Skattedepartementet

København, den 16. april 1973

Arbejdsministeriet,
Laksegade 19,
1063 København K.

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om uddannelsesproblemet har i 1968 afgivet vedlagte betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og har i kapitel IV om erhvervsvejledning (s. 23 og 24) samt i kapitel V om lærlinguddannelsen (s. 32) bl. a. fremsat følgende forslag:

- 1) at der løbende udarbejdes generelle erhvervsprognoser og beskæftigelsesprognoser for de kommende årtier. Udvalget har med beklagelse konstateret mangelen på sådanne prognoser. Udvalget er bekendt med de store usikkerhedsmomenter, disse prognoser vil være behæftet med, men finder det dog meget vigtigt, at der løbende foretages undersøgelser over den forventede udvikling i erhvervenes behov for de forskellige former for arbejdskraft samt den forventede tilgang og afgang til de enkelte erhvervsområder, således at prognoserne til stadighed føres å jour med indhøstede erfaringer og ændrede forudsætninger.
- 2) at der gives en grundig orientering i første række til de arbejdssøgende unge piger og deres forældre, men også til arbejdsgiverne for at gøre opmærksom på de uddannelses- og beskæftigelsesmuligheder, der faktisk foreligger, idet man søger at bidrage til, at der gives kvindelig arbejdskraft indpas på nye områder, f. eks. på felter som EDB, servoteknik og elektronik. Efter den stedfundne udvikling føler udvalget sig overbevist om, at der på disse og mange andre områder vil være gode muligheder for kvinder, når disse blot er opmærksomme på, at

de må sørge for at få en lige så god uddannelse som deres mandlige kolleger. Det har vist sig at være lettere for kvinder at vinde indpas på helt nye områder fremfor på områder, der traditionelt har været domineret af mænd.

- 3) at der ved uddannelsen af erhvervsvejlederne gøres en betydelig indsats med henblik på at sætte dem i stand til at forstå erhvervsvejledningens omfattende problemer i relation til de unge piger, og således sætte erhvervsvejlederne i stand til bedre at løse opgaven på en både for pigerne og samfundet tilfredsstillende måde.
- 4) at erhvervsvejledningsarbejdet for de voksne kvinder udbygges med sigte både på uddannelses- og erhvervs muligheder.
- 5) at man intensiverer arbejdet på at gøre både erhverv og uddannelsessøgene opmærksom på mulighederne for, at piger bliver lærlinge inden for de områder, hvor den tekniske udvikling har fjernet hindringer for at beskæftige faglærte kvinder.
- 6) at man i nye fagområder naturligt inddrager kvinder i uddannelsen, eventuelt tilrettelagt efter utraditionelle uddannelsesformer.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport over kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

København, den 16. april 1973

*Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet,
Tietgensgade 37,
1704 København V.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om uddannelsesproblemer har i 1968 afgivet vedlagte betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og har i kapitel X om aldersgrænser (s. 42, jfr. bilag 7, s. 88) fremsat følgende forslag:

Udvalget foreslår, at de øvre aldersgrænser for adgangen til uddannelsen bortfalder, og at de nedre tages op til kritisk revision.

I bilag 7 findes en oversigt over nogle uddannelser, der har mindstealder blandt adgangsbetingelserne.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra generaldirektoratet til belysning af, om der inden for generaldirektoratets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

Generaldirektoratet for post- og
telegrafvæsenet

4. juli 1973

Centralpostbygningen,
Tietgensgade 37, 2., 1530 København V
Telefon: (01) 15 6610
Telex: 22323

*Kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet
Slotsholmsgade 12
1216 København K*

I anledning af kommissionens ovennævnte skrivelser meddeles, at spørgsmålet om aldersgrænser for adgang til uddannelse har været behandlet i et af post- og telegrafvæsenet nedsat udvalg vedrørende postbud- og landpostbudpersonalets uddannelse, som har afgivet betænkning den 9. november 1971.

Som resultat af udvalgets arbejde er de hidtidige aldersbetingelser for indgivelse af ansøgning om deltagelse i kursus for postbud- og landpostbudpersonalet (som hovedregel mellem 23 og 27 år) ændret, således at ansøgning fremtidig kan indgives af kontorpakmestre, overpostbude og postbude, overchauffører og chauffører, kontorbude samt landpostbude uanset alder.

Endvidere er den hidtidige aldersgrænse på 30 år for de nævnte personalegruppers overgang til elevuddannelse med henblik på ansættelse som assistent bortfaldet. Som en konsekvens af denne lempelse har post- og telegrafvæsenet desuden ophævet den tidligere aldersgrænse på 27 år for kontorassistenters overgang til elevuddannelse med henblik på ansættelse som assistent.

Efter at økonomi- og budgetministeriet med udgangspunkt i tjenestemandslovens § 4 har henstillet, at der ikke ud fra aldersmæssige synspunkter lægges hindringer i vejen for ansættelse af kvalificerede personer i statens tjeneste, og at fastsættelse af maksimumsgrænser for ansættelse kun bør finde sted, når tjenstlige hensyn gør det nødvendigt, har post- og telegrafvæsenet ændret aldersgrænserne for ansættelse i stillinger som tjenestemand på prøve (bortset fra assistentelever), således at personer

mellem 18 år (kontorassistent II på prøve dog 16 år) og 50 år med i øvrigt ensartede forudsætninger vil kunne komme i betragtning på lige vilkår ved antagelsen. Skulle det undtagelsesvis blive aktuelt at antage personer over 50 år som tjenestemand på prøve, afgøres spørgsmålet i hvert enkelt tilfælde af generaldirektoratet.

Under hensyn til, at der er tale om en længerevarende uddannelse, hvis indhold primært er baseret på personer, der indtræder i etaten umiddelbart efter afslutning af en relevant folkeskoleuddannelse, har man ikke fundet det rigtigt at ændre aldersgrænserne for antagelse som elev med henblik på senere assistentansættelse, jf. herved tillige de udvidede muligheder for kontorassistent- og postbudpersonalets overgang til assistentlinien.

I forbindelse med det i betænkning nr. 504 vedrørende kvinders uddannelsesproblemer på side 42 anførte vedrørende uddannelsen som assistent i etaterne ønsker post- og telegrafvæsenet for sit vedkommende at pege på, at der ikke under nutidens forhold er tale om et typisk mandsområde, idet post- og telegrafvæsenet efter i nogle år i begyndelsen af tresserne at have rekrutteret flere kvindelige end mandlige elever nu tilstræber en rekrutteringspolitik, der indebærer antagelse af lige mange elever af hvert køn. Det er således heller ikke i overensstemmelse med de faktiske forhold i post- og telegrafvæsenet, når der i betænkningen gives udtryk for, at de kvinder, som gennemgår etatens assistentuddannelse, oftest søger over fra kontorassistentstillingen. For de mandlige elevers vedkommende gælder, at aftjening af vær-

nepligt som altovervejende hovedregel først finder sted efter endt elevuddannelse.

Spørgsmålet om ændring af kønsrollefordelingen inden for post- og telegrafvæsenets enkelte tjenestegrene, herunder adgangen til videreuddannelse og avancement, har været be-

handlet i en arbejdsgruppe, som afgav rapport den 22. august 1972. Til nærmere orientering vedlægges et uddrag af denne rapport*), hvis indhold er tiltrådt af såvel generaldirektoratet som de 2 etatsorganisationer Dansk Post- og Telegraforening og Dansk Postforbund.

P. g. v.

D. B. Olsen

| *A. Nielsen*

*) Udelades af pladshensyn

København, den 16. april 1973

*Generaldirektoratet for Statsbanerne,
Sølvgade 40,
1307 København K.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om uddannelsesproblemer har i 1968 afgivet vedlagte betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og har i kapitel X om aldersgrænser (s. 42, jfr. bilag 7, s. 88) fremsat følgende forslag:

Udvalget foreslår, at de øvre aldersgrænser for adgangen til uddannelsen bortfalder, og at de nedre tages op til kritisk revision.

I bilag 7 findes en oversigt over nogle uddannelser, der har mindstealder blandt adgangs-betingelserne.

I kvindekommissionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra generaldirektoratet til belysning af, om der inden for generaldirektoratets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

Generaldirektoratet for
Danske Statsbaner
Sølvgade 40 - 1349 København K

19. juli 1973

*Kommissionen vedr.
kvindernes stilling i samfundet
sekretariatet
Slotsholmsgade 12
1216 København K*

I kommissionens betænkning nr. 504 omtales på side 42 og i bilag 7 uddannelsen som assistent i etaterne, herunder til trafikassistent ved DSB.

Der rekrutteres ikke længere til denne uddannelse, og den omhandlede stilling vil bortfalde i takt med de pågældendes avancement til højere stilling.

Det arbejde, den omhandlede gruppe medarbejdere hidtil har bestridt, skal fremtidig udføres af virksomhedens kontorassistentgruppe, og medarbejdere til de mellemliderstillinger, som kun trafikassistentuddannelsen hidtil har åbnet adgang til, vil fremtidig alene blive rekrutteret fra nævnte kontorassistentgruppe.

Ny uddannelse

For at muliggøre denne ændring i ansættelses- og uddannelsespolitikken gennemførtes fra efteråret 1970 en ny rekrutterings- og uddannelsesordning for kontorassistentgruppen.

Medens denne gruppe tidligere stort set har været uden teoretisk uddannelse, indførtes nu en obligatorisk grunduddannelse på DSB skolen.

Efter endt grunduddannelse placeres kontorassistenterne, der ansættes som tjenestemænd på prøve, til praktisk uddannelse i den resterende del af prøvetiden.

Efter at være varigt ansat som tjenestemand har de pågældende - alt efter virksomhedens behov - mulighed for gennem deltagelse i specialkurser, at opnå avancement, i første række til stillingen som assistent ved DSB, men på lidt længere sigt også til egentlige mellemliderstillinger.

En folder om specialuddannelser m. v. vedlægges.

Yderligere intern og ekstern uddannelse kan åbne mulighed for egentlige chefstillinger.

Mænd - kvinder

Medens den »gamle« trafikassistentkategori måtte siges at være et typisk »mandsområde«, som også anført af kommissionen, har kontorassistentkategorien til gengæld indtil nyordningen været »lukket land« for mandlige ansøgere.

Ved den ændrede rekrutterings- og uddannelsesordning åbnedes denne kategori for mandlige ansøgere, men det overvejende antal ansøgere kommer fremdeles fra kvinder.

Om det fortsat vil være tilfældet, når den nye uddannelse er slået igennem - også med hensyn til specialkurser - kan vi ikke på nuværende tidspunkt udtale os om.

Men det må erindres, at når trafikassistentkategorien med rette kunne karakteriseres som et »mandsområde«, skyldtes det jo i stor udstrækning uddannelsens og stillingens særlige karakter. (Adskillige forflytninger over geografisk store afstande - skiftende og delte tjenester inden for hele døgnet - afløsertjeneste med udstationeringer).

Aldersgrænser

Ved økonomi- og budgetministeriets bekendtgørelse af 20.3.1972 om ansættelse som tjenestemand på prøve i staten, er styrelsen som bekendt bundet af en nedre aldersgrænse på 18 år.

Bekendtgørelsens § 4, stk. 2, åbner dog mulighed for at søge dispensation for bestemte grupper, og vi har da også benyttet os af denne mulighed og søgt ministeriet om nedsæt-

telse af den fastsatte aldersgrænse på 18 år til 17 år for så vidt angår kontorassistentgruppen.

Fra ministeriet har vi herefter modtaget underretning om, at spørgsmålet vil blive forhandlet med centralorganisationerne ved først givne lejlighed.

Hvad angår de øvre aldersgrænser tog vi - med baggrund i ministeriet for statens lønnings- og pensionsvæsens cirkulære af 16.4.1971, j nr 4 L 222/71 - hele spørgsmålet om maksimumsaldersgrænser op til revision.

Vi har allerede for en række stillingers ved-

kommende ophævet de øvre aldersgrænser, men må erkende, at tjenstlige hensyn nødvendiggør, at vi for enkelte stillingers vedkommende fastholder en maksimumsaldersgrænse for ansættelse.

For kontorassistentgruppens vedkommende har vi administrativt ophævet den øvre aldersgrænse, selv om vi må sige, at vi i praksis indirekte praktiserer en liberal »flydende« aldersgrænse, udelukkende for at kunne gennemføre uddannelsen med nogenlunde homogene kursushold.

P G V

Monrad

/ P. E. Jensen

København, den 16. april 1973

*Handelsministeriet,
Slotsholmsgade 12,
1216 København K.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om uddannelsesproblemer har i 1968 afgivet vedlagte betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og har i kapitel X om aldersgrænser (s. 42, jfr. bilag 7, s. 88) fremsat følgende forslag:

Udvalget foreslår, at de øvre aldersgrænser for adgangen til uddannelsen bortfalder, og at de nedre tages op til kritisk revision.

I bilag 7 findes en oversigt over nogle ud-

dannelser, der har mindstealder blandt adgangs-betingelserne.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

8. juni 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet.*

I skrivelse af 16. april 1973 - j. nr. KG UD 2 - har kommissionen under henvisning til betænkning nr. 504 vedrørende kvinders uddannelsesproblemer anmodet om en udtalelse med særlig henblik på betænkningens kapitel X om aldersgrænser, jfr. bilag 7.

I den anledning skal handelsministeriet, hvis område alene omfatter uddannelser inden for søfartserhvervet, meddele, at der ved den kommende sømandslov ikke foreslås ændring af aldersgrænserne for uddannelse af kvinder. Sømandsbog vil derfor fortsat kunne udstedes til kvinder, der er fyldt 18 år, og mænd, der er fyldt 15 år, jfr. lov nr. 229 af 7. juni 1952, § 10.

Der foreslås heller ikke nogen ændring i aldersgrænsen for optagelse på sømandsskolerne,

der optager såvel kvinder som mænd, såfremt de ved uddannelsens afslutning vil være fyldt henholdsvis 18 og 15 år. Uddannelsen er for tiden 3 måneder, men forventes udvidet til 5 måneder.

Med hensyn til uddannelse til radiotelegrafist bemærkes, at såvel kvinder som mænd skal være fyldt 17 år før uddannelsens påbegyndelse; radiotelegrafistcertifikatet kan udstedes efter det fyldte 18. år.

I øvrigt bemærkes, at der er uddannet et større antal kvindelige radiotelegrafister, at der er uddannet 2 kvinder som dæksdreng, og at flere er under uddannelse, ligesom der er uddannet en kvindelig kok. Der har endnu ikke meldt sig nogen kvindelige elever til navigationsskolernes styrmandsklasser.

P. M. V.
E. B.
K. Helmer

København, den 16. april 1973

*Indenrigsministeriet,
Christiansborg Slotsplads 1,
1218 København K.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om uddannelsesproblemer har i 1968 afgivet vedlagte betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og har i kapitel X om aldersgrænser (s. 42, jfr. bilag 7, s. 88) samt i kapitel VI om nogle uddannelser inden for pleje- og omsorgssektoren (s. 33) fremsat følgende forslag:

1. Udvalget foreslår, at de øvre aldersgrænser for adgangen til uddannelsen bortfalder, og at de nedre tages op til kritisk revision.

I bilag 7 findes en oversigt over nogle uddannelser, der har mindstealder blandt adgangsbetingelserne.

2. Udvalget foreslår, at andre forudsætninger for adgangen til uddannelsen kunne erstatte det huslige arbejde, eventuelt efter en individuel vurdering.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

København, den 20. sep. 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
Slotsholms gade 12.*

I skrivelse af 16. april 1973 (j. nr. KG. UD 2) har kommissionen anmodet om en udtalelse om, hvorvidt der inden for indenrigsministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling vedrørende følgende spørgsmål: I. Uddannelsesudvalgets forslag om, at de øvre aldersgrænser for adgangen til visse uddannelser inden for pleje- og omsorgssektoren bortfalder, og de nedre tages op til kritisk revision. II. Udvalgets forslag om, at andre forudsætninger for adgangen til uddannelsen kunne erstatte det huslige arbejde.

Vedrørende de under indenrigsministeriet hørende uddannelser kan følgende oplyses:

1. Sygeplejersker.

ad I. Den øvre aldersgrænse på normalt 25 år for optagelse på en sygeplejerskole er bortfaldet, jfr. § 1, stk. 1, i anordning nr. 151 af 15. april 1971 om ændring af anordning om sygeplejerskeuddannelsen.

Den øvre aldersgrænse blev i sin tid indført af hensyn til statens og kommunernes aldersbestemmelser for ansættelse i pensionsberettigede stillinger.

Den nedre aldersgrænse på 18 år ved grunduddannelsens påbegyndelse skyldes, at der ved arbejde med mennesker - i særdeleshed syge mennesker - må kræves en vis modenhed såvel af hensyn til patienterne som til dem, der skal varetage arbejdet.

ad II. Kravet om 1 års deltagelse i praktisk husgerning og madlavning er bortfaldet, jfr. § 1, stk. 2, i den nævnte ændringsanordning.

2. Økonomaer.

Den øvre aldersgrænse på 30 år er bortfaldet i forbindelse med gennemførelse af økonomauddannelsen i henhold til betænkning nr.

512 af 1968 om uddannelse af økonomaer til sygehuse m. v.

Den nedre aldersgrænse på 18 år gælder stadig.

ad II. I henhold til den førnævnte betænkning er husligt arbejde ikke længere et krav, men det anbefales, at eleven har været beskæftiget ca. 1 år i en større husholdning, hvor madlavning kan læres, f. eks. på syge- eller plejehjem, eller har gennemgået uddannelsen »1 år i huset på kontrakt«. Også anden forudgående uddannelse vil dog kunne tillægges betydning.

3. Sygehjælpere.

ad I. Den nedre aldersgrænse på 18 år skyldes som for sygeplejerskerne vedkommende kravet om en vis modenhed for at kunne varetage arbejdet tilfredsstillende.

ad II. Kravet om 1 års deltagelse i praktisk husgerning og madlavning eller 1 års arbejde i en institution, f. eks. et hjem for kronisk syge, foreslås ophævet i betænkning nr. 680 af 1973 om uddannelse af sygehjælpere.

4. Fodterapeuter.

Den øvre aldersgrænse ophævedes i forbindelse med vedtagelsen af lov nr. 142 af 26. april 1972 om fodterapeuter. Den nedre aldersgrænse på 18 år er derimod opretholdt, fordi fodterapeuten efter kun 1½ års uddannelse selvstændigt skal kunne rådgive og vejlede andre mennesker, ofte ældre, i forbindelse med fodplejen, hvorfor en vis modenhed er påkrævet.

5. Hospitalslaboranter.

Den nedre aldersgrænse er 18 år. En vis modenhed er påkrævet, da eleven allerede fra den

første dag under uddannelsen kan komme i kontakt med patienter på uddannelseslaboratoriet. Efter endt uddannelse skal eleven endvidere være moden nok til at varetage vagt-tjeneste.

6. Plejehjemsassistenter.

Alderskravet på 18 år er overtaget fra sygeplejerskeuddannelsen. Ved optagelsen af elever lægges vægt på, at også ældre personer kan have mulighed for at gennemføre uddannelsen, hvorfor gennemsnitsalderen ligger langt over 18 år.

7. Fysioterapeuter.

Der kræves som altovervejende hovedregel studentereksamen, samt 2 måneders praktisk arbejde med syge mennesker. Alderskravet på 19 år får derfor sjældent selvstændig betydning. Også her må dog kræves en vis modenhed, idet den færdiguddannede fysioterapeut skal kunne arbejde selvstændigt med syge.

8. Ergoterapeuter.

Den nedre aldersgrænse på 19 år har samme begrundelse som for fysioterapeuterne, dog kræves for ergoterapeuter mindst 6 måneders institutionspraktik før optagelse.

9. Beskæftigelseshjælper.

Den nedre aldersgrænse er 20 år, idet beskæftigelseshjælperen efter kun 10 måneders uddannelse skal være moden nok til at arbejde selvstændigt med patienter. Der er ingen øvre aldersgrænse, idet uddannelsen blev etableret bl. a. for at imødekomme et uddannelsesbehov hos lidt ældre kvinder. Gennemsnitsalderen ved uddannelsens påbegyndelse har hidtil ligget på ca. 35 år.

Sammenfattende kan det siges, at kravet om husligt arbejde er ophævet eller under afvikling, samt at de øvre aldersgrænser overalt er ophævet. Med hensyn til de nedre aldersgrænser for sundhedsuddannelsernes påbegyndelse synes tendensen at gå imod, at disse fremtidig primært vil være bestemt af den forudsatte forudgående skolegang.

P. M. V.
E. B.
Helle Skjerbæk

København, den 16. april 1973

*Ministeriet for Kulturelle Anliggender,
Nybrogade 2,
1203 København K.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om uddannelsesproblemer har i 1968 afgivet vedlagte betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og har i kapitel XIII om uddannelsesmuligheder for kvinder, der alene har en syvårig folkeskoleuddannelse (s. 56 og 57) drøftet mulighederne for undervisning i fjernsynet samt bl. a. fremsat følgende forslag: at der etableres øget fjernsyns- og radioundervisning for voksne.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

København, den 22. juni 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.*

I skrivelse af 16. april 1973 (j. nr. KG.UD 4) har Kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet udbedt sig en udtalelse fra ministeriet for kulturelle anliggender over det i kap. XIII i betænkning nr. 504/1968 fremsatte forslag om, at der etableres øget fjernsyns- og radioundervisning for voksne.

I denne anledning skal man herved meddele, at ministeriet for kulturelle anliggender har indhentet den i fotokopi medfølgende erklæring af 15. juni 1973 fra Danmarks Radio,

og at man for sit vedkommende kan henholde sig til det i denne erklæring udtalte.

Det tilføjes, at man på grundlag af en fællesnordisk betænkning, som forventes at ville foreligge i december 1973, agter at forberede og fremsætte lovforslag i 1974 om ændring af lovene om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker og om retten til fotografiske billeder, således at der fastsættes regler om retten til fotokopiering, båndafspilning m. v. inden for undervisningsområdet.

P. M. V.
E. B.
Sv. Grindsted

15. juni 1973

Ministeriet for Kulturelle Anliggender
Nybrogade 2
1203 København K

I besvarelse af ministeriets skrivelse af 1. juni 1973, 1. kt. j. nr. 009-17-73, vedrørende henvendelse fra Kvindekommisionen om voksenundervisning i radio og TV skal Danmarks Radio udtale følgende:

I kvindekommisionens henvendelse af 16. april 1973 efterlyses »øget fjernsyns- og radio-undervisning for voksne«.

På denne baggrund er det vel naturligt at henvise til den nu i folketinget vedtagne *Lov om radio- og fjernsynsvirksomhed*, der i overensstemmelse med radiokommisionens betænkning forudsætter en væsentlig forøgelse af Danmarks Radios undervisningsvirksomhed, særlig voksenundervisningen, og giver hjemmel til, at Danmarks Radio kan modtage statsmidler til dækning af produktionsudgifter ved undervisningsprogrammer.

I samme forbindelse må omtales den ligeledes vedtagne *Lov om en landscentral for undervisningsmidler*, der bemyndiger undervisningsministeren til successivt at overtage finansieringen af Danmarks Radios undervisningsprogrammer og at koordinere denne undervisningsvirksomhed med de øvrige uddannelsesaktiviteter i landet.

Begge love træder i kraft den 1. april 1974.

Fra Danmarks Radios side er det naturligt at gøre opmærksom på to supplerende forhold, som er betingelser for, at en voksenundervisning kan få gunstige vilkår:

1) *De tekniske muligheder* for at kopiere TV-programmer på bånd, så de hensigtsmæssigt kan anvendes i undervisningssituationer, er endnu uafklarede, men synes dog at bevæge sig hurtigt fremad mod anvendelige løsninger.

2) På TV-siden henstår endnu en del *ophavsretlige problemer*, hvis løsning synes at forudsætte en ændring af ophavsretsloven. Kulturministeriet er - så vidt vides - indstillet på at søge sådanne ændringer gennemført i den kommende folketingssamling.

Endelig må det vel særskilt understreges, at en ekspansion af voksenundervisningen via radio og TV naturligvis må forudsætte, at der stilles *de fornødne ressourcer* til rådighed for virksomheden.

Det kan tilføjes, at undervisningsafdelingen i forventning om afklaring af de forannævnte forhold er i samarbejde med de folkeoplysende organisationer, specielt Dansk Folkeoplysnings Samråd, om forberedelse af mere omfattende fremstød netop på det område, der efterlyses i kvindekommisionens skrivelse. De forskellige kvindeorganisationer er inddraget i dette forberedende arbejde, der også støttes af Direktoratet for ungdomsundervisningen.

Betænkning nr. 504/1968 tilbagesendes hoslågt.

Erik Carlsen.
fg.

København, den 16. april 1973

*Socialministeriet,
Slotsholmsgade 6,
1216 København K.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om uddannelsesproblemer har i 1968 afgivet vedlagte betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og har i kapitel X om aldersgrænser (s. 42, jfr. bilag 7, s. 88) fremsat følgende forslag:

Udvalget foreslår, at de øvre aldersgrænser for adgangen til uddannelsen bortfalder, og at de nedre tages op til kritisk revision.

I bilag 7 findes en oversigt over nogle ud-

dannelser, der har mindstealder blandt adgangsbetingelserne.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

København K, den 12. sep. 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet,
Slotsholmsgade 12,
1216 K.*

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 16. april 1973 (j. nr. KG UD 2), jfr. kommissionens skrivelse af 13. juni 1973 (j. nr. K. 12-21-73), vedrørende aldersgrænser for adgangen til uddannelser under socialministeriet skal man meddele, at sekretariatet for de sociale højskoler har oplyst, at den mindstealder på 21 år ved påbegyndelsen af uddannelsen til socialrådgiver, som er anført i betænkningen afgivet 1968 vedrørende kvinders uddannelsesproblemer, refererer til ikke længere gældende adgangsbetingelser. De nugældende adgangsbetingelser til de sociale højskoler indeholder ingen aldersgrænser, hverken mindstealder eller øvre aldersgrænse.

Socialstyrelsen har i en over sagen indhentet

udtalelse henvist til punkt 5 i socialministeriets bekendtgørelse af 2. maj 1972 om ændring af bekendtgørelse om uddannelsen til børneforsorgspædagog, der ændrer § 4, litra a); herefter skal elever, der påbegynder uddannelsen til børneforsorgspædagog af såvel A- som S-linien, være fyldt 18 år. Samtidig er den højeste aldersgrænse ved uddannelsens afslutning bortfaldet.

Styrelsen har endvidere henvist til punkt 18 i den nævnte ændringsbekendtgørelse, hvorefter der for så vidt angår børneforsorgens fortsættelsesseminarium nu kun stilles det alderskrav, at studerende skal være fyldt 18 år.

Socialministeriet kan henholde sig til foranstående.

P. M. V.
E. B.
I. Langkilde

København, den 16. april 1973

*Undervisningsministeriet,
Frederiksholms Kanal 21,
1220 København K.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om uddannelsesproblemer har i 1968 afgivet vedlagte betænkning vedrørende kvinders uddannelsesproblemer (nr. 504) og har bl. a. fremsat følgende synspunkter og forslag:

7. *Kapitel I om udvalgets forudsætninger (s. 7).
Udvalget foreslår:*

- 1) Tidspunktet for undervisningspligtens indtræden ændres, således at børnene kommer i offentlig skole - eventuelt i børnehaveklasse - når de er fyldt 6 år.
- 2) at man allerede i skolen prøver at motivere pigerne til at få en god skoleuddannelse, og at der sættes et oplysningsarbejde ind for at motivere forældre til at sørge for, at pigerne får en god uddannelse.
- 3) at man søger at hjælpe piger til at begynde en erhvervsmæssig uddannelse og gennemføre den, selv i tilfælde af graviditet.
- 4) at der oprettes flere vuggestuer og børnehaver, således at kvinder under uddannelse får større muligheder for at få deres børn passet.
- 5) at der åbnes mulighed for at påbegynde en uddannelse eller færdiggøre en afbrudt uddannelse for kvinder, der i moden alder ønsker at optage eller genoptage erhvervsarbejde.

2. *Kapitel II om folkeskolen (s. 13 og 15).
Udvalget foreslår:*

- 1) at der foretages en nyvurdering af de praktiske fags omfang og indhold, idet man tager hensyn til den fremtidige samfundsudvikling.
- 2) at drenge og piger undervises sammen i de praktiske fag allerede fra de yngste klasser, således at de får samme grundlæggende undervisning, og således at de lærer at klare

de praktiske opgaver i deres fremtidige hjem (d.v.s. en undervisning i retning af »hjemkundskab«).

- 3) at de praktiske fag i realafdelingen gøres valgfri og eksamensfri.

Udvalget henstiller:

- 1) at skolen søger at aktivisere pigerne lige så meget som drengene.
- 2) at der iværksættes øget forskning af forskelle i pigers og drenges motivationer, og hvilke muligheder der er for at påvirke disse motivationer.
- 3) at forfattere og forlag ved udgivelse af nye skolebøger og revision af gamle (f.eks. dansk-bøger for de yngre klasser og begynderbøgerne i fremmede sprog) lægger vægt på, at de personer, der optræder som hovedpersoner i langt højere grad end nu er piger og kvinder, samt at der også skildres kvinder af anden type end moder og husmoderen, så pigerne kan få mindre snævre muligheder for at identificere sig med en person af eget køn, end tilfældet er i dag.

3. *Kapitel III om gymnasiet (s. 19).*

Der må lægges vægt på en indsats såvel fra gymnasieskolen som fra hjemmenes side for at modvirke det relative fald i pigernes præstationer.

Udvalget foreslår:

at der oprettes flere kostskolepladser for piger, og at man i øvrigt stræber efter blandede kostskoler.

4. *Kapitel IV om erhvervsvejledning (s. 23).
Udvalget foreslår:*

- 1) at der lægges øget vægt på erhvervsvejledningen i folkeskolen ved indførelse af faste

timer og særligt uddannede lærere i lighed med, hvad der i øjeblikket er tilfældet i gymnasieskolen.

- 2) at der gennemføres en mere systematisk studievejledning for alle børn, der står over for fagvalg, samt for børnenes forældre, idet det overvejes at gennemføre studievejledningen i samarbejde mellem skolens lærere og erhvervsvejlederne.
- 3) at det langt stærkere end hidtil understreges, at erhvervsvejledningen til pigerne må indeholde samme opfordring til at tage en god uddannelse som den, der er indeholdt i erhvervsvejledningen til drengene.

5. Kapitel V om lærlinguddannelsen (s. 32). Udvalget foreslår:

- 1) at der i kommissioner om og i tilsyn med lærlingeforhold skabes en rimelig repræsentation af kvinder.
- 2) at man intensiverer arbejdet på at gøre både erhverv og uddannelsessøgende opmærksom på mulighederne for, at piger bliver lærlinge inden for de områder, hvor den tekniske udvikling har fjernet hindringer for at beskæftige faglærte kvinder.
- 3) at man i nye fagområder naturligt inddrager kvinderne i uddannelsen, eventuelt tilrettelagt efter utraditionelle uddannelsesformer.
- 4) at kvindelige lærlinges adgang til ifølge lærlingelovens § 22, stk. 1 i, at ophæve kontrakten ved indgåelse af ægteskab ophæves. § 22, stk. 1 j, ændres således, at kvindelige lærlinge kun kan ophæve kontrakten på grund af graviditet efter at være blevet orienteret om muligheder for støtte fra det offentlige ved graviditet og fødsel samt eventuelle senere støttemuligheder.

6. Kapitel VII om lærer- og børnehavelæreruddannelsen (s. 36). Udvalget foreslår:

- 1) at der stilles samme kvalifikationskrav til mandlige og kvindelige ansøgere til seminarierne. Hvis ikke adgangsforholdene til seminarierne - som det ventes - i løbet af få år lettes så meget, at alle egnede kan komme ind, bør der af myndighederne træffes foranstaltninger, så diskriminering undgås.
- 2) at Undervisningsministeriet tilrettelægger læseplanerne således, at de studerende gøres

opmærksom på betydningen af, at de i deres fremtidige gerning bidrager til nedbrydning af kønsrollefordomme.

Udvalget har overvejet, hvorvidt det er nødvendigt at kræve $\frac{1}{2}$ års husligt arbejde, før man kan påbegynde uddannelsen. Udvalget er af den opfattelse, at dette krav bevirker, at uddannelsen praktisk taget kun søges af kvinder, og udvalget ønsker at henlede opmærksomheden på muligheden af at ændre dette krav. Man burde overveje, om andre forudsætninger end de traditionelle kunne erstatte det huslige arbejde, eventuelt efter en individuel vurdering.

7. Kapitel VIII om andre kommercielle og administrative uddannelser (s. 37).

I henhold til disse bestemmelser vil handelskolerne kunne give den undervisning til ikke-faglærte eller til oplærte med beskeden uddannelse, som i henhold til uddannelsesloven for de ikke-faglærte ellers kan gives på de dertil særligt indrettede skoler. Der var naturligvis intet til hindre for, at uddannelsen for de ikke-faglærte inden for handels- og kontorområderne også blev tilrettelagt på disse skoler for de ikke-faglærte, men i handels- og kontorkommissionen skønnede man, at det måtte være mere rimeligt at åbne handelsskolerne for de ikke-faglærte, da man på disse skoler i forvejen disponerer over lærerkræfter, lokaler og undervisningsmateriel, og da undervisningen af lærlinge på disse skoler skal standse kl. 18. Forudsætningen for, at denne løsning er rigtig, er naturligvis, at handelsskolerne såvel til deres dagkurser som til nyoprettede aftenkurser, åbner adgangen for de omhandlede kredse og bekendtgør dette under sådanne former, at skolerne virkelig kommer i forbindelse med de arbejdsgivere, der er interesseret i en sådan undervisning til deres personale, og kommer i forbindelse med de personer, der har brug for en sådan uddannelse. Det er udvalgets opfattelse, at dette er sket i alt for ringe udstrækning, og at handelsskolerne her har undladt at løse en opgave, der er af meget stor betydning for samfundet og for erhvervslivet, og naturligvis af endnu større betydning for den enkelte, der ønsker en sådan undervisning. Udvalget finder anledning til meget stærkt at understrege dette, eftersom det næsten udelukkende drejer sig om unge piger eller kvinder.

På den anden side er udvalget opmærksom på, at mangelen på iværksættelse af denne undervisning ingenlunde skyldes svigtende interesse fra handelsskolernes side, men i afgørende grad det forhold, at der ikke er tilvejebragt de fornødne bevillinger til iværksættelse af den omhandlede undervisning ved handelsskolerne og til iværksættelse af den nødvendige propaganda for tilslutning til denne undervisning.

8. *Kapitel X om aldersgrænser*
(s. 42, jfr. bilag 7, s. 88).

Udvalget foreslår, at de øvre aldersgrænser for adgangen til uddannelsen bortfalder, og at de nedre tages op til kritisk revision.

I bilag 7 findes en oversigt over nogle uddannelser, der har mindstealder blandt adgangs-betingelserne.

9. *Kapitel XI om mulighederne for at genoptage en afbrudt uddannelse* (s. 43).

Udvalget foreslår, at der åbnes mulighed for ved genoptagelse af tidligere afbrudte uddannelser at få godskrevet helt eller delvis - afhængig af afbrydelsens varighed - den tidligere gennemførte del af **uddannelsen**.

10. *Kapitel XII om højere uddannelser* (s. 49).

Udvalget foreslår:

- 1) at studierne i højere grad opbygges som trinvis uddannelser, forudsat at hvert trin giver kompetence i det praktiske liv.
- 2) at der ved opbygningen lægges vægt på muligheden for, at man efter en eventuel afbrydelse kan gå videre i uddannelserne fra det trin, hvortil man var nået, og
- 3) at der oprettes vuggesue- og børnehavepladser for at lette forholdene for de studerende mødre, således at børnepasningsproblemer ikke behøver at afholde kvindelige studerende fra at påbegynde og gennemføre en akademisk uddannelse.

11. *Kapitel XIII om uddannelsesmuligheder for kvinder, der alene har en syvårig folkeskoleuddannelse* (s. 57).

Udvalget foreslår:

- 1) at realisering af det af Uddannelseskommissionen for det sociale område fremsatte forslag om, at der f. eks. i folkeskolens øverste klasser, i efterskoler, i ungdomsskolen, i husholdningsskoler og uddannelsen af ikke-faglærte skabes muligheder for en undervisning, der peger mod det sociale område i videste forstand fremmes.
- 2) at bestemmelsen om forberedelseskursus i lov om fritidsundervisning udnyttes, således at voksne kvinder får mulighed for at få en prøveforberedende undervisning som fritidsundervisning.
- 3) at bestemmelserne om erhvervsmæssige kurser for voksne i lov om fritidsundervisning udnyttes, og at Direktoratet for Ungdomsundervisningen i samarbejde med de organisationer, der dækker det pågældende område af arbejdsmarkedet, på grundlag heraf udarbejder forslag og planer om en sådan undervisning, således at voksne kvinder kan få mulighed for nogen erhvervsuddannelse.
- 4) at lærlinguddannelse inden for industrien udnyttes mere af voksne kvinder bl. a. gennem intensiveret erhvervsvejledning for voksne.
- 5) at der etableres øget fjernsyns- og radio-undervisning for voksne.
- 6) Endelig henstiller udvalget, at handelsskolerne, således som det er sket enkelte steder, udnytter mulighederne for at give undervisning til ikke-faglærte inden for handels- og kontorområdet.

I kvindekommissionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

1. afdeling.

Ved skrivelse af 2. maj d. å. har 1. afdeling udbedt sig 3. afdelings udtalelse i anledning af forskellige synspunkter og forslag, som kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet har fremdraget af betænkning nr. 504/68 vedrørende kvinders uddannelsesproblemer.

I den anledning skal man herved i forbindelse med de om de højere uddannelser rejste spørgsmål (nr. 10 i skrivelsen af 16. april d. å.) udtale følgende:

Spørgsmål 1 og 2 kan besvares under ét, idet de trinvist opbyggede uddannelser er således indrettet, at hvert trin giver såvel erhvervskompetence som studiekompetence til næste trin og således, at studiekompetencen bevares efter afbrydelse af uddannelsen.

Der findes for tiden følgende trinvist opbyggede uddannelser:

De erhvervsøkonomiske uddannelser på handelshøjskolerne, hvor den almene erhvervsøkonomiske eksamen er 1. del af den erhvervsøkonomiske kandidateksamen.

De erhvervsproglige uddannelser på handelshøjskolerne, hvor 1. trin udgøres af korrespondentuddannelserne, 2. trin af uddannelserne til henholdsvis den erhvervsproglige diplomprøve (ét sprog) eller den erhvervsproglige afgangseksamen (to sprog) og 3. trin af uddannelserne til den erhvervsproglige tolke- og oversættelseksamen (ét sprog) eller den erhvervsproglige kandidateksamen (to sprog).

De humanistiske eksaminer på universiteterne, hvor bifagseksamen (**exam. art.**) enten er identisk med førsteeksamen eller let kan konverteres til en førsteeksamen, og hvor førsteeksamen kan fortsættes frem til kandidateksamen (cand. phil.).

Den farmaceutiske uddannelse, hvor 1. del af kandidateksamen giver samme erhvervskompetence som apotekerassistenteksamen.

Ingeniøruddannelserne, hvor en modulopbygning af uddannelsesstilbudet ved civilingeniøruddannelsen giver mulighed for lettere overgange til akademiingeniøruddannelsen, og hvor en fortsat udvikling vil føre til lette overgange mellem alle tre ingeniøruddannelser: civilingeniøruddannelsen, akademiingeniøruddannelsen og teknikumingeniøruddannelsen.

Det tilføjes, at kommissionens forslag i denne henseende ligger helt på linje med de generelle udviklingstendenser, som søger at imødekomme samfundets behov for et fleksibelt uddannelsessystem.

I anledning af spørgsmål 3 skal man udtale, at ministeriet er enig i, at studerende og andre udearbejdende mødre bør have samme adgang til at få deres børn anbragt på vuggestuer og i børnehaver. Det er imidlertid et uløst problem, som man gerne hører kommissionens mening om, hvorvidt sådanne institutioner bør tilvejebringes ved uddannelsesinstitutionerne eller ved bopælen.

E.B.
E. Goldschmidt

24. maj 1973

*Departementet
1. afdeling.*

Som svar på departementets forespørgsel af 2. maj 1973 (1. afd. j. nr. 05-03-08-04/73) angående betænkning nr. 504 vedrørende kvinders uddannelsesproblemer skal direktoratet herved meddele følgende:

De fremsatte forslag kan i det store og hele finde tilslutning i direktoratet.

Man skal i øvrigt med hensyn til det gymnasiale uddannelsesområde fremsætte nedenstående kommentarer:

- 1) Der gøres inden for studievejledningen og studie- og erhvervsorienteringen en stor indsats for at modvirke køns- og traditionsbestemte studie- og erhvervsvalg.
- 2) *Ad kap. 3.*
  - a) Det relative fald i pigernes præstationer skal naturligvis modvirkes, men kun i den udstrækning, hvor det medfører, at pigerne ender på et lavere niveau end drengene. Pigernes tidligere udvikling og højere resultater kan ikke opretholdes, men udjævnes i gymnasiet, hvilket medfører et relativt fald.
  - b) Problemet vedrørende kostskolerne er allerede under afvikling på Statens kostskoler, hvoraf de fleste nu er åbnet for begge køn.

- 3) *Ad kap. 5.*

Hvad angår lærlingeuddannelserne ønsker man gerne at pege på de ny forsøgsskoler for de erhvervsfaglige grunduddannelser, der givet vil have betydning som modvægt mod traditions- og kønsbestemte erhvervsvalg.

- 4) *Ad kap. 10.*

Med HF- og studenterkurserne skulle der være rimelige muligheder for at gennemføre disse uddannelser uden en begrænsning skabt af en øvre aldersgrænse.

Inden for HF-området vil der efter henstilling fra folketingets undervisningsudvalgte ske en høj prioritering af ældre ansøgere.

- 5) *Ad kap. 11.*

Hvad angår mulighed for genoptagelse af en afbrudt uddannelse samt godskrivning af en tidligere helt eller delvist gennemført uddannelse, ønsker man gerne at pege på den betydning HF-kurserne, og i ganske særlig grad HF-enkeltfagskurserne, oprettet under fritidsloven, har haft. På baggrund af tidligere ækvivalent uddannelse får HF-studerende dispensation fra undervisning og eksamen i fag, som de tidligere har gennemgået en uddannelse/af lagt eksamen i.

P. D. V.

Stig Obel

Jørgen Olsen

6. juni 1973

*Undervisningsministeriet
Departementets 1. afdeling
Frederiksholms Kanal 21
1220 København K.*

I anledning af departementets skrivelse af 2. maj 1973 (1. afd. j. nr. 05-03-08-04/73) skal direktoratet udtale følgende i tilknytning til skrivelse af 16. april 1973 fra kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet:

ad kap. I, forslag 1:

Efter folkeskolelovens § 44 indtræder undervisningspligten uændret den 1. august i det kalenderår, hvor barnet fylder 7 år.

Efter de tidligere bestemmelser var det imidlertid sådan, at et barn, der fylder 7 år i skoleårets første 6 måneder, skulle optages i hovedskolen ved skoleårets begyndelse, når dette forlangtes af den for dets skolegang ansvarlige inden for den fastsatte frist.

Disse bestemmelser er ændret derhen, at et barn efter forældrenes anmodning kan optages i første klasse i det kalenderår, hvor barnet fylder 6 år, hvis det må antages at kunne følge undervisningen i klassen. Der henvises til folkeskolelovens § 48.

ad kap. I, forslag 2 og 3:

Undervisningsvejledningerne vil på en almen måde støtte lærerne i deres arbejde med at give eleverne motivation til at uddanne sig bedst muligt.

ad kap. I, forslag 4:

Der har hidtil været mangel på uddannede pædagoger til vuggestuer og børnehaver. Dette har muligvis været en medvirkende faktor i forbindelse med institutionsmangelen.

Prognoser udarbejdet af socialuddannelseskommissionen viser, at mangelen på pædagoger skulle ophøre omkring 1977, idet uddannelseskapaciteten er øget betydeligt. Problemet med hensyn til daginstitutionspersonalet skulle herefter være løst.

ad kap. II, forslag 1,2 og 3:

I Folkeskolens Læseplansudvalg foretages der en nyvurdering af skolens fagkreds. Der vil blive lagt op til, at drenge og piger undervises sammen i de praktiske fag, således at de får samme grundlæggende undervisning. En undervisning i hjemkundskab overvejes i den forbindelse også. En overvejelse af de praktiske fags placering finder ligeledes sted.

ad kap. IV, forslag 1, 2 og 4:

Vejledning og rådgivning er forstærket i de senere år, navnlig med hensyn til klasselærers funktion. Ca. 100 kommuner har nu konsulenter for uddannelses- og erhvervsorientering. Uddannelsesforanstaltninger vedrørende vejledning og rådgivning er under opbygning.

ad kap. VII:

Der er nu fuldstændig ens adgangsbetænelser for mandlige og kvindelige ansøgere til børnehave- og fritidspædagogseminarierne. Kravet om et halvt års husligt arbejde er bortfaldet ved lov af 21. maj 1969 vedrørende uddannelsen til børnehave- og fritidspædagoger.

Der er stigende tilgang af mænd til børnehaveuddannelsen. I 1971 og 1972 var ca. 17% af de optagne studerende mænd. Ved central optagelsesprocedure sikres, at kønsdiskriminering undgås.

Til fritidspædagoguddannelsen optages hvert år ca. 50 % mænd.

Spørgsmål om kønsroller og deres betydning vil naturligt drøftes i forbindelse med seminarernes undervisning, især i fagene psykologi og pædagogik.

Med hensyn til læreruddannelsesseminarieme gives følgende oplysninger:

Bestand på seminarierne pr. 15. oktober 1972:

mandlige	6.101	ca. 44 %
kvindlige	7.777	ca. 56 %

hvilket viser en udjævning fra tallene efter 1954-loven i 1966, hvor fordelingen var:

	mandlige	kvindlige
4-årig	ca. 48 %	ca. 52 %
3-årig	ca. 39 %	ca. 61 %

således at de nye tal viser et gennemsnit af de gamle. Der er altså sammenfattende samme kønsfordeling på lærerseminarierne i 1966 og i 1972.

Hvad ansøgertallet for optagen **angar**, viser tallene i 1972 følgende:

	i %			
	mandl.	kvindl.	mandl.	kvindl.
ansøgere	2.927	3.682	ca. 44	ca. 56
optagne	1.952	2.354	ca. 45	ca. 55

Påstanden om, at det er sværere for en kvindelig ansøger at blive optaget, kan altså afvises (se side 35 1. spalte). Der optages procentvis lige mange af hver ansøgergruppe.

P. D. V.
Poul Erik Christensen

15. juni 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes stilling i samfundet
Slotsholms gade 12
1216 København K*

I anledning af Kommissionens skrivelser af 16. april og 13. juni 1973 (j. nr. K. 12-21-73) vedrørende udtalelse fra undervisningsministeriet i anledning af kommissionens betænkning nr. 504 vedrørende kvinders uddannelsesproblemer, fremsendes hoslagt foreløbigt indkomne udtalelser fra direktoratet for folkeskolen og seminarierne, direktoratet for gymnasiesko-

lerne og HF samt fra undervisningsministeriets 3. afdeling.

Man har endvidere anmodet direktoratet for ungdomsundervisningen og direktoratet for erhvervsuddannelserne om udtalelser i sagens anledning. Disse vil blive fremsendt snarest muligt.

P. M. V.
E.B.
P. Greiffenberg

21. juni 1973

*Fuldmægtig P. Greiffenberg
Departementet, 1. afd.
Frederiksholms Kanal 21.*

I besvarelse af 1. afdelings henvendelse af 2. maj 1973, j. nr. 05-03-08-04/73, hvor direktoratet for ungdomsundervisningen anmodes om en udtalelse til kvindekommisionens betænkning om kvinders uddannelsesproblemer, skal der venligst bemærkes følgende;

ad kapitel I.

Gennem undervisningstilbud for voksne, organiseret efter lov om fritidsundervisning, vil der på lokalt plan være muligheder for voksne kvinder for at fortsætte afbrudt skoleuddannelse på kursus afsluttet med Teknisk Forberedelseseksamen, Udvidet teknisk Forberedelseseksamen eller Højere Forberedelseseksamen.

De samme muligheder for voksne er der åbnet mulighed for med lov om folkehøjskoler, landbrugsskoler, husholdningsskoler og efterskoler af 4. juni 1970, idet husholdningsskolerne kan etablere prøveforberedende undervisning med henblik på TF og UTF. 2 husholdningsskoler er startet med sådanne kursus-tilbud.

ad kapitel IV.

På efterskolerne og husholdningsskolerne gøres en reel indsats for at forbedre studie- og erhvervsvejledningen. Bl. a. har direktoratet et

par gange taget initiativ til kurser for lærere om dette spørgsmål.

ad kapitel VII og X.

I den nye lov om husholdningslæreruddannelsen af 7. juni 1972 er bestemmelsen om huslig praktik samt kravet om bestemt alder ved uddannelsesstarten bortfaldet. Loven træder i kraft i 1974.

ad kapitel XIII.

1. Socialuddannelseskommissionens forslag om etablering af det sociale orienteringskursus har været fulgt op i forskellige skoleformer, folkeskolen, ungdomsskole, efterskole, folkehøjskole og husholdningsskole, og tilbydes stadig på flere efter- og husholdningsskoler, hvor elevinteressen måske har været særlig stor.

2. Bestemmelsen om adgang til undervisning på forberedelseskursus udnyttes i vidt omfang. I 1971/72 deltog 16.490 kvinder og 21.411 mænd i undervisningen.

3. Til orientering vedlægges oversigt over de pr. august 1972 godkendte erhvervmæssige kurser. I undervisningen deltog i 1971/72 2.089 kvinder og 10.199 mænd.

Direktoratet ville være taknemmelig for at se ministeriets samlede besvarelse på henvendelsen.

P. D. V.
Edith Kjærsgaard

2.juli 1973

*Undervisningsministeriet,
sekretariatet,
Frederiksholms Kanal 21,
1220 København K.*

I skrivelse af 2. maj 1973, j. nr. 05-03-08-04/73, har sekretariatet anmodet om en udtalelse om nogle af kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet fremsatte synspunkter og forslag vedrørende kvinders uddannelsesproblemer.

I denne anledning skal man meddele, at direktoratet ikke kan pege på konkrete ændringer i gældende regler. Direktoratet er imidlertid ved planlægningen af de erhvervsfaglige forsøgsuddannelser opmærksom på spørgsmålet om kvindernes uddannelsesvalg, og vil søge at belyse problemet gennem en analyse af den kvindelige andel af tilgangen til de grundlæggende erhvervsuddannelser. Ved elevoptagelsen

til de erhvervsfaglige forsøgsuddannelsers basisuddannelse i august 1972 undersøgte man bl. a. kønsfordelingen, jfr. vedlagte elevstatistik af 6. december 1972. Det fremgår heraf, at den kvindelige andel af elever i forsøgsuddannelserne er større end i de traditionelle uddannelser, især inden for levnedsmiddelområdet og de grafiske fag.

Det kan iøvrigt oplyses, at en del af de områder uden for lærlingsuddannelserne, der inddrages i forsøgsvirksomheden, dækker traditionelle »kvindeerhverv«, f. eks. indgår det huslige område som retning under 2. del inden for levnedsmiddelområdet.

P. D. V.
Ida Dybdal

*Elevstatistik vedrørende
 basisuddannelserne, 1972-73.*

På grundlag af ansøgningsskemaerne om optagelse på de erhvervsfaglige basisuddannelser i 1972 er der foretaget en undersøgelse af elevernes kønsfordeling, alder og forudgående skolegang. Undersøgelsen omfatter såvel optagne elever som afviste.

Af ansøgningsskemaerne kan man også ulede hjemstedet igennem oplysninger om postnumre. Disse oplysninger er ikke medtaget i undersøgelsen, da forsøgsskolerne overvejende har rekrutteret eleverne inden for et lokalt geografisk område. Det kan dog bemærkes, at der er optaget en del elever fra Grønland.

Kun til basisuddannelsen inden for servicefagene, der foregår ved Håndværkerskolen i Sønderborg og ved Slagteriskolen i Roskilde (levnedsmiddelområdet) er der foretaget en landsdækkende rekruttering. Af en rapport fra Håndværkerskolen vedrørende præsentationskurset, 1972 inden for servicefagene fremgår følgende geografiske fordeling af de optagne elever:

Området øst for Storebælt	26
Fyn	4

Sønderjyllands amtskommune	49
Jylland i øvrigt	35
Grønland, Færøerne, udlandet	11
I alt	125

Af en tilsvarende rapport fra Slagteriskolen fremgår følgende fordeling af de optagne elever:

Kbh's området	14
Frederiksborg amtskommune	3
Roskilde amtskommune	16
Vestsjællands amtskommune	17
Storstrøms amtskommune	2
Fyns amtskommune	2
Sønderjyllands amtskommune	2
Grønland	4
I alt	60

1) *Optagne og afviste ansøgere.*

Af tabel 1 fremgår antal optagne og afviste ansøgere fordelt på hovederhvervsområder og skoler.

Tabel 1.
 Optagne og afviste ansøgere fordelt efter hovederhvervsområde/linje og skole.

Hovederhvervsområde/ linje	Skole	Optaget	Afvist	I alt
Handels- og kontorområdet	København	135	30	165
	Århus	120	24	144
	I alt	255	54	309
Jern- og metal- området	København (Metalindustriens Fagskole)	∞	103	203
	Esbjerg	◦	50	130
	Odense	◦	17	97
	I alt	260	170	430

Hovederhvervsområde/ linje	Skole	Optaget	Afvist	I alt
Bygge- og anlægs- området	Herning	103	0	103
	København (DTSS)	120	0	120
	I alt	223	0	223
Levnedsmiddel- området	Roskilde (Slagteriskolen)	59	0	59
	Ålborg	60	0	60
	I alt	119	0	119
Grafiske fag	København (DTSS)	96	23	119
Servicefagene	Sønderborg	125	21	146
Forsøgsuddannel- serne i alt		1078	268	1346

2) Kønsfordelingen.

I tabel 2 er optagne og afviste ansøgere inden for hovederhvervsområderne/linjerne fordelt efter køn.

Tabel 2.
Ansøgerne fordelt efter køn.

	Optaget		Afvist		I alt ansøgt	
	M	K	M	K	M	K
Handels- og kontorområdet	81	172	18	36	99	208
Jern- og metal- området	250	3	168	1	418	4
Bygge- og anlægs- området	206	13	–	–	206	13
Levnedsmiddel- området	71	46	–	–	71	46
Grafiske fag	69	27	ikke oplyst ¹⁾		(69)	(27)
Servicefagene	42	75	3	15	45	90
I alt	719	336	189	52	908	388
Uoplyst	23		27		50	

1) I alt 23 afviste.

Nedenfor i tabel 3 er der foretaget en relativ (procentvis) fordeling af de optagne elever og ansøgere i alt efter køn. Til sammenligning er anført kønsfordelingen for elevtilgangen til lærlingeskolerne og kursus til handelseksamen (handels- og kontorområdet) i 1969-70. Der

synes generelt at være en noget større kvindelig andel i forhold til lærlingeuddannelserne. Dette er især markant inden for de grafiske fag og levnedsmiddelområdet. Handels- og kontorområdet og servicefagene er fortsat de mest attraktive områder for kvinder.

Tabel 3.

Eleverne og ansøgerne procentvis fordelt efter køn sammenholdt med elevtilgangen til lærlingeskolerne og kursus til handelseksamen, 1969-70.

	Elevtilgang til lærlingeskoler og kursus til handelseksamen, 1969-70		Forsøgsuddannelserne			
	M	K	Optaget		I alt optagne og afviste	
			M	K	M	K
Handels- og kontorområdet	37,9	62,1	32,0	68,0	32,2	67,8
Jern- og metalområdet	99,7	0,3	98,8	1,2	99,1	0,9
Bygge- og anlægsområdet	97,7	2,3	94,1	5,9	94,1	5,9
Levnedsmiddelområdet	95,5	4,5	60,7	39,3	60,7	39,3
Grafiske fag	92,2	7,8	71,9	28,1	71,9	28,1
Servicefagene	35,4	64,6	35,9	64,1	33,3	66,7

Tabel 4.

Optagne og afviste elever fordelt efter fødselsår og alder pr. 1. januar 1973.

Fødselsår	Før 1952	1952	1953	1954	1955	1956	1957	Ikke oplyst
Alder pr. 1. januar 1973	Over 20	20	19	18	17	16	15	
<i>Optagne elever</i>								
Handels- og kontorområdet	1	2	15	41	160	35	1	–
Jern- og metalområdet	1	5	9	46	147	50	1	1
Bygge- og anlægsområdet	1	4	17	46	106	48	–	1
Levnedsmiddelområdet	6	0	10	22	43	36	2	–
Grafiske fag	2	5	8	23	35	22	1	–
Servicefagene	6	6	10	34	44	23	2	–
I alt	17	20	69	212	535	214	7	2
Afviste	12	2	26	72	105	21	2	28
Samlet	29	22	95	284	640	235	9	30

3) Aldersfordelingen.

På grundlag af ansøgernes CPR-nummer kan - udover kønsfordelingen - udledes elevernes alder. I tabel 4 er de optagne elever fordelt efter alder inden for hovederhvervsområderne.

Endvidere er anført aldersfordelingen for afviste ansøgere.

I tabel 5 er angivet den tilsvarende relative fordeling af eleverne.

50 pct. af de optagne elever er 17 år pr. 1. januar 1973, medens 20 pct. er under 17 år, 20 pct. er 18 år og 10 pct. 19 år og derover. Til sammenligning kan nævnes, at af elevtilgangen til lærlingeskolerne i 1969-70 var pr. 1. januar 1970 35 pct. 17 år, 45 pct. under 17 år,

11,5 pct. 18 år og 8,5 pct. 19 år og derover. Aldersforskydningen inden for forsøgsuddannelserne skyldes formentlig især, at der normalt kræves 9 års forudgående skolegang for optagelse (jfr. indførelsen af 9 års undervisningspligt) samt den forøgede tilbøjelighed hos de unge til at gennemgå 10 års skolegang inden påbegyndelsen af en faglig uddannelse.

I forholdet mellem optagne og afviste elever kan der konstateres en tilbøjelighed til, at man ved optagelsen har foretrukket den yngre gruppe i alderen 17 og 16 år pr. 1. januar 1973. 70 pct. af de optagne elever var under 18 år pr. 1. januar 1973, medens kun 48 pct. af de afviste var under 18 år.

Tabel 5.

Optagne og afviste relativt fordelt (procent) efter fødselsår og alder pr. 1. januar 1973.

Fødselsår	Før 1952	1952	1953	1954	1955	1956	1957	Ikke oplyst
Alder pr. 1. januar 1973	Under 20	20	19	18	17	16	15	
<i>Optagne elever</i>								
Handels- og kontorområdet	0,4	0,8	5,9	16,1	62,7	13,7	0,4	-
Jern- og metalområdet	0,4	1,9	3,5	17,7	56,5	19,2	0,4	0,4
Bygge- og anlægsområdet	0,4	1,8	7,6	20,6	47,5	21,5	-	0,4
Levnedsmiddelområdet	5,0	-	8,4	18,5	36,1	30,3	1,7	-
Grafiske fag	2,1	5,2	8,3	24,0	36,5	22,9	1,0	-
Servicefagene	4,8	4,8	8,0	27,2	35,2	18,4	1,6	-
I alt	1,6	1,9	6,4	19,7	49,6	19,9	0,6	0,2
<i>Afviste</i>								
	4,5	0,7	9,7	26,9	39,2	7,8	0,7	10,4
Samlet	2,2	1,6	7,1	21,1	47,5	17,5	0,7	2,2

4) Forudgående skolegang.

I tabel 6 er de optagne elever inden for hvert enkelt hovederhvervsområde fordelt efter forudgående skolekundskaber. Endvidere er angivet fordelingen for så vidt angår afviste ansø-

gere. I tabel 7 er angivet den tilsvarende relative fordeling sammenholdt med lærlingetilgangen i 1969-70.

Tabel 6.
Optagne og afviste fordelt efter forudgående skolegang.

	Mindre end 9. klasse eller 2. real	9. klasse	10. klasse	2. real	3. real	Andet
<i>Optagne elever</i>						
Handels- og kontorområdet	–	40	107	–	108	–
Jern- og metal- området	1	85	121	1	52	–
Bygge- og anlægs- området	5	78	88	5	46	1
Levnedsmiddel- området	7	53	38	1	14	6
Grafiske fag	2	24	39	5	23	3
Servicefagene	10	34	44	–	36	1
I alt	25	314	437	12	279	11
<i>Afviste</i>						
Handels- og kontorområdet	2	13	22	–	16	1
Jern- og metal- området og Servicefagene	4	43	84	2	57	1
I alt	6	56	106	2	73	2
Samlet	31	370	543	14	352	13

Af de optagne elever kom de 40 pct. fra 10. klasse, 29 pct. fra 9. klasse og 26 pct. fra 3. real. Fordelingen varierer imellem de forskellige hovederhvervsområder. 84 pct. af eleverne inden for handels- og kontorområdet havde gennemgået 10. klasse eller 3. real, medens procenten inden for jern- og metalområdet og de grafiske fag er omkring 65, inden for bygge- og anlægsområdet og servicefagene omkring 60 samt 43 inden for levnedsmiddelområdet.

For så vidt angår afviste elever kan det konstateres, at den største gruppe er ansøgere med 10. klasse. Der er endvidere inden for jern- og metalområdet og servicefagene afvist relativt flere med 3. real og relativt færre med 9. klasse, end der er optaget. Det omvendte er derimod tilfældet inden for handels- og kontorområdet.

Tabel 7.
Optagne og afviste relativt fordelt (i procent) efter forudgående skolegang.

	Mindre end 9. klasse eller 2. real	9. klasse	10. klasse	2. real	3. real	Andet
<i>Optagne elever</i>						
Handels- og kontorområdet	–	15,7	42,0	–	42,4	–
Jern- og metal- området	0,4	32,7	46,5	0,4	20,0	–
Bygge- og anlægs- området	2,2	35,0	39,5	2,2	20,6	0,4
Levnedsmiddel- området	5,9	44,5	31,9	0,8	11,8	5,0
Grafiske fag	2,1	25,0	40,6	5,2	24,0	3,1
Servicefagene	8,0	27,2	35,2	–	28,8	0,8
I alt	2,3	29,1	40,5	1,1	25,9	1,0
<i>Afviste</i>						
Handels- og kontorområdet	3,7	24,1	40,7	–	29,6	1,9
Jern- og metal- området og Servicefagene	2,1	22,5	44,0	1,0	29,8	0,5
I alt	2,4	22,9	43,3	0,8	29,8	0,8
Samlet	2,3	28,0	41,0	1,1	26,6	1,0
<i>Lærlingtilgangen 1969–70</i>						
Handelsskoler	7,8 ¹⁾	31,7	18,0	0,9 ²⁾	39,6	2,0
Tekniske skoler	27,5 ¹⁾	34,5	12,8	1,5 ²⁾	15,8	7,9
I alt	19,7 ¹⁾	33,4	14,9	1,2 ²⁾	25,2	5,6

1) Elever fra 7. og 8. klasse (se note 2).

2) Omfatter også elever fra 1. real (se note 1).

UNDERVISNINGSMINISTERIET
Departementet
Frederiksholms Kanal 21 . 1220 København K
MI (0154) *5282

BILAG 8h

6. juli 1973

*Kommissionen vedr.
kvindernes stilling i samfundet
Slotsholmsgade 12
1216 København K.*

I tilslutning til skrivelse herfra af 15. juni 1973 vedrørende Kommissionens betænkning nr. 504 om kvinders uddannelsesproblemer (j. nr. K. 12-21-73) fremsendes hoslagt udtalelser med bilag af 21. juni og 2. juli 1973 fra henholdsvis direktoratet for ungdomsundervisningen og direktoratet for erhvervsuddannelserne.

P. M. V.
E.B.
P. Greiffenberg

København, den 12.3.1973

Boligministeriet

Det under kommissionen vedr. kvindernes stilling i samfundet nedsatte udvalg om familieforholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her i kapitel II om boligbyggeri og boligforhold fremsat bl. a. følgende synspunkter (s. 16–18):

1. Et værelse til hver beboer må være et mindstekrav til boligen, og udvalget ønsker derfor en revision af den betragtning, som anlægges af offentlige myndigheder vedrørende den rimelige udnyttelse af boligarealet, hvorefter en lejlighed først betragtes som overbefolket, når den bebos af mere end 2 personer pr. værelse.
2. Der peges på ønskeligheden af en vis fleksibilitet på boligens område, som kan muliggøre, at en familie kan skifte bolig uden at skulle forlade det miljø, som familien og ikke mindst børnene føler sig knyttet til. Flexibiliteten bør muliggøre ændring af lejlighedens størrelse med familiens forøgede eller formindskede behov, jfr. i denne sammenhæng betingelserne vedrørende boligstørrelse i forbindelse med adgangen til boligsikring.
3. Ud fra et projekt vedr. kollektiv bebyggelse har udvalget peget på, at grupper af familiebøliger med fællesanlæg kan være en boligform, som i fremtiden særlig bør støttes og fremmes, fordi den giver familierne en mulighed for et fællesskab, men på den anden side ikke tvinger nogen ind i det, som hellere vil leve en isoleret tilværelse efter mere traditionelt mønster.
4. Der er behov for en udvikling af den snævre kollektive boligservice for eksempel med hensyn til børneomsorg, indkøb af levnedsmidler, vask, vareindlevering, kommunikation, muligheder for at dyrke kulturelle interesser samt adgang for de unge til klubber, sportspladser og andre kollektive foranstaltninger.
5. Ved planlægning af nyt byggeri bør der være upretentiøse, ikke funktionsbundne lokaler, hvis anvendelse senere kan afgøres efter beboernes egne ønsker og aftaler.
6. Ved koncentration af bebyggelse bør der tilvejebringes mulighed for bedre udnyttelse af det omgivende terræn til fritidsområder for både børn og voksne.
7. Byplanlægningen bør give mulighed for visse erhvervsvirksomheder i tilknytning til nye udbygningsområder for at undgå præget af sovebyer, for at gøre børnene fortrolige med de voksnes arbejdsudfoldelse og for at løse kommunikationen mellem hjem og arbejde.
8. Sanering af centrale bykvarterer bør tilstræbe bevarelsen af et vist boligmiljø.
9. Der peges på, at de forskellige kollektive faciliteter og en omhyggelig, fremtidsvendt planlægning af boligens indretning og udstyr vil betyde en væsentlig lettelse i husarbejdet.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

22. nov. 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes stilling i Samfundet,
Slotsholmsgade 12,
1216 København K.*

I skrivelse af 12. marts 1973 (j. nr. NOG F 731) har kommissionen bedt om boligministeriets kommentar til nedennævnte synspunkter 1 betænkning af 1970 vedrørende familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) kapitel II om boligbyggeri og boligforhold (s. 16-18).

1. Et værelse til hver beboer må være et mindstekrav til boligen, og udvalget ønsker derfor en revision af den betragtning, som anlægges af offentlige myndigheder vedrørende den rimelige udnyttelse af boligarealet, hvorefter en lejlighed først betragtes som overbefolket, når den bebos af mere end 2 personer pr. værelse.
Ad 1.

Boligsikringslovens § 5, stk. 1, nr. 1, gør det til en betingelse for ydelse af boligsikring, at antallet af beboere i lejligheden står i et vist rimeligt forhold til lejlighedens størrelse. Lejligheden må således ikke bebos af mere end 2 personer pr. beboelsesrum. Dog må antallet af beboelsesrum ej heller overstige antallet af personer i husstanden med mere end 1, jfr. §4, stk. 2. Loven rummer altså mulighed for at yde støtte til familier, der har opnået, hvad de fleste vel også i dag vil kalde en rimelig boligsituation, nemlig 1 værelse til hver husstandsmedlem + 1 fællesrum. Man afskærer sig dog ikke fra at yde boligsikring til familier, som ikke har opnået denne lejlighedsstandard, blot de ikke ligger under et vist minimumsmål.

Baggrunden for loven er at hjælpe familier til økonomisk at kunne klare udgiften til en passende bolig, og det synes klart, at loven i sin virkning vil mindske antallet af familier, der lever under boligforhold, som boligsikringsloven definerer som liggende under en rimelig standard.

Heraf følger modsætningsvist, at loven kommer til at støtte boligforhold, som, omend de ikke ligger under lovens minimumsgrænse, ifølge den almindelige vurdering i dag ikke er ideel. Imidlertid må lovens minimumskrite-

rium vurderes ikke ud fra den ideale fordring, men fra det historiske og økonomiske udviklingstrin som boligsituationen befandt sig på ved lovens vedtagelse og i tiden derefter. Hvis loven f. eks. havde sat minimumskriteriet til en person pr. beboelsesrum, er det tvivlsomt, om den ville have haft nogen særlig virkning, idet denne grænse sammenlignet med de forhold potentielle boligsikringsmodtagere boede under i 1966, ville have krævet en omfordeling af boligmassen, for at der kunne være blevet udbetalt boligsikring af betydning. Man har ved lovens koncipering satset på en rimelig undergrænse, idet man ud fra en realistisk vurdering har anset det for mere gavnligt at sætte en udvikling i gang overhovedet, omend langsomt, end at kræve en i praksis uigennemførlig omfordeling.

Af den seneste bolig- og folketælling fremgår, at en udvikling i retning af en højere bolig-mæssig standard for de fleste familier synes at være på vej. Det skal ikke påstås, at boligsikringsloven har været andet end blot en faktor blandt mange (forøget boligbyggeri, fødselstallet m. m.), men det er ikke ministeriets opfattelse, at minimumsgrænsen på nogen måde har hæmmet udviklingen. Eftersom boligsituationen faktisk bedres, vil der muligvis være behov for at ændre undergrænsen, hvis loven stadig skal fremme udviklingen, og dette vil blive holdt for øje forud for lovgivningsinitiativer.

2. Der peges på ønskeligheden af en vis fleksibilitet på boligens område, som kan muliggøre, at en familie kan skifte bolig uden at skulle forlade det miljø, som familien og ikke mindst børnene føler sig knyttet til. Flexibiliteten bør muliggøre ændring af lejlighedens størrelse med familiens forøgede eller formindskede behov, jfr. i denne sammenhæng betingelserne vedrørende boligstørrelse i forbindelse med adgangen til boligsikring.

Ad 2.

Den efterlyste fleksibilitet lader sig ikke uden videre realisere.

I parcelhusbyggeriet vil »fleksibilitetsproblematikken« efter sagens natur i det væsentlige bestå i ønsker om udvidelse af boligen. I ældre parcelhusområder er kravene til udnyttelsen lempet for at muliggøre ønskede tilbygninger.

Hvad angår bestående etagelejligheder bemærkes først, at en fleksibilitet på boligens område hos én bruger må modsvares af et i modsat retning gående fleksibilitetsønske hos nabobrugeren, idet den ene brugers fleksibilitetsønske ikke bør medføre, at en anden husstand tvinges bort fra det vante miljø.

Det er vel et spørgsmål om ikke fleksibilitetsproblematikken bedst løses ved flytning indenfor ejendommen eller kvarteret til den ønskede lejlighedstype.

I denne forbindelse henledes opmærksomheden på det fremsatte forslag til lov om ændring af lov om leje af 1. november 1973, hvor ider er foreslået bytteret for lejere i større beboelsesejendomme.

Iøvrigt bemærkes, at § 60 i lov om midlertidig regulering af boligforholdene begrænser mulighederne for at ændre en lejligheds fysiske størrelse m. v. og sætter herved en bom for den fleksibilitet, der kræves, hvis kvindekommisionens tanker om sammenlægning af lejligheder m. m. skal realiseres.

Denne bestemmelse er udsprunget af en boligsituation med bolignød. Den giver kommunerne en mulighed for at sikre boligmassen mod reduktion og dårlig udnyttelse til gunst for den almindelige lejer. Det er ikke bestemmelsens mening at hindre en miljømæssig nytænkning inden for boligbyggeriet, hvilket den formodentlig heller ikke har gjort indtil nu, idet det som bekendt først har været i de allerseneste år, at bygherrer har udvist interesse i større målestok for at eksperimentere med lejlighedsbyggeriet.

Udviklingen nu og i de kommende år vil vise, om situationen udvikler sig således, at en vis fleksibilitet i lejlighedernes størrelser skal udgøre et lovligt alternativ til traditionelt udlejningsbyggeri. Det er ikke ministeriets opfattelse, at en ændring af § 60 vil kunne fremme udviklingen, eller at den nuværende udformning hindrer en sådan, idet kommunalbestyrelserne efter et skøn over boligsituationen i de enkelte kommuner vil kunne ophæve disse ved kommunalbestyrelsesbeslutning.

3. Ud fra et projekt vedrørende kollektiv bebyggelse har udvalget peget på, at grupper af familieboliger med fællesanlæg kan være en boligform, som i fremtiden i særlig grad bør støttes og fremmes, fordi den giver familierne en mulighed for et fællesskab, men på den anden side ikke tvinger nogen ind i det, som hellere vil leve en isoleret tilværelse efter mere traditionelt mønster.

Ad 3.

Indenfor det byggetekniske område er der ved det nye bygningsreglement af 1972, der trådte i kraft den 1. januar 1973, bl. a. skabt bedre muligheder for opførelse af gruppebebyggelser ved højdegrænseplanbestemmelserne i reglementets pkt. 3.1.4., stk. 1.a.

I samme forbindelse kan henvises til Statens Byggeforskningsinstituts forskningsprojekt »Tæt Lav - en boligform«, hvor man forsøger at etablere eksperimentbyggerier med henblik på at opnå mere smidige og menneskevenlige boligmiljøer.

Også i det mere traditionelt udformede nybyggeri søges der tilvejebragt fællesanlæg.

I sager om boligbebyggelser, der ønskes opført med statsstøtte i henhold til lov om boligbyggeri, overlades det sædvanligvis til vedkommende bygherre sammen med kommunen inden for de rammer, der sættes af kommunens byplanmæssige dispositioner og bygningslovgivningens forskrifter, at afgøre, hvilken bebyggelsesart og hvilken nærmere udformning af bebyggelsesplanen der ønskes.

Ministeriet vil ved sin bedømmelse af, om et projekt er tilfredsstillende i byplanmæssig og bygningsmæssig henseende, normalt lægge kommunalbestyrelsens erklæring herom til grund.

Med hensyn til lejlighedsstørrelsen gælder der for tiden visse maksimumsgrænser. Der henvises til pkt. 29 i boligministeriets cirkulære af 14. december 1972 om offentlig støtte til opførelse af almennyttigt og privat boligbyggeri til udleje m. v., hvor det desuden siges, at der ved projekteringen må tages hensyn til de forpligtelser, det almennyttige byggeri har til at tilvejebringe lejligheder for familier og enlige med børn samt for pensionister og invalider, men at byggeriet iøvrigt bør udformes således, at det i videst muligt omfang kan tilfredsstille boligbehovet for alle grupper i befolkningen, herunder også for familier og enlige uden børn. Når byggeriet udformes på denne måde, medvirker man til, at de forskellige befolknings-

grupper og aldersklasser i størst muligt omfang får bolig mellem hinanden, således at den enkelte bebyggelse eller det enkelte kvarter ikke overvejende bliver beboet af bestemte befolkningsgrupper.

Boligministeriet kan tiltræde, at der i tilknytning til boligbebyggelse bør etableres fællesindretninger til brug for beboerne. I ovennævnte cirkulæres pkt. 10 er det fremhævet, at i boligbyggeri vil det - i hvert fald i større byggeføretagender - være ønskeligt, at der indrettes eller afsættes plads til fritidslokaler eller hobbyrum o. lign., således at beboerne får mulighed for at udøve fritidsaktiviteter inden for selve bebyggelsen. Det nævnes ligesledes, at der kan indrettes samlingslokaler, således at fællesarrangementer blandt beboerne kan afholdes inden for bebyggelsens rammer, ligesom lokalene vil kunne benyttes af de enkelte beboere efter behov. Når indretning af lokaler af denne art finder sted i forbindelse med byggeriets opførelse, vil den af boligministeriet godkendte udgift hertil - herunder i beskeden omfang udgiften til inventar - kunne medregnes i den for beregning af statsstøtte (statsgaranti og rentesikring) afgørende anskaffelsessum for det pågældende byggeri.

4. Der er behov for en udvikling af den snævre kollektive boligservice for eksempel med hensyn til børneomsorg, indkøb af levnedsmidler, vask, vareindlevering, kommunikation, muligheder for at dyrke kulturelle interesser samt adgang for de unge til klubber, sportspladser og andre kollektive foranstaltninger.

Ad 4.

I ovennævnte cirkulæres pkt. 8 er det foreskrevet, at såfremt der ikke i vedkommende område er institutioner for forebyggende børneomsorg, der også kan dække det behov, der opstår i forbindelse med nybyggeriet, vil det være et vilkår for statsstøtte, at der i tilslutning til byggeriet opføres institutioner i et omfang, der svarer til det ved bebyggelsen opståede behov. I cirkulærets pkt. 9 gøres opmærksom på, at der vil kunne indrettes sådanne butiks-, kontor- og værkstedslokaler, som har til formål at dække boligbebyggelsens behov i det omfang, det stemmer med kommunens planer for butiksdækning m. v.

Der kan dog ikke ydes rentesikring, men kun statsgaranti til sådanne institutioner og til erhvervsareal.

Med hensyn til fritidslokaler m. v. for beboerne henvises til bemærkningerne herom ovenfor ad pkt. 3.

5. Ved planlægning af nyt byggeri bør der være upretentiøse, ikke funktionsbundne lokaler, hvis anvendelse senere kan afgøres efter beboernes egne ønsker og aftaler.

Ad 5.

Boligministeriet kan tilslutte sig synspunktet om, at det formentlig vil være hensigtsmæssigt, at der i nyt byggeri er »upretentiøse, ikke funktionsbundne« lokaler, hvis anvendelse senere kan afgøres efter beboernes egne ønsker og aftaler.

I så henseende henvises til lovforslag af 1. november 1973 om ændring af lov om leje, hvorved foreslås indført beboerdemokrati og omkostningsbestemt leje i privat udlejningsbyggeri. Når lovforslaget gennemføres, vil lejerne - i lighed med reglerne i det almennyttige byggeri - få ret til at være medbestemmende med hensyn til sådanne lokalers anvendelse og medansvarlige for det økonomiske tab som opstår, når lokalene skal stå til disposition.

6. Ved koncentration af bebyggelse bør der tilvejebringes mulighed for bedre udnyttelse af det omgivende terræn til fritidsområder for både børn og voksne.

Ad 6.

Boligministeriet kan tiltræde, at det omgivende terræn bør udnyttes bedst muligt til fritidsområder for både børn og voksne; f. eks. er det i ovennævnte cirkulæres pkt. 11 anført, at opholdsarealerne i passende omfang skal indrettes med legepladser såvel for mindre som for større børn.

7. Byplanlægningen bør give mulighed for visse erhvervsvirksomheder i tilknytning til nye udbygningsområder for at undgå præget af sovebyer, for at gøre børnene fortrolige med de voksnes arbejdsudfoldelse og for at løse kommunikationen mellem hjem og arbejde.

Ad 7.

Den nye lov om lands- og regionplanlægning (nr. 375 af 13. juni 1973) indeholder i sin formålsparagraf bl. a. en bestemmelse om, at det ved en sammenfattende fysisk lands- og regionplanlægning tilstræbes at tilvejebringe grundlag for, at arealanvendelsen fastlægges på en sådan måde, at forurening af luft, vand og jord samt støjulemper forebygges bl. a. ved bedst

mulig adskillelse af miljøbelastende aktiviteter og beboelse.

Delmålsætningen i § 1, nr. 2, i lovforslaget om lands- og regionplanlægning er udtrykt som den bedst mulige adskillelse af miljøbelastende aktiviteter og beboelse. I den udstrækning, hvori erhvervsudøvelse i boligområder kan anses for miljø forbedrende, vil der i målsætningsangivelsen ikke ligge nogen afstandtagen fra, at erhvervsudøvelsen indgår som et integreret led i boligmiljøet.

8. Sanering af centrale bykvarterer bør tilstræbe bevarelsen af et vist boligmiljø.

Ad 8.

Når en saneringsplan udarbejdes, må der tages stilling til, hvilken saneringsmetode der vil være den mest hensigtsmæssige i det foreliggende tilfælde. Der kan blive tale om total-sanering, d.v.s. nedrivning af al bebyggelse inden for området, eller man kan foreskrive mindre indgribende foranstaltninger, f. eks. gårdrydning i forbindelse med mindre moderniseringer og enkelte nedrivninger. Når saneringsmetoden skal fastlægges, er hensynet til at bevare et vist miljø et af de væsentlige hensyn at tage i betragtning, men der indgår også en række andre hensyn, således bygningernes kvalitet, planlægningsmæssige hensyn, økonomiske konsekvenser m. v. Med hensyn til hvilken saneringsmetode man generelt bør tilstræbe, kan der ikke i dag siges at være nogen klar tendens, og der kan heller ikke påvises eller forventes en udvikling i en bestemt retning. Men emnet er under debat, og der er mulighed for, at udviklingen vil gå i retning af de mere dif-

ferentierede saneringer, som tager særligt hensyn til bevarelsen af det eksisterende miljø, eller udviklingen kan omvendt gå i retning af videregående totalsaneringer, hvor hovedvægten lægges på at give mulighed for at skabe nye miljøer.

9. Der peges på, at de forskellige kollektive faciliteter og en omhyggelig fremtidsvendt planlægning af boligens indretning og udstyr vil betyde en væsentlig lettelse i husarbejdet.

Ad 9.

Boligministeriet er enig i det anførte, men finder dog anledning til samtidig at påpege, at spørgsmålet om boligens indretning og udstyr også må ses i sammenhæng med størrelsen af det pågældende byggeris anskaffelsessum og huslejen, således at der foreligger en praktisk mulighed for, at de huse, der opføres, også bliver beboet.

I henhold til § 62 i lov om boligbyggeri skal det således ikke alene tilstræbes, at byggeriet får en tilfredsstillende udformning, men der må tillige lægges vægt på, at byggeri, der opføres med statsstøtte, udføres for den lavest mulige bekostning under hensyntagen til kvalitet, udstyr og beliggenhed. I lovens § 64 er det bestemt, at byggeriet skal være uden luksuspræg, men udstyret med almindelige moderne bekvemmeligheder.

De krav, boligministeriet for tiden stiller til det statsstøttede byggeris standard, er nærmere uddybet i pkt. 12-13 i cirkulære af 14. december 1972, hvor der er tilstræbt en afvejning af hensynet til at begrænse byggeriets anskaffelsessummer og dermed huslejen mest muligt.

P. M. V.

Henning Strøm

/ Brigsted

København, den 12.3.1973

Forsikringsrådet

Det under kommissionen vedr. kvindernes stilling i samfundet nedsatte udvalg om familieforholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her i kapitel V om den familieretlige lovgivning fremsat bl. a. følgende spørgsmål (s. 62) om adgangen til at sikre forsørgerydelsen i kollektive forsikringsordninger m. v. samt angående erstatning for tab af forsørger:

Udvalget går også på disse områder ind for, at der gennemføres fuld ligestilling mellem mænd og kvinder og indstiller på denne baggrund, at der rettes henvendelse til forsikringsrådet med anmodning om, at rådet i videst mu-

ligt omfang vil virke for, at der sikres mandlige og kvindelige medlemmer lige rettigheder og således understrege, at Kvindekommissionen anser det for særlig vigtigt, at der sikres både de kvindelige og de mandlige medlemmer ret til børnepension.

I kvindekommissionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra rådet til belysning af, om der for så vidt angår ovennævnte spørgsmål kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for de berørte emner.

Med venlig hilsen

9. januar 1974

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.*

I skrivelser af 12. marts og 21. november 1973 har Kvindekommissionen til brug for en slutrapport over kommissionens virksomhed udbedt sig en udtalelse fra forsikringsrådet til belysning af, om der for så vidt angår adgangen til at sikre forsørgerydelsen i kollektive forsikringsordninger m. v., kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning på dette område.

I denne anledning skal man meddele følgende:

I januar 1967 har forsikringsrådet godkendt bestemmelser vedrørende børnepension til kvindelige pensionsforsikrede forældreløse børn, hvor der skal gælde samme betingelser, som gælder for børnepension til mandlige pensionsforsikrede forældreløse børn, dog med følgende undtagelser:

»Et adoptivbarn, som en kvindelig forsikret har adopteret alene, skal anses for at være forældreløs fra den forsikrede død.

Børn født udenfor ægteskab, dog ikke bort-

adopterede børn, anses for at være forældreløse, når moderen er død, og faderen ved moderens død ikke får tillagt for ældremyndigheden over barnet. Er forældremyndigheden efter moderens død tillagt barnets fader, anses barnet for forældreløs ved faderens død.«

Desuden har forsikringsrådet i september 1970 godkendt bestemmelser for tegning af forsikringer med kollektiv ægtefællepension og kollektiv børnepension til såvel mandlige som kvindelige forsikrede børn. Bestemmelserne er de samme, som hidtil har været gældende for tegning af forsikringer med kollektiv enkepension.

Løvrigt har forsikringsrådet i løbet af 1973 i en række pensionskasser efter ansøgning godkendt indførelsen af enkemandspension.

Det skal dog bemærkes, at indførelsen af enkemandspension er blevet nedstemt i flere pensionskasser med overvejende kvindelig medlemsbestand, men udviklingen må alligevel siges at gå i den retning, at flere og flere pensionskasser indfører enkemandspension.

P. Ørting

Ehlers

København, den 12.3.1973

Handelsministeriet

Det under kommissionen vedr. kvindernes stilling i samfundet nedsatte udvalg om familief forholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her på side 18 bl. a. fremsat følgende synspunkt:

Endelig vil gode indkøbsmuligheder nær hjemmet på tider, der tilgodeser familiernes behov, være en væsentlig hjælp såvel for en husmoder som for en kvinde med udearbejde.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der for så vidt angår detailhandelens åbnings-tider kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for dette spørgsmål.

Med venlig hilsen

23. marts 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.*

I skrivelse af 12. marts 1973 - j. nr. NOG F 733 - har kommissionen udbedt sig en udtalelse fra handelsministeriet under henvisning til følgende i betænkning vedrørende familiens og børnenes tilpasning (1970 nr. 575) side 18 fremsatte bemærkninger: »Endelig vil gode indkøbsmuligheder nær hjemmet på tider, der tilgodeser familiernes behov, være en væsentlig hjælp såvel for en husmoder som for en kvinde med udearbejde.« Udtalelsen udbedes til belysning af, om der for så vidt angår detailhandelens åbningstider kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for dette spørgsmål.

I denne anledning skal man meddele, at de almindelige butikslukketider efter lukkelov nr. 264 af 10. juni 1970 er de samme, som efter den tidligere lukkelov af 27. maj 1950. Loven

har midlertid udvidet kredsen af erhvervsdrivende, der falder uden for lukkeloven. Det gælder bl. a. frisørforretninger, dog at det er en forudsætning, at der ikke fra forrentingen sker salg af varer. Ligeledes er vareområdet udvidet for de butikker, der må holdes åbne i den almindelige butikslukketid. Det gælder således bladkiosker, konfekturbutikker, bagerbutikker, brødudsalg, smørrebrødsbutikker og blomsterbutikker, og der gælder ingen begrænsning med hensyn til åbningstiden.

Endelig er der givet kommunalbestyrelsen adgang til i visse nærmere angivne tilfælde at fastsætte udvidede åbningstider for butikker.

Det tilføjes, at man har orienteret lukkelovskommissionen om kvindekommissionens skrivelse og ministeriets svar.

P. M. V.
Jens Selmer

! *P. Thorell*

København, den 12.3.1973

Indenrigsministeriet

Det under kommissionen vedr. kvindernes stilling i samfundet nedsatte udvalg om familief forholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her i kapitel V om den familieretlige lovgivning fremsat bl. a. følgende synspunkt (s. 62) om problemerne omkring ægtefæller af forskellig nationalitet:

Udvalget tager også på dette område sit udgangspunkt i, at målsætningen må være ligestilling. Det indstilles, at Kvindekommisionen over for de pågældende ministerier stiller forslag om, at der nedsættes en arbejdsgruppe eller et udvalg med repræsentanter bl. a. fra inden-

rigsministeriet, socialministeriet og justitsministeriet. Udvalget indstiller endvidere, at Kvindekommisionen støtter det for Nordisk Råd fremsatte forslag til en rekommendation.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der for så vidt angår ovennævnte spørgsmål kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for de berørte emner.

Med venlig hilsen

København, den 2. juli 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet
Slotsholmsgade 12
1216 København K.*

I skrivelse af 12. marts 1973 (j. nr. NOG F 738) har Kvindekommissionen til brug ved en slutrapport over kommissionens virksomhed anmodet indenrigsministeriet om en udtalelse, om der kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning vedrørende problemerne omkring ægtefæller af forskellig nationalitet.

Som det fremgår af Kvindekommissionens betænkning vedrørende familiens og børnenes tilpasning, p. 58, blev der i december 1968 for Nordisk Råd indbragt to forslag til rekommandationer vedrørende statsborgerretlig ligestilling af mand og kvinde. De to forslag blev på Nordisk Råds 18. session i 1970 vedtaget med følgende, ændrede ordlyd:

Rekommandation nr. 6/1970:

»Nordisk Råd anbefaler regeringerne at undersøge, om der ved afgørelsen af statsborger-skabet i videregående omfang kan tages hensyn til princippet om barnets interesse og således, at spørgsmålet eventuelt senere kan aktualiseres på internationalt plan.«

Rekommandation nr. 7/1970:

»Nordisk Råd anbefaler regeringerne at søge reglerne om naturalisation i forbindelse med ægteskab tillempet, således at der ikke generelt gøres forskel mellem mand og kvinde.«

Til behandling af disse rekommandationer er der nedsat en arbejdsgruppe af tjenestemænd fra vedkommende ministerier i Danmark, Finland, Norge og Sverige. Arbejdsgruppen for-

venter først at kunne afslutte sit arbejde i efteråret 1973, men det kan allerede nu nævnes, at der hersker enighed om, at der bør tilstræbes samme opholdsfrist for naturalisation af mand og kvinde i forbindelse med ægteskab. Endvidere er det arbejdsgruppens opfattelse, at børn, født i ægteskab mellem nordisk kvinde og ikke-nordisk mand, som hovedregel bør kunne erhverve statsborgerret i moderens hjemland ved naturalisation.

Det tilføjes, at Europarådets rådgivende forsamling på sin 24. session i januar 1973 har vedtaget en rekommandation (nr. 696), der indeholder en opfordring til en nærmere undersøgelse af spørgsmål, svarende til de to rekommandationer, der er vedtaget af Nordisk Råd.

Endelig skal man henlede opmærksomheden på, at der den 15. december 1972 af folketingsmedlemmerne Ellen Strange Petersen, Burgdorf, Hanne Budtz, Ninn-Hansen og Ulla Worm er fremsat forslag til lov om ændring af lov om dansk indfødsret, efter hvilket forslag et ægtebarn erhverver dansk indfødsret ved fødslen, blot én af forældrene er dansk statsborger, uanset hvor fødslen finder sted.

Som det fremgår af bemærkningerne til forslaget, er dette i det væsentlige identisk med det forslag, der er blevet fremsat i Kvindekommissionens betænkning (bilag 8). Der vedlægges et eksemplar af lovforslaget (nr. 144) samt af den beretning, som den 24. maj 1973 er blevet afgivet af folketingets udvalg angående forslag til lov om indfødsretsmeddelelse.

P. M. V.

E. B.

Åge Lorentzen

FORSLAG

til

Lov om ændring af lov om dansk indfødsret.

I lov om dansk indfødsret, jfr. lovbekendtgørelse nr. 409 af 17. december 1968, foretages følgende ændringer:

1. § 1, stk. 1, affattes således:

»Dansk indfødsret erhverves ved fødslen af
1. ægtebarn, hvis fader eller moder er dansk,
2. barn uden for ægteskab, hvis moder er dansk.«

2. I § 3 indsættes som nyt stykke efter stk. 1:

»Stk. 2. En person, der ved fødslen har erhvervet både dansk og fremmed statsborgerret, og som har boet i riget sammenlagt mindst 5 år, får stadfæstet sin danske indfødsret ved det fyldte 21. år, men inden det fyldte 22. år, over for overøvrigheden (i København magistraten) at afgive skriftlig erklæring herom, forudsat at han ved erklæringens afgivelse har fast bopæl i riget.«

Stk. 2 bliver herefter stk. 3.

3. § 5 affattes således:

»§ 5. Erhverver en person indfødsret i medfør af §§ 3 eller 4, tilkommer indfødsretten også hans her i riget bosatte ugifte ægtebarn under 18 år. Dette gælder dog ikke barn, som efter opløsning af forældrenes ægteskab eller deres separation er undergivet den anden forældreparts forældremyndighed.

Stk. 2. Reglen i stk. 1, 1. pkt., finder tilsvarende anvendelse i forholdet mellem en kvinde og hendes barn uden for ægteskabet, medmindre forældremyndigheden over barnet er tillagt dets udenlandske fader.«

4. § 7, nr. 4, udgår.

Bemærkninger til lovforslaget.

Lovforslaget er i det væsentlige identisk med det forslag, der blev fremsat i betænkning vedrørende familiens og børnenes tilpasning (Bet. nr. 575/1970) afgivet af det under kommissio-

nen vedrørende kvindernes stilling i samfundet nedsatte udvalg vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv.

Ifølge indfødsretsloven og praksis ved naturalisation gælder som hovedregel, at ægtebarn følger faderen med hensyn til erhvervelse af dansk indfødsret.

Under hensyn til det stigende antal ægteskaber mellem danske og udenlandske statsborgere ønsker forslagsstillerne at stille børn af »blandede ægteskaber« lige i relation til erhvervelse af dansk statsborgerret, uanset om det er moderen eller faderen, der er dansk. Det foreslås derfor, at sådanne børn ved fødslen erhverver dansk statsborgerskab, blot én af forældrene er dansk statsborger, uanset hvor fødslen finder sted, og hvor familien opholder sig.

Til nr. 1.

Ifølge indfødsretslovens § 1, stk. 1, erhverves dansk indfødsret ved fødslen af

1. ægtebarn, hvis fader er dansk,
2. her i riget født ægtebarn, hvis moder er dansk, såfremt faderen ikke har statsborgerret i noget land, eller såfremt barnet ikke ved fødslen erhverver faderens statsborgerret, og
3. barn uden for ægteskab, hvis moder er dansk.

Efter forslaget til ny formulering af § 1, stk. 1, erhverves dansk indfødsret ved fødslen af

1. ægtebarn, hvis fader *eller* moder er dansk, og
2. barn uden for ægteskab, hvis moder er dansk.

Til nr. 2.

Forslagsstillerne finder, at ulemperne ved dobbelt statsborgerskab, som bliver en følge af ændringsforslag nr. 1, kan formindskes, så-

fremt det dobbelte statsborgerskab i princippet tidsbegrænses til det fyldte 22. år.

Ved nærværende ændringsforslag foreslås, at der i § 3 indføres en bestemmelse, hvorefter en person, der ved fødslen har erhvervet både dansk og fremmed statsborgerret, og som har boet her i riget sammenlagt mindst 5 år, får *stadfæstet* sin danske indfødsret ved efter det fyldte 21. år, men inden det fyldte 22. år, over for overøvrigheden (i København magistraten) at afgive *skriftlig erklæring* herom, forudsat at han ved erklæringens afgivelse har fast bopæl her i riget.

Til nr. 3.

Erhverver en *mand* indfødsret i medfør af indfødsretslovens §§ 3 eller 4 (ved afgivelse af skriftlig erklæring), tilkommer indfødsretten

ifølge § 5 også hans her i riget bosatte ugifte ægtebarn under 18 år.

Ved den foreslåede ændring af § 5, stk. 1, erstattes »mand« med ordet: »person«.

§ 5, stk. 2, foreslås ændret som en konsekvens af den foreslåede ændring af § 5, stk. 1.

Til nr. 4.

Ved ændringsforslaget ophæves den i indfødsretslovens § 7, nr. 4, indeholdte regel, hvorefter dansk indfødsret fortabes af ugift barn under 18 år, som bliver fremmed statsborger derved, at dets forældre indgår ægteskab med hinanden, idet tabet for barn, der bor her i riget, efter regelen dog kun indtræder, når det inden det fyldte 18. år flytter ud af riget og da har statsborgerret i et andet land.

BERETNING

*over forslag til lov om ændring af lov
om dansk indfødsret
[af Ellen Strange Petersen m. //.]*

(Afgivet af indfødsretsudvalget d. 24. maj 1973).

Forslaget, som blev henvist til behandling i udvalget angående forslag til lov om indfødsrets meddelelse, er blevet behandlet af dette udvalg i 2 møder. Udvalget har herunder haft samråd med indenrigsministeren, der endvidere skriftligt har besvaret en række spørgsmål fra udvalget.

Det er herved bl. a. blevet oplyst, at der, såfremt forslaget bliver gennemført, vil ske en betydelig stigning i antallet af tilfælde af dobbelt statsborgerret, og at der derfor, således som det også er sket i forslaget, bør træffes foranstaltninger til, at disse tilfælde af dobbelt statsborgerret ved en vis alders indtræden *kan* bringes til ophør. I den fællesnordiske arbejdsgruppe af tjenestemænd, som har behandlet den af Nordisk Råd vedtagne rekommandation om børns statsborgerret, er der foretaget en undersøgelse af statsborgerretslovgivningen i over 20 ikke-nordiske lande, og det fremgår heraf, at der ikke i noget af disse lande findes lovbestemmelser, der svarer til dem, der indeholdes i det her omhandlede lovforslag, og at man derfor står ganske uden erfaringer med hensyn til, hvordan sådanne bestemmelser skal administreres.

Endvidere er det for udvalget oplyst, at den fællesnordiske arbejdsgruppe har afsluttet sine undersøgelser vedrørende de rekommandationer om statsborgerret, som er vedtaget af Nordisk Råd, og at gruppen forventer at kunne afgive beretning herom i efteråret 1973. I arbejdsgruppen er man kommet til det resultat, at tiden endnu ikke er inde til at søge spørgsmålet om børns statsborgerret løst ved at fore-

tage ændringer i de almindelige love om statsborgerret, som gælder i de nordiske lande, men at man indtil videre bør søge spørgsmålet løst ved, at der iagttages en smidigere praksis med hensyn til ansøgninger fra forældre i »blandede ægteskaber« om, at der må blive tillagt deres børn indfødsret (statsborgerret) ved naturalisation. Gruppen har herved bl. a. taget hensyn til, at der for kort tid siden over for Europarådet er blevet stillet forslag om, at den juridiske samarbejdskomité inden for Europarådet skal opfordres til at undersøge spørgsmålet om statsborgerret for børn, der er født i »blandede ægteskaber«, samt muligheden for, at der kan udarbejdes en europæisk konvention på dette område. Ved at søge dette spørgsmål løst på et bredere internationalt plan vil man eventuelt kunne opnå, at problemerne med hensyn til dobbelt statsborgerret vil kunne reduceres væsentligt.

Efter det således oplyste kan det ikke forventes, at en til lovforslaget svarende ændring af statsborgerretslovgivningen i de nordiske lande vil blive gennemført foreløbig. Endvidere må det antages, at de problemer, som det var lovforslagets hensigt at søge løst, i det væsentlige vil kunne løses ved en naturalisationspraksis, som er smidigere end den hidtil fulgte, og som man allerede i et vist omfang har indledt. Under henvisning hertil kan udvalget tiltræde en indstilling fra indenrigsministeren om, at behandlingen af det fremsatte lovforslag stilles i bero i indeværende folketingsår, idet man foreløbig afventer resultatet af den fællesnordiske arbejdsgruppes arbejde.

P. u. v.
Evald Kristensen,
formand.

København, den 12.3.1973

Justitsministeriet

Det under kommissionen vedr. kvindernes stilling i samfundet nedsatte udvalg om familief forholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her i kapitel V om den **familieretlige** lovgivning fremsat bl. a. følgende synspunkter (s. 61-63):

1. Ægteskabsalderen bør være ens for begge køn. Endvidere bør myndighederne være forsigtige med at dispensere fra de aldersgrænser, som fastsættes i loven, idet det offentlige bør modvirke (eller ikke medvirke til), at unge indgår **overilede** ægteskaber på grund af graviditet, ligesom man bør være opmærksom på, at meget tidligere ægteskaber kan være stærkt hæmmende for begge parters uddannelsesmuligheder, hvilket ikke alene har uheldige følger for dem selv, men ofte også for børnene.
2. De særlige problemer for en ægtefælle, der arbejder i den anden ægtefælles virksomhed, bør undersøges udførligt. Der bør indføres regler svarende til den svenske Giftermålsbalks kapitel 8 § 6.
3. Det bør påny tages op til drøftelse om formuefællesskabet bør indskrænkes, således at det ikke fortsat kommer til at omfatte erhvervelser før ægteskabet eller erhvervelser ved arv eller gave under **ægteskabet**, **jfr.** herved også side 16 ff i betænkning III fra Ægteskabsudvalget **af 1957**.
4. Udvalget har fremhævet ønskeligheden af, at problemerne omkring separation og skilsmisse drøftes indgående, særlig forslaget om

at give direkte adgang til skilsmisse, når parterne er enige derom, og der ikke er mindreårige børn i ægteskabet.

5. Udvalget ville finde det principielt rigtigst om underholdsbidrag mellem ægtefæller efter separation eller skilsmisse helt afskaffes. Reglerne herom bør dog foreløbig opretholdes bl. a. under hensyn til, at et betydeligt antal gifte kvinder afskæres fra kontakt med erhvervslivet på grund af manglende børneinstitutioner.
6. Udvalget har ønsket, at der rettes henvendelse til justitsministeriets udvalg vedrørende erstatning for invaliditet og tab af forsørger med anmodning om, at der ved udformningen af udkast til nye lovregler tilstræbes en formulering, der kan sikre, at en hustrus død ikke skal medføre en større nedgang i familiens levestandard end **mandens** død.
7. Det indstilles, at navneloven ændres således, at hver af ægtefællerne ved ægteskabets indgåelse vælger, om de vil bibeholde deres eget navn eller føre samme navn som ægtefælles.

I kvindekommissionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der for så vidt angår ovennævnte spørgsmål kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for de berørte emner.

Med venlig hilsen

København, den 25. april 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
Slotsholmsgade 12,
1216 København K.*

I skrivelse af 12. marts 1973 (j. nr. NOG F 736) har kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet til brug for en slutrapport om kommissionens virksomhed anmodet om en udtalelse til belysning af, om der for så vidt angår de spørgsmål, der er nævnt i kapitel V om den familieretlige lovgivning i kommissionens betænkning nr. 575/1970 (s. 61-63) kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for de berørte emner.

I den anledning skal justitsministeriet meddele, at spørgsmål 1-5 indgår i overvejelserne i justitsministeriets ægteskabsudvalg af 1969.

For så vidt angår spørgsmål 6 har udvalget vedrørende erstatning for invaliditet og for tab af forsørger oplyst, at spørgsmålet om niveauet for erstatning for tab af forsørger ved en hustrus død er behandlet i udvalgets betænkning om erstatning for tab ved personskade og tab af forsørger. Udvalget har fuldt ud tilsluttet sig det synspunkt, der er udtrykt i betænkning vedrørende familiens og børnenes tilpasning, at en hustrus død ikke skal medføre en større nedgang i familiens levestandard end mandens død. Udvalget har imidlertid ikke fundet det muligt at give mere præcise lovbestemmelser

om niveauet for erstatning ved en hustrus død. Dette må ses i sammenhæng med, at udvalget heller ikke i øvrigt har fundet det muligt at udforme lovbestemmelser om erstatningsniveauet, men mener, at ændringer i erstatningsniveauet må ske gennem en udvikling i retspraksis.

Udvalgets betænkning forventes afgivet i nær fremtid.

For så vidt angår spørgsmål 7 kan det oplyses, at justitsministeriet ikke for tiden har aktuelle planer om revision af navneloven. I foråret 1971 fremsatte socialdemokratiske folketingsmedlemmer i folketinget et forslag til folketingsbeslutning om ændring af navneloven. Forslaget, der vedlægges i fotokopi, vedrører især en ændring af de gældende regler om, at en kvinde ved indgåelse af ægteskab automatisk får sin ægtefælles slægtsnavn, medmindre hun begærer at beholde sit eget, og et forslag om en ligestilling af navnelovens regler om børn i og uden for ægteskab. Forslaget blev ikke færdigbehandlet i folketingsåret 1970-71 og er ikke siden blevet genfremsat eller optaget på justitsministeriets lovgivningsprogram for de nærmeste år.

P. M. V.
Bitsch

FORSLAG

til

FOLKETINGSBESLUTNING

om ændring af lov om personnavne.

Fremsat den 19. maj af *Karen Dahlerup Andersen, Lis Groes, Grete Hækkerup, K. J. Mortensen, K. Axel Nielsen og Kjeld Olesen.*

Folketinget opfordrer regeringen til at fremsætte forslag til ændring af lov om personnavne.

Ændringerne skal indeholde følgende bestemmelser:

Ved ægteskabs indgåelse meddeler ægtefællerne, om de vil bibeholde deres eget navn eller føre samme navn, og da hvilket.

En ægtefælle, der ikke bærer sin ægtefælles slægtsnavn, kan under samlivet antage dette ved anmeldelse til personregistret.

Ophører ægteskabet, kan den ægtefælle, der har båret den andens slægtsnavn, genantage sit oprindelige slægtsnavn ved anmeldelse til personregistret.

Børn får ved fødslen forældrenes slægtsnavn. Bærer forældrene hver sit slægtsnavn, får barnet faderens eller moderens slægtsnavn. Anmeldelse heraf foretages til personregistret.

Adoptivbarn får ved adoptionen adoptivfor-

ældrenes slægtsnavn. Bærer adoptivforældrene hver sit slægtsnavn, får adoptivbarnet adoptivmoderens eller adoptivfaderens navn. Anmeldelse heraf foretages til personregistret.

I øvrigt foreslås en liberalisering af navnelovens § 6, således at det bliver lettere at få differentierede navne, f. eks. ved lettere adgang til navne med bindestreg, og således at fornavne kan antages som efternavne.

Bemærkninger til forslaget.

Formålet med forslaget er:

at ligestille mand og kvinde med hensyn til valg af slægtsnavn ved indgåelse af ægteskab, at stille børn født inden for og uden for ægteskab ens med hensyn til mulighed for ved fødslen eller senere at antage moderens eller faderens slægtsnavn, at liberalisere loven.

København, den 12.3.1973

Socialministeriet

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om familieforholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her i kapitel III om børnenes pasning og i kapitel IV om familiemedlemmernes situation bl. a. fremsat følgende synspunkter (s. 33-36 og 45-47):

1. Udvalget går ind for, at der skabes sådanne økonomiske og erhvervsmæssige forhold, at forældrene - også hvor der er tale om enlige - får virkelig mulighed for at vælge, om børnene i de første år skal passes hjemme eller på institution. Forældrene bør også have mulighed for at vælge hvem af dem, der skal påtage sig hjemmearbejde og børnepasning, evt. således at dette arbejde udføres på skift mellem forældrene.
2. Der peges på, at man fra samfundets side må arbejde frem mod erhvervsmæssige og økonomiske forhold, der tillader såvel moderen som faderen den nødvendige tid til pasning af og indflydelse på børn, alt efter som de ønsker at indrette sig.
Det afgørende må være, at der sikres børnene den rigtige pleje og pasning og at forældrene får såvel økonomisk som reel (praktisk) mulighed for frit at vælge om de spæde børn skal passes hjemme eller på institution.
3. Der er et betydeligt, udækket behov for dagpasningsmuligheder i befolkningen uden for byerne.
4. Efter udvalgets opfattelse ville det være ønskeligt, om der kunne sikres vuggestueplads til alle børn, der har behov derfor. Udvalget er tillige opmærksom på betydningen af, at der gives forældrene valgfrihed med hensyn til, om de vil have en vuggestueplads eller om de selv vil passe deres barn, såfremt de får den fornødne

mulighed herfor, for eksempel mod at få udbetalt et særligt beløb i stedet for at belægge en vuggestueplads.

5. Udvalget understreger betydningen af, at der lægges megen vægt på at ruste både de bestående og de kommende institutioner til at løse deres opgaver, og der peges på, at det vil være af største betydning om de personer - som læger, sundhedsplejersker og familievejledere - der får kontakt med hjem og med spæde børn, gennem deres uddannelse eller senere instruktion sættes i stand til at vurdere hvilke børn, der har størst behov for at blive passet på institution, og hvilke der har mest gavn af at blive i deres hjem, således at der skabes mulighed for, at de får pladser, der vil være til rådighed, kommer de børn til gode, som ud fra en helhedsbedømmelse trænger mest til en vuggestueplads.
6. Vedr. daginstitutioner understreges, at disse må antages at være til gavn for børnene, såfremt institutionerne ikke er for store, såfremt der er tilstrækkelige pladsforhold, såfremt børnene anbringes i grupper af passende størrelse og såfremt der er tilstrækkeligt personale til rådighed. Det vil være en fordel, at institutionen er placeret nær børnenes bopæl, så de kan møde deres legekammerater og ikke udsættes for lang transport til og fra institutionen.
Åbningstiderne bør indrettes efter behovet.
7. Daginstitutioner bør være tilgængelige for alle, ganske som skolerne er det. Man finder, at der bør være børnehavpladser til alle, og de bør være gratis.
8. Det fremhæves, at børneinstitutionerne må gøres gode nok til at løse deres opgaver med forskellige grupper af handicappede og på andre måder truede børn.
9. Hvor der er større fysiske eller psykiske

- problemer for et barn, bør der være mulighed for en mere intensiv behandling, og dette kan formentlig kun opnås gennem meget små børnegrupper, der ledes af særligt kvalificeret og helst specielt uddannet personale. Her er det vigtigt, at der er en nær kontakt og godt samarbejde mellem institutionen og barnets hjem.
10. På daginstitutionerne ser man mindst til børn fra de socialt ringest stillede hjem, måske fordi betalingen er for høj, og fordi der mangler oplysning om adgangen til støtte gennem børneværnet. Bedre orientering og individuel vejledning vil være af betydning, idet netop børnene fra de dårligst stillede hjem har et særligt behov for at komme i daginstitutionerne.
  11. Udvalget er bekendt med, at der for tiden gøres forsøg med en ordning, hvorefter studerende ægtepar skulle kunne opnå tilskud til pasning af deres børn på skift i hjemmene af en uddannet barneplejerske. Udvalget kan ikke på nuværende tidspunkt vurdere ønskeligheden af en sådan ordning, men vil mene, at såfremt forsøgsarrangementet falder heldigt ud, bør ordningen søges udvidet til en generel ordning for alle grupper af befolkningen.
  12. Med hensyn til fritidshjem og fritidsklubber er udvalget for så vidt ikke i tvivl om værdien heraf som tilholdssteder for de større børn og for ungdommen. Udvalget vil imidlertid finde det af stor interesse, om der kunne foranstalles et undersøgelsesarbejde, som kunne tilvejebringe et mere konkret grundlag for en vurdering af disse institutioners betydning for børns og unges udvikling og indstilling til samfund, miljø og fremtid.
  13. Udvalget ønsker, at der sættes kræfter ind på at styrke rådgivnings- og vejledningsarbejdet ved udvikling af den eksisterende familievejledning og andre rådgivningsinstitutioner. Udvalget har bemærket den udvikling i antallet af godkendte ordninger, der har fundet sted i de sidste år. Der er dog endnu ikke opnået en fuldstændig landsdækning, og det er udvalgets indtryk, at der ikke er tilstrækkeligt kendskab til de eksisterende ordninger og deres hjælpemuligheder.

Man kunne endvidere ønske en længere uddannelse for samtlige vejledere svarende til socialrådgiveruddannelsen i omfang.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

København K., den 20. okt. 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet
Slotsholmsgade 12*

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 12. marts 1973 (j. nr. NOG F 734) følger vedlagt en fra socialstyrelsen indhentet besvarelse af kommissionens spørgsmål.

For så vidt angår spørgsmål 7 bemærkes, at socialministeriet er enig i, at daginstitutioner bør være tilgængelige for alle børn. Man kan endvidere i princippet tilslutte sig, at daginstitutionspladser bør være gratis; socialministeriet ser imidlertid ingen praktisk mulighed for en

virkeliggørelse heraf på nuværende tidspunkt.

For så vidt angår spørgsmål 13 skal man i tilslutning til det af socialstyrelsen oplyste henvende opmærksomheden på, at det i forslaget til lov om social bistand er foreslået at indføre en rådgivningsordning, der skal stå åben for alle, og som bygger på de erfaringer, der er indhøstet gennem den eksisterende familievejledningsordning.

P. M. V.

E. B.

/s. Langkilde

København, den 8. okt. 1973

*Socialministeriet,
Slotsholms gade 6,
1216 København K.*

I skrivelser af 9. maj 1973 og 20. juni 1973 (5. kt. j. nr. 600-161) har socialministeriet anmodet om socialstyrelsens kommentarer til nogle af Kvindekommisionen fremsatte spørgsmål vedrørende daginstitutionsområdet.

Om spørgsmålene 3 og 6-13 incl., der henhører under socialstyrelsen, B.U., kan man bemærke følgende:

Ad pkt. 3:

Ifølge lov om børne- og ungdomsforsorg § 2, stk. 2, skal kommunen sørge for, at der er tilstrækkelig dækning med daginstitutionspladser.

For at kunne udnytte institutionskapaciteten bedst muligt ude omkring i landet er der i enkelte kommuner skabt mulighed for etablering af kørselsordninger, således at udgifter, forbundet med børnenes transport til og fra institutionerne, kan opføres som tilskudsberettigede driftsudgifter på institutionernes budgetter.

En forøget udbygning af samarbejdet kommunerne imellem om udnyttelse af de eksisterende pladser i daginstitutionerne ville kunne afhjælpe en del af det udækkede behov for institutionspladser samt medvirke til at besætte pladserne i de institutioner, som for tiden er underbelagt på grund af svigtende tilgang af børn.

Det kan oplyses, at der i socialstyrelsen under børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn er nedsat et udvalg vedrørende institutioner i de tyndt befolkede områder.

Ad pkt. 6:

Målsætningen for personalet i daginstitutionerne må bl. a. være at skabe et sådant milieu for børnene, at det giver de bedst mulige udviklingsbetingelser i de fysiske rammer, som man efter de gældende bestemmelser kan skabe.

Ved et snævert samarbejde mellem arkitekter, pædagoger, forældre og bygherrer er der mulighed for, hvis det ifølge lovgivningen tilladte bebyggede areal udnyttes bedst muligt, at skabe gode fysiske forhold for børnene både inde og ude.

Som følge af den eksisterende mangel på pædagoger er man i en del institutioner henviset til at ansætte personale uden erfaring i arbejdet og uden pædagogisk uddannelse, hvilket kan gøre det vanskeligt for de i institutionen værende uddannede pædagoger at tilgodese alle de krav og behov, et barn kan have.

Det er socialstyrelsens erfaring, at man i de seneste år i større omfang placerer mindre institutioner nær børnenes milieu, end man gjorde tidligere, ligesom der fra kommuners og institutioners side er mere forståelse for behov for en mere flexibel åbningstid.

Der har tidligere fra pædagogisk side været tilbageholdenhed over for tanken om længere åbningstid, da der har været advaret mod, at børn tilbringer mere end 8-10 timer daglig i institutioner, men problemet må kunne løses ved en fornuftig vejledning fra pædagogerne over for forældrene, f. eks. ved forældremøder og gennem forældreråd eller forældrerepræsentanter, så forældrene bibringes forståelse af, at børnene bør afhentes så hurtigt som muligt fra institutionen i forbindelse med forældrenes hjemkomst fra arbejde.

Iøvrigt kan man tiltræde de af Kvindekommisionens udvalg fremsatte betragtninger i pkt. 6, og der kan henvises til lov om børne- og ungdomsforsorgs pædagogiske nævns betænkning nr. 654/72 om omlægning af daginstitutionsstrukturen.

Ad pkt. 7:

Socialstyrelsen kan i tilslutning til det af kommissionen anførte oplyse, at man er prin-

cipielt enig i, at der bør være børnehavepladser til alle børn, samt at det bør være gratis for forældrene at have børn i en børnehave, men man må dog anføre, at man finder, at gratisprincippet først bør gennemføres, når pladsbehovet er dækket.

Der kan i denne forbindelse henvises til ovennævnte betænkning samt til pædagogisk nævns betænkning nr. 337/63 om børnehavesproblemer.

Ad pkt. 8 og 9:

Der er i dag enkelte institutioner indrettet udelukkende til handicappede børn og unge. Desuden er der institutioner med afdelinger for handicappede.

Alle institutioner har imidlertid mulighed for at optage handicappede børn og unge, dog er der fastsat den grænse, at antallet af handicappede ikke må overstige 10 % af det normerede børnetal i institutionerne.

Enkelte børnehaveforeninger og kommuner har ansat psykologer på hel- eller deltidsbasis, hvorved man hurtigere og mere effektivt bliver i stand til at sætte ind over for eventuelle problemer.

Endvidere har man fra institutionernes side mulighed for kontakt med talepædagoger, som kan undervise eller hjælpe det enkelte barn i institutionen.

Endelig er der via kommunen mulighed for ansættelse af støttepædagoger i de institutioner, som har børn, der kræver en særlig intensiv behandling.

Spørgsmålet om, hvorvidt udgifterne hertil kan gøres til genstand for refusion som børneværnsudgift er for tiden til overvejelse i BU's pædagogiske og økonomiske nævn.

Det kan endelig oplyses, at der er nedsat et udvalg til behandling af spørgsmålet om handicappede børns placering i »almindelige« daginstitutioner.

Ad pkt. 10:

Det er pålagt lederen af de enkelte institutioner at oplyse om fripladsordningen, hvorefter der kan ydes fuld friplads for indtægter under 20.000 kr. Ved indtægter mellem 20 og 30.000 kr. gives $\frac{3}{5}$ friplads og for indkomster mellem 30 og 40.000 kr. $\frac{2}{5}$ friplads. Det er

den aktuelle skattepligtige indtægt, der lægges til grund for beregningen.

Ad pkt. 11:

I sin tid har der været ansøgt om godkendelse af en pasningsordning som den skitserede. Den er imidlertid aldrig blevet ført ud i livet.

Ad pkt. 12:

Der er ikke foretaget undersøgelse af fritidshjems og -klubbers betydning for børns og unges udvikling og indstilling til samfund, milieu og fremtid, men man er ganske enig i, at det ville være ønskeligt med en sådan undersøgelse.

Ad pkt. 13:

For så vidt angår familievejledningen er der nu kun 0,5 % af befolkningen, der ikke er dækket af en anerkendt familievej ledningsordning. Det er socialstyrelsens indtryk, at kendskabet til familievejledningen og dens hjælpemuligheder inden for de seneste år er blevet meget udbredt. Socialstyrelsen er dog fortsat opmærksom på spørgsmålet om, hvorvidt den enkelte kommune drager omsorg for, at befolkningen er tilstrækkeligt orienteret om hjælpemulighederne.

For så vidt angår spørgsmålet om udbygning specielt af rådgivningscentre for børn og unge kan bemærkes, at der hidtil har været bevilling på finansloven til etablering af et nyt rådgivningscenter for børn og unge pr. år, således at der nu er 10 anerkendte centre. Det vil afhænge af den politiske udvikling, om denne aktivitetsforøgelse kan fortsætte i samme tempo.

For så vidt endelig angår spørgsmålet om familievejledernes uddannelse skal bemærkes, at ca. $\frac{1}{4}$ er uddannet som socialrådgivere, og at socialstyrelsen drager omsorg for videregående uddannelse af de familievejledere, der ikke er socialrådgivere. Socialstyrelsen er enig i, at man bør stræbe mod, at alle familievejledere får en uddannelse svarende til socialrådgiveres.

Kvindekommissionens skrivelse med ministeriets påtegning af 26. marts 1973 følger hoslagt tilbage.

Horsten

| Carla Hansen

København, den 12.3.1973

Skattedepartementet

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om familieforholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her i kapitel V om den familieretlige lovgivning fremsat bl. a. følgende synspunkter (s. 62-63) vedr. skattelovgivningen:

1. Udvalget finder det både af principielle og af praktiske grunde vigtigt, at reglerne om ægtefællernes ansvar for skattens betaling - og i forbindelse hermed deres ansvar for selvangivelsen - stemmer med de grundsætninger om ligestilling og selvstændighed, som for længst er indført i familielovgivningen.
2. Udvalget finder det uheldigt, at skattelovgivningen, der berører alle landets borgere, tager sit udgangspunkt i, at manden er hovedpersonen i forhold til hustruen.
3. Udvalget henstiller, at sambeskatningen og forsørgerbegrebet hurtigst muligt ophæves, således at enhver beskattes uden hensyn til køn og ægteskabelig stilling. Herved vil man opnå en retslig ligestilling mellem kvinde og mand.
4. Udvalget lægger særlig vægt på, at der indføres regler, hvorefter hustruen altid beskattes af sin egen folke- eller invalidepension eller af sin andel i sådanne pensioner, i de tilfælde, hvor begge ægtefæller er pensionsberettigede.
5. Udvalget finder, at hustruen bør selvstændigt beskattes af egen formue, af egne formueindtægter og have selvstændigt eventuel fradrag af egen fast ejendom.
6. Udvalget foreslår, at kildeskattelovens § 37B stk. 1 ændres således, at der bliver ligestilling mellem enlige mænd og kvinder med hensyn til skattelempelse.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der for så vidt angår ovennævnte spørgsmål kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for de berørte emner.

Med venlig hilsen

København K, den 12. juli 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.*

I skrivelse af 12. marts 1973 (j. nr. NOG F 739) har kommissionen under henvisning til de synspunkter vedrørende skattelovgivningen, herunder om ophævelse af sambeskatningen, der blev fremsat i den i februar 1970 afgivne betænkning nr. 575/1970 fra det under kommissionen nedsatte udvalg om familief forholdene, anmodet skattedepartementet om en udtalelse; om, hvorvidt der kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for disse emner.

I den anledning skal man oplyse, at den ved kildeskatteordningen i 1970 indførte ordning med særskilt beskatning af visse **hustruindtægter**, jfr. kildeskattelovens § 4, stk. 2, siden er blevet noget udvidet dels ved en lov af 7. juni 1972, dels ved en lov fra juni i år. Til orientering vedlægges et eksemplar af disse love. Ved den førstnævnte lov er området for den særskilte beskatning fra 1973 udvidet til visse enkepensioner, til pensionerne efter de sociale

pensionslove samt til visse ydelser efter revalideringsloven. Ved den sidstnævnte lov sker der fra 1974 yderligere udvidelse af området for den særskilte beskatning til ydelser efter loven om uddannelsesstøtte.

Det skal endvidere nævnes, at der i loven om særlig indkomstskat fra 1972 er sket udvidelse af området for særskilt beskatning til visse hædersgaver, jfr. herom vedlagte eksemplar af skattedepartementes cirkulære af 31. juli 1972.

Endelig skal man oplyse, at udvalget til forbedring af kildeskatten - det såkaldte Poul Dahlgaard-udvalg - ved et af finansministeren godkendt kommissorium af 25. august 1972 bl. a. er blevet bedt om at overveje, om der kan gennemføres forenklinger vedrørende beskatningen af ægtefæller. Foreløbig afventes imidlertid udfaldet af udvalgets overvejelser, hvorfor man ikke nu kan udtale sig om, hvilke yderligere ændringer, der eventuelt vil komme på det nævnte område.

Hans P. Gøtrik

J. Herslund

Lov af 7. juni 1972

LOV OM ÆNDRING AF LOV OM OPKRÆVNING AF
INDKOMST- OG FORMUESKAT FOR PERSONER M. V. (KILDESKAT)

*Vi Margrethe den Anden, af Guds Nåde Danmarks Droning, gør vitterligt:
Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:*

§ 1.

I lov om opkrævning af indkomst- og formueskat for personer m. v. (Kildeskat), jfr. lov-bekendtgørelse nr. 448 af 30. september 1971, som ændret ved lov nr. 553 af 17. december 1971, foretages følgende ændringer:

1. I § 3, stk. 2, ændres »magters« til: »staters«.

2. § 3, stk. 3, affattes således:

»Stk. 3. Fremmede staters herværende konsulære repræsentanter, repræsentationernes personale, disse persongrupperes familiemedlemmer samt repræsentationernes tjenestepersonale beskattes i overensstemmelse med reglerne i Wienerkonventionen om konsulære forbindelser, jfr. lov nr. 67 af 8. marts 1972 om konsulære forbindelser.«

3. § 4, stk. 2, *litra f*, affattes således:

»f) Pensionsudbetalinger m. v., som er indkomstskattepligtige efter § 20 i lov om beskattningen af pensionsordninger m. v., når hustruens arbejdsgiver eller hendes tidligere, nu afdøde ægtefælles arbejdsgiver har ydet bidrag til ordningen.«

4. § 4, stk. 2, *litra g*, affattes således:

»g) Folkepension, invalidepension, ægteskabs-tillæg i henhold til folkepensionsloven eller invalidepensionsloven samt pension i henhold til lov om pension og hjælp til enker m. fl., jfr. dog ligningslovens § 7, *litra i*.«

5. I § 4, stk. 2, indsættes som nyt *litra h*:

»h) Ydelser efter lov om revalidering, bortset fra ydelser efter lovens § 7.«

6. § 37 B, stk. 2, ophæves, og i stedet indsættes:

»Stk. 2. For de i stk. 1, 1. pkt., omhandlede skattepligtige forhøjes personfradraget med 3.000 kr. Er den skattepligtige berettiget til to

personfradrag, forhøjes kun ét af fradragene. Forhøjelsen nedsættes med 30 pct. af det beløb, hvormed den skattepligtige indkomst overstiger 17.000 kr. I det omfang den skattepligtige ikke kan udnytte forhøjelsen, fradrages den ikke udnyttede del af forhøjelsen i ægtefælless ansatte skattepligtige indkomst, hvis ægtefællerne er sambeskattet ved indkomstårets udløb. Hvor der efter § 13 foretages ansættelse såvel af hustruens særskilte indkomst som af ægtefællernes øvrige indkomst, forhøjes det af personfradragene, der indrømmes i den laveste indkomstansættelse, ligesom denne ansættelse bestemmer forhøjelsens størrelse. Forhøjelsen af personfradraget skal ikke pristalsreguleres efter § 4 i lov om udskrivning af indkomst- og formueskatten til staten.

Stk. 3. Sambeskattede ægtefæller, der begge er omfattet af stk. 1, 1. pkt., har ikke ret til forhøjelse efter stk. 2. I stedet forhøjes hver ægtefælles personfradrag med 1.500 kr. Forhøjelsen nedsættes med 10 pct. af det beløb, hvormed den pågældende ægtefælles skattepligtige indkomst overstiger 12.000 kr. Stk. 2, 4. pkt. og sidste pkt., gælder også for denne forhøjelse.«

Stk. 3 bliver herefter stk. 4.

7. § 40 affattes således:

»§ 40. Opkrævning af indkomst- og formueskat til staten, folkepensionsbidrag, kommunal og amtskommunal indkomstskat samt kirkelige afgifter sker for personer i overensstemmelse med reglerne i dette afsnit. Udbytteskat af aktieudbytte m. v. opkræves efter reglerne i afsnit VI.«

8. I § 48, stk. 4, indsættes som 3. pkt.:

»Finansministeren kan fastsætte regler om op- eller nedrunding af de beregnede indeholdelsesprocenter, som dog i intet tilfælde må forhøjes eller nedsættes med mere end 1,5.«

9. Efter § 51 indsættes:

»§ 51 A. Må det forventes, at den skattepligtige vil erhverve aktieudbytte m. v., hvori der indeholdes udbytteskat efter afsnit VI, tages der ved fastsættelsen af grundlaget for opkrævning af A-skat eller B-skat hensyn hertil, således at den samlede foreløbige skat så vidt muligt kommer til at svare til den forventede sludskat. Selv om den skattepligtige ikke i øvrigt skal svare B-skat, kan et eventuelt yderligere beløb af foreløbig skat opkræves ved skattebillet.«

10. § 54 affattes således:

»§ 54. Med henblik på at opnå den bedst mulige overensstemmelse mellem sludskatterne og de foreløbige skattebeløb, jfr. § 42, kan finansministeren, hvor den almindelige indkomst-udvikling tilsiger det, bestemme, at der skal foretages en procentvis forhøjelse eller nedsættelse af indkomstgrundlaget efter § 52, stk. 1, for alle skattepligtige eller for grupper af skattepligtige.«

11. § 64, stk. 3, affattes således:

»Stk. 3. Udgør de kommunale indkomstskatter og kirkelige afgifter, der opgøres ved beregning af sludskat for det foregående kalenderår, et større beløb end summen af de månedlige beløb, der efter stk. 2 er udbetalt til kommunen i det pågældende kalenderår, udbetaler statskassen forskelsbeløbet til kommunen efter følgende regler:

a) Den 1. november i det år, hvori sludskatten beregnes, udbetales med tillæg af 8 pct. det beløb, hvormed de i det foregående kalenderår i april kvartal udbetalte månedlige beløb overstiger de i det forudgående januar kvartal udbetalte månedlige beløb. Det udbetalte beløb kan dog ikke overstige det samlede forskelsbeløb. Ved beregningen af forskellen mellem de i april og januar kvartaler udbetalte månedlige beløb bortses fra de beløb, der i henhold til litra c) udbetales med $\frac{1}{36}$ pr. måned.

b) Overstiger det samlede forskelsbeløb den under litra a) nævnte difference mellem de månedlige beløb, der udbetales i april og januar kvartaler, men udgør det overskydende forskelsbeløb med tillæg af 8 pct. ikke mere end 3 pct. af summen af de månedlige beløb, der i det foregående regnskabsår er udbetalt til kommunen til foreløbig dækning af kommunal indkomstskat og kirkelige afgifter, udbetales

det samlede forskelsbeløb med tillæg af 8 pct. den 1. november.

c) Udgør det under litra b) nævnte overskydende forskelsbeløb med tillæg af 8 pct. mere end 3 pct. af summen af de månedlige beløb, der i det foregående regnskabsår er udbetalt til kommunen til foreløbig dækning af kommunal indkomstskat og kirkelige afgifter, udbetales det i litra a) nævnte beløb samt et beløb med tillæg af 8 pct., svarende til de nævnte 3 pct. til kommunen den 1. november. Den resterende del af det samlede forskelsbeløb med et tillæg på 8 pct. udbetales med $\frac{1}{36}$ pr. måned, første gang ved begyndelsen af april måned i det kalenderår, der følger efter det år, hvori sludskatten beregnes. Til det beløb, der udbetales med $\frac{1}{36}$ pr. måned, ydes et tillæg på 12 pct.«

12. I § 64 indsættes efter stk. 3 som nyt stykke:

»Stk. 4. Udgør de kommunale indkomstskatter og kirkelige afgifter et mindre beløb end summen af de udbetalte månedlige beløb, modregnes forskelsbeløbet med et tillæg af 8 pct. snarest muligt fra den 1. november i det år, hvori sludskatten beregnes, i de månedlige beløb, der tilkommer kommunen efter stk. 2.«

Stk. 4-6 bliver herefter stk. 5-7.

13. I § 64, stk. 4, der bliver stk. 5, ændres »stk. 3« til: »stk. 3 og 4«, i stk. 5, der bliver stk. 6, ændres »stk. 3 og 4« til: »stk. 3-5«, og i stk. 6, der bliver stk. 7, ændres »stk. 1-4« til: »stk. 1-5«.

14. § 66, stk. 1, affattes således:

»Udbytteskat forfalder til betaling, så snart vedtagelse om udbetaling eller godskrivning af udbyttet er truffet, og skal indbetales til et indbetalingssted, der er bemyndiget til at modtage udbytteskat. Indbetalingen anses for rettidig, når den finder sted senest en måned efter forfaldsdagen. Ved for sen indbetaling finder bestemmelsen i § 63, stk. 2, anvendelse.«

15. § 66, stk. 3, affattes således:

»Stk. 3. Selskaber, der vedtager udbetaling eller godskrivning af udbytte, skal samtidig med udbytteskattens indbetaling i en af finansministeren foreskrevet form meddele oplysning om vedtagelsen. Selskaber, der vedtager ikke at deklare udbytte, er på skattemyndighedernes begæring pligtige til inden en nærmere angiven frist at indsende oplysning om

vedtagelsen. Indsendelse af de nævnte oplysninger kan fremtvinges ved pålæg af daglige bøder, der fastsættes af finansministeren eller den, han bemyndiger dertil.«

16. I § 79, stk. 1, indsættes efter »finansministeren«: »eller den han bemyndiger dertil.«

17. Som § 83 indsættes:

»§ 83. Når A-indkomst udbetales gennem Lønmodtagernes Garantifond, påhviler det den, der skulle have foretaget indeholdelse, **såfremt** udbetalingen ikke var foretaget af fonden, at indbetale som A-skat til det offentlige det beløb, som fonden efter § 2, stk. 1, 2. pkt., i loven om Lønmodtagernes Garantifond fratrækker for kildeskat forinden udbetalingen. Reglerne om indeholdelse finder herved anvendelse i det omfang, de efter deres indhold er forenelige med foranstående.

Stk. 2. I forhold til A-indkomstmodtageren træder det beløb, som fonden fratrækker for kildeskat, i stedet for A-skat af indkomsten.«

18. Efter § 115 indsættes:

»§ 115 A. Finansministeren bemyndiges til at fastsætte regler om opkrævning og afregning af indkomst- og formueskat til staten for personer m. v., folkepensionsbidrag og særlig indkomstskat, der er pålignet eller pålignes efter reglerne for skatteår forud for indkomståret 1970, samt skat af overført indkomst og skat

af overskydende indkomst, der er pålignet eller pålignes i henhold til lov om ikrafttræden af lov om opkrævning af indkomst- og formueskat for personer m. v. (Kildeskat).

Stk. 2. Finansministeren bemyndiges endvidere til at fastsætte regler om udbetalingen af yderligere børnetilskud og tilbagebetalingen af for meget udbetalt børnetilskud i tilfælde, hvor der foretages ændringer af skatteansættelsen for skatteår forud for indkomståret 1970.«

§ 2.

Stk. 1. § 1, nr. 1, 3-10, 14 og 15, har virkning fra og med indkomståret 1973.

Stk. 2. § 1, nr. 2, træder i kraft den 1. januar 1973 eller, såfremt lov nr. 67 af 8. marts 1972 om konsulære forbindelser træder i kraft efter denne dato, da fra den 1. januar i det år, der følger efter tidspunktet for den nævnte lovs ikrafttræden.

Stk. 3. § 1, nr. 11-13, anvendes første gang ved udbetaling eller modregning af forskelsbeløbet den 1. november 1973.

Stk. 4. § 1, nr. 16 og 18, træder i kraft ved bekendtgørelsen i Lovtidende.

Stk. 5. § 1, nr. 17, finder anvendelse ved enhver udbetaling af A-indkomst gennem Lønmodtagernes Garantifond, jfr. § 14 i lov af 13. april 1972 om Lønmodtagernes Garantifond.

Givet på Christiansborg slot, den 7. juni 1972.

Under Vor Kongelige Hånd og Segl.

MARGRETHE R.

Henry Grünbaum

FORSLAG

til

Lov om ændring af lov om opkrævning af indkomst- og formueskat for personer m. v. (Kildeskat)

(Personfradrag til folke- og invalide pensionister m. fl.)

(Vedtaget af folketinget ved 3. behandling den 8. juni 1973)

§ 1

I lov om opkrævning af indkomst- og formueskat for personer m. v. (Kildeskat), jfr. lov-bekendtgørelse nr. 172 af 15. marts 1973, foretages følgende ændringer:

1. I § 4, stk. 2, *litra g*, udgår » , ægteskabstil-læg i henhold til folkepensionsloven eller invalidepensionsloven«.

2. I § 4, stk. 2, indsættes som *litra i*:

»i) Ydelser efter lov om uddannelsesstøtte.«

3. I § 23, stk. 1, 2. pkt., indsættes efter »tillæg til restskat«: »og den i § 63, stk. 2, nævnte rente af skattebeløb, som en indeholdelsespligtig ikke har betalt rettidigt.«

4. I § 35, stk. 1 og 3, § 94, stk. 2, og § 95, stk. 3, ændres »og 37 B« til: »37 B og 37 C«.

5. I § 37, stk. 1, 2. pkt., tilføjes: », jfr. dog § 37 B«.

6. § 37, stk. 5, 2. pkt., affattes således:

»Ved beregningen af indkomstkatten indrømmes der to personfradrag, hvis den skattepligtige er ugift og ved udgangen af det kalenderår, hvori skatten betales, opfylder aldersbetingelsen for at oppebære folkepension, oppebærer eller er tillagt ret til at oppebære folkepension, pension i henhold til lov om pension og hjælp til enker m. fl., invalidepension eller invaliditetsydelse med bistands- eller plejetillæg.«

7. § 37 B ophæves, og i stedet indsættes:

»§ 37 B. For personer, som er skattepligtige i henhold til § 1, og som ved udgangen af det kalenderår, hvori skatten betales, opfylder aldersbetingelsen for at oppebære folkepension,

oppebærer eller er tillagt ret til at oppebære folkepension, pension i henhold til lov om pension og hjælp til enker m. fl., invalidepension eller invaliditetsydelse med bistands- eller plejetillæg, beregnes personfradraget efter stk. 2-6.

Stk. 2. Hvis den skattepligtige ved udløbet af indkomståret er sambeskattet med en ægtefælle, udgør personfradraget 9.000 kr., jfr. dog stk. 3. Fradraget nedsættes med 30 pct. af det beløb, hvormed den skattepligtige indkomst overstiger 17.000 kr. Hvis den skattepligtige modtager hustrutillæg efter folkepensionslovens § 11, stk. 2, eller invalidepensionslovens § 12, stk. 2, nedsættes fradraget i stedet med 17 pct. af det beløb, hvormed den skattepligtige indkomst overstiger 25.000 kr. Nedsættelserne kan imidlertid ikke medføre, at personfradraget bliver mindre end et almindeligt personfradragsbeløb efter udskrivningsloven.

Stk. 3. Hvis ægtefæller, som sambeskattes ved indkomstårets udløb, begge er omfattet af stk. 1, udgør hver ægtefælles personfradrag 7.500 kr. Fradraget nedsættes med 10 pct. af det beløb, hvormed den pågældende ægtefælles skattepligtige indkomst overstiger 12.000 kr., idet fradraget dog ikke kan blive mindre end et almindeligt personfradragsbeløb efter udskrivningsloven.

Stk. 4. Hvis den skattepligtige ikke er sambeskattet med en ægtefælle ved indkomstårets udløb, udgør personfradraget 15.000 kr. Fradraget nedsættes som angivet i stk. 2, 2. pkt., idet fradraget dog ikke kan blive mindre end summen af to almindelige personfradragsbeløb efter udskrivningsloven.

Stk. 5. Dør en person, som er omfattet af stk. 1, skal der ved beskatningen af afdøde for tiden fra indkomstårets begyndelse til dødsfaldet beregnes personfradrag efter stk. 4. Fra-

draget træder i stedet for fradrag efter § 37, stk. 3, 1. og 2. pkt.

Stk. 6. Hvis længstlevende ægtefælle er **omfattet af stk. 1, skal der ved beskattningen af denne for det indkomstår, hvori ægtefællens dødsfald har fundet sted, beregnes personfradrag** efter stk. 4. Fradraget træder i stedet for fradrag efter § 37, stk. 4, 1. pkt. Skal længstlevende i henhold til § 13 beskattes såvel af hustruens særskilte indkomst som af ægtefællens øvrige indkomst, gælder dog § 37, stk. 4, 3. pkt., idet det personfradrag, som indrømmes i den laveste ansættelse, beregnes efter stk. 2, 1. og 2. pkt. Nedsættelsen af dette personfradrag bestemmes af den laveste ansættelse.

§ 37 C. Vedkommende amtsskatteråd - i København og på Frederiksberg vedkommende skattedirektorat - kan tillade, at der ved beregningen af indkomstskat for en person, der er skattepligtig efter § 1, og som ikke ved ind-

komstårets udgang er sambeskattet med en ægtefælle, indrømmes to personfradrag, når han godtgør, at han har børn, herunder stedbørn, adoptivbørn og plejebørn, som ved begyndelsen af det kalenderår, hvori skatten betales, er fyldt 17 år og er under uddannelse. Det er dog en betingelse, at barnet i indkomståret i overvejende grad forsørges af den skattepligtige. Ligningsrådet kan ændre de af amtsskatterådene og direktoraterne for Københavns og Frederiksberg kommuners skattevæsen i henhold til foranstående trufne afgørelser.«

8. I § 63, *stk. 1*, og i § 89 ændres » $\frac{1}{2}$ pct.« til »1 pct.«

§ 2.

Stk. 1. § 1, nr. 1-7, har virkning fra og med indkomståret 1974.

Stk. 2. § 1, nr. 8, har virkning for renter, der påløber fra og med den 1. juli 1973.

CIRKULÆRE OM ÆNDRING AF LOV OM SÆRLIG INDKOMSTSKAT M. V.

Hermed fremsendes eksemplarer af lovbe- kendtgørelse af 31. juli 1972 af lov om særlig indkomstskat m. v. Lovbekendtgørelsen afløser lovbekendtgørelse nr. 450 af 30. september 1971.

I den nye lovbekendtgørelse er indarbejdet de ændringer af lov om særlig indkomstskat m. v., der er sket ved lov nr. 276 af 7. juni 1972.

I nærværende cirkulære vil der blive gjort rede for disse ændringer, bortset fra de rent redaktionelle og de ændrede regler for særlig indkomstbeskatning af fortjeneste ved afståelse af fast ejendom. Reglerne om fast ejendom vil blive omtalt i et særligt cirkulære, der senere vil blive udsendt.

I. *Ændring med virkning for indkomståret 1972 og senere indkomstår.*

Ved ændringsloven er området for de arter af særlig indkomst, der ifølge § 1, stk. 2, nr. 2, skal beskattes særskilt hos en med en mand sambeskattet hustru, blevet udvidet. Herefter

skal gave- og legatbeløb som nævnt i § 2, nr. 16, d.v.s. gave- og legatbeløb, der er ydet een gang for alle af offentlige midler, legater, kulturelle fonds o. lign., beskattes særskilt hos hustruen, når gaven eller legatet udelukkende har karakter af en anerkendelse af modtagerens fortjenester.

II. *Ændringer med virkning for indkomståret 1973 og senere indkomstår.*

Ved ændringsloven er den i lov om særlig indkomstskat m. v. § 9, stk. 1, fastsatte beskattingsprocent forhøjet fra 40 til 50. Samtidig er det sammesteds omtalte almindelige beregningsfradrag forhøjet fra 3.000 kr. til 6.000 kr.

III. *Ændring med virkning fra 1. januar 1973.*

Ved ændringsloven er den i lovens § 16, stk. 1, omtalte afgift på 40 pct., som arbejdsgiveren skal erlægge af udbytteandele, der i form af aktier eller obligationer udredes af arbejdsgiveren til medarbejdere, forhøjet til 50 pct.

Skattedepartementet, den 31. juli 1972.

Hans P. Gøtrik

/ E. Møller

København, den 12.3.1973

Trafikministeriet

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om familieforholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her på side 18 bl. a. fremsat følgende synspunkt:

Den stærkt ensrettede arbejdstid betyder en dårlig udnyttelse af kommunikationsmidlerne, men en større spredning af arbejdstid og fritid vil kollidere med det stærke ønske om, at samtlige familiemedlemmer har fritid samtidig. En god udbygning af de offentlige kommunika-

tionsmidler vil i nogen grad kunne formindske dette problem.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der for så vidt angår den offentlige kommunikation kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for det berørte spørgsmål.

Med venlig hilsen

MINISTERIET FOR
OFFENTLIGE ARBEJDER
(Trafikministeriet)
Slotsholmsgade 10, 1216 København K.
Tlf. (01) 12 62 42 Telex 22 275 moa dk.
Postgiro 2764

BILAG 16b

23. juli 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
Slotsholmsgade 12,
1216 København K.*

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 12. marts 1973 (j. nr. NOG F 732) vedrørende det på side 18 i betænkning nr. 575 vedrørende familiens og børnenes tilpasning anførte om relationerne mellem tilpasning af arbejds-

tid og udnyttelse af kommunikationsmidler skal man hoslagt i fotokopi oversende en fra generaldirektoratet for statsbanerne modtaget udtaleselse af 6. juli 1973.

P. M. V.
E.B.
Reidar Jørgensen

6. juli 1973

*Ministeriet for offentlige arbejder,
Departementet*

Betænkning vedrørende familiens
og børnenes tilpasning.

Vi kan kun erklære os enige i det i brev af 12.3.1973, j. nr. NOG F 732, fra kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet citerede stykke fra betænkning nr. 575, side 18, om, at en stærkt ensartet arbejdstid er medvirkende til en dårlig udnyttelse af kommunikationsmidlerne og de deri bundne ressourcer. Hertil kommer også, at bl. a. komfortforholdene påvirkes i uheldig retning.

For os at se består DSBs muligheder for at mindske familiens problemer på de i kommissionens brev omhandlede områder i at medvirke til at gøre den kollektive trafik så attraktiv som muligt og til et virkeligt alternativ til den individuelle trafik. Dette arbejde foregår på alle områder indenfor virksomheden og omfatter såvel tekniske, trafikale og kommercielle nyskabelser. I det følgende skal nævnes eksempler på sådanne nyskabelser:

Fra sommerkøreplansskiftet 1973 er indført ny køreplansstruktur på Kystbanen med halvtimeskørsel i faste minuttal (stiv køreplan i lighed med S-togsstrækningerne). I myldretiderne indsættes yderligere supplerende tog efter behov. Samtidig med indførelse af den nye køreplan på Kystbanen ibrugtoges nyt rullende materiel med forbedrede ind- og udstigningsforhold, automatisk dørlukning, højtaleranlæg, nyt varme- og ventilationsanlæg m. m.

Fra sommerkøreplansskiftet 1974 vil der blive indført en ny køreplansstruktur i den indenlandske fjerntrafik baseret på timeskørsel i faste minuttal. Samtidig vil dele af regionaltrafikken på Sjælland ligeledes blive tilrettelagt med stiv køreplan. Dette princip vil i de nærmeste år blive udvidet til at omfatte al regionaltrafik med tog øst for Storebælt.

I 1976 forlænges Køgebugtbanen til Hundige, fra hvilket tidspunkt området omkring Hundige og Ishøj stationer vil komme til at nyde godt af den hurtige, regelmæssige og hyppige trafikbetjening, som er typisk for vore S-baner.

I 1977 ventes Hareskovbanen ibrugtaget som S-bane og togene indført direkte til bl. a. »citystationerne« på Boulevardbanen.

Der arbejdes ligeledes med modernisering og reorganisering af trafikbetjeningen på de øvrige strækninger i Københavns nærtrafik samt af regionaltrafikken vest for Storebælt. Det er endnu for tidligt at sige, hvornår der kan ventes konkrete resultater af dette arbejde. For så vidt angår trafikken i Århus-området kan dog nævnes, at vi i samarbejde med Århus kommune undersøger formen m. v. for områdets fremtidige kollektive trafikbetjening, og at rapport herom ventes at foreligge i efteråret 1973.

Den med Deres påtegning af 29.3.1973, j. nr. A.144, modtagne sag tilbagesendes vedlagt.

E. Rolsted Jensen

/ E. Falk-Sørensen

København, den 12.3.1973

Undervisningsministeriet

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om familieforholdene har i 1970 afgivet vedlagte betænkning vedr. familiens og børnenes tilpasning (nr. 575) og har her i kapitel IV om familiemedlemmernes situation bl. a. fremsat følgende synspunkter (s. 45-47):

1. En udvikling mod et mere varieret familiemønster, hvor flere familieformer eksisterer samtidig, bør af samfundet følges op ved, at der på dette område gives den enkelte mulighed for at vælge den familieform, der findes mest tiltrækkende. Med henblik herpå er det vigtigt, at undervisningen i familiekundskab tilsigter at belyse de forskellige former for familieliv.
2. Der er radikale grupper af unge, som arbejder på at gennemføre ændringer i de traditionelle opfattelser, men deres indflydelse er meget begrænset. Under hensyn hertil skal udvalget understrege betydningen af, at der fra samfundets side ydes støtte til disse unges bestræbelser, således at nye tanker herigennem efterhånden kan finde indpas i den yngre generation og hos den opvoksende ungdom.
3. Udvalget understreger betydningen af, at der på forskellig måde og måske i særdeleshed gennem den påvirkning børnene får gennem undervisning og skolebøger gøres en indsats til støtte for en ændring af det traditionelle kønsrollemønster for eksempel ved, at der i skolebøgerne i overensstemmelse med nutidens samfund gives skildringer af familier med erhvervsarbejdende mødre

og fællesskab i hjemmet om opgaver, og at man i det hele søger at give pigerne perspektiver vedrørende uddannelse, erhverv og arbejde fremfor først og fremmest giftermål og hjemmearbejde.

4. Man har forventninger til ægtefælle og familieliv, og i den grad de positive forventninger tilfredsstilles, er det fremmede for trivsel. Sådanne forventninger må behandles gennem en opdragelse og uddannelse til ægteskab, som dels må finde sted i skolens familiekundskab og dels gennem andet oplysningsarbejde.
5. Hvad angår den familiekundskab eller familieorientering, som gives i skolerne, skal man desuden fremhæve betydningen af, at der for eleverne tydeliggøres en klar sammenhæng mellem det stof, der gennemgås i praktiske husgerningsfag m. v., og den gennemgang af de etiske sider af familie og ægteskab, som finder sted i faget orientering. Man skal endvidere pege på det ønskelige i, at faget familiekundskab administrativt gøres til et af de obligatoriske kurser i læreruddannelsen.

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler eller praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

2. april 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes stilling i samfundet.
Slotsholms gade 12,
1216 København K.*

I skrivelse af 12. marts 1973 (j. nr. NOG F 735) har kommissionen fremdraget forskellige synspunkter af betænkning nr. 575 vedrørende familiens og børnenes tilpasning og forespurgt, om der inden for undervisningsministeriets område kan påpeges ændringer i regler og praksis eller i øvrigt påvises en udvikling, som berører de fremdragne synspunkter.

I denne anledning skal man efter indhentet udtalelse fra direktoratet for folkeskolen og seminarierne oplyse, at de i kommissionens skrivelse anførte synspunkter vedrørende udviklingen i familiemønstret indgår i den almindelige undervisning i en række fag i folkeskolen og særlig i faget orientering.

I forslaget til en ny lov om folkeskolen, der er fremsat i folketinget i december måned 1972, indgår de omtalte emner både i orientering og i det nye fag samtidsorientering på 8. og 9. klassetrin.

I det nyt fag hjemkundskab (tidligere husgerning) optages bl. a. emner fra **forbrugerorienteringen** også med henblik på emnets betydning for familiernes trivsel i videste forstand.

Faget familiekundskab er optaget som obligatorisk **kursus** i læreruddannelsen (undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 369 af 19. juni 1969 om uddannelse af lærere til folkeskolen §9 og § 66).

P. M. V.

E. B.

P. Greif jenberg

København, den 12.3.1973

Indenrigsministeriet

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om sundhedsforholdene har i 1971 afgivet vedlagte betænkning vedr. kvinders sundhedsforhold og har her i kapitel 10 i en vurdering af eksisterende foranstaltninger af særlig betydning med henblik på bekæmpelse af sygdomme hos kvinder og i kapitel 11, hvori der gives en vurdering af eksisterende foranstaltninger af særlig betydning med henblik på forebyggelse af sygdom hos kvinder fremsat bl. a. følgende synspunkter (s. 52-58):

1. Udvalget er af den opfattelse, at udbygning af visitationsordninger for gravide kvinder og i forbindelse hermed udbygning af specialafdelinger over hele landet vil bidrage stærkt til at løse problemet med hensyn til de komplicerede fødslers optimale behandling.
2. Også for de gynækologiske lidelsers vedkommende er det udvalgets opfattelse, at disse fortrinsvis bør behandles ved gynækologiske specialafdelinger. Da sådanne specialafdelinger stadig ikke findes i tilstrækkeligt omfang i særdeleshed ude i landet, bør det i forbindelse med dannelsen af de nye mere bæredygtige amtskommuner være en nærliggende opgave at udbygge disse specialafdelinger.
3. Under hensyn til den særlige rolle, som kræftlidelse spiller især i de yngre aldersgrupper blandt kvinder, finder udvalget grund til at understrege ønskeligheden af en tilstrækkeligt udbygget og højt specialiseret koordineret behandlingsindsats over for alle tilfælde af mistænkt eller manifest cancer.
4. Udvalget mener, der er behov for en udvidelse af den psykiatriske service særlig for kvinder med lettere psykiske lidelser, og mener, at en del af kapacitetsudvidelsen på dette område formentlig med fordel vil kunne udbygges i form af dag- og nathospitaler i tilslutning til centralsygehuse og ved indretning af pensionater for udskrevne patienter, der fortsat har behov for et vist tilsyn og omsorg.
5. Udvalget finder, at en udbygning af det ambulante behandlingsapparat herunder skadeafdelinger samt en udvidelse af institutionskapaciteten vil være af største betydning. Dette vil være af afgørende betydning for nedsættelse af ventetiden ved en række relativt mindre kirurgiske og gynækologiske indgreb, som uden at vedrøre livstruende tilstande dog er af væsentlig betydning for kvinders aktuelle og måske især fremtidige førlighed (f.eks. årknude-operationer).
6. Udvalget mener, at en række fysiurgiske lidelser med fordel kan behandles ambulant, men udtaler i denne forbindelse, at såfremt det ikke lykkes at skabe en tilstrækkelig kapacitet for behandling af fysiurgiske lidelser uden for institutionerne, må det overvejes at udbygge institutionernes kapacitet i så henseende.
7. I forbindelse med den ambulante sygdomsbehandling, d.v.s. den del af sygdomsbehandlingen som foregår uden for institutionerne, eller som foregår på institutionerne uden egentlig indlæggelse, finder udvalget grund til at understrege ønskeligheden af, at mulighederne for udvidelse af kirurgisk behandling overvejes, samt at der skabes nye muligheder for psykiatrisk behandling uden for institutionerne, f.eks. i form af en psykiatrisk konsulenthjælp til de praktiserende læger.
8. Udvalget er bekendt med, at der af indenrigsministeriet er peget på det ønskelige i, at der skabes kontakt mellem hjemmesygeplejen og husmoderafløsningen. Udvalget

er imidlertid af den opfattelse, at der de færreste steder eksisterer et tilfredsstillende samarbejde, hvorfor man finder det påtrængende nødvendigt, at der gennem en fælles sagkyndig administration skabes koordination mellem disse hjælpeforanstaltninger, ligesom større koordination til sygehuse og læger er af central betydning.

9. Vedr. undersøgelser til forebyggelse af cancer er det udvalgets opfattelse, at sådanne forebyggende undersøgelser for cancer bør tilbydes alle kvinder i de udvalgte aldersgrupper. Udvalget er opmærksom på, at en sådan ordning vil kræve en udbygning af den patologiske service ved sygehusene og vil betyde en ekstra belastning af den alment praktiserende læge, men mener, at begge dele ligger inden for mulighedernes grænser, og at ordningen snarest bør etableres, så snart det af sundhedsstyrelsen nedsatte udvalg har stillet forslag om generelle retningslinier for sådanne undersøgelser.
10. Vedr. vejledning i antikonception er der i

udvalget principiel enighed om, at økonomiske grunde ikke må forhindre befolkningen i at få adgang til at anvende den form for antikonception, som findes mest hensigtsmæssig.

Udvalgets flertal mener, at dette kun sikres ved, at antikonceptionelle midler stilles vederlagsfrit til rådighed for befolkningen, f. eks. over sygeforsikringen.

Udvalget henviser i øvrigt til betænkning II fra seksualudvalget (betænkning nr. 532, 1969).

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påpeges ændringer i regler og praksis eller i øvrigt påvises eller forventes en udvikling, som berører ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

København, den 12. feb. 1974

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
Slotsholms gade 12,
1216 K.*

I skrivelse af 12. marts 1973 (j. nr. NOG S 7310) har kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet anmodet ministeriet om en udtalelse i tilknytning til nogle synspunkter fremsat i kommissionens betænkning nr. 594 vedrørende kvinders sundhedsforhold.

I denne anledning skal indenrigsministeriet, i overensstemmelse med en fra sundhedsstyrelsen indhentet udtalelse, med henvisning til i skrivelserne refererede punkter, bemærke følgende:

Vedrørende punkt 1: Den af udvalget fremførte opfattelse vedrørende visitationsordningen og mulighed for fødsler på specialafdeling er den samme, der ligger til grund for de bestemmelser og den vejledning, der er nedfældet i lov nr. 282 af 7. juni 1972 om svangerskabs-hygijne og fødselshjælp samt i indenrigsministeriets cirkulære herom af 23. marts 1973.

Ligeledes kan der, jfr. *punkt 2*, specielt hvad angår udbygningen med **obstetrisk/gynækologiske** specialafdelinger i hele landet, henvises til de i indenrigsministeriets cirkulære af 8. juni 1971 omtalte vejledende retningslinier for sygehusenes fremtidige udbygning, idet man samtidig henleder opmærksomheden på, at der nu findes **gynækologisk/obstetriske** afdelinger i samtlige sygehuskommuner, og at der i den plan for udbygningen af sygehusvæsenene på Bornholm, som indenrigsministeriet har godkendt, er forudsat oprettelse af en **gynækologisk/obstetrisk** specialafdeling i slutningen af 1970-erne.

Vedrørende *punkt 3* kan for så vidt som behandlingsindsatsen for manifest cancer angår oplyses, at en ny radiumstation i 1972 er taget i brug på Ålborg sygehus syd - foreløbigt i midlertidige lokaler, der forventes erstattet med nye i forbindelse med udbygning af sygehuset.

Ligeledes forventes 1. etape af en ny radiumstation at kunne tages i brug pr. 1. oktober 1975 på Herlev sygehus.

Yderligere er pålagt strålebehandlingsafdelinger ved sygehusene i Vejle og Esbjerg. Disse afdelinger vil samarbejde snævert med radiumstationerne i Århus og Odense.

Hvad *punkt 4* og *punkt 7* angår, skal der peges på, at en udbygning af såvel stationær som ambulans psykiatrisk service i henhold til de vejledende retningslinier er anbefalet på amtskommunalt plan som et led i det almindelige sygehusvæsen. En sådan udbygning med amtskommunale psykiatriske afdelinger er tidligere påbegyndt i flere amter, men den fortsatte udbygning synes for tiden sat i bero i afventen af en endelig afklaring af spørgsmålet om statshospitalernes overgang til det amtskommunale sygehusvæsen.

En eventuel yderligere psykiatrisk speciallægeservice på primærplanet bør efter ministeriets opfattelse overvejes som led i en samlet reorganisation af den primære sundhedstjeneste og spørgsmålet om ressourcefordeling mellem speciallægebistand i og uden for sygehusene.

Ad *punkt 5:* Tendensen til en udvidet ambulans service på sygehusene har været i stigning i de seneste år, idet der er sket en udvidelse af forundersøgelles- og efterkontrolambulatorier med en deraf følgende reduktion af gennemsnitsliggetid på sygehusene, og det er helt almindeligt at foretage mindre kirurgiske indgreb som åreknudeoperationer ambulans.

Ad *punkt 6:* Det kan muligvis forventes, at der vil ske en yderligere udvikling af de ambulante fysioterapeutiske behandlingsmuligheder, efter at de tidligere sygekasseklinikker nu er overtaget af amtskommunerne samt Københavns og Frederiksberg kommuner. Det kan ligeledes nævnes, at sundhedsstyrelsen modtager et betydeligt antal ansøgninger om godkendelse af fysioterapeutiske klinikker, der skal drives med refusion fra sygesikringen.

Ad *punkt 8:* I henhold til lov om hjemme-

sygeplejeordninger af 13. juni 1973 pålægges administrationen af sådanne ordninger kommunerne. Med samme administrative forvaltning vil mulighederne for et bedre organiseret samvirke inden for hjemmeplejens forskellige grupper således være væsentligt forbedret.

En del kommuner har allerede oprettet fælles ledelse af hjemmesygeplejen, husmoderafløsning og hjemmehjælp.

Ad *punkt 9*: Et af indenrigsministeriet nedsat udvalg har afgivet betænkning om forebyggende cancerundersøgelse hos kvinder. I øvrigt henvises til, at sådanne undersøgelser allerede i vid udstrækning udføres rutinemæssigt på sygehusene også hos kvinder, der ikke er indlagt specielt med henblik herpå. Ligeledes foregår der i flere områder af landet specielle profylaktiske undersøgelser under medvirken af de praktiserende læger og de lokale sygehuse.

En rutinemæssig kontrol af samtlige kvinder i alderen f. eks. 30–50 år kan for tiden ikke udføres, bl. a. på grund af mangel på klinisk hjælpepersonale og kapacitetsmangel på sygehusvæsenets patologiske afdelinger.

Ad *punkt 10*: Sundhedsstyrelsen har i en over sagen afgiven udtalelse meddelt at: »Muligheden for gratis vejledning i antikonception er så omfattende og let tilgængelig, at det næppe kan afholde nogen fra at søge vejledning. Spørgsmålet om vederlagsfri antikonceptionelle

midler har været rejst gentagne gange i forbindelse med drøftelser vedrørende den ny abortlov, der trådte i kraft den 1. oktober 1973.

Hidtil har man fra politisk side været afventende heroverfor under hensyn til den formodede udgift på omkring 50 mill. kr. årligt.«

Indenrigsministeriet er for så vidt enig i det af sundhedsstyrelsen anførte, idet dog bemærkes, at de nye love om svangerskabsafbrydelse og sterilisation har skabt behov for en intensiveret oplysningsvirksomhed med henblik på at tilskynde til at undgå uønskede graviditeter for derigennem at begrænse aborttallet.

Komiteén for Sundhedsoplysning, der er en privat forening støttet af forskellige organisationer, har anmodet indenrigsministeriet om økonomisk støtte til revision af foreningens alment oplysende præventionsvejledning: »Undgå uønsket svangerskab« samt til fremstilling af kortfattet vejledning om lovene vedrørende svangerskabsafbrydelse og sterilisation. Indenrigsministeriet har til hensigt at støtte en sådan anmodning og har på finanslovsforslaget for 1974/75 søgt optaget et beløb til dækning af udgifterne ved en sådan oplysningsvirksomhed.

Det fremgår således, at der allerede på en række af de af udvalget anførte punkter er gennemført eller taget initiativ til at gennemføre forbedringer.

P. M. V.

E.B.

Carl G. Jacobsen

ET JU

VED
KØBENHAVNS UNIVERSITET

NA

21. marts 1973

*Folketingets formand,
Folketinget,
Christiansborg,
1218 København K.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om kvinders deltagelse i det offentlige liv har i 1971 afgivet vedlagte betænkning nr. 615 og har i kapitel I om kvinders deltagelse i politik fremsat bl. a. følgende henstilling (s. 35 f.) om kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde:

»At kvinder er talmæssigt svagt repræsenteret i kommissioner og andet lovforberedende arbejde skyldes bl. a., at der kun er relativt få kvinder i de kredse, medlemmerne normalt hentes fra, men udvalget henstiller dog, både til de indstillende organisationer og de udnævrende ministre, at man i højere grad drager kvinder med ind i kommissionsarbejde.«

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra Folketingets formand til belysning af, om der inden for Folketingets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling; af betydning for ovennævnte spørgsmål.

Udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv har endvidere i kapitel II, A, om tjenestemandssorhold, hvis afsnit A og B blev

offentliggjort som betænkning nr. 526 i 1969 vedrørende kvindelige tjenestemænds forhold, s. 38, i forbindelse med drøftelsen af pensionsforhold for tjenestemænd fremsat følgende synspunkt:

»Under 1960ernes overvældende vækst i antallet af overenskomstansatte akademikere opstod det mønster, at hvor ægtefæller begge var ansatte i det offentlige tjeneste, foretrak den ene ægtefælle, og oftest den kvindelige, overenskomstansættelse, mens den mandlige ægtefælle i en række tilfælde holdt sig til tjenestemandsansættelsen.

Baggrunden herfor var bl. a. pensionsvilkårene i tjenestemandssorhold af 1958 sammenholdt med de overenskomstansattes pensionsforhold. Disse sikrede den kvindelige gifte overenskomstansatte både enke- eller børnepension og egen pension. Samtidig opnåede hun større øjeblikkelig indtjening.

De ovennævnte forslag må derfor også ses i denne sammenhæng, og udvalget er herudfra interesseret i, at Folketinget snarest tager principiel stilling til overenskomstansættelsernes fortsatte beståen eller afskaffelse.«

Man ville ligeledes være taknemmelig for en udtalelse fra Folketingets formand til belysning af dette spørgsmål.

Med venlig hilsen

Christiansborg, den 3. april 1973

Til

*Formand for Kommissionen
vedrørende kvindernes stilling i samfundet,
borgmester, fru Edel Saunte,
Slotsholms gade 10,
1216 København K*

I skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K.G. OFL 1-21) har De med henvisning til den af udvalget vedrørende kvindernes stilling i samfundet afgivne betænkning om kvinders deltagelse i det offentlige liv udbedt Dem en udtalelse, om der indenfor folketingets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for spørgsmålet om kvinders deltagelse i det lovforberedende arbejde. Endvidere har De med henvisning til udvalgets betænkning om kvindelige tjenestemænds forhold udbedt Dem en udtalelse til belysning af spørgsmålet om overenskomstansættelsernes fortsatte beståen eller afskaffelse.

I denne forbindelse kan jeg forsåvidt angår spørgsmålet om kvinders deltagelse i det lovforberedende arbejde oplyse, at antallet af kvindelige medlemmer af folketinget ved valget i 1971 steg fra 19 til 30, og at der for tiden sidder 31 kvinder i tinget. Efter partitilhør fordeles de kvindelige medlemmer sig med 10

valgt af Socialdemokratiet, 6 af Det radikale Venstre, 7 af Det konservative folkeparti, 3 af Venstre og 5 af Socialistisk Folkeparti.

Jeg kan yderligere oplyse, at der i dag sidder 3 mænd og 2 kvinder i folketingets præsidium, og at de kvindelige medlemmer optager 99 af de 568 medlems- og stedfortræderpladser i folketingets 22 stående udvalg.

Det skal kun for en ordens skyld tilføjes, at jeg som formand for folketinget selvsagt er ganske uden indflydelse på, hvor mange kvindelige medlemmer der indvælges i de enkelte udvalg, idet indstillingsretten i forbindelse med valgene tilkommer partierne.

Forsåvidt angår spørgsmålet om folketingets stillingtagen til overenskomstansættelsernes fortsatte beståen eller afskaffelse bemærkes, at det ikke tilkommer mig i min egenskab af formand for folketinget at udtale mig om dette spørgsmål af partipolitisk karakter.

Med venlig hilsen

Karl Skytte

21. marts 1973

*Generaldirektoratet for
Post- og Telegrafvæsenet,
Tietgensgade 37,
1704 København V.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om kvinders deltagelse i det offentlige liv har i 1971 afgivet vedlagte betænkning nr. 615 og har i kapitel II C om tjenestemandforhold (s. 42) i forbindelse med drøftelserne af forholdene i Post- og Telegrafvæsenet fremsat følgende synspunkt:

»Udvalget skal imidlertid henstille til Post- og Telegrafvæsenet, at dette ved besættelse af de omhandlede stillinger i etaten er åben over

for muligheden af at ansætte såvel kvinder som mænd i alle stillinger.«

I kvindekommisionen udarbejdes nu en slutrapport om kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra Generaldirektoratet til belysning af, om der kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

21. marts 1973

*Indenrigsministeriet,
Christiansborg Slotsplads 1,
1218 København K.*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om kvinders deltagelse i det offentlige liv har i 1971 afgivet vedlagte betænkning nr. 615 og har i kapitel I om kvinders deltagelse i politik fremsat bl. a. følgende henstilling (s. 35 f.) om kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde:

»At kvinder er talmæssigt svagt repræsenteret i kommissioner og andet lovforberedende arbejde skyldes bl. a., at der kun er relativt få kvinder i de kredse, medlemmerne normalt hentes fra, men udvalget henstiller dog, både til de indstillende organisationer og de udnævrende ministre, at man i højere grad drager kvinder med ind i kommissionsarbejde.«

I Kvindekommissionen udarbejdes der nu en slutrapport over kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra Indenrigsministeriet til belysning

af, om der inden for Indenrigsministeriets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for ovennævnte spørgsmål.

Udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv har endvidere i samme kapitel (s. 36) fremsat forslag om, at navnene på de opstillede kandidater trykkes på stemmesedlerne.

»Udvalget foreslår, at navnene på de opstillede kandidater trykkes på stemmesedler til alle politiske valg, hvis ikke et meget betydeligt antal kandidater gør dette umuligt. Det bemærkes, at ved kommunevalget 1970 var de opstillede kandidaters navne ikke trykt på stemmesedlerne i København og Frederiksberg på grund af det betydelige antal opstillede kandidater.«

Man ville ligeledes være taknemmelig for en udtalelse fra Indenrigsministeriet til belysning af dette spørgsmål.

Med venlig hilsen

København, den 23. juli 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.
Sekretariatet*

I skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K.G.OFL 1-21) har kommissionen til brug for en slutrapport over kommissionens virksomhed i tilknytning til betænkning nr. 615 om kvinders deltagelse i det offentlige liv udbedt sig to udtalelser fra indenrigsministeriet.

Kommissionen har dels ønsket en udtalelse om, hvorvidt der inden for indenrigsministeriets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for spørgsmålet om kvinders repræsentation i kommissioner og andet lovforberedende arbejde.

I denne anledning skal man meddele, at der ikke generelt inden for indenrigsministeriets område kan påvises en udvikling af betydning for det rejste spørgsmål.

Sundhedsstyrelsen har oplyst, at man inden

for sundhedsvæsenet udpeger de bedst egnede personer til deltagelse i lovforberedende arbejde uanset køn. Da andelen af kvinder blandt læger er stigende, må det forventes, at antallet af kvindelige læger i kommissioner og lovforberedende udvalg ligeledes vil stige.

Kommissionen har endvidere anmodet om en udtalelse i anledning af forslaget i den nævnte betænkning om, at navne på opstillede kandidater ved politiske valg aftrykkes på stemmesedlerne.

I denne anledning skal man meddele, at den kommunale valglovs § 16, stk. 5 ved lov af 23. maj 1973 er ophævet, således at det ikke længere er muligt at anvende stemmesedler, hvor kandidaternes navne ikke er opført.

P. M. V.
E. B.
Johan Erichsen

21. marts 1973

*Undervisningsministeriet
Ministeriet for Kulturelle Anliggender
Statsministeriet*

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om kvinders deltagelse i det offentlige liv har i 1971 afgivet vedlagte betænkning nr. 615 og har i kapitel I om kvinders deltagelse i politik fremsat bl. a. følgende henstilling (s. 35 f.) om kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde.

»At kvinder er talmæssigt svagt repræsenteret i kommissioner og andet lovforberedende arbejde skyldes bl. a., at der kun er relativt få kvinder i de kredse, medlemmerne normalt hentes fra, men udvalget henstiller dog, både til de indstillende organisationer og de udnævrende ministre, at man i højere grad drager kvinder med ind i kommissionsarbejde.«

I Kvindekommissionen udarbejdes der nu en slutrapport over kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påvises

ændringer eller forventes en udvikling af betydning for ovennævnte spørgsmål.

Udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv har endvidere i samme kapitel (s. 35) i forbindelse med drøftelsen af mulighederne for at øge kvinders deltagelse i det politiske liv fremsat følgende synspunkter:

»Det er vigtigt, at mænd accepterer, at kvinder deltager i det politiske liv og opmuntrer dem dertil, og indstilles på at tage aktivt del i huslige forpligtelser og ansvaret for børnene. Det vil formentlig i denne forbindelse være af betydning, såfremt man i den almindelige oplysningsvirksomhed i skole, radio og fjernsyn, og pressen fremhæver, at mænd og kvinder i lige grad er ansvarlige for hjemmet og børnene for derigennem at fremme erkendelsen af, at kvinder har samme ret og pligt som mænd til at deltage i det politiske liv.«

Man ville ligeledes være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af dette spørgsmål.

Med venlig hilsen

København, den 16. april 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.*

I skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K.G. OFL 1-21) har Kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet udbedt sig en udtalelse fra ministeriet for kulturelle anliggender om kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde og om mulighederne for at øge kvindernes deltagelse i det politiske liv.

Med hensyn til kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde kan det oplyses, at der i de ikke-permanente udvalg, kommissioner og nævn under ministeriet for kulturelle anliggender pr. 1. januar 1962 var 1 kvindelig formand, 4 kvindelige medlemmer og 3 kvindelige sekretærer, medens der pr. 1. januar 1973 var 3 kvindelige formænd, 4 kvindelige medlemmer og 5 kvindelige sekretærer.

Til belysning af problemet kan det anføres, at der ved oprettelsen af ministeriet for kultu-

relle anliggender den 20. september 1961 var en kvinde blandt de 6 overreferenter og 3 kvindelige sekretærer blandt de 9 sekretærer. Pr. 1. april 1973 er der 11 kvinder blandt ministeriets 37 sagsbehandlere. Det vil kunne forventes, at såvel ministeriets kvindelige medarbejdere som andre kvinder i stadig stigende omfang inddrages i kulturministeriets kommissionsarbejde.

Man har i dag udbedt sig en udtalelse fra Danmarks Radio med hensyn til muligheden for i den almindelige oplysningsvirksomhed i skole, radio og fjernsyn at fremhæve, at mænd og kvinder i lige grad er ansvarlige for hjemmet og børnene for derigennem at fremme erkendelsen af, at kvinder har samme ret og pligt som mænd til at deltage i det politiske liv.

Når der foreligger svar fra Danmarks Radio, skal man vende tilbage til sagen.

P. M. V.

E. B.

Sv. Grindsted

København, den 23. maj 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.*

I fortsættelse af skrivelse herfra af 16. april 1973 bl. a. om mulighederne for at øge kvindernes deltagelse i det politiske liv, skal man herved meddele, at ministeriet for kulturelle anliggender fra generaldirektøren for Danmarks

Radio har modtaget den i fotokopi medfølgende skrivelse af 4. maj 1973, og at ministeriet for sit vedkommende kan henholde sig til det i generaldirektørens skrivelse udtalte.

P. M. V.
E.B.
SV. Grindsted

4. maj 1973

Ministeriet for kulturelle anliggender
Nybrogade 2
1203 København K.

Ved skrivelse af 16. april 1973 (1. kt. j. nr. 009-10-73) har Ministeriet for kulturelle anliggender foranlediget af en henvendelse af 21. marts 1973 fra Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet anmodet Danmarks Radio om en udtalelse.

Til spørgsmålet, om der kan påvises ændringer eller forventes en udvikling med hensyn til kvinders deltagelse i kommissioner og lignende, skal jeg henlede opmærksomheden på, at kvinderne i Radioråd og øvrige udvalg har været repræsenteret som følger:

7967

Radioråd (18 medlemmer)	3
Forretningsudvalg (6)	1
Programudvalg (10)	1
Tilforordnede (10)	2
Skoleradioens arbejdsudvalg (9)	1
Skoleradioens Repræsentantskab (25)	3
Børne- og Ungdomsudvalg (8)	3

1973

Radioråd (18 medlemmer)	2
Forretningsudvalg (6)	0
Programudvalg (10)	0
Tilforordnede (9)	3
Skoleradioens arbejdsudvalg (13)	2
Skoleradioens Repræsentantskab (24)	3
Børne- og ungdomsudvalg (9)	3

For så vidt angår de i betænkningen fremsatte synspunkter om mænds og kvinders lige ansvar for hjem og børn og samme ret og pligt til at deltage i det politiske liv skal jeg oplyse, at disse fuldt ud deles af såvel radios som tv's programtjeneste, hvilket da også afspejler sig

i programproduktionen som en principiel grundholdning. For tv's vedkommende er der i de senere år lavet en række udsendelser, der direkte beskæftiger sig med kvindens stilling i samfundet, for eksempel følgende tilfældigt udvalgte programmer:

1. Rødstrømper. Et program om kvinden i dagens samfund som en gruppe rødstrømper ser hende. 8. september 1971.
2. Kun for kvinder. Femølejren. 17. november 1971.
3. Om kvindernes situation i Europa set fra Holland, hvor kvindesagen startede. Kontakt 23. maj 1972.
4. Søsterskab og/eller kammeratskab. Susanne Giese og Hanne Reintoft diskuterer kvindernes ligestilling og fremtid. 17. august 1972.
5. Ligeløn nu. 7. februar 1973.

For radioens vedkommende skal jeg oplyse, at der indenfor alle udsendelseskategorier benyttes både kvinder og mænd, og at kvinderne indenfor visse områder endog er i overtal, først og fremmest i de mange udsendelser om kønsrolledebatten, i forbrugerudsendelserne og i den daglige eftermiddagsserie »Familiespejlet«, men også kvindelige kunstnere gør sig stærkt gældende blandt radioens medvirkende.

Danmarks Radio har fortsat til hensigt at have opmærksomheden henledt på de i betænkningen nævnte forhold for derigennem at sikre, at kvinder i videst muligt omfang får lejlighed til at udtale sig om alle relevante spørgsmål, der indgår i den offentlige debat. Som en hjælp hertil er et uddrag af kommissionsbetænkningen fremsendt til de relevante afdelinger.

Betænkningen følger hoslagt retur.

Hans Sølvehøj

København, den 17. maj 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.*

I skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K.C.OFL 1-21) har kommissionen udbedt sig oplysning om, hvorvidt der inden for statsministeriets forretningsområde kan påvises ændringer eller forventes en udvikling med hensyn til kvinders talmæssige repræsentation i kommissioner og andet lovforberedende arbejde. Kommissionen har endvidere udbedt sig en udtalelse til belysning af, i hvilket omfang henstillingen om i forbindelse med almindeligt oplysningsarbejde at fremme erkendelsen af, at kvinder har samme ret og pligt til at deltage i det politiske liv, er fulgt.

I denne anledning skal man meddele, at stats-

ministeriets egentlige forretningsområde i det væsentlige kun omfatter forholdet til Færøernes hjemmestyre og statens forhold til pressen, og kommissionsarbejde og andet lovforberedende arbejde inden for ministeriets ressort er derfor af meget begrænset omfang. Ministeriet savner som følge heraf tilstrækkeligt grundlag for at kunne afgive en udtalelse til belysning af de to nævnte problemer.

Statsministeriet vil imidlertid have kommissionens henstillinger i erindring med henblik på at søge mulighederne for kvinders deltagelse i det politiske liv forbedret.

P. m. v.

E. b.

Ruth Christensen

6. august 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet
Slotsholmsgade 10
1216 København K.*

I skrivelse af 21. marts 1973 udbeder kommissionen sig en udtalelse fra undervisningsministeriet, om der kan påvises ændringer i kvinders talmæssige repræsentation i kommissioner og andet lovforberedende arbejde siden fremkomsten af betænkning nr. 615 vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv.

I den anledning skal man meddele, at der ikke kan påpeges nogen særlige tendenser for kvinders deltagelse i kommissioner og udvalg,

hverken hvad angår den hidtidige udvikling, eller hvad der kan forudses i den nærmeste fremtid; man vil have kommissionens indstilling i tankerne ved fremtidig udpegning.

Med hensyn til kommissionens andet spørgsmål kan det oplyses, at skolevæsenet, det være sig folkeskolen, gymnasierne, HF-kurserne såvel som de videregående uddannelser, tilstræber i deres tilrettelægning af undervisningen at understøtte kommissionens synspunkter.

P. M. V.

E.B.

Hanne Stensballe

Arbejdsministeriet
Boligministeriet
Finansministeriet
Fiskeriministeriet
Forsvarsministeriet
Handelsministeriet
Justitsministeriet
Kirkeministeriet
Landbrugsministeriet
Ministeriet for Forureningsbekæmpelse
Ministeriet for Grønland
Ministeriet for Offentlige Arbejder
Socialministeriet
Udenrigsministeriet
Økonomi- og Budgetministeriet

BILAG 23a

21. marts 1973

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om kvinders deltagelse i det offentlige liv har i 1971 afgivet vedlagte betænkning nr. 615 og har i kapitel I om kvinders deltagelse i politik fremsat bl. a. følgende henstilling (s. 35 f.) om kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde:

»At kvinder er talmæssigt svagt repræsenteret i kommissioner og andet lovforberedende arbejde skyldes bl. a., at der kun er relativt få kvinder i de kredse, medlemmerne normalt hentes fra, men udvalget henstiller dog, både til

de indstillende organisationer og de udnævnelserne ministre, at man i højere grad drager kvinder med ind i kommissionsarbejde.«

I Kvindekommisionen udarbejdes der nu en slutrapport over kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

København, den 26. marts 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet,
Sekretariatet,
Slotsholmsgade 10,
1216 Kbhn. K.*

I en skrivelse af 21. marts 1973 har det af Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om kvinders deltagelse i det offentlige liv anmodet om en udtalelse til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for den i betænkning nr. 615, kap. I (om kvinders deltagelse i politik), pagina 35, fremsatte henstilling om kvinders deltagelse i kommissioner og andet **lovforberedende** arbejde.

»At kvinder er talmæssigt svagt repræsenteret i kommissioner og andet lovforberedende arbejde skyldes bl. a., at der kun er relativt få kvinder i de kredse, medlemmerne normalt hentes fra, men udvalget henstiller dog, både til de indstillende organisationer og de udnæv-

nende ministre, at man i højere grad drager kvinder med ind i kommissionsarbejdet.«

I denne anledning skal boligministeriet meddele, at ministeriet, når organisationer o. l. indstiller personer til deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde under ministeriets regie ikke ved vurderingen af disse indstillinger lægger vægt på den indstilledes køn, og at boligministeriet også, når kommissionsmedlemmer o. l. udpeges uden indstilling, alene tager hensyn til de rent faglige kvalifikationer.

Medens ministeriet er uden indflydelse på organisationers o. l.'s indstillinger, bevirker en stigende tendens i kvinders procentuelle andel af ministeriets totale medarbejderstab, at kvinder i øget omfang vil deltage i lovforberedende arbejde i tilfælde, hvor kommissionsmedlemmer o. l. udpeges blandt medarbejderne.

P. M. V.
E.B.
A. Brix

28. marts 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes stilling i samfundet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.*

I skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K.G.OFL 1-21) har kommissionen udbedt sig en udtalelse om, hvorvidt der inden for landbrugsministeriets område kan påvises eller forventes en udvikling af betydning for spørgsmålet om kvinders repræsentation i kommissioner og andet lovforberedende arbejde.

I denne anledning skal man oplyse, at de af ministeriet nedsatte kommissioner og udvalg som regel vil bestå af repræsentanter for landbrugets faglige organisationer, institutioner o. lign. under ministeriets ressort og eventuelle

embedsmænd fra ministeriet samt andre berørte ministerier.

Da den personkreds, som repræsenterer de faglige organisationer, så godt som udelukkende består af mænd, er det naturligt, at en overvejende del af de repræsentanter, der derfra indstilles til at indtræde i kommissioner og udvalg, også hovedsagelig er mænd.

Hvad repræsentation fra institutioner og ministerier angår, anlægges der udelukkende saglige hensyn, og denne retningslinje vil også blive fulgt fremover.

P. M. V.
E. B.
Chr. Gulmann

29. marts 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet,
Sekretariatet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.*

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 21. marts 1973, j. nr. K.G. OFL 1-21, hvorved man udbad sig en udtalelse til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for så vidt angår spørgsmålet om

kvinders talmæssige repræsentation i kommissioner m. v., skal man meddele, at man ikke inden for fiskeriministeriets område kan påvise ændringer eller forvente udvikling af betydning i nævnte spørgsmål.

P. M. V.
E.B.
C. Flensborg

JUSTITSMINISTERIET

Lovafdelingen

Slotsholmsgade 10, 2., 1216 Kbhvn. K

Tlf. 12 09 06

BILAG 23e

København, den 2. april 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet,
Slotsholmsgade 10,
K.*

I anledning af kommissionens skrivelse af 21. marts 1973 vedrørende kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde (j. nr. K.G. OFL 1-21) skal man meddele, at det kvindelige juridiske personale del-

tager i det nævnte arbejde på lige fod med deres mandlige kolleger. Arbejdet overlades til den, der på grund af sit daglige arbejde, sine særlige kundskaber eller af andre grunde anses for bedst egnet til at udføre arbejdet.

K. Axel Nielsen

/ Bitsch

MINISTERIET FOR
OFFENTLIGE ARBEJDER
(Trafikministeriet)
Slotsholmsgade 10, 1216 København K.
Tlf. (01) 12 62 42 . Telex 6275 moa dk.

BILAG 23f

5. april 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
Slotsholmsgade 12,
1216 København K.*

I anledning af kommissionens skrivelse af af 21. marts 1973 (j. nr. K.G. OFL 1-21) vedrørende spørgsmålet om inddragelse af kvinder i kommissionsarbejde og andet lovforberedende arbejde skal man meddele, at ministeriet for

offentlige arbejder er af den opfattelse, at udelukkende saglige hensyn har været og må være afgørende ved udpegningen af medlemmer af kommissioner og lignende.

P. M. V.
E.B.
F. Reidar Jørgensen

UDENRIGSMINISTERIET
Stormgade 2, 1470 København K
Telefon: 12 28 25
Telegramadresse: Etrangeres

BILAG 23g

17. april 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet
Slotsholmsgade 10
1216 København K*

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 21. marts 1973 vedrørende kvinders deltagelse i de af de forskellige styrelser nedsatte udvalg og kommissioner, meddeles, at udenrigsministeriet alene inden for de sidste par år har ansat 10 kvindelige akademiske medarbejdere ved i alt 46 nyansættelser i stillinger for akademikere.

Da udenrigsministeriet som følge af tjenestens særlige karakter - med rotation mellem ude- og hjemmetjenesten - har relativt få kvindelige ansøgere, må det stigende antal af kvin-

delige akademiske medarbejdere anses for at være tegn på en mere positiv udvikling i udenrigstjenesten.

Da det i udenrigsministeriet som i de fleste andre styrelser som hovedregel er medarbejdere med en relativt høj anciennitet, der er medlemmer af kommissioner og nævn, har denne ændrede personalestruktur endnu ikke givet sig mærkbart udtryk i sammensætningen af de under udenrigsministeriet henhørende kommissioner og nævn.

Med venlig hilsen

P. H. Hagedorn

ØKONOMI- OG
BUDGETMINISTERIET
Budgetdepartementet
Christiansborg Slosplads 1
1218 København K
Telegramadr.: Finans
Tlf. (01) 1144 88

BILAG 23h

17. april 1973

*Kommissionen vedrørende
kvinders stilling i samfundet,
sekretariatet,
Slotsholmsgade 10,
1218 K.*

Idet der henvises til Kommissionen vedrørende kvinders stilling i samfundets skrivelse al: 21. marts 1973, j. nr. **K.G. OFL 1-21**, skal man herved meddele, at nævnte skrivelse er over sendt til økonomi- og budgetministeriets øvrige departementer til videre foranstaltning.

For budgetdepartementets **vedkommende kan**

der ikke påvises nogen egentlig ændring af betydning for spørgsmålet om kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde. En vis udvikling kan derimod forventes, idet antallet af kvindelige akademiske medarbejdere i departementet, fra 1. april 1973, er blevet forøget med 100 pct.

P. M. V.

E. B.

E. Brøndberg-Jørgensen

27. april 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet.*

I skrivelse af 21. marts 1973 - j. nr. K.G. OFL 1-21 - har kommissionen anmodet om en udtalelse om, hvorvidt der inden for handelsministeriets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning, således at kvinder i højere grad drages ind i kommissionens **onsarbejde**, jfr. kommissionens bemærkninger herom i den i februar 1971 afgivne betænkning.

I denne anledning skal man oplyse, at handelsministeriet siden betænkningens fremkomst har nedsat følgende **2 udvalg**:

Dykkerlovudvalget og Undersøgelseskommissionen vedrørende »Edith Terkoks kæntring.

Ingen af disse udvalg har kvindelige medlemmer.

For så vidt angår dykkerlovudvalgets sammensætning bemærkes, at handelsministeriet har udpeget formanden for udvalget samt yderligere 1 medlem af udvalget. De øvrige medlemmer er udpeget af følgende styrelser og organisationer: Sundhedsstyrelsen, Københavns Universitet, forsvarsministeriet, Dansk Dykkerforening, direktoratet for statens skibstilsyn, Dansk Sportsdykkerforbund, Danmarks Rederiforening, Arbejdstilsynet og Stenfiskernes Sammenslutning.

Undersøgelseskommissionen vedr. »Edith Terkoks kæntring er nedsat af handelsministeren i henhold til § 311 i søloven, jfr. lovbeholdtgørelse nr. 163 af 12. maj 1967.

P. M. V.
E.B.
K. Helmer

DANMARKS STATISTIK
sekretariatet
Frederiksholms Kanal 27
1220 København K
Tlf. (01) 12 16 75

BILAG 23j

27. april 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
Slotsholms gade 10,
1216 København K.*

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 21. marts d. å., J. nr. K.G. OFL 1-21, vedrørende kvinders deltagelse i kommissionsarbejde skal man meddele, at problemet ikke er eller forventes at blive aktuelt for Danmarks Statistik.

Med venlig hilsen
Edvard Pedersen

København, den 30. april 1973

*Kvindekommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet
Slotsholms gade 10
1216 København K.*

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K.G. OFL 1-21) om kommissionens betænkning nr. 615 vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv og den heri indeholdte henstilling om muligheden for i højere grad at drage kvinder med ind i kommissionsarbejde og andet lovforberedende arbejde skal man meddele, at medlemmerne af de under arbejdsministeriet nedsatte kommissioner og udvalg m. v. som alt overvejende

hovedregel udpeges efter indstilling af arbejdsmarkedets forskellige organisationer og af de øvrige ministerier samt andre offentlige institutioner.

Inden for arbejdsministeriets område kan der ikke påvises væsentlige ændringer vedrørende det nævnte spørgsmål, ligesom der heller ikke ventes en udvikling af betydning på dette område i de nærmeste år.

P. M. V.

E. B.

K. Kampmann

30. april 1973

*Til
kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
sekretariatet,
do Handelsministeriet.*

Ved skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K.G. OFL 1-21) har kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet anmodet forsvarsministeriet om en udtalelse til brug for kommissionens slutrapport vedrørende udviklingen på de områder, der har været behandlet i kommissionens betænkninger.

I den anledning kan forsvarsministeriet oplyse, at der ikke, siden betænkningen vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv blev afgivet, er nedsat kommissioner, i hvilke ministeriet har kunnet foreslå kvinder som deltagere.

Vedrørende kvinders deltagelse i det lovfor-

beredende arbejde under forsvarsministeriets ressort bemærkes, at de under hjemmевærnet hørende kvindekorps har haft lejlighed til at udtale sig om det materiale, der har ligget til grund for det af forsvarsministeren fremsatte forslag til lov om ændring af lov om hjemmевærnet.

Det kan endelig oplyses, at der siden afgivelsen af ovennævnte betænkning er åbnet adgang for kvinder til antagelse til frivillig, midlertidig tjeneste i forsvaret uden adgang til pension. I fortsættelse heraf forberedes en ordning, hvorefter kvindeligt stampersonel vil kunne få adgang til officersuddannelse.

P. M. V.
E. B.
V. Gyde

2. maj 1973

*Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.*

I skrivelse af 21. marts 1973, j. nr. K.G. OFL 1-21, har Kommissionen vedrørende Kvindernes stilling i Samfundet anmodet om en udtalelse fra Ministeriet for Grønland til belysning af, om der inden for ministeriets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning i antallet af kvinder i kommissioner og andet lovforberedende ar-

bejde, således at man i højere grad drager kvinder med ind i kommissionsarbejdet.

I denne anledning skal ministeriet meddele, at der i grundlaget, hvorefter ministeriet udpeger medlemmer til kommissioner m. m., ikke i væsentlig grad kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning.

P. M. V.
E.B.
K. Budde Lund

ØKONOMI- OG
BUDGETMINISTERIET
Administrationsdepartementet
Holmens Kanal 20, 3.
1060 København K
Telefon (01) 11 16 06

BILAG 23n

7. maj 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
Sekretariatet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.*

Ved skrivelse af 21. marts 1973 (J. nr. K.G. OFL 1-21) har kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet anmodet økonomi- og budgetministeriet om en udtalelse om, hvorvidt der inden for ministeriets område kan påvises ændringer af betydning for spørgsmålet om kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde.

I denne anledning skal man meddele, at der inden for det under administrationsdepartementet hørende forretningsområde ikke kan påvises ændringer af interesse for kommissionens arbejde, men at man vil være opmærksom på kommissionens henstilling.

P. M. V.
E.B.
Helge Korsbæk

ØKONOMI- OG
BUDGETMINISTERIET
2. revisionsdepartement
Borgergade 18, 1300 København K.
Telefon (01) 11 16 66

BILAG 23o

9. maj 1973

*Til
kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.*

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K.G. OFL 1-21) til økonomi- og budgetministeriet skal man meddele, at der ikke under 2. revisionsdepartement er nedsat kommissioner eller udvalg af kommissionslignende karakter.

P. d. v.
E. b.
S. Lenler-Olsen

København K., den 15. maj 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet.*

I skrivelse af 21. marts 1973 har kommissionen anmodet socialministeriet om en udtalelse over det kvindelige personales deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde.

Til belysning heraf kan anføres at knap 40 % af det akademiske personale i socialministeriet er kvinder. Disse deltager i den udstrækning det på grund af deltidsansættelse er muligt på

lige fod med det mandlige akademiske personale i kommissioner og andet lovforberedende arbejde.

Indenfor nyere omfattende lovgivningsarbejde kan eksempelvis nævnes, at de ledende kræfter ved udarbejdelsen af forslaget til den ny bistandslov bestod af kvinder.

P. M. V.
E.B.
P. Kiil

ØKONOMI- OG
BUDGETMINISTERIET
Det økonomiske sekretariat
Slotsholmsgade 12, 1216 København K
Telefon (01) 116211

BILAG 23q

Den 16. maj 1973

*Kvindekommissionen
Slotsholmsgade 10
1216 København K.*

I anledning af kommissionens skrivelse af 21. marts 1973 om kvindernes deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde skal man for såvidt angår Det økonomiske Sekre-

tariat meddele, at der normalt ikke finder kommissionsarbejde sted, og at sekretariatet derfor ikke har bemærkninger til det af kommissionen rejste spørgsmål.

Eskesen

MINISTERIET FOR
FORURENINGSBEKÆMPELSE
Departementet
Holmens Kanal 20 . 1060 København K
Tlf. (01) 12 76 88

BILAG 23r

23. maj 1973

*Borgmester Fr. Edel Saunte,
Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet,
Sekretariatet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.*

Under henvisning til skrivelse af 21. marts 1973 (kommissionens j. nr. K.G. OFL 1-21) vedrørende kvinders deltagelse i kommissioner og andet lovforberedende arbejde, kan ministeriet for forureningsbekæmpelse oplyse, at der for så vidt angår de nævn og kommissioner, der er overført fra andre ministerier ved ministeriet for forureningsbekæmpelses oprettelse, fortsat ikke er kvinder repræsenteret.

I det med virkning fra den 1. januar 1973 nedsatte levnedsmiddelråd, der ifølge forslag til lov om levnedsmidler, skal rådgive fiskeriministeren, handelsministeren, landbrugsmini-

steren og ministeren for forureningsbekæmpelse, er der udpeget to kvinder som repræsentanter for Forbrugerrådet, ligesom der blandt de to repræsentanter for Statens Husholdningsråd, er udpeget en kvinde, mens en kvinde er repræsentant for Fællesrådet for Dansk Tjenestemands- og Funktionærorganisation. De øvrige indtil nu udpegede medlemmer er mænd, ialt 19.

Man kan derudover oplyse, at fordelingen indenfor det i ministeriet sagsbehandlende personale, som også beskæftiger sig med lovforberedende arbejde, viser at godt 30 % er kvinder.

P. M. V.
E.B.
Mette Mikkelsen

KIRKEMINISTERIET
Frederiksholms Kanal 21
1220 København K
Telefon (01) 14 62 63

BILAG 23s

27. juni 1973

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
sekretariatet,
Slotsholmsgade 12,
1216 København K.*

I skrivelse af 21. marts 1973 (j. nr. K. 12-20-73) har kommissionen udbedt sig en udtalelse med hensyn til, om der inden for kirkeministeriets område kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for spørgsmålet om kvinders talmæssige repræsentation

i kommissioner og andet lovforberedende arbejde siden afgivelsen i 1971 af kommissionens betænkning vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv (betænkning nr. 615).

I anledning heraf skal man meddele, at spørgsmålet må besvares benægtende.

P. M. V.
E.B.
N. Holm

21. marts 1973

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet nedsatte udvalg om kvinders deltagelse i det offentlige liv har i 1971 afgivet vedlagte betænkning nr. 615 og har i kapitel V om journalister fremsat bl. a. følgende henstilling (s. 48):

»Danmarks Journalistforbund har oplyst, at spørgeskemaerne for januar 1970, dvs. omhandlende løn- og arbejdsforholdene i 1969, også vil indeholde oplysninger om medlemmernes personnummer. Det vil således allerede nu være muligt at opdele samtlige oplysninger på køn, hvorefter man kan få en langt mere nøjagtig opgørelse af forskelle i løn- og arbejdsforhold for mandlige og kvindelige medlem-

mer af journalistforbundet. Udvalget vil derfor henstille til Danmarks Journalistforbund at udnytte denne mulighed ved den statistiske bearbejdelse af oplysningerne for 1969 og kommende år.«

I Kvindekommissionen udarbejdes der nu en slutrapport over kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra Dansk Journalistforbund til belysning af, om der kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for ovennævnte spørgsmål.

Med venlig hilsen

DANSK JOURNALISTFORBUND
Journalisternes Hus . Gammel Strand 46
1202 København K
(01) *14 23 88

BILAG 24b

17. april 1973

*Til Kommissionen vedrørende
Kvindernes Stilling i Samfundet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.*

Vedr. J. nr. K.G. OFL 23.

Dansk Journalistforbund takker for kommissionens brev af 21. marts, hvori det henstilles, at forbundet søger en mere nøjagtig opgørelse gennemført af forskelle i løn- og arbejdsforhold for mandlige og kvindelige medlemmer.

Forbundets lønstatistik har desværre ikke kunnet fortsættes på samme grundlag som for

januar 1970, idet et forventet samarbejde med fagets arbejdsgivere om en fælles lønstatistik ikke har kunnet iværksættes. Forbundet er dog stadig opmærksom på det ønskelige i at følge lønudviklingen for både mandlige og kvindelige medlemmer og vil søge grundlag herfor i et forhåbentlig fremtidigt statistisk samarbejde med udgiverne.

Med venlig hilsen
V. Fleischer Michaelsen

København, den 30.4.1973

Arbejdsministeriet

Det under kommissionen vedr. kvindernes stilling i samfundet nedsatte udvalg vedr. arbejdsforhold har i februar 1972 afgivet vedlagte betænkning om kvindens stilling på arbejdsmarkedet (nr. 668) og har her i kapitel 8, der indeholder udvalgets vurderinger og forslag fremsat bl. a. følgende synspunkter vedr. erhvervmæssig uddannelse og optræning samt erhvervsvejledning og arbejdsformidling (s. 72-74):

1. Det forekommer udvalget, at de muligheder, der står til rådighed for kvinder, der ønsker at vende tilbage til arbejdsmarkedet, er for begrænsede, herunder at der mangler tilstrækkelige muligheder for økonomisk støtte til en eller anden form for uddannelse. Udvalget vil finde det hensigtsmæssigt, at der etableres tilstrækkelige uddannelses- og optræningsmuligheder, at der over for de unge piger iværksættes et intensivt, neutralt oplysningsarbejde, dels om den mulighed en uddannelse indebærer for en bedre placering i arbejdslivet, dels om den særlige betydning en god basisuddannelse har for den, der på grund af familiemønstret og samfundsstrukturen i kortere eller længere perioder har været forhindret, men senere kan have interesse i at vende tilbage til arbejdsmarkedet, at den offentlige erhvervsvejledning for de voksne kvinders vedkommende tager særlige hensyn til, at denne gruppe uddannelsesmæssigt set har haft for små muligheder, og at der derfor bør etableres uddannelsesmuligheder såvel for den, der ønsker sin skoleuddannelse suppleret, som for den, der ønsker en egentlig teoretisk uddannelse og for den, der ønsker en erhvervsuddannelse, herunder at der stilles økonomiske midler til rådighed for dette arbejde, således at den mere teoretiske vejledning i disse tilfælde kan følges op af

økonomisk bistand til gennemførelse af en erhvervsplan.

2. De enlige kvinder er gennemgående mere afhængige af deres arbejdsindkomst end andre kvinder. Særlig de enlige forsørgere vil ofte have vanskeligheder ved at deltage i uddannelses- og omskolingsforanstaltninger, da de er ene om at tage sig af familieforpligtelserne. Dette er uheldigt, da netop denne gruppe er afhængig af arbejdsindkomsten og derfor har et øget behov for at kunne forbedre de arbejdsmæssige kvalifikationer. Man bør derfor fra samfundets side være opmærksom på disse kvinders problemer og søge at hjælpe med at sikre dem lige vilkår med andre i adgangen til arbejde og uddannelse, herunder bedre muligheder for børnepasning.
3. Med henblik på at stimulere kvindernes interesse for gennem uddannelse at kvalificere sig til bedre lønnet arbejde og herved undgå den fortsatte placering fortrinsvis ved de lavest vurderede arbejdsopgaver, finder udvalget, at det er nødvendigt med en indgående oplysningsvirksomhed, ligesom der vil være behov for en udbygget arbejdsformidling og vejledning vedrørende valg af uddannelse og erhverv.

Udvalget understreger derfor betydningen af, at kønsrolleproblematikken får en sådan placering i uddannelsen af erhvervsvejledere, at der herved kan ydes et bidrag til nedbrydningen af traditionelle opfattelser i forbindelse med valg af uddannelse og erhverv.

Arbejdsformidlingen bør udbygges til at kunne give de kvinder, der har specielle behov, den fornødne service og konsulentbistand. Der bør således være adgang for disse kvinder til en intensiv vejledningsvirksomhed med hensyn til valg af uddannelse og erhverv, ikke blot i de officielle erhvervs-

vejledningsinstitutioner, men alle steder hvor der i forbindelse med undervisning, social rådgivning eller lignende er behov også for bistand til uddannelses- og erhvervsvalg.

Endvidere har udvalget s. 53 om tilbagemødet til arbejdsmarkedet i omtalen af de kvinder, der efter en årrække vender tilbage til erhvervslivet påpeget, at der her er tale om en arbejdskraft, som ofte er over den alder, der er almindelig ved nyansættelser, som helt eller delvist savner relevante erhvervs erfaringer, og som ofte er bundet til et bestemt geografisk arbejdsområde og i den forbindelse understreget, at der er be-

hov for, at både samfundet og de enkelte arbejdsgivere samarbejder i bestræbelserne for, at denne arbejdskraft uden problemer skal kunne gå ind på arbejdsmarkedet.

I Kvindekommissionen udarbejdes der nu en slutrapport over kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der for så vidt angår ovennævnte spørgsmål kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for de berørte emner.

Med venlig hilsen

København, den 11. feb. 1974

*Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet,
sekretariatet.*

I skrivelse af 16. april 1973 samt i en senere udateret skrivelse har kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet anmodet om en udtalelse vedrørende de i kommissionens betænkninger om henholdsvis kvindernes uddannelsesproblemer og kvindens stilling på arbejdsmarkedet fremsatte synspunkter om erhvervsvejledning, erhvervsmæssig uddannelse, arbejdsformidling, uddannelsesstøtte, børnepasningsmuligheder m. v.

I denne anledning skal man meddele, at arbejdsministeriet fra arbejdsdirektoratet har indhentet en udtalelse over sagen, jfr. arbejdsdirektoratets vedlagte skrivelser af 4. juli og 17. oktober 1973, ligesom man særligt for så vidt angår spørgsmålet om bedre muligheder for børnepasning har indhentet en udtalelse fra socialministeriet, jfr. socialministeriets svar i vedlagte skrivelse af 30. november 1973, hvormed fulgte vedlagte skrivelse af 8. oktober 1973 fra socialstyrelsen.

Arbejdsministeriet kan henholde sig til det af arbejdsdirektoratet og socialministeriet udtalte, idet man dog skal tilføje følgende:

For så vidt angår spørgsmålet om erhvervs- og beskæftigelsesprognoser kan man være enig i behovet på dette område, men skal samtidig pege på de betydelige vanskeligheder ved al-

etablere en tilstrækkelig sikker og brugbar prognosevirksomhed.

Det er dog arbejdsministeriets opfattelse, at perspektivplanlægningsarbejdet for såvel den offentlige som den private sektor udgør et betydeligt skridt i retning af en sådan prognose og planlægningsvirksomhed.

Med hensyn til spørgsmålet om tilstrækkelige støttemuligheder under uddannelse specielt for dem, der i en periode har været borte fra arbejdsmarkedet, skal man pege på, at det af regeringen i 1971 nedsatte udvalg vedrørende støtte til voksne under erhvervsmæssig uddannelse har fået til opgave at overveje, hvorvidt der bør indføres en særlig støtteordning for personer, som efter nogle års beskæftigelse har behov for at gennemgå en uddannelse udover kortvarige kursus og ajourføringsuddannelser, herunder for personer som de nævnte.

Udvalget, der afgiver betænkning i den nærmeste fremtid, ventes at fremkomme med forslag om en støtteordning, hvorefter der også etableres særlige støttemuligheder under uddannelse for hjemmearbejdende ægtefæller, der ønsker at indtræde på arbejdsmarkedet.

Et eksemplar af udvalgets betænkning vil blive tilsendt kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet, så snart den foreligger.

P. M. V.

E. B.

/ . Wandall

K København, den 30.4.1973

Skattedepartementet

Det under Kommissionen vedrørende Kvindernes stilling i samfundet nedsatte udvalg vedr. arbejdsforhold har i februar 1972 afgivet vedlagte betænkning om kvinders stilling på arbejdsmarkedet (nr. 668) og har her i kapitel 8, der indeholder udvalgets vurderinger og forslag fremsat bl. a. følgende synspunkter vedr. skatteforhold (s. 73):

»Tager en hjemmearbejdende hustru erhvervsarbejde, vil manden miste det ene personfradrag, og hans skat vil stige. Ægtefællerne vil ganske vist stadig tilsammen have to personfradrag, men mandens skat vil være påvirket af, om hustruen arbejder hjemme eller ude, hvilket muligvis vil kunne influere på hans - og begge ægtefællers - holdning til dette spørgsmål. Det er klart, at ægtefællernes indstilling til hustruens udearbejde påvirkes af et system, hvorefter mandens skattebyrde stiger betragte-

ligt (oftest med 40-60 kr. ugentlig) alene på grund af hustruens overgang til udearbejde.

Uanset at kildeskattesystemet i princippet skulle motivere til udearbejde, vil en regel som den her nævnte dog i nogle tilfælde kunne medvirke til at nedsætte interessen for at tage udearbejde. Udvalget skal derfor foreslå, at denne ordning tages op til overvejelse med henblik på en mere hensigtsmæssig udformning.«

I Kvindekommisionen udarbejdes der nu en slutrapport over kommissionens virksomhed, og hvad der videre er sket på de felter, der er behandlet i kommissionens betænkninger. Til brug herfor vil man være taknemmelig for en udtalelse fra ministeriet til belysning af, om der for så vidt angår ovennævnte spørgsmål kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for de berørte emner.

Med venlig hilsen

København K, den 21. maj 1973

Til

Kommissionen vedrørende
kvindernes stilling i samfundet
do borgmester, advokat fru Edel Saunte.

I en udateret skrivelse (30/4-73) - j. nr. NOG A 7312 - har »Kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet« bedt oplyst, hvor vidt der i skattelovgivningen kan påvises ændringer eller forventes en udvikling af betydning for hjemmearbejdende hustruers tilskyndelse til at tage erhvervsarbejde.

Det fremgår af kommissionens skrivelse, der henviser til den i 1972 af kommissionen afgivne betænkning vedrørende kvinders stilling på arbejdsmarkedet, at der tænkes på reglen i kildeskattelovens § 37, stk. 2, hvorefter der for gift kvinde, der sambeskattes med sin mand, indrømmes et yderligere personfradrag i mandens skattepligtige indkomst. Tager hustruen erhvervsarbejde, hvorefter hun ansættes til indkomstskat for det pågældende indkomstår, indrømmes hendes personfradrag i stedet for i den

for hende ansatte skattepligtige indkomst. I det omfang personfradraget overføres fra manden til hustruen, vil overførslen medføre en stigning i mandens skat. Efter udvalgets mening kan dette forhold i visse tilfælde nedsætte hustruens interesse for at tage udearbejde.

Dette problem hænger sammen med hele problemstillingen vedrørende beskatning af ægtefæller.

Den 25. august 1972 er der nedsat et udvalg til forbedring af kildeskatten (Poul Dahlgaard-udvalget). Dette udvalg arbejder bl. a. på en forenkling vedrørende beskatningen af ægtefæller.

Indtil videre må man afvente udfaldet af udvalgets overvejelser, og man kan derfor ikke nu udtale sig om, hvilke ændringer der evt. vil komme på det nævnte område.

E. B.

Ida Aistrup